

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

---

# BELLE TEN

Cilt : XI

Sayı : 42

Nisan 1947



T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ – A N K A R A

1 9 4 7

# İ Ç İ N D E K İ L E R

## Makaleler, Etüdler :

## Sayfa

AFETİNAN, Dr. : Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna dair . . . . .	173
KANSU, Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ ve TUNAKAN, Dr. SENİHA : 1937 - 39 yıllarında Eskişehir'de Yazılıkaya'da yapılan kazıda çıkarılmış olan Frik çağına ait kafaların antropolojik ince- lenmesi . . . . .	181
GÜTERBOCK, Prof. H. G. : Boğazköy civarında bulunan bir Eti ka- bartması . . . . .	189
Ein hethitisches Relief aus der umgebung von Boğazköy . . .	193
TURAN, Dr. OSMAN : Şemseddin Altun-Aba, vakfiyesi ve hayatı . .	197

## Vesikalar :

UZUNÇARŞILI, Prof. İ. HAKKI : Namık Kemal'in Abdülhamid'e takdim ettiği arızalarla Ebüzziya Tefvik Beye yolladığı bazı mek- tuplar . . . . .	237
--	-----

## Tercümeleler :

FEKETE, Prof. Dr. : ( Türkçeye çeviren : Sadrettin Karatay ) : Türk vergi tahrirleri . . . . .	299
---	-----

## Notlar ve bildiriler :

ÖZGÜÇ, NİMET : Hayvan tasvirli bir Eti küpü . . . . .	329
A Hittite Jar with animal figure . . . . .	330
ÖZGÜÇ, TAHSİN : Eski Hitit çağının eşsiz bir eseri . . . . .	331
Ein einzigartiges Stück aus althethitischer Zeit . . . . .	333
ÜNVER, Dr. SÜHEYL : I. Yıldırım Bayezid'in İvaz Fakih'e verdiği timar. II. Yıldırım Bayezid'in oğlu İsa'nın bir emri . . . . .	335
III. Yıldırım Bayezid oğlu Musa Çelebi'nin bir hükmü . . . . .	338
Emir Süleyman'ın tuğrası hakkında . . . . .	338

## Bibliyografya :

İNALCIK, Dr. HALİL : M. M. Alexandrescu - Dersca : La Campagne de Timur en Anatolie (1402) . . . . .	341
1947 yılı Ocak, Subat, Mart aylarında Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine gelen kitaplar ve dergiler . . . . .	347

## Haberler:

ÖZGÜÇ, TAHSİN : 1947 yılının başlarında Türkiye'de yapılan kazılar . .	359
Türk Tarih Kurumu genel kurulu'nun yıllık toplantısı . . . . .	371

## L E V H A L A R

XXVII — XXIX — Yazılıkaya kafatasları.
XXX — XXXI — Prof. Güterbock'un makalesine ait resimler.
XXXII — XLVI — Şemseddin Altun - Aba vakfiyesi.
XLVII — LVI — Namık Kemal'in mektupları.
LVII — N. Özgüç'ün bildirisine ait resimler.
LVIII — T. Özgüç'ün bildirisine ait resimler.
LIX — LX — Prof. Süheyl Ünver'in bildirilerine ait resimler.

# BELLE TEN

Cilt: XI

Nisan 1947

Sayı: 42

## TÜRK TARİH KURUMU'NUN KURULUŞUNA DAİR

*Dr. AFETİNAN*

*Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı*

Türk Tarih Kurumu, kuruluşunun onyedinci yılını, bu nisan ayı (1947) içinde tamamladı. Onun her yıldönümünde birşeyler yazmak âdet olmamıştır. Fakat bu sene 15 nisan gününde takvim yaprağının altında, bu tarihi hatırlatan yazıyı okuyunca, bu konu için onyediy yıl önceki hatıralarım gözümün önüne geldi.

Gerçi 1944 yılı Ülkü mecmuasında, Kurumun ilk günlerinden itibaren Başsekreteri olan Bay Uluğ İğdemir'in "Türk Tarih Kurumu'nun kısa tarihi," başlığı altında vesikalara istinaden bir yazısı çıkmıştır. Bu makale ile Kurumumuzun kısa tarihinin birinci kısmı, iyi bir sıra içinde neşredilmiş bulunuyor.

O yazıda kuruluş için şöyle deniyor:

"23 nisan 1930'da, Ankara'da Türk Ocakları Merkez Heyetinin yeni binasında (şimdiki Halkevi) toplanmış olan Altıncı Türk Ocakları Kurultayı, Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşuna ilk temel taşı atması bakımından önem taşır. Atatürk'ün işaretiyle Aksaray murahhası ve Musiki Muallim Mektebi tarih muallimi Afet Hanım, Atatürk'ün de hazır bulunduğu 28 nisan pazartesi günkü Kurultay toplantısında, söz aarak Türk tarihinin eskiliğinden, Türk milletinin kurduğu büyük medeniyetlerden bahseden bir konuşma yaptı ve kırk imzalı bir taktir verdi,"<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Ülkü 1.X.1944, sayı 75 yeni seri s. 19-20.

Benim buna ilâve edeceğim, bu kuruluş günlerine ait şahsî bazı hatıralarım olacaktır.

3 nisan 1930' da Yeni Türk Ocağı merkezinde ilk konferansımı vermiştim. Mevzu "Türk kadınlarının intihap haklarına dair,"<sup>2</sup> idi. Bu mesele üzerinde o zaman çok heyecan ve ilgi duyuyordum. Musiki Muallim mektebinde tarih ve yurtbilgisi derslerini okuturken karşımdaki talebe, kanun karşısında eşit olmayan durumda idiler. Ben, erkek ve kız talebelere vatandaşlık hak ve vazifelerinden bahsederken ve onlara bazı ders tatbikatı yaptırırken bu eşitsizliği bir öğretmen sıfatıyla ortadan kaldırıyor ve meselâ oyları cinsiyet farkı gözetmeksizin verdiriyordum. Bu, tabiidir ki bir ders tatbikatının ötesine geçmiyor ve erkek talebenin, bazen mevcut kanunu gözönünde tutarak, itirazına maruz kalıyordum.

Vatandaşlık hak ve vazifelerinde kadın ve erkeğin eşit olmasını, her ders verip dönüşümde heyecanla Atatürk'e söylüyordum. O sıralarda Belediye kanunu değişmesi meselesi, konuşulmakta idi. Atatürk'ün etrafında toplanılıp bu mesele münakaşa edildiğinde, bu hakkın kadınlara verilmemesi taraftarı olanların müdafası karşısında, verilmesi lüzumunu öne süren devlet adamlarımız da vardı. Bu mesele üzerine ben her gün yeni yeni kitaplar okuyor ve dünya kadınlarının bu bakımdan durumunu inceliyordum. Topladığım bu bilgileri bir konferans haline koyarak, Türk Ocağı salonunda Atatürk'ün de hazır bulunduğu bir toplantıda okumuştum. Aynı ay içinde (23 nisan 1930) Türk Ocaklarının VI ncı Kurultayına Aksaray murahhası olarak katılmışım. Kurultayda o vakte kadar isimlerini işitip de yakından tanımadığım şahıslarla karşılaşmışım. Birçoğu yaşlı, muhterem ve memleketimizde ilim ve edebiyat muhitinde tanınmış kimselerdi. Ben bu toplantılara katılıp müzakereleri dinlerken, Türk Ocaklarının faaliyeti hakkında büyük bir bilgiye sahip değildim. Çünkü bu teşekkülün yeni bir âzası idim. Kurultayda da benim o sıralarda heyecanla meşgul olduğum kadın hakları meselesinde, benimle konuşacak bir akran bulamıyordum. Kurultay müzakerelerinde türlü konular üzerinde konuşanlar oluyor ve bilhassa Bay Hamdullah Suphi ile Dr. Reşit Galip arasında şiddetli münakaşalar devam edip gidiyordu.

<sup>2</sup> Hâkimiyeti Milliye No. 3135. 4 nisan 1930.

Birisinin güzel hitabesini, diğerinin sükûnetli izahlarını dinliyorduk. Tabii bu meseleler, celse aralarında azalar arasında da konuşuluyordu. Ben bunlara ancak kulak misafiri oluyor ve bilmediğim bu işlere karışmıyordum.

Bir gün toplantıdan çıkınca Orman Çiftliğinde Marmara köşküne gittim. Atatürk de orada idi. Ben uzun gün dinlemekten yorulmuştum. Elimde Türk Ocaklarına ait kitaplar ve kâğıtlar vardı. Atatürk her zaman olduğu gibi ne yapıldığını sordu. Ben de olduğu gibi söyledim. Atatürk, "Sen bir faaliyet göstermeyecek misin?" diye sorunca, düşüncemi şu suretle açıkladım: "Türk Ocaklarında, kadın âzaların daha ziyade çoğalması ve faaliyeti için teşebbüste bulunmak ve kadın hakları meselesini bu muhitte de yaymak," istediğimi söyledim.

Atatürk, bu fikrime müsbet veya menfi bir cevap vermeden önce, benden Türk Ocaklarının yasasını istedi. Maddeleri okumağa başladı. İkinci ve üçüncü maddeleri bana da göstererek bunlardan ne anladığımı ve Türk Ocağında bunun tahakkuku için ne yapmak icabettiğini sormaya başladı. Fikir, benim isteğimin başka bir safhasına geçmişti. Okutmakta olduğum tarih dersleri imdadına yetmişti. Tarih, bütün millî varlığın asıl kaynağı değil miydi? Bu millî meselede kadın hakları konusunu millî birlik çerçevesi içinde mütalâa etmek lâzımdı.

Yasanın Esaslar kısmındaki iki maddeyi not ettim. "Madde 2: Türk Ocağının maksadı, millî şuurun kuvvetlenmesi, medenî ve sıhht tekâmül ve millî iktisadın inkişafıdır. Madde 3: Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini takip eden Türk Ocağı, bu mefkûreleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkasıyla devlet siyasetinde beraberdir. Türk Ocağı, bu mefkûreleri neşir ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücadele eder,". Atatürk bana "bunları tahlil edecek ve tatbikatını Kurultaydan isteyeceksin," dedi. Ben itiraf edeyim ki bu gibi işlerde henüz tecrübesizdim. Nasıl konuşulmak icabettiğini dahi kestiremiyordum. Kurultayda benden o kadar yaşlı ve tecrübeli kimseler vardı ki, Atatürk'ün emrini dinlerken o muhiti gözönüne getirmiştim.

O zaman benim filen tedris hayatına başladığının ilk senesi idi. Tarih derslerinde muayyen basılmış bir kitaptan okutmuyordum. Her ders için yeni yeni kitaplar okuyarak onlardan çıkan notları

Hakimiyeti Milliye (Ulus) matbaasında bastırıyor ve derse o basılmış notları götürüyordum.

Atatürk, bu notların bana bu mesele için esas olabileceğini izah etmeğe başladı. Ben, zamanın azlığını ve Kurultayın bitmek üzere olduğunu hatırlatarak, "hiçbir şey söylememeyi tercih ederim,, demem üzerine Atatürk'ün kesin emriyle karşılaştım ve "Bu mesele üzerinde çalışacak ve tarihten bahsedeceksin,, dedi.

Vazife verilmişti, başarmak icabediyordu.

Türk'ün medent vasfı üzerinde, ötedenberi çok hassasiyetle dururdum. Vereceğim nutkun esaslarını kaleme aldıktan sonra Kurultayda bulunanlardan bazı kimseleri o akşam Atatürk Çankaya köşküne davet ettiler. Eski köşkün yemek salonu Kurultayın bir komisyonu haline gelmişti. Ben nutkumu okudum, dinleyenler mütalâalarını bildirdiler, tasvip ettiler. Benden sonra aynı vadede söz söyleyecek olan Prof. S. Maksudî ve Dr. Reşit Galip beyler vazife aldılar. Teklif edilecek takrir de hazırlanmıştı.

28 nisan 1930'da Kurultayın dördüncü ve son toplantısında söz aldım ve nutku okudum. Kürsüden inerken de takriri verdim.

Beyanatım iki kısımdı:

1 — Türk Ocakları yasasının ikinci ve üçüncü maddelerinin açıklanması.

2 — Yeni neşriyata göre medeniyetin menşinde Türklerin yeri nedir ve ne olmalıdır ?

Yasanın ikinci ve üçüncü maddelerini şöyle izah ediyordum:

"Türk Ocağının maksadı ; millî şuurun kuvvetlenmesi vesaire... benim, hata etmiyorsam bundan anladığım şudur: Türk'ün, türk-lüğün ne olduğunu anlamak ve bu anlayışı kuvvetlendirmeğe çalışmaktır. Bence bu gayenin aydınlatılması için en nurlu güneş Türk'ün menşeyini, medeniyetini, azametini tanıtan tarihtir. Bunu bilmiş ve cihana bildirmiştir. Dünden gafil olan bir insan bugününü bilmez ve yarına intikal eyliyemez. Aslını bilmeyen bir mevcudiyet, içinde yaşadığı cihana yeniden kendini tanıtabilecek hayat eserleri gösterinceye kadar meçhul varlık halinde kalmıya mahkûmdur. Ben, acizane tarih hocalığı yaptığım için hissediyorum ki Türk milletinin yüksek tarihi hakkındaki bilgi noksanıdır. Bize, hepimize geçmişin mekteplerinde bu hususta öğretilmiş şeyler hem noksanıdır, hem de yanlışır. Yazık ki, bu yanlış yol bugüne kadar önümüzdeki nesli yetiştiren bilgi ocaklarında da takip olunmuştur. Geçmişten

miras kalan bu sisli yolu aydınlatmak, Türk milletini, Türk çocuklarını yeni bir nurlu tarih yolundan yürüterek, âtinin parlak ufuklarına eriştirmek mühimdir. İlim ve San'at heyetinin raporunda bu maksadı temine matuf üçüncü ve altıncı maddelerindeki düşünüş teşekküre şayandır. Ancak yüksek Kurultayın buna daha çok ehemmiyet vermesi muvafık olur. Bunun için Profesör Sadri Maksudî Beyin dünkü teklifine iştirak ederim. Hakikaten Türk Tarihini bilmek ve bildirmek için Kurultayca, mahsus surette radikal tedbirler bulunmasını ve tesbit edilmesini teklif ederim.

III üncü maddede Türk Ocağının "Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini," takip ettiği yazılıdır. Aynı maddede "Türk Ocağı bu mefkûreleri neşir ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücahede eder," sözleri de vardır.

Bu maksadın temini için Türkün doğru tarihini bilmek şarttır. Bu bilgidен uzak kalındıkça kime ve ne esasa dayanarak mücahede edilebilir? Şunu da arz etmeliyim ki maddede yazılı olan "muasır medeniyet,"i anlayabilmek, kavriyabilmek; kadim medeniyeti dünya yüzünde, bütün beşeriyette, ilk medeniyetleri doğru tanıyabilmekle mümkündür<sup>1</sup>.

Nutkun ikinci kısımdaki fikrimin özeti şudur: "Beşeriyetin en yüksek ve ilk medenî kavmi, vatanı Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Türk medeniyettir, Türk tarihtir."

Benden sonra söz alan Prof. Sadri Maksudî, ifade ettiğim fikirlere iştirak ettiğini şöyle izah etmişlerdir:

"Kadim medeniyetlerin menşeleri arandığı zaman birçok medeniyetlerin ucunda Türk olduğu tahmin olunan bir kavim görüyoruz. Eski medenî kavimlerden, en eski medeniyetlerden misal alalım. En eski medeniyet, Mezopotamya'da teessüs eden medeniyettir. Bu medeniyetin müessisleri kimlerdir? Efendiler bu medeniyetin müessisleri Sumer'lerdir. İkinci misali alalım. Lâtin medeniyetinin müessisleri kimlerdir? Bu medeniyetin unsurlarını İtalya'ya getiren halk Etrüskler'dir. Eski Anadolu'da da kablelmilât binlerce sene evvel yüksek medeniyet tesis eden kimlerdi? Hititlerdi. Bütün bu halkların Türk olduklarına dair olan fikrin Avrupa âlimleri arasında taraftarları vardır.

<sup>1</sup> Türk Ocakları neşriyatı: Türk Tarihi hakkında mütalâalar 1930. S. 4-5

Bu suretle kadim medeniyetlerden birçoğunun müessisleri, banileri Türkler olmuş olduğu anlaşılıyor.,.

Sayın Profesör "Türk medeniyettir," sözümü ise, örnekler vererek şöyle açıklamıştır: "Nerede Türkler müsait şerait bulmuşlarsa orada mutlaka müstakil bir medeniyet tesis etmişlerdir,"<sup>1</sup>.

Aynı gün Dr. Reşit Galip de güzel bir konuşma ve izah yapmıştır. Sözlerinin sonunda, heyecanlı üslup ve hitabesiyle şunları belirtmiştir :

"Türk milleti kendisini birkaç asır geri bıraktıran eski hurafelerin tesiri altında mıdır? O, tazyik çenberini ilâhi, kuvvetli bilekleriyle paralar, karanlıkları inkilâp güneşinin ışıktan elleriyle sıyrır, açar. Türk Tarihi inkâr mı olunuyor? O, kum tepelerinin altında asırlarca örtülü kalmış medineleri çıkararak mütebahhir arkeologlar gibi, derin denizlerin yosun ormanları içinde inci arıyan geniş nefesli efsanevî dalgıçlar gibi, büyük Türk Tarihinin yüksek hakikatlerini meydana çıkarır. Dehasının kuvvetli ışıklarıyla aydınlatarak dünyaya gösterir.

Muhterem arkadaşlar, büyük rehberin Türk milletine ilhamıyla gösterdiğini arkadaşların teklifleriyle formül haline koymak ve o esas üzerine çalışmak Türk Ocağının mukaddes bir vazifesi olacaktır. Bu vazife mukaddes olduğu kadar şerefli dir,"<sup>2</sup>.

Bu sözlerden sonra müşterek verilen takririmiz şu idi: "Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik etmek için, hususî ve daimî bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin âzasını seçmek selâhiyetinin Merkez Heyetine bırakılmasını teklif ederiz,,.

Aynı günkü toplantıda Yasa encümeninden gelen bir raporla yasaya "84,, üncü madde olarak eklenen metin şu idi:

"Merkez Heyeti, Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir "Türk Tarih Heyeti,, teşkil eder"<sup>3</sup>.

Bu Türk Tarih Heyetinin 4 haziran 1930 tarihindeki ilk toplantısında bulunduğum vakit, ayrı bir heyecan duymuştum. Tarih çalışmaları teşkilâtli bir hale gelmişti. Sevinç içinde idim.

<sup>1</sup> Türk Ocakları neşriyatı : Türk tarihi hakkında mütalâalar s. 12 - 13.

<sup>2</sup> Aynı eser s. 23 - 24.

<sup>3</sup> Türk Yurdu. Sayı 29-223. sayfa 93.



Millî tarihimizi, medenî varlığımızı araştırmak imkânları genişliyordu. Atatürk, bu yıllarda Türk tarihi üzerinde bizzat çok meşgul idi. Okuyor, okutuyor, münakaşa ediyor ve fikirlerini telkin ediyordu. Bütün uğraştığı ve halletmek istediği nokta, Türkiye topraklarında bugün yaşayan halkın tariht menşeiini bulmaktı.

İlk önceleri Akdeniz medeniyeti çevresi içinde Anadolu halkının otokton oluşu üzerinde durmak istemişti. Halbuki Anadolu'ya türlü devirlerde göçler ve istilâlar olduğu muhakkak idi. Bu göçler islâmî ve tarihî devirlerde olduğu gibi, daha önceleri de olmuştu. O halde bu göçler zincirinin halkalarını tamamlamak ve Türk kavmi ile ilgisini bulmak lâzımdı. Bilhassa Anadolu'daki tarihî temelimizi derinliklerde aramak icabediyordu. İşte bütün bu düğüm noktalarına Atatürk mantıkî cevaplarını bulmuş ve bunun ilmî ve teferruatlı tetkik ve neşrini temin için böyle bir heyet kurarak kuvvetlendirmek ve tamamlamak istemişti.

1931 yılında Türk Ocakları kapatılmıştı. Türk Tarihi Tetkik Heyeti 15 nisan 1931'de kendi başına bir kurum haline geldi.

Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarına, Atatürk daima yakın ilgi göstermiştir. Her seneki Meclis açış nutuklarında bu Kurum'un faaliyetinden bahsetmiştir. O, Türk tarihi ilmi yollardan tetkik edilsin ve Türk medeniyeti meydana çıkarılsın diye, bu Kurum'un payidar olmasını istemiştir.

Çünkü hep biliyoruz ki, millet varlığı, tarih temelleri üzerinde kurulursa yaşamak ve var olmak hakkını kazanır.

Türk Tarih Kurumu'ndan beş yıl sonra Tarih Fakültesi doğdu. İşte bu da aynı fikrin tatbikat sahasına geçmesi demektir. Devlet müessesesi Tarih Fakültesinin, Türk ve Türkiye tarihini araştıran ve uzmanlar yetiştiren bir merkez olması, Atatürk'ün en büyük ideali idi.

Tarih Kurumu'nun hedefini Atatürk, akademi olmakta görür, Tarih Fakültesini ise bu akademiye Türk tarihi üzerinde çalışacakların yetişeceği yetiştirileceği, bir kaynak olmasını isterdi.

Onun idealinin hepimize rehber olmasını dileyelim.

---



1937 - 39 YILLARINDA ESKİŞEHİR'DE, YAZILI-  
KAYA'DA YAPILAN KAZIDA ÇIKARILMIŞ  
OLAN FRİK ÇAĞINA AİT KAFANIN  
ANTROPOLOJİK İNCELENMESİ

*Ord. Prof. Dr. ŞEVKET A. KANSU*      *Dr. SENİHA TUNAKAN*

*Ankara Üniversitesi Rektörü  
ve T. T. Kurumu üyesi*

*Antropoloji doçenti*

İncelediğimiz kafa, İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün 1937 - 39 yıllarında Prof. Dr. C. H. Emilie Haspels'in idaresinde Eskişehir'in güneyinde, Afyon iline bağlı Yazılıkaya'da eski bir Frik şehri olan Midas'da yapılan kazı esnasında bulunmuştur. Frik'lerin büyük kültür merkezi olan Midas şehrinde merdivenlerle inilen bir su deposu vardır. Büyük bir kaya kitlesinde açılmış olan bu deponun ve merdivenlerin Frik çağına aidiyeti muhakkaktır. Kafa, bugün toprak ve diğer kalıntılarla dolu bir halde bulunan bu deponun dibinde bulunmuştur. Bu yapı Frik çağına ait olduğuna göre bu kafanın da bu çağla ilgili olması muhtemeldir. Yalnız kafanın deponun dibinde bulunmasını ve bu itibarla burada bulunan kalıntılardan (M. ö. 6.-4. yüzyıl) daha eski olmasını gözönünde tutan hâfir bir ihtimalle bunun daha eski bir çağa ait olabileceğini de (M. ö. aşağı yukarı 8. yüzyıl) ileri sürmektedir. Böyle olunca bu kafanın ait olduğu çağı şimdilik bunu açıklayacak buluntular elde edilinceye kadar biraz şüphe ile kaydedilmek yerinde olacaktır.

İncelediğimiz bu kafada yüz iskeleti bulunmadığı gibi kafa kaidesi de mevcut değildir. Eldeki parçanın muhafaza durumu iyidir. Kafanın adeta islenmiş gibi siyah bir renk göstermesi bunun bir yangınla ilgili olduğunu düşündürmektedir.

Cins diagnozu hususunda, elde iskelet bulunmadığından, yalnız kafa karakterlerine dayanılmıştır. Bu karakterler bu kafanın bir kadına ait olduğu lehinedir. Kafa ağır ve kafa kemikleri oldukça kalındır. Sağ ve sol parietal kemiğinde bu kalınlık ortalama olarak 6 mm. bulunmuştur. Kafa dikişlerine göre yaşı da

aşağı yukarı 30-35 arasındadır. Aşağıda gösterildiği gibi bu kafada dört ölçü alınmış ve dört endis hesap edilmiştir.

Ölçüler :

Kafanı ön-arka uzunluğu	186 mm. (?)
Kafa genişliği	141 mm.
Kafa yüksekliği (Porion-Bregma)	115 mm.
Alın genişliği	100 mm. (?)

Endisler :

Kafa endisi	75.81
Yükseklik-uzunluk end.	61.83
Yükseklik-genişlik end.	81.56
Alın endisi	70.92

Kafa endisinin 75.81 olması bu kafayı mesokran kafalar grubuna sokmaktadır. Yükseklik-uzunluk endisi 61.83 dür. Yani bu endise göre Orthokran olan bu kafada uzunluğuna nazaran yükseklik gelişimi orta derecededir. Yükseklik-genişlik endisi 81.56 olarak bulunmuştur. Bu endis ile Metriokran olan bu kafada yüksekliğin de genişliğe nazaran orta derecede olduğu görülmektedir. Alın 70.92 endise göre Eurymetop, yani kafa genişliğine nazaran geniş bir alın işaret etmektedir. Yalnız alın kemiğinin kırık olan parçasının yapıştirıldıktan sonra biraz aralık kalmasının ufak bir ölçü hatasına sebep olabileceğini gözönünde tutarak bu endisin biraz yüksek çıkmış olduğunu burada belirtmemiz icabeder. Çünkü önden, yani norma frontalis'ten bakıldığı zaman alının orta derecede geniş olduğu görülmektedir. Alın kemiğinin en mühim özelliği, Sutura metopica'nın kapanmamış olmasıdır. Yani kafa metopik'dir. Tuber frontale'ler mütebarizdir. Göz çukurlarının yukarı kenarı keskin, Glabel pek az belirli, Arcus superciliaris'ler siliktir. Profilden bakıldığı zaman alının dik olarak yükseldiği görülür. Kafanın median-sagittal çevresi alın çıkıntılarından sonra muntazam bir şekilde yukarıya ve geriye doğru dönmektedir. Bregma ile Obelion arasında hafif bir tümseklik yapan bu çevre Lambda dikişine doğru inmekte ve ondan sonra kafa kemiğinin (os occipitalis) dışarı doğru yaptığı hafif bir şişkinlikle tamamlanmaktadır. İnion çıkıntısı oldukça bellidir. Kafa kemiğinin bu yüzünde kas izleri görülmektedir. Sağ taraf Lambda dikişi üzerinde, biri büyük olmak üzere, birkaç Wormis kemiğine raslanmaktadır.

Kafanın her iki yanında parietal'ler üzerinde Linea temporalis superior'lar oldukça kuvvetli bir hat halinde uzanmaktadır. Yukarıdan bakıldığı zaman kafa ovoid bir şekil göstermektedir (Şek. 1, 2, 3).

Frik çağı ile ilgili olduğunu söylediğimiz bu kafanın bağlanabileceği ırk tipi hakkında birşey söylemeden evvel, Frik'lerin Anadolu'ya ne zaman geldiklerini fakat bilhassa hangi ırka mensup olabileceklerini kısaca belirtmemiz icabeder.

G. Buschan "Die Völker Asiens, Australiens und der Südseeinseln," adlı kitabının Küçük Asya ve İran'a ayırdığı kısmında Frik'lerin, Anadolu'ya vaki olan ikinci bir İndogerman akınıyla M. ö. 1200 yıllarında, batıdan, Trakya üzerinden, geldiklerini söyler. Bu göç neticesinde Frikyalı, Bitinyalı ve Misyalı devletleri teşekkül etmiş ve Eti İmparatorluğu da sona ermiştir. Bu müellife göre, Frik'lerin Kuzey Avrupa ırkına bağlanması icabettir. Diğer taraftan Cambridge Üniversitesi Profesörlerinden H. C. Haddon "Kavimler muhacereti," adlı kitabında<sup>1</sup> M. ö. 2000 yılının son yarısında Doğu Avrupa ve Batı Asya'da büyük göç hareketlerinin vukua geldiğini Yunanistan'a ve Anadolu'ya tesir eden bu hareketlerin sebebinin Avrupa milletlerinin güney ve doğu istikametlerinde yaptıkları göçler olduğunu söyledikten sonra bu istilâcılar içinde en kuvvetlisinin Frik'ler olduğunu ilâve etmektedir. Bu itibarla Haddonda Frik'leri bir Avrupa etnisi olarak göstermektedir.

K. Bittel "Kleinasiatiscbe Studien," adlı eserinde<sup>2</sup> M. ö. 1000 ci yılın ilk yarısında Küçük Asya ve Balkan problemini bilhassa Frik'leri ele almak suretiyle incelediği kısımda bunların bidayette Avrupa'da oturduklarını ve buradan Boğazlar vasıtasıyla Anadolu'ya göç ettiklerini söylemektedir. Herodot, Frikyalıların Avrupa'da Makedonyalıların komşuları oldukları bildiriyor. Bunların Anadolu'ya göç tarihleri hakkında muhtelif müelliflerin başka başka tarihler verdiği görülmektedir. K. Bittel'in geniş ve etraflı bir çerçeve içinde incelediği bu konu üzerinde vardığı sonuç Anadolu'da Frik'lere ait kuvvetli bir devletin varlığının M. ö. 8. yüzyıldan evvele gitmediğidir. Bizim burada ehemmiyetle

<sup>1</sup> Bu kitap 1941'de dilimize Zekiye Eğlâr tarafından çevrilmiştir.

<sup>2</sup> Kurt Bittel, Kleinasiatiscbe Studien, İstanbul 1941.

duracağımız nokta, Frik'lerin Anadolu'ya geliş tarihlerinden ziyade bunların bağlı olduğu antropolojik tipin ne olabileceği meselesidir. Önümüzdeki vakıalar bunların Güney Avrupa ırkına bağlanamayacağına göstermektedir. Çünkü bütün müellifler bunların Trakya'dan gelen bir Avrupa kavmi olduğunda müttetikler. Onun için kaynaklarını daha ziyade Doğu ve Kuzey Avrupa'da aramamız gerekmektedir. Strabo, Frik'lerin Küçük Asya kavmi olduğunu ve Trakya'dan geldiklerini bildirdikten sonra bunları Kuzey Avrupa ırkına yani nordiklere bağlamakta ve açık renkli olduklarını söylemektedir. Bunlar hâkim bir grup teşkil ediyorlardı. Yerli halk ise Önasya ırkına mensup olmaları icabeden esmer insanlardı<sup>1</sup>. Aynı suretle yukarıda da belirttiğimiz gibi, bazı müellifler Frik'lerin Anadolu'ya gücünü bir İndogerman istilâsı olarak göstermektedirler. Şu halde Frik'leri Güney Avrupa ırkına, yani Akdeniz dolikosefallerine - Balkan'lardan gelmiş olmaları itibariyle bu ihtimal hatıra gelebilir - bağlayamadığımızı göre bunların kaynaklarını Kuzey Avrupa dolikasefallerinde, yani Nordiklerde aramamız yerinde olacaktır. Elimizdeki kafa bu neticeyi teyit ediyor mu? Bunun hakkında tam bir katıyetle söz söyleyemeyeceğimizi hemen belirtmemiz icabeder. Çünkü bu iskelet kalıntısından elimizde yalnız yüz kısmı bulunmayan bir kafa vardır. Bu kafanın, mezokran olmasına rağmen, genel yapısının verdiği intiba bunun bir Akdenizli kadar bir Kuzey Avrupalı kafası da olabileceğidir. Çünkü biliriz ki Nordiklerle Akdenizliler arasında kafa yapısı bakımından önemli bir fark mevcut değildir. İskelet yapısına gelince de Akdenizliler Nordiklerin küçültülmüş birer örnekleri gibidirler. Fakat yukarıda da söylediğimiz gibi Frik'lerin antropolojisi meselesinde bunların Akdeniz ırkına mensup olabilecekleri bugünkü bilgimize göre ihtimalden biraz uzak olduğundan bu kafayı tam bir katıyetle olmamakla beraber Kuzey Avrupa ırkına bağlayabiliriz. Uzun kemikleri olmadığı için boyunu bilmiyoruz. Eğer bu mümkün olsaydı, bu kafanın sahibinin boyunu da tesbit edebilseydik vereceğimiz hüküm şüphesiz daha tatmin edici olurdu. Yalnız tek bir kafaya dayanarak Frik'lerin antropolojisi hakkında fazla birşey söyleyemeyeceğimiz için bu meseleyi şimdilik yeni buluntular bizi aydınlatıncaya kadar açık bırakmamız yerinde olacaktır.

<sup>1</sup> Reallexikon der Vorgeschichte.

## RÉSUMÉ

Le crâne que nous avons à étudier a été découvert au cours des fouilles entreprises par l'Institut français d'Archéologie d'Istanbul et effectuées entre les années 1937 et 1939 sous la direction du Professeur Dr. Emilie Haspels au sud d'Eskişehir, à Midas, ancienne cité phrygienne située à Yazılı-Kaya, dans le vilâyet d'Afyon.

Le squelette facial, ainsi que la base crânienne manquent. L'état de conservation est bon. Sa couleur, comme si elle eût subi l'effet de la fumée, fait penser qu'elle proviendrait d'un incendie.

Les caractères descriptifs du crâne font pencher à croire que la tête serait celle d'une femme et appartiendrait à une personne entre 30 et 35 ans.

Quatre dimensions ont été prélevées et autant d'indices calculés :

## Dimensions :

Diamètre antéro-post. mx.	186 mm (?)
D. transversal mx.	141 mm
Hauteur auriculo - bregmatique	115 mm
D. frontal mn.	100 mm (?)

## Indices :

Indice crânien	75.81
Ind. hauteur - longueur	61.83
Ind. hauteur - largeur	81.56
Ind. frontal	70.92

En résumant brièvement, il en appert que ce crâne entre dans le groupe des mésocrânes. Il est orthocrâne du point de vue de l'indice hauteur-longueur, métriocrâne de celui de l'indice hauteur-largeur. L'indice frontal montre que cette tête avait eu un front assez large. Elle est métopique. De norma verticalis elle présente une forme ovoïde (Fig. 1, 2 et 3).

Avant de dire quoique ce soit sur le type racial auquel appartiendrait ce crâne, que nous avons dit être en relation avec l'époque phrygienne, il nous faut préciser à quelle race appartiendraient les Phrygiens.

Dans la partie de son livre "Die Völker Asiens, Australiens und der Südseeinseln," qu'il réserve à l'Asie Mineure et à la

Perse, G. Buschan dit que les Phrygiens sont venus en Anatolie de l'Occident, par la Thrace vers 1200 av. J. - C. avec une deuxième invasion d'Indo-germans. D'après lui, il convient de rattacher les Phrygiens à la race nordique.

D'autre part, dans "The Wanderings of Peoples", A. C. Haddon, Professeur à Cambridge, après avoir déclaré que dans la seconde moitié de l'an 2000 av. J. - C. de grands mouvements migratoires se sont produits dans l'Europe orientale et l'Asie occidentale et que ces mouvements qui ont influé sur la Grèce et sur l'Anatolie procèderaient des migrations qu'ont faites les peuples européens vers le sud et vers l'est, ajoute que les plus puissants de ces envahisseurs étaient les Phrygiens. Donc Haddon aussi montre le Phrygien comme un ethnique européen.

"Le nom de Phrygie dérive probablement de celui de la plus puissante des peuplades thraces immigrées en Anatolie. Il n'est pas encore possible de dire si la peuplade éponyme se trouvait parmi les premiers immigrants ou ceux qui suivirent. Ce dont nous sommes sûrs, c'est que au cours des âges, de nombreux groupes humains provenant des bords du Danube et de la Thrace, passèrent les détroits et pénétrèrent en Anatolie. Certains de ces envahisseurs commencèrent par détruire Troie pour rebâtir ensuite et y établir leur domination, tandis que d'autres fondaient le royaume de Phrygie",<sup>1</sup>.

Dans celle de ses "Kleinasiatische Studien",<sup>2</sup> où il traite du problème de l'Asie Mineure et des Balkans dans la première moitié de 1000 av. J. - C., surtout en fonction des Phrygiens, K. Bittel dit qu'au début ceux-ci habitaient l'Europe et que de là ils passèrent en Anatolie. Toujours selon cet auteur, l'existence en Anatolie d'un puissant Etat Phrygien ne remonterait pas à plus de 800 av. J. - C. Nous savons par Hérodote que les Phrygiens étaient les voisins des Macédoniens en Europe.

On voit donc que tous les auteurs sont unanimes sur ce que les Phrygiens sont un peuple européen venu de la Thrace. C'est pourquoi il faut en chercher les sources en Europe orientale et

<sup>1</sup> Afet İnan, L'Anatolie, le pays de la «Race» turque. Page 31, Genève, 1939.

<sup>2</sup> Kurt Bittel, Kleinasiatische Studien, İstanbul 1942.



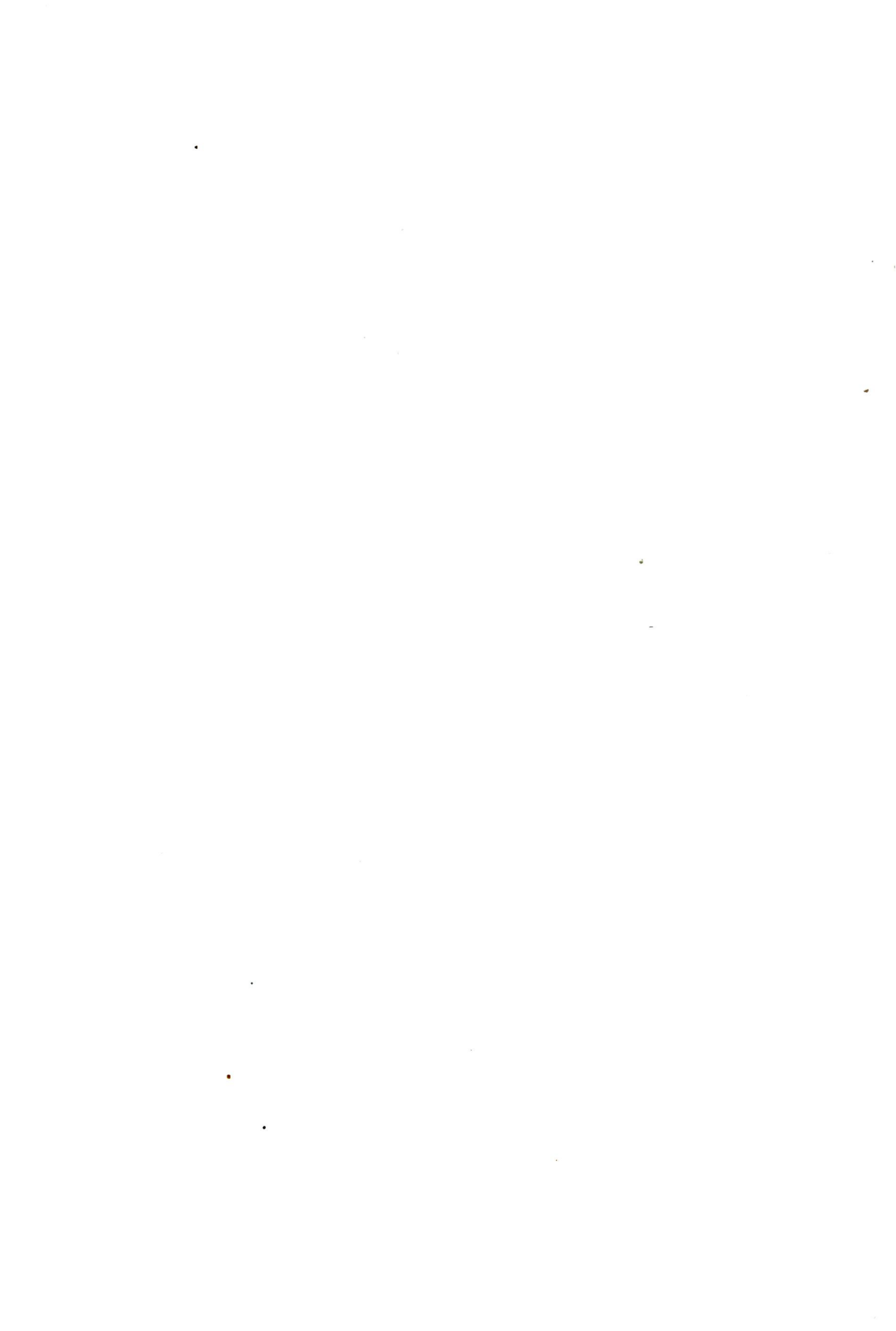
septentrionale. Après avoir indiqué que les Phrygiens sont un peuple de l'Asie Mineure et venus de la Thrace, Strabo les rattache à la race nord-européenne, c'est-à-dire aux nordiques et dit que c'étaient des hommes de couleur claire. Ils formaient un groupe dominant. Les autochtones étaient de couleur plus sombre, devant appartenir à la "vorderasiatische Rasse,"<sup>1</sup>. De même, comme nous l'avons également mis en relief ci-dessus, certains auteurs voient dans la migration des Phrygiens en Anatolie une invasion d'Indo-germans. Par conséquent, il nous faut chercher la source anthropologique des Phrygiens chez les dolichocéphales nord-européens, c'est-à-dire les nordiques.

Le crâne que nous avons entre les mains confirme-t-il cette conclusion ? Il est nécessaire de préciser immédiatement que nous ne pouvons pas nous prononcer d'une manière absolument catégorique là-dessus. Car de ce reste de squelette, nous n'avons qu'un crâne auquel manque la partie faciale. Bien qu'il soit méso-crâne, ce dernier, du point de vue de sa morphologie générale, porte plutôt les particularités d'un type dolichocéphale. Comme il n'est pas question de dolichocéphales méditerranéens dans l'anthropologie des Phrygiens, nous pouvons, sans que cela soit tout à fait formel, rattacher ce crâne à la race nordique.

N'ayant pas ses os longs, nous n'en pouvons savoir la taille et les caractéristiques du squelette. S'il nous avait été possible de les fixer aussi, le résultat atteint serait indubitablement plus satisfaisant. Vu que, en nous basant uniquement sur les données fournies par l'examen d'un crâne isolé, nous ne pouvons pas dire grand'chose sur l'anthropologie des Phrygiens, il sera plus juste de laisser cette question en suspens pour le moment, jusqu'à ce que de nouvelles découvertes viennent nous éclaircir.

---

<sup>1</sup> Reallexikon der Vorgeschichte.





Res. 1 — Yazılı kaya (Eskişehir).

*S. A. Kansu vs S. Tunakan*

*S. A. Kansu vs S. Tunakan*

*Les. XXVIII*

*Les. XXVIII*



*Fig. 21—Yanaki Kōryū (Shōshō)*

*Fig. 22—Yanaki Kōryū (Shōshō)*

*Bulletin G. XI*

*Bulletin G. XI*

XXIX  
XXIX

A. Kansu ve B. Tunakan  
S. A. Kansu ve S. Tunakan

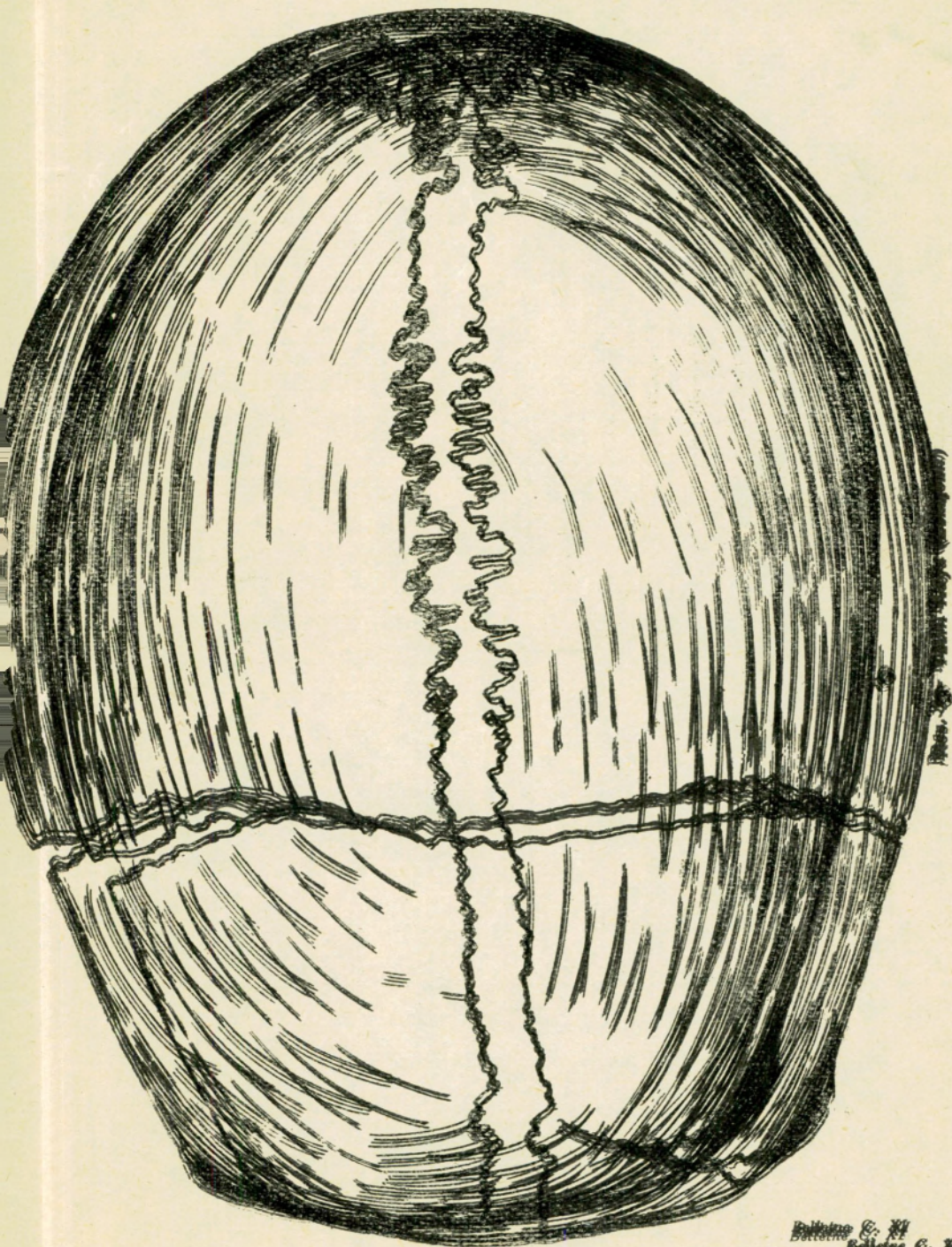


Fig. 1. Kansu (F. Kansu)

Bulletin C. XI  
Bulletin C. XI



## BOĞAZKÖY CİVARINDA BULUNAN BİR ETİ KABARTMASI

*Prof. H. G. GÜTERBOCK*

1945 yazında, Türk Tarih Kurumu Alacahöyük kazısı heyeti, Boğazköy'ün takriben 4 km. kuzeyindeki Yekbaz köyünde bir kabartma bulunduğunu Ankara'ya bildirdi. Alacahöyük kazılarını ziyaret eden ve bu arada Yekbaz'a da giden, Fakültemiz Arkeoloji mezunlarından Bay Yusuf Boysal, bu kabartmanın bir krokisini bana da gösterdi. Krokiye göre kabartmanın Yazılıkaya'daki kadın tanrı tasvirlerine çok benzediği anlaşıldığından onu bizzat görmek için oraya gitmeyi faydalı buldum. Bu surette, 1939'danberi ziyaret edemediğim Alacahöyük kazısının yeni durumunu da görmek mümkün olacaktı. Arkadaşım Arkeoloji Doçenti Dr. Ekrem Akurgal ile birlikte yapmak istediğimiz tetkik gezisi için gereken tahsisat Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Enver Ziya Karal delâletiyle Fakültece sağlandı. Misafir olarak Fransız Hititoloğu M. Maurice Vieyra gezimize iltihak etti. Alacahöyük kazı heyeti başkanı ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Dr. Hâmit Koşay, kabartmayı yerinde incelememe müsaade ve üçümüzü Höyük'teki kazı evinde misafir etmekle kalmadı, gidiş geliş ve Höyük civarındaki gezilerimiz için kazı kamyonetinden faydalanmak fırsatını vererek bize her bakımdan yardımı dokundu. Adı geçen bütün zatlara burada da şükranlarımı ifade etmeği borç bilirim. Boğazköy'de bizi evinde misafir eden Başöğretmen Ekrem Olgaç hatırasını da burada anmak istiyorum. 1946'da hayata gözlerini yuman bu değerli arkadaşı, 1933'te ilk defa Boğazköy kazılarına iştirak ettiğim zamandanberi tanıyordum. Kendisi, kazı heyetine her bakımdan yardım eder, Boğazköy harabelerini ziyaret eden birçok kimselere misafirperverlik gösterir, Eti başkentinin tarih ve arkeolojisiyle yakından ilgilenir, vatandaşlarına hakikî bir tarih aşkını aşilar ve anıtların korunmasına çok yardım ederdi. Vakitsiz ölümü, Boğazköy'e gidenlerin hepsi için büyük bir kayıptır.

29 / 9 / 1945 tarihinde Bay Ekrem ile birlikte Yekbaz'a gittiğimiz zaman, kabartmayı köyün ana caddesinde gördük ve taşın çıktığı söylenen, köyün batısındaki tepeye çıktık. Sungurlu-Boğazköy yolunun batısında ve köye birkaç yüz metre mesafede bulunan tepenin "Tablası büyük,, adını taşıdığını söylediler. Kurt Bittel, Bizans tuğla ve çanak parçaları topladığı bu tepenin adını, vaktiyle "Kiliseyeri,, olarak öğrendiğini mektupla bana bildirdi. Biz de, tabif olan tepenin üstünde yalnız Bizans devrine ait çanak çömlek ve tuğla kırıntıları bulduk. Eti kabartmasının buraya başka bir yerden getirildiği anlaşılmakta ve Bizans devrinde mezar veya yapı taşı olarak kullanıldığı muhtemel görülmektedir.

Blok, gri renkli kireçtaşı'ndan olup ölçüleri şöyledir:

Yükseklik: 90 sm.

Alttaki işlenmemiş kenarın yüksekliği: 15 - 20 sm.

Genişlik: 65 - 67 sm.

En büyük kalınlık: 45 sm.

Düzeltilmiş sol tarafının kalınlığı: 30 sm.

„ sağ „ „ : 35 sm.

Dr. Hâmit Koşay'ın emri üzerine blok, aynı günün akşamı Başöğretmen Ekrem Olgaç tarafından Yekbaz'dan Boğazköy'e getirilmiş ve oradaki İlkokulun bahçesine yerleştirilmiştir.

Taşın ön cephesi, alt tarafındaki yüksek kenar müstesna, itina ile düzeltilmiş ve üzerine kabartma olarak bir kadın tanrı tasviri işlenmiştir (resim 1-2). Figürün başının hizasında ve arkasında kabartma hiyeroglifler vardır. Yazı ve kabartmanın hemen bütünü çok iyi korunmuş, yalnız figürün yüzü tahrip edilmiştir. Figür, heyeti umumiyesi, tasvir tarzı ve üslubu bakımından Yazılıkaya kadın tanrılarına çok benziyor. Sağ eli, öne uzatılmış, sol eli ise çene hizasına kaldırılmıştır. Yazılıkaya'da olduğu gibi, sağ dirsekten aşağıya bir hat inmektedir. Yazılıkaya'ya nazaran burada iki nokta daha iyi bellidir: yukarıda, dirsek belirtilmiş ve inen hattın ayrı gösterilmiştir ve hattın alt kısmı, sivri uçlu papucun üstünde sağa dönüp uzun etekliğin kenarına getirilmiştir. Böylelikle bu düz hattın bir cübbe veya çarşafın kenarı olduğu teyit ediliyor<sup>1</sup>. Vücudün üst kısmı, sade bir elbise ile örtülmüştür.

<sup>1</sup> Bittel-Naumann-Otto, Yazılıkaya (Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft 61, 1941), s. 119.



Belinde düz bir kemer vardır. Belden aşağısı, pilili ve arkaya sarkan uzun bir eteklik şeklindedir. Pililer Yazılıkaya'daki misallerden biraz farklı, ön alt kısmında da biraz itinasız işlenmiştir. Yazılıkaya kadın tanrı tasvirlerinin pililerinde de ufak tefek farklar olup bazılarının eteklikleri (55, 59 ve 60 No. lı figürlerde) Yekbaz kabartmasınıninkine yakınlık göstermektedir. Figürün başından sırtı boyunca inen ve Bittel'e göre<sup>2</sup> saç örgüsü olması gereken hattın, burada kemerin dışında kaldığı bellidir.

Yazılıkaya kadın tanrılarıyla benzerliği tesbit edilen bu kabartmanın gerçekten oraya ait olması çok muhtemeldir. Hiyerogliflerin, normal duruma göre figürün önünde olmayıp arkasında bulunması, bu kabartmanın uzun bir sıradan çıkarıldığı intiba'ını vermektedir; şöyle ki bu figüre ait yazıt önündeki taşta isabet ediyor ve mevcut yazıt arkasındakine aittir. Figürün ayaklarının hemen altında bulunan çıkıntı da, Yazılıkaya kabartmalarının altlarındaki çıkıntıya tekâbü'l etmektedir. Figürün yüksekliği de Yazılıkaya kabartmalarına aşağı-yukarı uyar: Bittel'in verdiği ölçülere göre<sup>3</sup>, 50-54 sayılı kabartmaların yüksekliği ortalama 78 sm. olduğu halde, taşımızın çıkıntı üstündeki yüksekliği 70-75 sm. dir. Fakat taşımızda, tahrip edilmiş baş örtüsünün yüksekliği Yazılıkaya'dakinden daha azdır. Baş örtüsü tamamlanırsa, küçük fark ortadan kalkar; başka ifade ile figürlerin şapkasız olarak yüksekliği gözönüne alınır, tamamen aynı olduğu anlaşılıyor. Başlığın eksik olması, izah edilmesi güç olan tek noktadır. Bu, izler göstermemesine rağmen, ya muahhar bir zamanda blokun üst kısmının kesilmesi, veya kabartmanın, üstüne yerleştirilen bir blokta devam etmesi, veyahut ta sanatkârın, taşın küçüklüğünden dolayı figürün başlığını daha basık yapmış olması şeklinde izah edilebilir. Zâten Yazılıkaya'daki kadınların başlıkları da aynı ölçüde değildir.

Mustatil bir blok üzerine yapılan bir kabartmanın Yazılıkaya'daki kaya kabartmaları sırasına ait olmasına şaşmamalıdır. Hâfirlerin müşâhede ettiklerine göre 55 ile 56 sayılı kabartmalar arasında kayada 1.3 - 1.5 m. genişliğinde büyük bir açıklık vardır. Hâfirler, bu açıklığın eskiden bir duvarla örtülmüş olduğunu ve kabartmaların da bu duvar içine konan bloklarda devam etti-

<sup>2</sup> Yazılıkaya, s. 191.

<sup>3</sup> Yazılıkaya, s. 75.

ğini tahmin etmişler ve Naumann'ın yaptığı rekonstrüksiyonda bu duvardaki kabartmaların tahmin edilen durumu gösterilmiştir <sup>4</sup> (resim 3). Açıklığın genişliğine göre hâfirler, burada üç kabartmanın mevcudiyetini kabul etmişlerdir. Blokumuzun eni 65 sm. olduğu ve yazının, diğer kabartmalarda olduğu gibi, bir figürün ellerinin üstünde bulunmayıp figürümüzle arkasındaki figür arasında bulunduğu için, burada yalnız iki blok üzerinde birer figürün varlığını ve tasvirin biraz daha büyük mesafeli olduğunu tahmin etmek istiyoruz. Blokumuzun, tahmin edilen iki bloktan hangisi olduğunu, No. 55'in hemen sağına mı, yoksa No. 56'nın hemen soluna mı isabet ettiğini kestiremiyoruz. Bu mesele, taş Yazılıkaya'ya götürmeden halledilemez.

Hiyerogliflere gelince (resim 1-2): Beyzî "Tanrı,, ideogramının altında SBo 42 Nu. 1ı <sup>5</sup> grup, yani bir keçi başı ile boynuzunda asılı bir main ve onun altında "ga,, işareti vardır. Böylelikle bu grubun bir kadın tanrının adı olduğu anlaşılıyor. SBo 42 sayılı grup, SBo II 8, 30 ve 67 numaralı mühürlerde ve Köylütolu yazıtında bir şehzade isminde geçiyor. Diğer bir mühürde (SBo II, 79), bir "şehir beyi,, nin adı SBo 42 + 46 a (mu) diye yazılmıştır ve Yazılıkaya'da bulunan damganın (SBo II, 221) ortasında, SBo 42 grubunun biraz değişik bir şekli, başka işaretlerle beraber görünüyor. Yeni bulunan kabartmadan öğrendiğimize göre, bunların hepsi bir kadın tanrı adıyla yapılan şahıs isimleridir. Keçi başını ihtiva eden grupla yazılan bu kadın tanrının adını bilmediğimiz için, onu ihtiva eden has isimlerini de maalesef okuyamıyoruz <sup>6</sup>.

Netice itibariyle yeni bulunan taşın Yazılıkaya'nın adı geçen açıklığına ait olduğunu ve Naumann'ın rekonstrüksiyonunu güzel bir şekilde doğruladığını büyük bir ihtimale kabul edebiliriz. Kaya kabartmalarından çok daha iyi muhafaza edilen bu kabartmanın, ne yazık ki başı tahrip edilmiştir.

<sup>4</sup> Yazılıkaya, s. 74, Lev. 10, resim 2'de, sağda. Naumann'ın, baş hizasında bir derz göstermiş olması, bir tesadüf eseri olmakla beraber, hâfirlerin de bir kabartmanın üstteki blokta devam edebileceğini kabul ettiklerini göstermektedir.

<sup>5</sup> SBo = Güterbock, Siegel aus Boğazköy (Archiv für Orientforschung, Beiheft 5 ve 7, 1940 ve 1942). Hiyeroglifler, II nci cilt, s. 84 v. d.'daki şekil listesine göre zikredilmiştir.

<sup>6</sup> Von Brandenstein, Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten, s. 83 'ten, İyaya adlı ilâhenin «dağ koyunları» ile beraber tasvir edildiğini öğreniyorsak da, onun bizim yazı işaretiyle yazılan tanrı ile aynı olduğu katî değildir.

# EIN HETHITISCHES RELIEF AUS DER UMGEBUNG VON BOĞAZKÖY

VON H. G. GÜTERBOCK

## (Zusammenfassung)

Das hier veröffentlichte Relief wurde im Sommer 1945 auf einem natürlichen Hügel, einige hundert Meter westlich des 4 km nördlich von Boğazköy gelegenen Dorfes Yekbaz gefunden. Als Name des Hügels wurde "Tablası Büyük," angegeben, während man Bittel vor Jahren den Namen "Kilise Yeri," genannt hatte (nach brieflicher Mitteilung). Da auf dem Hügel ausschliesslich byzantinische Scherben und Ziegelbruchstücke gefunden wurden, darf man annehmen, dass das hethitische Relief von einer anderen Stelle dorthin verbracht und vielleicht als Grab- oder Baustein verwendet worden ist.

Der Block, der jetzt in der Schule von Boğazköy aufbewahrt wird, besteht aus grauem Kalkstein und hat folgende Masse:

Höhe: 90 cm;

Höhe des vortretenden unteren Randstreifens: 15-20 cm;

Breite: 65-67 cm;

Grösste Dicke: 45 cm;

Dicke am behauenen linken Rand: 30 cm;

" " " rechten " : 35 cm;

Dargestellt ist eine nach links schreitende Göttin, ganz in der Art der Göttinnen von Yazılıkaya. Hinter ihr befindet sich eine Hieroglypheninschrift in Relief (Abb. 1-2). Bis auf den zerstörten Kopf ist das Relief sehr gut erhalten und zeigt einige Einzelheiten deutlicher als die stark verwitterten Felsreliefs von Yazılıkaya: so ist vor allem die vorn vom Ellbogen herabgeführte Linie oben deutlich vom Ellbogen abgesetzt und biegt unten, über dem Schnabelschuh, zum Rock hin um. Dadurch wird die Deutung als Gewandsaum bestätigt (vgl. Yazılıkaya, S. 119). Bei der Linie, die vom Kopf am Rücken herunter geführt ist und die nach Bittel (Yaz., S. 119) als Zopf aufzufassen ist, ist es hier ganz deutlich, dass

sie ausserhalb des Gürtels verläuft. Die Gewandfalten sind im unteren vorderen Teil des Rockes etwas unregelmässig ausgeführt und weichen auch sonst etwas von den Rockfalten der Göttinnen von Yazılıkaya ab, die aber auch unter sich kleine Unterschiede aufweisen. Unserem Relief am nächsten kommt die Faltenführung von Yaz. Nr. 55, 59 und 60. Auch die Höhe der Figur (von der Kopfbedeckung abgesehen, s. sogleich) und der Umstand, dass der Block unter der Fusslinie in Form eines Randstreifens hervortritt, stimmen aufs beste zu den Göttinnen von Yazılıkaya. Der einzige Unterschied besteht in der Höhe des Polos, soweit sie sich aus den Umrissen des zerstörten Kopfes erkennen lässt. Der Polos scheint niedriger zu sein als bei den Göttinnen in Yazılıkaya, wo er übrigens auch nicht bei allen gleich hoch ist, und die Gesamthöhe der Figur (ca. 73 cm nach Abzug des Randstreifens) bleibt dementsprechend etwas unter der Durchschnittshöhe von 78 cm, die Bittel für die Figuren 50-54 angibt (Yaz., s. 75). Diesen Unterschied kann man so erklären, dass entweder der Polos auf dem darübersitzenden Block weiterging, oder dass unser Block nachträglich oben abgearbeitet wurde (worauf allerdings der Zustand des Randes nicht hindeutet), oder dass endlich der Künstler, durch die Grenze des Blockes gezwungen, dieser Figur eine etwas niedrigere Kopfbedeckung gegeben hat.

Die Ausgräber haben angenommen, dass die 1,3-1,5 m breite Felsspalte zwischen den Reliefs Nr. 55 und 56 im Altertum durch eine Mauer geschlossen war und dass auch die Reliefs auf Blöcken, die in diese Mauer eingelassen waren, durchliefen, wie das auf Naumanns Rekonstruktion (Yaz., Tf. 10, 2; hier Abb. 3) zum Ausdruck gebracht ist. Wir möchten annehmen, dass wir in unserem Reliefs einen dieser Reliefblöcke vor uns haben. Auch der Umstand, dass die Hieroglyphen nicht vor, sondern hinter der Figur stehen, spricht dafür, dass der Block aus einer Reihe herausgerissen ist, dergestalt dass die zu unsrer Figur gehörige Beischrift auf dem links anschliessenden Stein stand und die erhaltenen Hieroglyphen zur nächsten Figur gehörten.

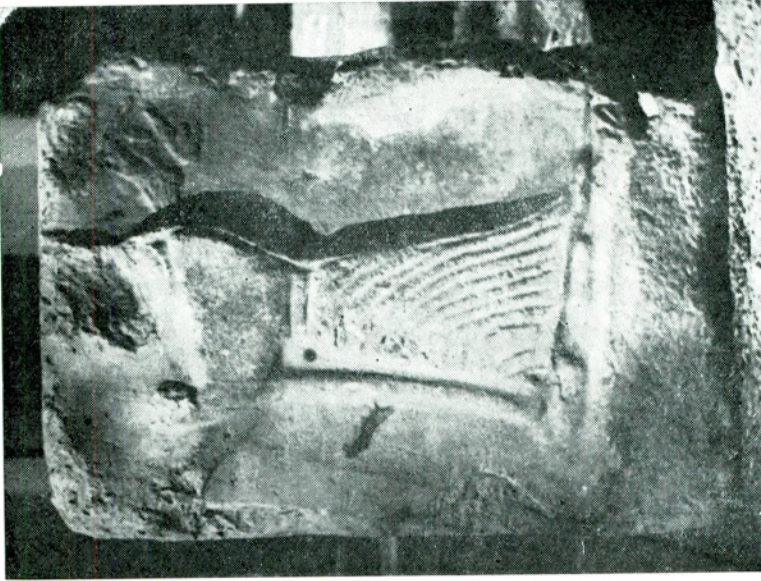
Die Beischrift besteht aus dem Gottesdeterminativ und der Zeichengruppe SBo 42, die bisher als Element in Eigennamen belegt ist (auf den Siegeln SBo II 8, 30 und 67 sowie in der

Inschrift von Köylütolu in dem gleichen Prinzenamen, auf SBo II 79 und 221 in anderen Namen). Es ergibt sich nun, dass diese Gruppe der Name einer Göttin ist, die erwähnten Personennamen also mit diesem Göttinnennamen gebildete theophore Namen sind. Die Lesung des Namens der Göttin und damit der mit ihm gebildeten Eigennamen ist allerdings noch nicht bekannt.

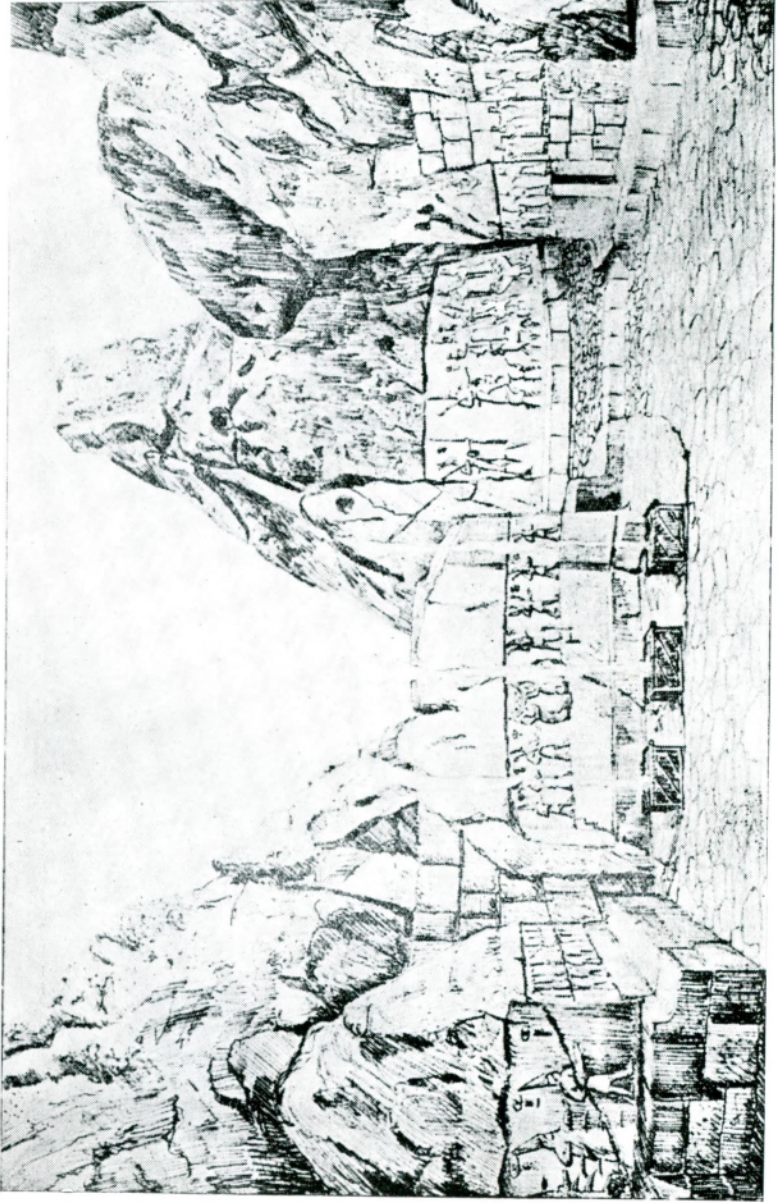
Zusammenfassend möchten wir sagen, dass die Zugehörigkeit des neu gefundenen Reliefs zum Zuge der Göttinnen in Yazılıkaya grosse Wahrscheinlichkeit besitzt und Naumanns Rekonstruktion aufs erfreulichste bestätigt.

---





Res. 1-2 — Yazılıkayada bulunan Eti kabartması.



Res. 3 — Yazılıkayanın rekonstruksiyonu.  
(Naumann'a göre)



## SELÇUK DEVRİ VAKFİYELERİ \*

### I.

## ŞEMSEDDİN ALTUN-ABA, VAKFİYESİ VE HAYATI

Dr. OSMAN TURAN

Ankara Üniversitesi D. T. C. Fakültesi  
Ortaçaman Tarihi Doçenti

Vakfiyesinin kaydettiği üzere, Şemseddin Altun-aba<sup>1</sup>, ikinci Kılıçarslan ve oğlu Rükneddin Süleymanşah devrinin *sipehsâlâr*'larından biridir. İbn Bîbî'de, biri I. Alâeddin Keykubad zamanında yaşayan ve oğlu Gıyaseddin Keyhusrev'in atabegi olup onun saltanata geçtiğinde Sadeddin Köpek'in nüfuz ve tesirine kapıldık-tan sonra birtakım devlet adamları arasında öldürülen, öteki yine Alâeddin Keykubad'ın has kölelerinden olup<sup>2</sup> Amid (Diyarbakır) *sipehdârı* bulunan, iki Şemseddin Altun-aba'dan bahsedilmektedir. İsim ve lâkabların ayniyetine ve yakın devrin adamları olmalarına rağmen, birincinin Köpek tarafından öldürüldüğüne dair sarîh kayıt ve diğerinin ondan sonraki hâdiselere iştiraki, bunların ayrı ayrı şahsiyetler olduğunda hiçbir şüpheye mahal bırakmamaktadır. Biz, bunlardan birincisinin bizim vakfiyenin sahibi Şemseddin Altun-aba olduğu fikrindeyiz. Vakfiyesinde kendisine yalnız *sipehsâlâr* unvanı verilmiş olması 598 tarihinde henüz genç yaşlarda bulunduğunu, binaenaleyh İbn Bîbî'de kendisine atfedilen *çaşnigîr*, son olarak da atabeg unvanları onun

\* Bu seri altında birçok mühim Selçuk devri vakfiyelerini neşre başlamış bulunuyoruz.

<sup>1</sup> Bu ad İbn Bîbî'de التونبة, *Menâkıb ül-ârifin*'de ve bir kısım vakıf kayıtlarında التون یا شکلinde, şüphesiz muahhar olarak yanlış yazılmıştır. Nesevî'nin Celâleddin Harezmsâh'a ait eserinde ve Cacaoğlu vakfiyesinde daha doğru bir imlâ ile التون آبه olarak yazılmıştır, ki bu Ay-aba, Kayı-aba, Kutlu-aba, Boz-aba ... biçiminde bir teşkildir (bk. *Müsâmeret ül-âhbar*, s. 24, not, 5). İslam kaynaklarında (قتلغ آبه) (*el-Feth ul-kussi* s. 99; Azîmî vk. 105; Zehebî, *tarih ul-İslâm*, XX, vrk. 146 Nuruosmaniye ve: 3013).

<sup>2</sup> İbn Bîbî, s. 105. Burada hep İbn Bîbî'nin Tarih Kurumu tarafından neşredilme üzere olan Ayasofya nüshası kullanılmıştır.

bu mevkilerine ancak yaşının ilerlemiş olduğu Alâeddin Keykubad devrinde gelebileceğini gösterir. Nitekim İbn Bîbî bir münasebetle, öldüğü zaman, kendisinden ak sakallı bir insan olarak bahsetmektedir. Bununla beraber İbn Bîbî, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus zamanlarındaki vakalar sırasında böyle bir isimdeki bir devlet adamından bahsetmez. Bu keyfiyet Altun-aba'nın Keykubad'tan önceki zamanlarda mühim bir şahsiyet olmadığı tarzında anlaşılabilir. Yazık ki, Selçuk devri kaynaklarının azlığı yüzünden, birçok tarih meseleler ve devlet adamlarının hayatları gibi, onun hayatı hakkında da İbn Bîbî'nin bir iki kaydından başka birşey bilmiyoruz.

İbn Bîbî, Altun-aba'dan ilk defa olarak Keykubad zamanında, 623 veya 624 yılı vakaları münasebetiyle bahsetmektedir. Alâeddin Keykubad Kâhta seferinden sonra Eyyubî prensesi Melike-i Âdiliyye ile evlenmek ve gelini getirmek için o zaman *çaşnigîr* olan Şemseddin Altun-aba'yı Şam'a gönderdi. Keykubad gelini karşılamak ve düğünü yapmak için Malatya'ya gitti ve orada düğün yapıldı<sup>3</sup>. Bundan, birkaç yıl, sonra sultan tarafından, o zaman Doğu Anadolu ve İran'da devlet kuran ve Moğollara karşı müdafaa ve mücadelelerde bulunan, Harezmsah Celâleddin Mengü-birti nezdine, 627 de, elçi olarak gönderildi. Keykubad, ilk zamanlarda, Celâleddin ile dostça münasebetler kurmağa muvaffak olmuş ve aralarında bunu kuvvetlendiren elçiler gidip gelmiş ise de, kendi müttefiki olan Eyyubilerden Melik Eşref'in idaresinde bulunan Ahlat'a hücumu ve Erzurum meliki Cihanşah'la sıkı münasebetleri Celâleddin'in siyaseti hakkında şüpheler yaratmıştı. Selçuk sultanı, Celâleddin'i Ahlat'ın işgalinden vazgeçirmek ve maksatlarını öğrenmek için Altun-aba'yı birçok hediyelerle ona gönderdi. Altun-aba'nın Ahlat'da bir müddet hasta olması ve müzakerelerin müsbet bir netice vermeden uzaması üzerine Keykubad endişe ederek arkadan Kemaleddin Kâmiyâr'ı gönderdi. Fakat bu müsbet bir cevap alamayınca Erzurum ve Erzincan'dan geçerek gelip keyfiyeti sultana arzettiler<sup>4</sup>. Bundan sonradır ki Keykubad Eyyu-

<sup>3</sup> İbn Bîbî, s, 294 - 296.

<sup>4</sup> İbn Bîbî, s, 380 - 384; Nesevî, *Vie du Sultan Djelaeddin Mankobirti*, P. 227, 328. Aynı, Altun-aba ve Kâmyar ile gönderilen hediyelerin 30 katır yükü ipekli atlaslar, Kunduz ve samur kürkleri, 30 atlı köle 200 at, 50 katır olduğunu yazar (*İkd ül-Cümân*, 627 yılı vakaları).

bilerle müşterek olarak Celâleddin'i, Erzincan'ın *Yassı-Çimen* mevkiinde, 627 ramazanı içinde, mağlûp ettiler. Celâleddin tarafını tutan amcası oğlu Erzurum meliki Cihanşah'ın ülkesi de Keykubad tarafından zabtedildi. Erzurum'un zabtından sonra Keykubad, Altun-aba'yı beş bin atlı kuvvetin başında Ahlat'ı kurtarmak için Melik Eşref'in yanında Celâleddin üzerine gönderdi<sup>5</sup>. Bu suretle Ahlat, müşterek kuvvetler tarafından zabtedilerek, tekrar Melik Eşref'in idaresine verildi. Fakat bir müddet sonra Keykubad, Celâleddin'in ortadan kalkması üzerine Moğollara karşı Şarkî Anadolu'da bir müdafaa tertibatı kurmak maksadiyle bazı kaleleri zabtederken Ahlat'ı da ele geçirdi. Bu vaziyet, onunla Eyyubîlerin arasını açtı. Bunlarla vukua gelen muharebede Altun-aba, Kemaleddin Kâmiyar, Mübarizüddin Çavlı gibi kumandanlarla birlikte Eyyubîlerin müşterek ordularını yenmeğe muvaffak oldular<sup>6</sup>.

Bu suretle Alâeddin Keykubad devrinde mühim hizmetler ifa ettikten sonra Sultan, Eyyubî prensesinden doğan oğlu Kılıç-arslan'ı veliahd yapıp büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhusrev'i tekrar Erzincan melikliğine gönderdiği zaman, *Çâşnigîr* Altun-aba'yı onun atabeği ve beylerbeyi mevkiine tayin etti<sup>7</sup>. Fakat az bir müddet sonra (634 de) sultan öldü. Keyhusrev atabeği Altun-aba, Cemaleddin Ferruh Lala, Taceddin Pervane ve Sadeddin Köpek gibi devlet adamları sayesinde, babasının emrine ve buna uyan ricalin ısrarlarına rağmen, saltanata geçmeğe muvaffak oldu. Yeni sultanın cülûsunda atabeğ Altun-aba az bir müddet sonra yalnız mevkiini değil, diğer birçok devlet adamları gibi, hayatını da kaybetti. Keyhusrev saltanata geçince Sadeddin Köpek onun üzerinde büyük bir nüfuz kurmağa muvaffak olarak sultanı bir kukla gibi kullanmağa başladı. Bunun neticesinde kuvvetli, kendi emellerine engel ve kendisine aleyhdar birçok şahsiyetleri öldürmek, azletmek suretiyle işten uzaklaştırdı. Sadeddin Köpek'in bu menfi faaliyetini daha başlangıçta gören Şemseddin Altun-aba'nın onun daha ileri gideceği endişesiyle devlet işlerinden uzaklaştırılmasını söylemesi, Sadeddin Köpek'in kulağına giderek onu kendi üzerine çekti. Nihayet sultanı yalnız bularak atabeg Altun-aba'nın hakkında ağır itham-

<sup>5</sup> İbn Bibî, s. 411, 412.

<sup>6</sup> İbn Bibî, 440.

<sup>7</sup> İbn Bibî, 452.

<sup>8</sup> İbn Bibî, 464, 465.

larda bulundu; Taceddin Pervane'yi de bu hususta kendi tarafına çekti. Bir gün Altun-aba divanda evrakları imzalarken Köpek ve Taceddin Pervane sultanın yanından ayrılarak divana geldiler. Köpek, Şemseddin Altun-aba'nın ak sakalından yakalayarak onu bir *yatakçı* candara verip şehrin dışarısında şehit ettirdi<sup>9</sup>. İşte Altun-aba'nın hayatı hakkındaki malûmat bundan ibarettir. Onun ak sakallı olduğuna dair kayıt yaşını göstermek bakımından ehemmiyetlidir. Bunun ölümü 634 veya 635 senesinde vukubulmuştur ki, ölümünde altmış veya yetmiş yaşları arasında olacağı gözönüne getirilirse ikinci Kılıç-arşlan ve Rükneddin Süleymanşah devrini yaşamış olduğu kabul edilebilir. Vakfiyesinde evkafı için mütevellî ve nazır olarak azadlı kölelerinden Ayaz ve Ruzbe'yi tayin etmesi, Karatay ve Er-tokuş gibi bunun da, evlâdsız olduğunu göstermektedir. Kölelikten yetişen birtakım ricalin evlâdsız olması her halde bu sistemle alâkalı bir meseledir.

#### ALTUN-ABA VAKIFLARI VE ALTUN-ABA MEDRESESİ

Altun-aba'nın vakıflarını ihtiva eden vakfiyesi eskiliği ve Selçuk tarihi bakımından verdiği malûmat dolayısıyla hususî bir ehemmiyeti haizdir. İkinci Kılıç-arşlan'ın oğlu Rükneddin Süleymanşah zamanında, 598 (1202) yılında, yazılan vakfiye, medrese, kervansaray, fakir ölümlerin gömülmesi ve islâmiyeti kabul eden mühtedilerin ihtiyaçları hakkında yapılan vakıfları tayin ederken birtakım mühim kayıtlar vermek suretiyle bu devrin tarihi hakkında dikkate değer bir vesika mahiyetini arzeder.

Onun medresesi hakkında, Selçuk kaynaklarından Eflâkî'nin küçük bir kaydından başka bir malûmat mevcut değildir. Eflâkî Dede'ye göre Mevlâna Celâleddin'in babası Bahaeddin Veled 1228'de<sup>10</sup> Konya'ya geldiği zaman Alâeddin Keykubad onu da-

<sup>9</sup> İbn Bibî, 470, 471.

<sup>10</sup> Bu tarih Bahaeddin Veled'in Konya'da iki yıl oturduğu ve 1230'da öldüğüne dair rivayetlere dayanılmak suretiyle H. Ritter tarafından tesbit edilmiştir (Bak. *Celâleddin Rûnî* İsl. Ansikl. II. s. 54). Eflâkî Dede, aşağıdaki notun gösterdiği yerde, Bahaeddin Veled'in Konya'ya geldiği zaman şehir surlarının henüz yapılmamış olduğunu söyler. Başka bir yerde Konya burçlarının Bahaeddin Veled'in orada bulunduğu bir zamanda yapıldığını kaydeder (8b). Surlar ise bilindiği üzere 618 (1221) de inşa edilmiştir; Sipehsâlâr'ın kaydına uygun olan bu tarihin doğru olup olmadığı her halde araştırılmağa muhtaçtır.

vet ederek *taştâne*ye indirmek istedi; fakat Bahaeddin: “*İmamların ineceği yer medrese, şeyhlerin hanekâh, beylerin saray, tüccarların han, rindlerin zaviye ve gariplerin mastaba,*” olduğunu söyliyerek Altun-aba medresesine inmiştir. Aynı kaynak o zamanda Konya’da henüz başka bir medrese bulunmadığını söylerse de hiç olmazsa vakfiyenin kaydettiği *Medreset-us-Sultaniyye*’nin mevcudiyeti bu ifadenin doğru olamayacağını göstermeğe kâfidir<sup>11</sup>. Vakfiyede görüleceği üzere Altun-aba, mütevellî olarak İplikçi oğlunu tayin ettiği için, bilâhare, camii de ihtiva eden medrese, İplikçi medresesi adını almıştır. 733’de medresenin mütevellisi olan İplikçi evlâdından Hacı Ebu Bekir bin Mes’ud tarafından tamir edilmiş olduğunu üzerindeki kitabe göstermektedir<sup>12</sup>. Bizzat banisine ait bir kitabe meydana çıkmamıştır. Neşrettiğimiz vakfiyenin tarifine göre medrese Konya şehrinin dış<sup>13</sup> (zâhir) kısmında o zaman için *Yeni pazar* سوق المحدث ، سوق الجديد denilen yerde yapılmıştır, ki bugün hükümet konağının yanında, büyük bir cadde üzerinde, bulunmaktadır. Medresenin dört yanında Konyalı kuyumcu Salimoğlu Hoca Yusuf’un mescidi ve bu mescidin vakfı, Tebrizli Tacir Hoca Abdülcebbar’ın mescidi, muhacir Kadı Necmeddin Abdurrahman’a ve bu medreseye ait dükkânlar bulunmakta idi.

### Medresenin teşkilât ve mürettebatı

Vâkif, umum vakıflar için divan kâtiplerinden ve İplikçi evlâdından Necibeddin Ayaz’ı *mütevellî* ve kendi azadlısı olan ve

Zira sûrların inşası kayıtlarına göre Ritter’in tesbit ettiği tarihten çok daha önce (618 den evvel) gelmiş olması gerekir.

<sup>11</sup> *Menakıb ül-arifin*, Ankara Maarif Kütüphanesi, varak 8a, C. Huart tercümesi I, s. 22.

<sup>12</sup> Kitabe şimdîye kadar neşredilmediği için F. Soyman ve I. Tongur tarafından alınan fotoğrafisini buraya dercediyoruz (*Konya Eski Eserler kılavuzu* Konya 1944, s. 83):

عمر و جدد و وسع هذا المسجد المبارك العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى زين الحاج والحرمين الحاج ابوبكر بن مسعود المعروف بكتبي (كتابجي) مقبل الله الله خيراته وصلى عليه في واسط شهر الله رجب الاصب سنة ثلاث وثلاثين و سبعمائة

<sup>13</sup> Umumiyetle Ortaçağ İslâm âleminde şehirler iki kısımdan müteşekkildir: iç şehir, buna İran’da *şahristan* ve arap memleketlerinde *bâtîn ül-medine* veya sadece *bâtîn* denilir ki şehrin büyük camii, hükümet konağı bunun merkezini teşkil eder. Surlarla çevrilmiş olan bunun harici dış kısmı teşkil edip burada pazar ve mahalleleri vardır; buna *zâhir* veya *rabaz* adı verilir. Anadolu’nun Selçuk devri şehirleri çokluk bu tiptedir.

lâkabını taşıyan kölesi Rûzbeh eş-Şemsî'yi *nâzır* tayin edip birincisine yılda 400, ikincisine 300 dinar maaş ayırdıktan sonra Hanefî mezhebinde olacağını şart kıldığı, müderrise 800, *mu'îd'e* 240 dinar tahsis etmiştir. Hanefî ve Şafîî mezhebinden olması kaydedilen talebe ve fakîhlerden istidlâl yapabilecek, ilerlemiş üç talebeye (fakîh), her birine üçte biri olmak üzere, ayda kırk beş dinar, orta derecede olan on beş talebeye, her birine on dinar olmak üzere, ayda yüz elli dinar, başlangıçta olan (müptedi) yirmi talebeye, her birine beşer dinardan, ayda yüz dinar, medresedeki cemaate namaz kıldırın ve Hanefî mezhebinde olması şart kılınan imama yılda iki yüz, *müezzine* yüz ve medresenin serilmesi, temizliğine ve içerisindekilerin hizmetine bakan *ferraş'a* ayda beş dinar maaş tahsis edilmektedir. Bu kayıtlara göre medresede okuyan talebenin mevcudu otuz sekizden ibarettir. Bunlardan başka vakfiye medresede bir kütüphane olduğunu kaydettiği gibi, mütevellî ve *nâzırın* her yıl vakıf gelirinden ayrılan yüz dinar (dirhem) ile oraya lâyük kitaplar satın alıp vakfetmelerini, istiyenlerin her kitabın karşılığı olan bir kıymette paranın kütüphaneciye (*hâzin ul-kütüb*) verilip ödünç olarak kitap alabileceklerini ve sonra kitap teslim edilince parasının iade edileceğini de kaydetmektedir. Her halde bu medrese gibi diğer Selçuk devri medreselerinin kütüphaneleri olduğu muhakkaktır. Sahip Fahreddin Ali'nin Sivas'taki meşhur *Sâhibiyye* medresesine ait olan mühim vakfiyesinde medresenin bir kütüphanecisi olduğu kayıtlıdır<sup>14</sup>. Yine Sivas'taki *Burûciyye* medresesinin vakfiyesinden alınmış küçük kitabesinin de göstereceği üzere bunun da bir kütüphanesi ve bir kütüphane memuru vardı ki diğer İslâm âlemindeki medreselerde olduğu gibi böyle olması tabiidir<sup>15</sup>. Vakıf beş yıl medresede bulunduğu halde kabiliyet gösteremeyen, çalışmayan ve derslerine düzgün bir surette devam etmiyen talebenin medreseden çıkarılmasını şart kıldı. Talebeye verilen nakdî tahsisattan başka, onlara, ramazanda kesilmek üzere, bir koyun ve Konya *rıtlı* ile günde 80 rıtlı<sup>16</sup> ekmek satın alınmasını ve tatlı

<sup>14</sup> Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi, defter numarası 604, s. 67.

<sup>15</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Rıdvan Nafiz, *Sivas şehri*, s. 112.

<sup>16</sup> Neşredebimiz Karatay vakfiyesinde bir rıtlın ortalama olarak 317,8 gram ettiğini tesbit etmiştik. 38 talebeye 80 rıtlı verildiğine göre bir kişiye günde 665 gram ekmek düşer ki kâfidir. Bu suretle bir rıtlın yukarıda tesbit edilen miktarının doğru olduğu meydana çıkar.

pişirilmesi için de günde üç dinar sarfedilmesini şart kılmaktadır. Bundan sonra medresenin ders, namaz ve temizlik yerlerinde yakılmak üzere yaz ayları için ayda bir, kış ayları için iki rıtlı kadar bezir ve şabanın ortası, regâib ve ramazan akşamları gibi mübarek gecelerde aydınlık yapılması için bir buçuk rıtlı mum alınmasını kaydetmektedir ki, bundan aydınlık için halkın bezir yaktığı ve mumun ise bir derece lüks teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Nihayet medrese için gereken odunun miktarı da mütevellî ve nâzırın takdirine bırakılmıştır. Medresenin ne zamana kadar tedrisatta bulunduğunu bilmiyoruz. Yalnız Osmanlı devrine ait vakıf defterleri sayesinde medresenin 16. yüzyılda faaliyette olduğu ve Hacı Muhiddin adında bir müderrisin orada ders okuttuğu anlaşılmaktadır<sup>17</sup>. Medresede fakirlere ekmek dağıtmak için de vakfiyede ayrı bir kayıt mevcuttur.

Vakfiyede maaşların *dinar* hesabıyla gösterilmesi dikkati çeken bir meseledir. Bilindiği gibi, umumiyetle, islâm devletlerinde dinar altın, *dirhem* de gümüş parayı gösteren tabirlerdir. Fakat gerek vakfiyelerin ve gerekse, yukarıda tesbit ettiğimiz veçhile, o zamanki râyice göre bu kadar maaşların altın hesabıyla ödendiğini kabul etmek güçtür. Bundan dolayı burada verilen dinarın altın değil, gümüş bir parayı göstermiş olması icabeder. Filhakika vakfiyenin yapıldığı zamanlarda tedâvülde bulunan paralar II. Kılıç-arslan adına basılmış gümüş paralar olup henüz Selçuklular tarafından altın para kesilmemişti. Daha ehemmiyetli olanı da bu gümüş paralar üzerinde âdete aykırı olarak dirhem değil, dinar yazılmış olmasıdır. Gümüş paralar üzerinde dinar yazılmış olmasının istisnaî bir vaka olduğuna dikkat eden İsmail Galip bey bunun bir sehivden ileri geldiğini söylerken gümüş paraya dinar denilmiş olması ihtimalini de ileri sürer<sup>18</sup>. Şimdi vakfiye bunun bir yanlışlık olmadığını ve, karşılıklı olarak, vakfiyedeki dinarın ne mana ifade ettiğini anlamış bulunuyoruz. Bundan dolayı burada zikredilen maaşları dinar değil, dirhem kıymetiyle hesap etmemiz gerekiyor. Dinar tabirinin gümüş para hakkında kullanıldığına dair başka bir misal de mevcuttur: Gazan Han zamanında 6 gümüş dirheme tekabül

<sup>17</sup> Vakf-ı medrese-i Altun-aba, makarri tedris der tasarruf-ı mevlânâ Hacı Muhyiddin, vakf-ı kadim vakfiyye defterinde müsbet (*Defter-i evkaf-ı Konya* No: 256).

<sup>18</sup> Meskûkât-ı Selçukiyye, s. 4, 7.

eden üç miskal, yani 12,9 gram ağırlığında gümüş paralara da dinar denilmiştir<sup>19</sup>. Buna dayanarak W. Barthold, Hamdullah Kazvî'nin devlet varidatına ait dinar ile verilen miktarların altın değil, gümüş hesabıyla yapılmış olduğunu meydana koymuştur ki Aksarayî de bunu teyit etmektedir<sup>20</sup>. Nitekim Aksarayî Moğollar zamanında, 699 (1299) 'da, Anadolu'da bir çiftlik araziden bir gümüş dinar alındığını söylemekle bize bu hususta diğer bir vesika daha vermiş olur. Maamafih buradaki gümüş dinarın Selçuklulara mı, İlhanlılara mı ait olduğu veya Selçuklulara ait ise İlhanlıların tesiri dolayısıyla mi meydana çıktığı bugün için kestirilemez.

### Medresenin vakıfları

Vâkîf Altun-aba, medresesi için şehrin dış kısmında ve medresenin bulunduğu yerde bir han ve buna bir yandan on ve öte yandan sekiz adet bitişik dükkân ile bu sekiz dükkânın karşısında bulunan dokuz, aynı yerde başka bir, yine şehrin dış kısmında *Yeni pazar* (çarşı) da bulunan on bir, yine dış kısımda *Eski pazar* (çarşı) da yedi dükkânı, Allâme pazarında miktarı belli olmıyan diğer dükkânları ve bunlardan başka کندانقس و کداکله ve Saracık adlı köylerle, Gündoğdu köyü yolu üzerinde bulunan araziyi medreseye vakfetti. Vakfiyede vakfedilen köylerin önce کندانقس ve Saracık adlı iki köy olduğunu söylediği halde sonra bunlara کداکله köyünü de ilâve eder. Saracık'ın bugün Seydişehir bağlı Saracık veya Saraycık köyü olduğu vakfiyede bunun hudutları arasında zikredilen Kozluevi köyü ile Kozlu-dere mevkiinin bugün Seydişehir tâbi olmasıyla anlaşılıyor. Bununla beraber bu vakıflara ait defterlerde Dağ Saraycık adlı bir mezreadan bahsedilip böyle bir köy zikredilmemektedir. Bundan köyün sonradan mezrea haline geldiği kabul edilebilir. Vakıf defterinde bu mezreanın Lâdik (defterlerin bazılarında yanlış olarak Larende)'e tâbi olduğu kaydedilmiştir. Bu Lâdik'in İbn Bîbî'de I. Gıyaseddin Keyhusrev'in Akşehir yoluyla Bizans imparatoruna giderken yolda uğrayıp halkı

<sup>19</sup> A. Zeki Velidî. *Moğollar devrinde Anadolu'nun iktisadî vaziyeti*, THİTM, I, s. 4, 5, 6.

<sup>20</sup> از هر زوجی که از عوامل رعایا در قلم آید برفوق مساحت یک جفته دنیاری سیم رایج از خاصه رعایا در وجه مرسوم و اخراجات مایحتاج خود تصرف نماید

(Musâmeret ul-ahbâr, s. 258).



tarafından hakarete uğradığı ve bundan dolayı kardeşi Rükneddin Süleymanşah'ın yaktırdığı köy olan Lâdik-i Sûhte olmak icabeder<sup>21</sup>. Bu kayıtların gösterdiği üzere bugün Konya ile Kadınhanı arasında bulunan Lâdik burasıdır. Vakıf defterinde mezrea olarak gösterilen Saraycık'ın medreseye vakıf olan öşrü 1480 akçe gösterilmiştir ki, bugün de küçük bir köy olduğu görülüyor (1935 Nüfus sayımına göre halkıdır)<sup>22</sup>.

Vakfiyede zikredilen diğer vakıf köy de كنداقس şeklinde adı yazılan köydür. Vakfiye bunun Konya'nın batısında olduğunu kaydediyor. Vakıf defterlerinde 16. yüzyılda burasının Arkıt (ارقند، ارقود) adını taşıdığı anlaşılıyor. Aşağıda da temas edeceğimiz üzere kervansarayın bulunduğu yer vakfiyede Arkıt (ارقت) adıyla gösterilmiştir ki, bugün Akşehir ile Ilgın arasında bulunan Argıthanı köyü burasıdır. Vakfiye her iki köy halkından çoğunun kâfir olduğunu kaydeder. 16. yüzyılda, yani aşağı yukarı dört yüz yıl sonra, vakıf defteri köydeki bütün nüfusun müslüman olduğunu ve İslâmî adlar arasında öz türkçe adlar taşıyan şahıslar bulunduğunu göstermektedir. Bu, bu müddet zarfında hıristiyan unsurun islâmlaştığını veya hıristiyanların mevkilerini Türklere bıraktığını gösterir. Vergiye tâbi şahısların 60 kişi olduğu gözönüne getirilirse köyün ortalama 300 kadar nüfusa malik bulunduğu anlaşılır<sup>23</sup>. Bugün köyün nüfusu 2885 dir. 16. yüzyılda vakıf olarak Altun-aba medresesine ait olan öşrü 8640 ve tımara ait *sâlâriyye* ve *rusûm-i örfiyyesi* 5000 akça tutuyordu.

Vakfiyede üçüncü vakıf olarak zikredilen köyün ismi كداكله şeklinde yazılmakta ve Konya'nın garbinde gösterilmektedir. Bunun bugün Akşehir'e bağlı Gedil köyü olması muhtemeldir. Zira vakfiyenin bu köyün hududu olarak gösterdiği Turgut köyü de bugün Akşehir'e tâbi bir köydür<sup>24</sup>. Yalnız 1: 200,000 mikyaslı haritada bu köyün ismine raslıyamadığımız için bunun hududun da olup olmadığını kat'i olarak tayin edemedik. Gedil'in yanında bulunan Papaz kayası vakfiyede bu köyün hududu olarak

<sup>21</sup> İbn Bibi, s. 537, 642.

<sup>22</sup> Konya broşürü.

<sup>23</sup> Defter-i mufassal-ı livâ-ı Konya, No: 104, varak 646 (Tapu ve Kadastro U. M. Arşivi).

<sup>24</sup> Köylerimiz, Dahiliye vekâleti neşri, İstanbul 1933

gösterilen قبايسى köyü olabilir. Bu köy zikrettiğimiz vakıf defterinde mevcut değildir. Bununla beraber “ کده کدی ” adıyla bir mezrea kaydı mevcuttur ki burası olması ihtimali vardır. Vakfiyede Gündoğdu köyü yolunda gösterilen bir vakıf, defterde Mezrea-i Altun-aba adıyla anılan yere tekabül eder. Bugün bu köy Beyşehir’ne bağlıdır. Defterde bu mezreanın Sodur’a bağlı olduğu kaydedilmektedir ki bugün Sodur, Çumra kazasına bağlı bir köydür ve öşür geliri 800 akça yazılıdır. Vakfiyede bu köylerin sınırlarında gösterilen diğer köy ve mevkileri tahkik etmek mümkün olmadı. Vakfiyede Konya içinde gösterilen dükkânlar defterde umumî olarak kaydedilmektedir. Medrese, han ve dükkânların bulunduğu Yenipazar, defterde mütevellî olan İplikçi ailesine nisbetle İplikpazarı veya farsça tercümesiyle Pazar-ı rişte adıyla zikredilmektedir. Vakfiyede geçen han burada Kuzu han adını almıştır. Vakıf defterlerinde bu vakıflardan rûsûm-ı örfiyye ve sâlâriyye tımara ayrıldıktan sonra medreseye kalan vakıf geliri yılda 12519 akça olarak gösterilmektedir<sup>25</sup>. Bununla medresenin vakıfları ve gelirin ne kadar büyük bir meblâğ teşkil ettiği anlaşılır.

Altun-aba medresesi vakıfları hakkında tahrir defterlerinin verdiği malûmatı buraya dercetmek faydasız değildir:

*“Vakf-ı medrese-i Altun-aba bin Abdullah es-Sultanî ki Kılıç Arslan bin Mes’ûd bin Kılıç Arslan es-Selçukî ber mücib-i vakıf-nâme el-muverraḥ bi-tariḥi sene semân ve tis’in ve ḥamse mie.*

*Karye-i Arkıd tâbi-i Konya öşrü vakf-i medrese, hasıl 8640.*

*Mezrea-i Altun-aba tâbi-i Sodur öşrü vakf-i medrese, hasıl 800.*

*Mezrea-i Dağ Saraycık tâbi-i Ladik öşrü vakf-i medrese-i Altun-aba, hasıl 1480.*

*Mezrea-i کده کدی tâbi-i Konya hasıl...*

*Zemin-i dekâkin der pazar-i İplik, icâre fi sene 360.*

*An mahsul-i hân-ı Nizamiyye üç dükkân yerinde kârbânsarayaya yol eylemişler, fi sene bervechi nakd verilir.*

*Hâneha der pazar-i Rişte fi sene 44.*

*Bağ-i Altun-aba fi sene an, öşr 400.*

<sup>25</sup> Defter-i mufassal-ı livâ-i Konya, No : 584, vrk, 18a ; kezâ Defter No : 565 ve 256 (varak No yoktur).

*Zemin der Abdürreşid 3 kıt'a, fî 170. yekûn 1219.*

*(Defter-i evkaf-ı Livâ-i Konya No : 584 vrk. 18 a).*

*Vakf-i medrese-i Altun-aba makarr-i tedris der tasarruf-i Mevlâna Hacı Muhiddin, vakf-i kadîm, vakfiyye defterinde müs-bet... (Defter 256).*

### **Altun-Aba kervansarayı**

İbn Bibî, Altun-aba kervansarayının Konya havalisinde bulunduğunu kaydettiği gibi II. İzzeddin Keykâvus'un ikinci defa Bizans'a sığınmasını anlatırken de bunun Konya'nın batısında Bizans yolu üzerinde bulunduğunu, bu münasebetle naklettiği vakalardan, çıkarmak mümkündür<sup>26</sup>. Vakfiye, kervansarayın bulunduğu mevkiin Arkıt adını taşıdığını da zikreder ki bu kayıtlardan bugün Ilgın ile Akşehir arasında bulunan Argıt Hanı köyünün kervansarayın bulunduğu yer olduğu meydana çıkar. Bundan dolayı zamanla kervansaray olduğu gibi, yukarıda kaydettiğimiz üzere, buradaki köy de bu mevkiin adlarını almışlar demektir. Bu suretle Altun-aba'ya ait kervansaray ile onun bulunduğu yer ve adını tesbit etmiş bulunuyoruz. Maalesef bu vakfiyede, Er-tokuş vakfiyesinde olduğu gibi, Karatay vakfiyesinde rastgeldiğimiz teşkilâta ait tafsilâta raslamıyoruz. Vakfiye yalnız oradaki hancının maaşı ve hana gelen yoksul yolcuların ısınması, hanın aydınlanması için, miktarı bildirilmeyen odun ve bezir satın alınmasını kaydediyor. Vakfiyenin buna dair vakıf olarak yalnız Konya'da *Eski pazar'da* bir dükkân tahsis etmesi de kervansarayın pek mühim olmadığını, fakir yolcular için barınak mahiyetinde bir binadan ibaret bulunduğunu gösterir. 16. asra ait mezkûr vakıf defterlerinde buna ait vakıftan bahsedilmemesi, hanın bu zamanda yıkık olması ihtimalini gösterir. Esasen bunun ehemmiyeti olmadığını, muahhar seyahatnâmelerde bahis mevzuu edilmemesine de istidlâl edebiliriz. Vakfiyede Konya ile Gorgorum arasındaki yolda Tebrizli Tacir Hacı Bahtiyar bin Abdullah adlı birisinin kervansarayından bahsedilmesi de Selçuk kervansaraylarının vakıf olduğunu gösteren bir kayıt olarak burada kayda şayandır.

<sup>26</sup> İbn Bibî, s. 637, 642.

### Yoksulların gömülmesi ve mumyalanması

Altun-aba vakfiyesinin tarih bakımından çok mühim bir vesika olduğunu meydana koyan bir tarafı da, yoksul ve dindar müslümanların ölümlerinde kefenlenme, mumyalanma ve gömülme masrafları için yapılan vakıflardır. Vâkıf bu husus için Konya'nın dış kısmında *Bakırcı Yusuf* mahallesinde iki dükkân, yine dış kısımda *Eski pazar*'da bir sabunhane, dört ev ve altı dükkân gibi oldukça mühim bir gelir getiren vakıflar tahsis etmiştir. Burada, İslâmiyette mevcut olmadığı halde ölümlerin, malûm tarzda, şeriata uygun olarak gömülme ve kefenlenmesinden başka, mumyalanma (tahnit) larını şart kılması ifadesi Selçuk devri için çok mühim bir vesikadır<sup>27</sup>. İbn Batuta, Mağnisa'yı ziyaret ettiği zaman oranın sultanı Saruhan'ı birkaç ay önce ölmüş olan oğlunun mezarında bulunduğunu söylerken "*Merhumun cesedi tahnit edilerek kalaylı demir ile örtülü bir tahta tabuta konulup kokunun dışarı çıkmaması için tavansız bir kubbeye asılmış idi; sonra kubbenin tavanı yapılarak tabut yer üstüne ve elbiseleri de onun üzerine konulacak idi: diğer hükümdarların da böyle yaptığını gördüm*,"<sup>28</sup> demektedir. Enveri'nin *Dustûr-nâme*'de Saruhan oğlu Süleyman beyin ölümüne ve ceviz ağacından yapılmış bir tabuda cesedinin konulduğuna dair verdiği haber de her halde aynı hadiseye aittir<sup>29</sup>. Vakfiyenin mumyalama hâdisesi hakkındaki kaydı bu tarihî malûmatla teeyyüd ettiği gibi o zamana ait mezarların bir kısmı da bunu isbat etmekte ve bu suretle de Selçuklular'da mumyalama âdetinin mevcut olduğunda şüphe kalmamaktadır. Kayseri civarında Melik Gazi köyünde Danişmendliler'den Melik Gazi'nin yattığı rivayet edilen Melik Gazi türbesinde bulunan cesedler bugün dahi mumyalı bir vaziyette ve kısmen çürümüş olarak bulunmaktadır<sup>30</sup>. Müzeler Umum Müdürlüğüne gönderilen bazı raporlarda görüldüğü üzere Erzincan'ın Kemah kazasında bulunan Mengücek Gazi'nin ve Amasya kütüphanesi içerisinde hususî bir müze haline getirilen bir odada bulunan üç erkek, iki kadın ve iki çocuktan ibaret bir ailenin cesedleri mum-

<sup>27</sup> Cacaoğlu vakfiyesinde de fakirlerin tekfinine ait vakıf vardır.

<sup>28</sup> İbn Batuta, *Seyahatnâme*, terc. M. Şerif I, s. 337.

<sup>29</sup> *Koz ağacından ana tâbut ider Ana kaydı dönüben andan gider* (*Dustûr-nâme*, neşr. Mükrimin Halil, s. 67).

<sup>30</sup> Halil Edhem, *Anadolu'da İslâmî kitabeler*, TOEM. XXXII, s. 545.

yalı olarak bulunmaktadır. Bu gibi mumyalı cesedlere Konya'da da (meselâ Karatay'ın cesedi) raslanmıştır. Profesör İ. H. Uzunçarşılı, neye dayandığını kaydetmeden, bu mumyalama âdetinin Osmanlıların ilk zamanlarında da mevcut olduğunu söylüyor<sup>31</sup>. Vakfiyede bu ameliyenin fakir ölümlere de tatbik edildiğine dair bu haberi bu usulün yalnız devlet adamlarına mahsus olmayıp hiç olmazsa oldukça umumileşmiş bulunduğunu ifade eder. Bununla beraber bu ameliyenin teknik ve iktisadî mahiyeti, yeni vesikalârın zuhuruna kadar, kat'î bir hüküm vermemize engeldir.

Yakınşark ve hususiyle İslâm kavimlerinin bilmediği bu âdetin Selçuklular'da mevcut olması, şüphesiz, bizi bunun menşei eski Türklerde aramağa sevk edecektir. Bununla beraber eski Türklerin ölümlerini mumyaladıklarına ait tariht ve arkeolojik bir kayda şimdiye kadar raslanamamıştır. Meselâ Göktürk hükümdarlarının merkezlerinde onların mezarları gibi görünen yerlerde böyle bir ceset ele geçmemiştir. Bu, her halde, cesedin yakılması keyfiyetiyle kabili izahtır. Nitekim Çin'de esir bir halde ölen Kie-li Han için Türk âdetine göre cenaze merasimi yapıldığına ve cesedi yakılarak külleri şehrin dışına gömüldüğüne dair bir kayıt mevcuttur<sup>32</sup>. Maamafih Orhon kitabelerinde geçen bazı kayıtları ben, onların ölümlerini mumyaladıkları şeklinde anlamak istiyorum. Kitabe, 734 de ölen Bilge Kağan'ın 735 de yapılan Yuğ merasiminden bahsederken: "Çin'den Lisün tay Sengün beşyüz kişi ile geldi; sayısız kokuluk, altın, gümüş, kokulu cenaze mumları getirip diktiler, sandal ağacı getirdiler,"<sup>33</sup> demektedir ki, mahiyetleri dolayısıyla bu maddeler ihtimal ki mumyalamakta kullanılmışlardır. Maamafih bu eşyanın cenaze merasiminde de kullanılmış olması mümkündür. Fakat kitabelerde ölüm ile gömme arasında görülen altı aylık bir müddet, Çin kaynaklarının Göktürklerin sonbaharda ölenleri ilkbaharda, ilkbaharda ölenleri sonbaharda, bekleterek, gömüldüklerine dair haberlerine uymaktadır ki bu müddet içinde cesedin kokmaması için, iptidai de olsa, bir mumyalama keyfiyyetinin mevcudiyetini icabettirir.

<sup>31</sup> Osmanlı devleti teşkilâtına medhal, s. 149.

<sup>32</sup> Deguignes, *Hunların, Türklerin tarih-i umumîsi*, II s. 373 (terc. Hüseyin Cahid).

<sup>33</sup> W. Thomsen, *Inscriptions de l'Orkhon*, p. 130; Moğolistan'da türkçe kitabeler, TM. III, s. 108.

Türklerin ölüm ve gömme âdet ve merasimleri hakkında elimizde çok sayıda kayıtlar mevcut olup bunlarda ölünün eşyası, harp âletleri, atı ve hükümdar olürse hizmetçileri gömüldüğü veya cesedin yakıldığı görülür<sup>34</sup>. Fakat bu yakma ameliyesinin de 6 ay ile üç yıl arasında değişen bir müddet zarfında vukubulması, her halde, muvakkat da olsa, bir mumyalama işine lüzum gösterir. Profesör W. Eberhard'ın bana verdiği bazı vesikalarda, Uzak Şark'ta cesedin muhafazasına ait birtakım âdetlere raslanmaktadır. Kitanlar ölümlerini bağırsaklarını çıkarıp içerisine tuz koyduktan sonra bunları Çin'den eski vatanları olan Moğolistan'a nakle ediyorlardı<sup>35</sup>. Diğer bir kaynağa göre 9. yüzyılda Ta-shihler (Tacik, burada herhalde müslüman türkler) ölen reislerin kafalarını inci ile doldurup bağırsaklarını çıkardıktan sonra bir mumya yapıyorlardı<sup>36</sup>. Bu kayıt ile bu asırda müslüman olmuş olan Karahanlılar kastedilmiş olabilir. Diğer bir Çin kaynağına göre Moğollar zamanında müslümanların bal ile doldurulmuş bir tabut içerisine ölü konular, yüzyıl sonra açılınca ilâç olduğu ve buna "mu-nai-i," dedikleri rivâyet ediliyor<sup>37</sup>. Yine Moğollar zamanında bir yabancı devlet tarafından saraya sunulan bir cücenin ölünce arkası açılarak barsakları çıkarıldı, içine başka bir madde konulduktan sonra ateşte kurutuldu<sup>38</sup>. İslâm kaynakları ölümlerini mumyalanma âdetinin Çin'de de câri olduğunu yazıyorlar (bk.

<sup>34</sup> Ölümlerini yakıldığına dair bk. Eberhard, Çin'in şimal komşuları, Ankara, 1942, s. 56, 69, 132; Buna Avrupa Hunlarında (Péter Váczy, Hunlar Avrupa'da, 64), Hazarlarda «مردہ را بسوزند» (Târih-i Fahreddin Mübarekşah, s. 43; Mes'ûdi, Müruc-üz-Zeheb, nşr B. de Meynard II, 9), Kırgızlarda (Avfi, Cavâmi' ul-hikâyât, Barthold, Türkistan, 100; Gerdizi, Zeyn ül ahbâr. Barthold, Petersburg İlimler Akademisi I, No: 4 s. 87). Tangutlar'da (Marco Polo neşr. Charignon, I, 133-137) rastlıyoruz. Bu âdet Slavlar'da da mevcut olmuştur. (İbn Fadlan, neşr. Z. Velidî, 38-42; Rambaud, Hist. General, I, 755). Keza Marvazi, Tabâyi ul hayvân adlı eserinde (nşr. Minorsky, London, 1942) Kırgız, Gimek, Burdasların bir kısmının, Macarların ve Sakalibe'nin de ölümlerini yaktıklarını söyler (s. 18, 20, 21, 22). Bu hususta «Türklerde ölümlere dair inanışlar ve gömme âdet ve merasimleri» adlı yazımızda tafsilât vereceğiz.

<sup>35</sup> T'ai-P'ing kuang-chi, bahis 500, cilt 40, 36 a.

<sup>36</sup> Yu-Yang-tsa-tsu=Yu-chih-t'ang t'an-hui, 10, 11 a.

<sup>37</sup> Cho-keng-lu 3, 15 b.

<sup>38</sup> Cho-keng-lu 14, 15 a-b. Orta ve Uzak Asya kavimlerinde mumyalama usulünün mevcut olduğuna dair bu haberler bizi onun menşei hakkında aydınlatmağa kâfi değildir.

İbn ün-Nedim, *Fihrist*, nşr. Flugel, s. 350 ; Mervezi, *Tabayi-ül-Hayvân*, nşr. Minorsky, metin, s. 12) Şüphesiz bu kayıtlar Selçuklulardaki mumyalama âdetinin menşeiini izaha kâfi değilse de, bunun onlara intikalinin Türk tarihinde aranacağını göstermektedir. Gerçekten bu hususta Bîrûnî'nin verdiği haberler bu görüşü daha kuvvetli bir şekilde destekliyecek mahiyettedir. O, eserlerinin ikisinde çocuk iken Sır-derya havalisinden Harezme gelen ihtiyar bir Türkmeneye rasladığını, bunun Harizmşah'a getirdiği hediyeler arasında mumya bulunduğunu, daha sonra yine Türkmen memleketlerinden ilâçlar ve gayet müessir mumya getiren başka bir ihtiyarla karşılaştığını yazar. Diğer taraftan O ve Mukaddesi İnan'da, Darâbcerd'de, mumya maddesinin nasıl istihsal edildiğinden ve devletin onu hazineye mal ettiğinden bahsederse de, cesedin mumyalandığına dair bir şey söylemez<sup>39</sup>. Öyle tahmin edilebilir ki Türkler arasında, umumî olmasa da, mevcut olan cesedi yakma ve mumyalama geleneğinden birincisi İslâmiyetin kabulünden sonra terk edilmiş, İslâm an'anesi bakımından daha mülâyim olan ikincisi daha uzun zaman yaşayabilmiştir. Nitekim Mervezi, Kırgızlar'ın müslümanlara yakın oldukları zaman yakma âdetini terk edip defin yaptıklarını söyler (s. 19). Karahanlılar'a ve diğer Selçuk sultanlarına aid mezarların açılması bu hususta bize daha aydınlatıcı neticeler vereceği muhakkaktır.

Yukarıda zikrettiğimiz vakıf defteri 16. yüzyılda fakir müslümanların kefenlenme, mumyalanma ve cenaze masrafları için yapılmış olan bu vakıfdan bahsetmemektedir ki, bundan bu zamanda vakfın bu şartına riayet edilmediği kabul edilebilir.

### İslâmlaşma faaliyeti

Altun-aba vakfiyesinin dikkati çeken bir kaydı da, Anadolu'daki islâmlaşma faaliyetine aittir. Vakıf Altun-aba, Konya şehrinin dış kısmında, Meydan mahallesinde Yeni-bağçe (Debbağlar yeri)-de bulunan ve onsekiz odası olan hanın gelirinden beşte birini yerli ve yabancı olup da, islâm dinini kabul eden hıristiyan, yahudi ve mecûsî (putperest) lerin yemek, elbise, ayakkabı ihtiyaçlarını görmek ve sünnet edilmelerini, namaz kılacak kadar kur'an öğrenmeleri için gereken masrafları karşılamak maksadiyle

<sup>39</sup> A. Z. Velidî *Togan*, *Birûnî*, İsl. Ansik. II, s. 636. Zeki Velidi, *Birûnî's picture of the world*, 137; Ahsen üt-tekasim, s. 428.

vakfeyledi. Maalesef pek mahdut olan Selçuk kaynaklarında bu türlü içtimaî hadiselerle ait bilgilerimiz yok denecek bir durumda olmakla beraber vakfiyenin gösterdiği misalde Anadolu'da pek çok islâmlaşma ve islâmlaştırma faaliyetlerinin olduğuna şüphe yoktur. Selçuk devrinde Türklerin hıristiyanlara hâkim ve onlardan kültürce üstün olmaları bu islâmlaşma faaliyetinin başlıca âmili olmuştur. Sünnî ulema ve medreselerden ziyade, daha geniş düşünen ve daha müsamahakâr davranan dervişlerin ve onların zaviyelerinin büyük bir rol oynadığı muhakkaktır. Meselâ geniş tasavvufî görüşleriyle müslüman olmıyan unsurlara karşı çok müsamahakâr davranan ve bu suretle hıristiyanların da prestijini kazanan Mevlâna Celâleddin Rumî ve mevlevîlerin rolü ehemmiyetle göze çarpar<sup>40</sup>. Eflâkî Dede, Mevlâna Celâleddin'in cenazesinde müslümanlar yanında gayri müslimlerin de aynı teessürle merasime iştiraklerini anlattığı gibi, onun teshirkâr tesiriyle birtakım hıristiyanların müslüman olduğuna dair de isimler vermektedir<sup>41</sup>. Sultanların Bizansa gidip gelmeleri, onlarla sıhrî münasebetlerde bulunmaları, devlet adamları içerisinde büyük mevkilere çıkmış mühtedilerin mevcudiyeti ve zaten eski Türklerde mevcut olan dinî müsamahanın devamı ve bunların üstünde âdilâne bir idare, müslüman Türkleri hıristiyanlara daha munis göstermeğe kâfi geliyordu. Hattâ İslâmiyet uğrunda mücadele eden İkinci Kılıçarslan gibi bir hükümdar bu müsamahası ve taassuptan âzâde olması dolayısıyla meşhur Nureddin Zengî tarafından elçisi huzurunda tecdid-i imana çağırılıyordu<sup>42</sup>; İbn ül-Estr, oğlu Rükneddin Süleyman'ı felsefi temayülleri, din ve şeriate karşı lâubaliliği ile itham ediyor<sup>43</sup>. Buna, henüz *şamânî*

<sup>40</sup> Menâkıb ül-Ârifin, Ankara Maarif ktp. vrk. 10 a., 13 b. Ressam Kaloyan müslüman olunca Mevlâna ona Aynüddevlle adını veriyor, Trayanus adlı bir rum da müslüman olunca Alâeddin Trayanus adını alıyor; Yine Menâkıb'e göre Mevlâna'yı ziyarete gelen İstanbullu âlim bir rahib (86 b) ve hıristiyan, yahudi daha birçok rahipler müslüman oldu; Eflâkî'nin rivayetine göre, kendi tanıdıklarıyla birlikte Mevlâna 18000 kâfiri müslüman etmiştir (143 a ve 67 a, 110 a).

<sup>41</sup> Menâkıb ölümünde her din mensuplarının feryad ettiğini, «biz İsa'yı, Musa'yı onun sayesinde anladık» dediklerini rivayet eder (138a). Yine o Alemeddin Kayser'in, «her peygamberi kendi ümmeti, halbuki Mevlâna'yı her millet sever» dediğini rivayet eder (122a).

<sup>42</sup> Cl. Huart, Konia, s. 215.

<sup>43</sup> İbn ül-Esir, XII, s. 76 (Mısır tabı).



inanış ve telâkkilerine bağlı olup, İslâmiyeti pek sathî bir şekilde anlayan büyük halk kitlelerinin mevcudiyetini de ilâve edebiliriz. Fakat bunların dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, malî endişeler ve bu müsamahakâr bir zihniyet neticesi olarak Selçuk sultanlarının, gerek doğrudan doğruya, gerek dolayısıyla, bir islâmlaşma siyaseti takip ettiğini ve Rumeli'de olduğu gibi Anadolu'da büyük kitleler halinde bir ihtida hâdisesinin vukubulduğunu gösterecek bir delil mevcut değildir. Böyle bir islâmlaşma uzun zaman dil ve etnik hususiyetlerin devamını icabettirirdi ki Anadolu'da böyle bir vaziyet mevcut olmamıştır.

Selçuklular zamanında vukubulan islâmlaşma vakalarına dair açık bilgilerimiz, yüksek mevkilere çıkmış olan ve menşeleri askerî köle sistemine bağlanan devlet adamlarına aittir. Vakfiyelerini neşrettiğimiz bazı şahsiyetlerden başka Şemseddin Yavtaş, Mübarizüddin Çavlı, Cemaleddin Ferruh Lala, Eminateddin Mikâil, Alemüddin Kayser, Has Oğuz<sup>44</sup> . . . gibi birtakım büyük şahsiyetlerin babalarının müslüman olmadığını, sultanların köleleri arasında yetiştiklerini İbn Btbi, türlü vesilelerle, zikrettiği gibi vakfiyelerde babalarının müslüman olmayan adlarını kaydetmemek için *İbn Abdullah* tabirini kullanmaları da göstermektedir. Bunuyla beraber bu tabirin yalnız babaları müslüman olmayanlara değil, herhangi bir sebeple yakalanıp esir edilen, ana babası meçhul, müslüman çocuklarına da verildiğini buraya ilâve etmelidir. İbn Btbi maziye ait anlattığı bir vaka münasebetiyle bu bususta mühim bir kayıt nakletmektedir: "Sultanlar, Rum gazasına bir ordu gönderdikleri zaman, ilim ve amel sahibi ulu kişilerden birini seferi taziz için onların yanında gönderirlerdi<sup>45</sup>; gazadan dönen askerlerin eline

<sup>44</sup> İ. H. Uzunçarşılı, Arslan-doğmuş'u gayri türk ve köle sanmıştı; fakat kendisinin Konya'daki Atabekiyye medresesi vakfiyesile şahit bulunduğu Cacaoğlu vakfiyyesinde Arslan-doğmuş b. Sevinç b. Yaruk İnal kaydiyle köle olmadığı ve eski bir Türk ailesine mensup bulunduğu meydana çıkar (Vakıflar U. M. arşivi, defter 591, ş. 255).

<sup>45</sup> Selçuk ordularının ve Uc beylerinin gazalarında ilim adamlarıyla tarikat mensuplarının rollerine ait bu küçük kayıt, Osmanlı devletinin kuruluşunda dinî zümrelerin ehemmiyetini meydana koyan tetkikler bakımından faydalıdır (bak. F. Giese, *Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü meselesi*, TM, I. s. 151; Fuat Köprülü, *Hayat mecmuası*, sayı XI, XII, *Les origines de l'Empire Ottoman*, p. 18, 109-111; Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk dervişleri*, Vakıflar dergisi II, s. 286-292), Selçuk' ordularında din adamlarının bulunduğuna dair

geçen ganimetleri sefer hakkı olarak onlara bırakırlardı ve kendileri için hiçbir şey sarf etmezlerdi; eğer yüz bin dirhem parası olsa idi onu daima kâfirlerin kökünü kesmeğe sarfederlerdi. *Dârülharbden* esir ettikleri birçok köleri büyük makamlara, emirliğe çıkarır ve sancak sahibi ederlerdi. Bugüne kadar Rûm'da (yani Selçuklular idaresindeki Türkiye'de) bulunan büyük beylerin çoğu onların kölelerinin oğullarıdır,<sup>46</sup>. İbn Bîbî'nin bu ifadesi şüphesiz büyük bir hakikat ifade eder; nitekim o eserinde birtakım rum kölelerinin bazı kimselere hediye olarak verildiklerinden de bahseder<sup>47</sup>. Fakat askerî kölelerden yetişen büyük devlet adamlarının hep bu "rum aslından gelen" izahı, hakikati göstermeğe kâfi değildir. Türkiye Selçuklularındaki köle sistemini ve menşelerini Büyük Selçuk İmparatorluğu'nun ve diğer Türk devletlerinin askerî teşkilâtını tetkik etmedikçe anlamak mümkün değildir. Bu mühim mevzuu neşredebdiğimiz ayrı bir yazımızda tetkik etmekle beraber, burada şu kadarını söylemek icabeder ki, bunların büyük bir kısmı Kıpçak aslına müncer olmaktadır. Samaniler, Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da kölelerin büyük bir kısmı, birbirleriyle daimî mücadele halinde bulunan Oğuz, Peçenek, Kırgız ve Kıpçaklar'ın birbirlerinden aldıkları esirlerin islâm tüccarlarına satılmaları suretiyle temin ediliyordu<sup>48</sup>. Nizamülmülk, kahramanlıkları, sadakatleri ve diğer meziyetleri dolayısıyla Türkmen kölelerini diğerlerine tercih ediyordu ki, bu tercih Kabusnâme'de de görülür<sup>49</sup>. 13. yüzyılda islâm dün-

Ermeni tarihçisi keşiş Gregoire'nin bir kaydı da ehemmiyetlidir. Ona göre II. Kılıç-Arslan ile Danişmendliler arasında vuku bulan iki karşılaşma, din adamları sayesinde, bir muharebeye müncer olmamıştır (Chronique de Matthieu d'Edesse, Continuée par Gregoire le Prêtre, terc. Dulaurier, Paris 1858, p. 343-44).

<sup>46</sup> Der وقتکه فوجی را از عساکر بغزو بلاد روم فرستادندی و بزکی از بزرگان علم و عمل نزد ایشان طریق اتحاج سپردی در اعزاز مقدم او از غایت کرم مبالغتها نمودندی، و چون عساکر را از غزو مراجعت افتادی هرچه در آن مدت ایشان را بفتیمت حاصل شدی دروجه حق التقدوم آن مسافر نهادندی و هیچ چیزباندهک و بسیار دروجه اخراجات خود صرف نکردندی، اگر صد هزار درم قیمت داشتی و همواره همت بر قطع دابر کافر مصروف داشتندی و چندان مبارک نظر هابون سایه بودندکه بیشتر غلامانی را که از دارالحرب برده کردندی بزکی و امارت رسانیدندی و اصحاب رایات و تا اسنون اکثر امراء معتبرکه در ممالک روم باقی اند غلام زانکان اند ایشان اند (İbn Bîbî, s. 137, 138. Bu parça Houtsma neşrinde yoktur).

<sup>47</sup> İbn Bîbî s. 62, 233.

<sup>48</sup> Yakoubovskiy, *Gazneli Mahmud* (terc. A. Caferoğlu, Ülkü, şubat 1939 s. 508.

<sup>49</sup> Siyâset-nâme, neş. Schefer, s. 138; Kabus-nâme, terc. Mercimek Ahmed, neşr. Orhan Şaik Gökyay, s.

yasına en çok köle ihraç eden saha Kıpçak ülkesi idi. Mısır-Suriye Eyyubleri'nde büyük bir yekûn tutan Kıpçak köleleri, zamanla bu devletin yerine geçip Memlûkler devletini kurunca Kıpçak kölelerinin ehemmiyeti büsbütün arttı. Kıpçak sahasında Altın - ordu devleti kurulunca bu devlet çok defa vergi olarak tebeasının çocuklarını sattığı gibi müslüman, hıristiyan ve şâmânî olan Kıpçakların kıtlık zamanlarında bizzat kendi çocuklarını sattıklarına dair de kayıtlar mevcuttur<sup>50</sup>. 702 (1303) de Toktay'a tâbi memleketlerde, üç yıl süren kıtlık neticesinde, halk çocuklarını, akrabalarını Mısır ve sâir islâm memleketlerine götüren tüccarlara satmıştı<sup>51</sup>. İşte Kıpçak sahasından gelen bu köleler, Karadeniz'in şimal sahillerine nakledildikten sonra, Sivas şehrinde toplanıyor ve burası her bakımdan olduğu gibi esir ticareti bakımından da büyük bir pazar halini almış bulunuyordu. Memlûk sultanı Baybars burada satılmıştı, ki bu keyfiyet, Abaga'yı, onu tezyife vesile teşkil etmiştir<sup>52</sup>. Sivas'ın bir köle pazarı halinde bulunması 15. yüzyıla kadar devam eder. Kadı Bürhaneddin bir konuşma esnasında, Türk kölelerini işten uzaklaştırıp yerlerine Çerkes köleleri koymak isteyen Memlûk sultanı Barkuk için, "bundan sonra Anadolu'dan Suriye'ye köle sevkine müsaade etmiyeceğim," dediği zaman bu söz Mısırlı'lar arasında büyük bir korku uyandırmıştı<sup>53</sup>. Memlûkler İlhanlılar'la mücadele ettikleri zamanlarda, Anadolu onların idaresinde olduğu için, bu yoldan bazan güçlkle köle tedarik ediyorlardı. Bunun için, Boğazlardan geçmek ve denizden faydalanmak maksadiyle Bizanslılar'ın müsaadelerini almağa çalıştılar<sup>54</sup>. Hiç şüphe yok ki Selçuk kölelerinin büyük bir kısmı da Kıpçak sahasından gelenlerden tedarik ediliyordu. Kazvîni, Anadolu'da bulunan pazarlarda şimalden gelen Türk kölelerinin satıldıklarını sarîh olarak kaydetmektedir (*Asâr ül-Bilâd*, Wüstenfeld neşri, s. 357).

قال النعمان وقد ذكر صاحب مملكة القيقاق واكثر رعيته هذا الملك سكان غربي الشمال وهم امم لا يحصون واكثرهم روس ثم من بعدهم اراك دشت القيقاق وهم قبائل كثيرة فيهم مسلمون وفيهم فار ويعون اولادهم وقت الغلا والقحط واما الرخص فيسمحون ببيع البنات دون البنين ولا يعون الولد الذكر الا عن غلبه (el-Omarî, Mesâlik ül-ebâr, Ayasofya III, No. 3416, vrk. 60a) ; W. Heyd, II, p. 556.

<sup>50</sup> Quatremère, Hist. Sult. Mamlouks, II, 2, P. 214.

<sup>52</sup> انت مملوك وابتعت في سيواس فكيف يصلح لك ان تخالف ملوك الارض (Zehebî, XX, vrk. 302 a, 'Aynî XIX, s. 549, Velyeddin ef.; Makrizî, es-Sulûk, I, s. 574, Kahire 1934).

<sup>53</sup> Aziz b. Erdeşîr Esterabadi, *Bezm u Rezm*, s. 342.

<sup>54</sup> Pachymere, *Histoire de Constantinople*, terc. Cousin VI, Paris 1673, p. 144-146.

İşte devlet adamları arasında vukubulan ihtidaların menşeiini ararken bu noktayı gözönünde tutmak lâzımdır. Kölelerden yetişen şahısların kıpçakçaya uygun isimler taşıması da bu suretle izah edilebilir. Esasen 12. yüzyılın ikinci yarısından sonra duraklayan Selçuk-Bizans mücadelesi yerine hudutlarda cereyan eden ufak çapulların köle ihtiyacını karşılaması da imkânsızdı ve herhalde Türkiye Selçukluları diğer Türk islâm devletleri gibi askerî kölelerin Türklere geleneğine sâdik kalmışlardır.

Vakfiyenin ihtidasını nazarı itibare aldığı unsurlar arasında yahudilerin zikredilmesi o zamanda ticarî maksadlarla Anadolu'nun büyük şehirlerinde yahudilerin bulunduğuna dair mevcut tarihtî kayıtlarla kolayca anlaşılabilir. Fakat *mecûs* ile hakikatta hıristiyan ve yahudi dinleri dışında mevcut bir din mi kastedilmiştir? Eğer öyle ise bununla, hususî olarak eski manasile ateşperestler değil, ancak umumî olarak semavî dinlerin dışında kalanlar bahis mevzuu olabilir. Bu hususta Selçuk istilâsiyle doğudan veya daha sonra Kıpçak'tan gelen unsurlar arasında şâmânî akidelerine bağlı Türklerin kastedilmiş olması mümkündür. Niğdeli Kadı Ahmed, Anadolu'da *Taptuklu* Türk şeyhleri adlı *İbâhiye*'den bir kavmin çam ağacına taptığını, kız, kadın ve kızkardeşlerini misafirlerine takdim ettiklerini rivayet eder<sup>55</sup>. Selçuk Türkiyesi'nde böyle bir Türk cemaatinin mevcut olduğuna dair tek kaydı teşkil eden bu vesika sünîlerin kızılbaşlara isnat ettikleri "mum söndürme," âdetinden tamamen farklıdır. Bu cins misafirperverliğin Orta Asya'da mevcudiyetine dair bazı kayıtlar Kadı Ahmed'in rivayetinin mümkün olabileceğini meydana koymaktadır. Zekeriya Kazvîni *Karluğlar*'da reisin karısı ve kız kardeşinin tüccar kafilesine giderek onlardan bir kimseyi seçip evine götürerek ona çok iyi muamele ettiğini, kocası misafir evde buldukça eve gitmediğini bildirmekle bu cins misafirperverlikten bahseder (s. 392). Marco Polo, Şarkî Türkistan'da Hami vilâyetinden bahsederken ahalisinin putperest olduğunu, kadınlarını yabancı misafirlere takdim ettiklerini, Mengü Kağan bunu duyunca onları bu kötü âdetten vazgeçirmek için emir verdiğini ve fakat

<sup>55</sup> وفدا کردن کس دختر و زن و خواهر خود را بمهمان و همسایه و صلحا ازین قوم سنت مانده است 55  
و بیش از ایشان کسی این حال ندانستی و در روم قومی هستند از مباحیان شیوخ اترک طبطوق نامان آن  
همین شیوه موقره در حق مسافران جائزی دارند... و بروایتی دیگر درخت صنوبر را عبادت می کردند  
(el-Veled uş-Şefik, s. 42).

bunlar Kağan'a giderek bunun bir ecdat yadigârı olup putlarının kendilerine bu sayede bu kadar ihsanlarda bulunduğunu rica ettikten sonra, ondan müsaade aldıklarını yazar<sup>56</sup>. Aynı müellif Tibet'de de putperest bir kavmin kadın, kız ve kızkardeşlerini misafirlerine sunmakla Tanrı veya putlarının kendilerine lütuflarda bulunduğuna kani olduklarını kaydeder<sup>57</sup>. Marco Polo'dan yüzyıl önce yaşayan Hong-Hao adlı bir Çin müellifinin hatıralarında aynı âdetin Uygurlarda mevcut olduğu kayıtlıdır. Palladius buna benzer bir âdetin Kamçatka'da da mevcut olduğunu söyler<sup>58</sup>. Prof. Eberhard eski Japonya'da, Çin'in Shensi eyaletinin bazı yerlerinde, cenubî Çin'de bulunan ve Li adını taşıyan bir kabile arasında bu âdetin mevcut olduğuna dair bazı kayıtlardan haber vermektedir<sup>59</sup>. Etnolojide *Hospitalité sexuelle* adı verilen bu türlü misafirperverliğin Türk kavimleri arasında yaşadığını gösteren bazı etnoğrafik vesikalar da mevcuttur. Gerçekten Türk boyları ve boy teşkilâtı hakkında hazırlamakta olduğu bir eserin bana verdiği bazı notlarında Prof. Abdülkadir İnan bu hususa dair aydınlatıcı birtakım bilgiler vermektedir. Ona göre cinsî misafirperverlik mâderşâht devirde meşru sayılan "döl-alma,, âdetinin pederşahi kabile teşkilâtına intikal etmiş bir şekli olup, bilâhare Türk kavimleri arasında çok yaygın bir şekil alan "evlâdlık edinme,, müessesesini doğurmuştur<sup>60</sup>. Ruslara karşı 19 uncu yüzyılda isyan eden, sonra Kara-kırgızlar'a karşı savaşarak esir düşen Kırgızlar'ın kahramanı meşhur prens Kinesari destanında Kara-kırgızlar asılzade ve kahraman Kinesari'ye esir değil, misafir muamelesi yapmışlardır; zira güzel kızları vasıtasıyla onun dölünü almak istemişlerdir. Kinesari, destana göre, dölünü vermediği için öldürülmüştür. Diğer taraftan o, Kazak-Kırgızlar'da, göçebe Türkmenler ve Kafkasya'daki Çerkesler'de misafirlere kızların hizmet ettirilmesini gözönüne getirerek Türk destanlarında çok raslanan "babasını bilmeyen çocuk-

<sup>56</sup> Le livre de Marco Polo I (neşr: Charignon, Pekin 1924) P. 138.

<sup>57</sup> Aynı eser II, P. 209.

<sup>58</sup> Aynı eser I, P. 140.

<sup>59</sup> Eberhard, Kultur und Siedlung der Randvölker Chinas, s. 223; ve Ch'ng-hua Ch'üan-kuo feng-su-chih II, 6, s. 43; Slavik, Kultische Geheimbunde, s. 712. Çin müellifi Song Yun, Eftalitlerde çok-kocalılık (polyondrie) âdetinin hüküm sürdüğünü rivayet etmektedir (terc. E. Chavannes, BEFEO, 1903, p. 417).

<sup>60</sup> Bu husus için bak. A. Caferoğlu, *Türk teamül hukukunda evlâdlık müessesesi*, Türk hukuk ve iktisat tarihi mec. II.

lar., motifini bu teamülle izah etmektedir. Filhakika Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bazı folklor malzemesi de bu hususta mânâlı gözükmetedir. Uma kelimesini misafir mânâsında izah eden Mahmud'un naklettiği "uma gelse kut gelir., meseli misafir hakkındaki kutsiyet telâkkisini göstermek bakımından ehemmiyetlidir <sup>61</sup>.

Orhon yazılarında çocukların hâmisî olarak zikredilen Umay, *Divânda Sahib ül-Veled* şeklinde izah edilmektedir ki Abdülkadir İnan bunun Uma'dan başka bir şey olmadığını söylüyor <sup>62</sup>. Misafirle çocuk sahip ve hâmisinin aynı menşee ircaı *Hospitalité sexuelle* devirlerinden kalmış olmak icabeder. *Divânda* nakledilen "konuk gördüğünde uğur sayan kimseler gitti, bir karartı gördüğünde çadırını yıkan insanlar kaldı., <sup>63</sup> meseli misafire kadın takdim etme âdetinin terkedilmeğe başlandığı bir devrin hatırası gözüküyor. Türklerde malûm olan bugünkü mânadaki misafirperverlikte de iptidâi devirlerden gelen bu gibi telâkkilerin tesiri olmak icap eder. Bugün bazı Türk kavimlerinde gayri meşru çocuklar asıl çocukların hukukunu haiz olmakta ve aile reisi tarafından kendi evlâdı gibi muameleye tâbi olarak şeref ve haysiyet kırıcı bir şey telâkki edilmediği görülmektedir <sup>64</sup>. Anadolu'ya gelen bazı Türk boylarının vaktiyle bu âdete yabancı olmadıklarını gösteren bazı izlere rastlıyoruz. Dede Korkut kitabında kâfirlerle vukubulan münasebetlerden bahsederken "Mere kâfir Kazan'ın anası karayuptur oğul vermez. Dölün almaktan safan varsa şevkli melik karagözlü kızın varsa getir, Kazan'a ver, mere kâfir senin kızından oğlu olsun, siz anı Kazan beğе kırım koyasız ., denilmektedir ki Abdülkadir İnan bunu dölalma ve binaenaleyh cinsî misafirperverliğin bir izi olarak kabul ediyor <sup>65</sup>. Çingiz han'ın idaresine dahil olan Kaindu kabilesinde karıların arkadaşlara takdim ettiği âdeti hakkındaki kayıt da bununla ilgili olmalıdır (Malcolm, *Histoire de Pers* II, 146).

Buraya kadar verdiğimiz malûmat Niğdeli Kadı Ahmed'in *Taptuklu* adlı Türk taifesinin kadın ve kızlarını misafirlere

<sup>61</sup> Divânü lûgat it - Türk, I, 85.

<sup>62</sup> Divânü lûgat it - Türk, I, s. 111.

<sup>63</sup> Divânü lûgat it - Türk, I, s. 79.

<sup>64</sup> A. Caferoğlu, *Türk teamül hukukunda evlâtlık müessesesi* (Türk hukuk ve iktisat tarihi mec. II, s. 103-104).

<sup>65</sup> Dede korkut neşr. Kilisli, s. 34, Orhan Şahik Gökyay, s. 22.

takdim ettiğine dair kaydının varid olabileceğini göstermeğe kâfidir. Selçuk istilâsiyle Anadolu'ya geçen Türkler arasında dinî inanışlar, kültür ve hayat seviyesi bakımından türlü zümrelere rastlandığı ve farklı medenî derecelerde unsurlar bulunduğu gözönünde tutulmalıdır. Şüphesiz bu türlü misafirperverliği bir ahlâksızlık telâkki etmek doğru değildir. Esasen ahlâklılık ve ahlâksızlık da tamamiyle kavimlerin içtimaî ve dinî telâkki ve teamülleri çerçevesinde düşünüldüğü zaman, bir mânâ ifade eder. Bundan dolayı çinsî misafirperverliğe bir dinî inanış ve teamülün icabı olarak riayet edilirse ahlâksızlık değil, ahlâkî bir vecibenin yerine getirilmesi nazariyle bakmak sosyoloji bakımından zaruridir. Diğer taraftan bu teamülün Türkler arasında eskiliği ve şumülü hakkında da bir şey söylemek kolay değildir. Ve her halde bizim bildiğimiz devirlerde pek mahdut zümreler arasında yaşamış olmak icabeder. Böyle olmasa idi, islâm müellifleri tesettürün olmamasına rağmen Türk kadınlarının çok iffetli olmalarından bahsetmeleri imkânsız olurdu. Çin kaynakları Göktürkler'in isyan ve katil cürümleri gibi zina edene de ölüm cezası tatbik ettiklerini yazarlar<sup>66</sup>. Diğer taraftan kanunen bir genç kızın bikrini izale eden, kuvvetli bir nakdî ceza vermeğe ve onunla evlenmeğe mecburdu. İbn Fadlan, Oğuzlar arasında zinanın mevcut olmadığını, Bulgar ilinde erkek ve kadınların birlikte nehirde yıkandıkları halde, zina yapmadıklarını, zinanın onlar nazarında en büyük cürüm sayıldığını; yapan erkek ve kadını, hırsız öldürdükleri gibi, öldürdüklerini yazar<sup>67</sup>. Gerdizi, Türk kadınlarının çok iffetli olduğunun malûm bulunduğunu söyledikten sonra Dokuz Oğuzlar'da zinaya ait cezalar hakkında muhtelif hükümlerden bahsetmektedir<sup>68</sup>. Marco Polo, Moğollar'ın katiyen zina yapmadıklarını söylediği gibi, Ermeni tarihçisi Kiragos ve sair kaynaklar, zina edenlerin ölüm cezasına çarpıldığını yazarlar<sup>69</sup>.

Niğdeli Kadı Ahmed'in Anadolu'daki Türk zümreleri arasında çam ağacına ibadet edenlerin bulunduğu dair kaydı da bu ülkeye gelen Türklerin etnolojik ve dinî bünyelerini anlamak bakımından

<sup>66</sup> St. Julien, *Documents sur les Toukiue*, J. A. 1864. III, P. 333.

<sup>67</sup> İbn Fadlan, neşr. Z. Velidi Togan, Leipzig 1939, s. 11, 31.

<sup>68</sup> *Gerdizi, Zeyn ül-ahbar*, neşr. W. Barthold, Académie imperiale des Sciences de St-Petersbourg, VIII série, classe historico-philologique I, No: 4, s. 81, 91.

<sup>69</sup> Marco Polo, neşr. Pekin I, s. 192; Kiragos, *Türkiyat mec.* II, 173; De-guingnes V, 18, 19 (terc.); Malcolm, *Histoire de Pers*, II, P. 145.

dikkate şayandır. Gerçekten Türk şâmânlığında ağaç mühim bir mevki işgal eder. Cüveynî'nin kaydettiği Uygur menkibesi ağacın kudsiyetini göstermektedir. Gerdizî, Kırgızların türlü şeylere ve bir kısmının da ağaca taptıklarını bildiriyor<sup>70</sup>. Türk şamanizminde mühim bir mevki işgal eden ağaç kültü, islâmî tarikatlere de geçmiş bulunmaktadır. Nesevî gibi muahhar müellifler bile Harezşahlar ordusunda bulunan Kanglılar'ın Moğollar gibi putperest olduğunu söylerken islâmiyetin geniş bir ölçüde ve haylı zamañdanberi yayılmış olmasına rağmen şâmâniliğin daha uzun zaman yaşamış olduğunu ifade eder<sup>71</sup>. Bir asır kadar Anadolu'da kalmış olmalarına rağmen Samagar ve Çaygazan adlı Moğol kabilelerinin henüz müslüman olmadıkları gözükmektedir ki, bu keyfiyet bazı Türk kabileleri arasında şâmâniliğin ne kadar zaman muhafaza edilebileceğini gösterir<sup>72</sup>. Bu münasebetle Niğdeli Kadı Ahmed'in kayıtları 14. asırda Anadolu'da henüz şâmânî zümrelerin bulunduğu tarzında anlaşılacağı gibi, istilânın ilk yüzyılında da mevcut oldukları ve her halde vakfiyede *mecusî* adıyla bunların kastedilmiş bulunduğu kabul edilebilir.

### Tarihî topografya

Altun-aba vakfiyesi Konya'nın tarihî topografyası bakımından şimdilik en eski vesikayı teşkil eder. Fakat bu vakfiye gibi Konya'ya ait diğer eldeki vakfiyelerin hiçbiri İzzeddin I. Keykâvus'in Sivas'taki *Dâr uş-Şifâ*'sına ve Fahreddin Ali'nin oradaki *Sahibiyye* medresesine ait vakfiyeleriyle Cacaoğlu'nun Kırşehir'de vakıflarına mahsus vakfiyesi kadar bu bakımdan zengin kayıtları ihtiva etmez. Bununla beraber bu devre için gerek Konya'ya ait vakfiyeler ve gerek Osmanlı devrindeki vakıf defterleri tetkik edildiği zaman bu şehrin mufassal bir tarihî topografyasını tesbit etmek mümkün olacaktır. Vakfiyedeki kayıtlarla o zaman için Konya'da Eski, Yeni ve Allâme çarşısı (pazar) larının, Hotenî, Meydânî, Bakırcı Yusuf adlarını taşıyan mahallelerin bulunduğunu anlıyoruz. Bir asırlık bir Türk istilâsından sonra şehirde oldukça mühim miktarda Türk ve islâmî müesseselerin vücuda geldiği görülüyor. Halbuki şehir

<sup>70</sup> Gerdizî, aynı yer. s. 87.

<sup>71</sup> Fuat Köprülü, *Influence du Chamanisme Turco-mongol sur les ordres mystiques musulmans*, İstanbul 1929, p. 10, 11.

<sup>72</sup> Aziz b. Erdeşir, *Bezm ü Rezm. neşr. Türkiyat Enstitüsü*, s. 96.



vakfiyenin yapılışından (598) tam on üç yıl önce Haçlıların işgaline uğramış ve her halde oldukça tahribata ve nüfusca zayiata uğramıştı. Yalnız vakfiyenin mevkufların hudutlarını çizerken kaydettiği üzere Konya'nın dış kısmında, medresenin yakınında Konya'lı kuyumcu hoca Yusuf, Tebrizli tacir hoca Abdülcebbar, Bakırcı Yusuf bin Süleyman mescidleri, şehrin iç kısmında Eski cami, Hâcî İsa mescidi, Medrese-i Sultaniye bulunmaktadır. Şüphesiz bu saydıklarımız ancak mevkufların hudutlu olanlardan ibarettir; bu, şehirdeki diğer bu gibi müesseselerin çoğaldığını gösterir. Bundan Konya'nın az bir zamanda türkleşmesi ve islâmlaşması hakkında bir fikir edinilebilir. Esasen mevkufların hudutları gösterilirken hıristiyan isimlerinin mahdud olması da bu bakımdan dikkati çeker. Vakfiye şehirde bir de sabun imalâthesinin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu suretle bu mevzu üzerinde durmayarak vakfiyenin şehre aid topografik mühim kayıtlarına yalnız işaret etmiş oluyoruz.



## VAKFIYENİN METNİ \*

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

الحمد لله الذى وفقنا للاعمال الصالحة و انطقنا بالاقوال المكتسبه لمظمته نفوس  
الجلالة لهيئته رؤس الكاشحه و عملت الجبال الراشحه و سدت برأفته المياه السابحه و جرد  
بقرزته الغازيه و الذابحه احمد على نعمة اللامحه و اعوذ به من نقمه و الفاضحه و اشهد ان  
لاله الا الله وحده لا شريك له شهادة تصدر عن نبيه الكادحه (؟) و اشهد ان محمدا عبده  
ورسوله ارسله بالدلائل الواضحه و الفضائل اللامحه و السمهرية الخارجه صلى الله عليه  
و على آله الاعين اللامحه | و السحب السابحه و النسيم الفايحه هذا ما نشهد على نفسه 5  
الامير الاسفهلار الاجل الكبير العالم العامل العابد الزاهد المجاهد المرابط الشمس الدين  
ضيا الاسلام بها الدولة محب الامراء و السلاطين ابو سعيد آتوتوبه بن عبدالله  
مرضى امير المؤمنين ضاعف الله جلاله و زاد علوه و اقباله انه وقف و حبس و ابد  
وسبل و خلد في زمن السلطان السلطان السعيد الشهيد عز الدنيا و الدين غياث الاسلام  
و المسلمين فخر الملوك و السلاطين ابي الفتح قلعج ارسلان بن مسعود بن قلعج (ارسلان)  
السلجوقى توراله مضجه و جعل الجنة مثواه و مرجه وايضاً في ايام دولة السلطانيه  
المعظم الاعظم... مالك رقاب الامم سيد سلاطين العالم كهف الاسلام و المسلمين نصير 10  
الملوك و السلاطين | قاتل الكفرة و المشركين قاهر الحوارج و المتمردين جلالة القاهرة كمال  
الملة الباهره مغيث الامة الزاهره برهان خليفة الله حامى الشهر و البلاد ما حى الشرك و الاتحاد  
اسكندر المصر و الزمان صاحب الوقت و القران سلطان البلاد و الازمان ابو الفتح سليمان بن قلعج  
ارسلان (بن) مسعود بن قلعج ارسلان ناصر امير المؤمنين اعز الله انصاره و ضاعفه و ممكنه  
في ارضه بمكان الوارثين و ارغم بنصره مقاطس الكفرة الناكبين و ايدينا بيده الاسلام  
و المسلمين طالماً راغباً وهو يومئذ جابر الامر نافذ التصرف كامل الاوصاف اهل المقود  
الدعوة و الازمات السميح خالصاً لوجه الله تعالى و تقرباً اليه وثقة بمجازاته وان بنيت خالصه  
و رغبته صادق | فيما عنده و لديه يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضراً و ما عمل تودلو 15  
ان ينها امداً بيمداً و يحذر كرم الله نفسه و الله رؤف بالعباد وقف و حبس و سبل و تصدق

\* Aslı İstanbul Türk - İslâm eserleri müzesinde, 3416 sayıda kayıtlı bir tomar halinde bulunan vakfiyenin boyu 5,31 metre, eni 22 santimdir. Birbirine ekli üç parça kâğıda yazılmış olup arkası bezlidir. Vakfiyenin aslı nüshası değildir. Bu yüzden birçok müstensih ve gramer hataları ve eksikler mevcuttur. Bunları mümkün mertebe düzeltmeğe çalıştık. Bu tashihsler fotoğrafisiyle karşılaştırılınca görülecektir; sahife kenarındaki rakamları vakfiyenin satırlarını gösterir.

وخلد جميع ما يأتي ذكره وحدوده وشرحه وتعميده وكان ذلك اجمع ملكاً . . .  
 ومالاً . . . بنياً صريحاً الى اوقع عليه عقد هذا الوقف الصحيح والحبس الصريح  
 المزبور الذي يأتي ذكره في هذا الكتاب فمن ذلك المدرسة الموقوفة المحسة على المتفقيين  
 المتعلمين الحنفين والشفعويين الكائنة بظاهر مدينة (قونية) حيت من الآفات بمجادة  
 السوق المحدث المحيط بها والمشتمل عليها حدود اربعة الحد الاول ينتهي الى المسجد المنسوب  
 الى خواجه يوسف بن سالم القنوي الصايغ وتامه | ينتهي الى موقوف على المسجد المذكور 20  
 والحد الثاني منها ينتهي الى المسجد المنسوب الى خواجه عبد الجبار التبريزي التاجر والحد الثالث  
 منها ينتهي الى بيوت اخيه ولدي محمد (؟) وتامه ينتهي الى دكاكين للقاضي نجم الدين  
 عبدالرحمن بن محمد بن الحسين المهاجرين والحد الرابع منها دكاكين خمسة موقوفة على  
 المدرسة المذكورة وفي هذا الحد يشرع باب المدرسة والدكاكين وفقاً صحيحاً شرعياً  
 صريحاً مرعياً متبراً اسلامياً ناقلاً لملكه عنها ومزبلاً لحقوق مالهيه هب (؟) جهة  
 التوقف شرعاً وينسب ذاتاً وفرعاً ثم ان الواقف المذكور وقف على المدرسة المدرسة  
 الموقوفة على الفقهاء الحنفين والشفعويين والمتفقين | المتعلمين بها منهم جميع الاملاك والمقار 25  
 الكائنة قونية المذكورة المعمورة والقريتين الكائنتين احديهما من اعمال قونية والاخرى  
 من اعمال مدينة التعلق بها من حقوقهما وتوابهما من الاراضي البياض التي هي من  
 دراعاتهما (؟) وبيوتهما ومسكنهما والساكنين فيهما من اكثرتهما من الكفار  
 وقدمهما (؟) ونفرهما ومستقل لهما على ما يأتي في موضع تعيين الحدود الحاوية لهما فمن ذلك  
 جميع الحان الكائن ظاهر مدينة قونية المذكورة والدكاكين العشرة مع غلالها المتصلة  
 مما يلي الباب المحاذيات جيمهما للمدرسة المشتمل على الحان والدكاكين العشرة المتصلة به  
 حدود اربعة الحد الاول منها ينتهي الى بيت وهو وقف ايضاً على المدرسة المذكورة  
 والحد الثاني | منها ينتهي الى بيوت لما نوسيه ينتهي الى دار وبيوت لحواحه ايوب بن علي 30  
 القنوي والى طريق مهيع يشرع الى السوق والحد الثالث منها ينتهي لعثمان بن ويسل القنوي  
 الصايغ الى قطعة ارض يعرف بشافي بن احمد والحد الرابع منها ينتهي الى الذي فيه باب  
 المدرسة وباب الحان وفيه يشرع ابواب الدكاكين الملاصقة للخان مع غلالها وطرقها ومن  
 ذلك جميع الدكاكين الثمانية المتصلة بالخان المذكور مع غلالها المشتمله على اربعة الحد الاول  
 منها ينتهي الى دار لعثمان بن ويسل القنوي الصايغ المذكور والحد الثاني منها ينتهي الى  
 الدكاكين الموقوفة | على المدرسة المؤسسة المذكورة حدودها اعلاه والحد الثالث منها 35  
 الى الموقوف المذكور والحد الرابع منها ينتهي الى السوق المختص بالوقف  
 وفيه يشرع ابوابها وطرقها ومن جميع الدكاكين السبعة مع غلالها الكائنة  
 الموضوع المذكور التي بازاء الدكاكين الثمانية المذكورة على حدود اربعة  
 الحد الاول منها ينتهي الى دكان فخر الدين يونس بن الحسن القنوي المحتسب السلطاني  
 الحد الثاني منها ينتهي الى دكان الورثة الحاج يوسف بن سوتكين القنوي التاجر والحد

- 40 الثالث منها ينتهي الى دكان موقوف المذكور وتمامه ينتهي الى دكاكين الموقوفة | على المدرسة الكائنة باطن مدينة قونية المنسوبة الى السلطان والحد الرابع منها ينتهي الى السوق وفيه يشرع ابوابها وطرقها ومن ذلك جميع الدكان الواحد بالجندره الكائن بالموضع المذكور المشتمل على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهي الى دكان لورثة ابن غازى القنوى الحيدرى وتمامه ينتهي الى دكان لورثة الامير شهاب الدين محمد بن محمود العلمى السلطانى الحد الثانى منها ينتهي الى دكاكين موقوفة على المدرسة المؤسسة المذكوره والحد الثالث منها ينتهي الى دكان اسمعيل بن عبدالرحمن بن محلى القنوى المطار والحد الرابع منها ينتهي الى السوق وفيه | يشرع بابها وطرقها
- 45 ومن ذلك جميع الدكان الواحد الكائن برض قونية في السوق الجديد المشتمل على طريقه الاربعه الحد الاول منها ينتهي الى دكاكين موقوفة على المدرسة المسجده المذكوره والحد الثانى منها ينتهي الى موقوف على المدرسة السلطانية والحد الثالث منها ايضا ينتهي الى دكان موقوف على المدرسة السلطانية والحد الرابع منها ينتهي الى السوق وفيه يشرع بابها وطريقه ومن ذلك جميع الدكاكين المتصل الذى الكائن برض قونية في السوق الجديد المشتملين على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهي الى الطريق
- 50 والحد الثانى منها ينتهي الى دكان فخرالدين يونس بن | الحسن القنوى المحتسب والحد الثالث منها ينتهي الى دكاكين موقوفة على السلطانية والحد الرابع منها ينتهي الى دكان المذكور وفيه يشرع الباب ومن ذلك جميع الدكاكين الخمسة الكائنة ظاهر مدينة قونية في السوق المذكور بها وهى على باب المدرسة المذكورة المشتمله على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهي الى طريق يدخل منه الى المنسوب الى يوسف بن سالم القنوى الصايغ والحد الثانى منها ينتهي الى المسجد المنسوب الى الحواجه ابن عبدالجبار التبريزى التاجر والحد الثالث منها ينتهي الى المدرسة
- 55 المؤسسة المذكوره والحد الرابع منها | ينتهي الى السوق المذكور وفيه يشرع ابوابها وطرقها ومن ذلك جميع القطعة من الارض البيضاء الكائنة بصحراء على فوهة طريق قرية كندغدى المشتمل على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهي الى طريق ونهر ماء البساتين من ورائهما بستان شاذ بهير بن محمود القنوى السراج والى بستان الملكدان بن محمود التبريزى والى بستان وارض بياض لبهرام بن بيسى (?) بن القنوى القلانسى والحد الثانى منها ينتهي الى نهر قديم يعرف محب (?) والحد الثالث منها ينتهي الى بستان لكويان بن واسيل القنوى الرومى المعروف نقولا والى
- 60 قطعة ارض | ارسلان دغمش بن كوست (?) القنوى والحد الرابع منها ينتهي الى طريق ومنه الدخول اليها ومن ذلك القرية الكائنة باعمال مدينة قونية بالجانب الغربى منها المعروفة بكند اقس (?) المشتملة هى وبيوتها ومساكنها وارضيتها التى هى من درعاتها (?) وبيادرها وحقوقها الداخلة فيها والخارجة عنها على حدود اربعة الحد

- 65 الاول منها ينتهي الى اراضى قرية تعرف بايتكين المعروف بلاحلا وتمامه ينتهى الى اراضى قرب تعرف بمجبرئيل والحدالثانى منها ينتهى الى اراضى قرية تعرف بدير بوطمون وتمامه ينتهى الى اراضى تعرف (؟) والحدالثالث منها ينتهى الى قطعه ارض فيها اشجار | والى طريق يسلك منه الى قرية تعرف بارباچن وتمامه الى بييه تعرف بابوس والى اراضى قرية تعرف ببطمانا والحدالرابع منها ينتهى الى قطعة ارض يتصل خان تعرف الحاج الختار وتمامه طريق وفي هذا الحد يشرع طريق القرية ومن ذلك جميع القرية لدارالزبد (؟) المسماة بسراجق المشتمله هي وبيوتها ومسكنها وارضيتها التى درعها (؟) وبناءها وعين ماءها
- 70 وحقوقها الداخلة فيها والخارجة عنها شعب قرية تعرف بقزولو اوى والحدالثانى منها ينتهى الى موضع | يعرف بقوجق والحدالثالث منها ينتهى الى شعب يعرف بقوزلودره والحدالرابع منها ينتهى الى سفح جبل يعرف بايزلو بيكار وفيه عين ماء وفي هذا الحد يشرع طريق القرية المذكورة ومدخل الاراضى التى هي من درع هذه القرية ومن ذلك جميع الدكاكين الستة المتلاصقة بعضها ببعض الكائنة ظاهر مدينة قونية في السوق العتيق المشتمله جميعها على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهى الى الطريق والحد الثانى منها ينتهى الى دكان ارتمش بن طغان القونوى والحد الثالث منها ينتهى الى دكان لورثة خواجه غازى
- 75 بن على بن رديار (؟) القونوى الخفاف السلطاني وتمامه ينتهى | الى دكان الاخرى وقفه الواقف المذكور ادام الله علوه على المدرسة التى انشأها بربض قونية وسيأتى ذكره وتحديدده فيما بعد من هذا الكتاب و الى دكان موقوف على المسجد الجامع العتيق الكائن باطن قصر قونية في محلها تعرف به و الى دكاكين وقفها الامير شمس الدين آلتونيه الواقف المذكور على المدرسة التى انشأها بربض قونية في السوق الجديد والحد الرابع منها ينتهى الطريق الشارع وفيه يشرع ابوابها وطرقها ومن ذلك جميع الدكاكين المتلاصقين الكائنين ظاهر مدينة قونية في السوق العلامة المشتملين على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهى الى دكان موقوف على المسجد الذى انشاه الحاج عيسى |
- 80 بن المحمود الشرايى السلطاني باطن مدينة قونية في محله تعرف والحد الثانى منها ينتهى الى الطريق والحد الثالث منها ينتهى الى الدكاكين الستة المحدودة اعلاه والحد الرابع منها ينتهى الى الطريق الشارع وفيه يشرع الباب ومن ذلك جميع الدكاكين الواحد الكائن بربض مدينة قونية في السوق العتيق على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهى الى دكان لورثة خواجه غازى بن رديار القونوى المذكور والحد الثانى منها ينتهى الى دكاكين موقوفين على المسجد الجامع العتيق الكائن
- 85 باطن قصر قونية في محله تعرف بختى | والحد الثالث منها ينتهى الى بعض الدكاكين السنة المحدودة المذكورة اعلاه والحد الرابع منها ينتهى الى الطريق الشارع وفيه يشرع الباب ومن ذلك جميع الدكاكين الاربعة المشتملة بعضها ببعض الكائنات ظاهر مدينة قونية في السوق الجديد المشتملات على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهى الى

- دكان موقوف على المدرسة المنسوب الى الواقف المذكور والحدالثاني منها ينتهي الى الطريق والحدالثالث منها ينتهي الى المسجد المنسوب الى خواجه ابوالفضل بن عبدالجبار التبريزي والحدالرابع منها ينتهي الى الطريق الشارع وفيه يشرع ابوابها | وطرقها ومن ذلك جميع البستان الكائن بصحراء مدينة قونية الجانب القبلي منها من اعمال سلوار المشتل على حدود اربعة الحدالاول منها ينتهي الى الطريق الشارع والحدالثاني منها ينتهي الى مشجرة لكس بن بطريق لياوس الرومي السلوار وتمامه ينتهي الى ارض لبطريق ميخائل بن ماروس القونوي الرومي والحدالثالث الى قطعه ارض المحمود بن عبدالله الفلاح والحد الرابع منها ينتهي الى الطريق وفيه يشرع ومن ذلك جميع القرية الكائنة باعمال دارالملك قونية المعمورة المذكورة بالجانب الغربي منها المعروفة | بكدا كلة المشتلة هي وبيوتها ومسكنها وارضيتها التي هي من درعها وبيادرها وحقوقها الداخلة منها والخارجة عنها على حدود اربعة الحدالاول منها ينتهي الى اراضي تعرف بكليسا وتمامه ينتهي الى اراضي قرية بقاياس والحدالثالث منها ينتهي الى اراضي وبساتين قرية تعرف بطرغوت والحدالرابع منها ينتهي الى الطريق وفيه مررها وطريقها وقف جميع ما ذكر وحدد وحرر في هذا الكتاب وهي جميع الحان والدكاكين العشرة منها غلالها المتصلة | به مما يلي الباب جميع حدود ذلك كلة وحقوقه من ارضه وبيابه وسفله وعلوه وعمارته وابوابه واغلاقه واخشابه ومرافقه ومراسمه ومصالحه ومجاربه وغلاله ودراسه وبجانبه ومجارى مياهه ومرامى ثلوجه ومرافقه ومراسمه ومصالحه وكل هو حق وداخل فيه وخارج عنه منسوب اليه وله وجميع الدكاكين الثمانية المتصلة بالحان المذكور المشتل على حدود اربعة المذكوره وحقوقها من اراضيها بناءها وسفلها وعلوها وابوابها واغلاقها واخشابها ومرافقتها ومراسمها ومصالحها ودراياتها (؟) وبجانبها ودكاكها التي | هي مقاعد متعشين بها ومجارى مياهها ومرامى ثلوجهها وكل حق هولها ومنها داخل فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها وجميع الدكاكين السبعة وغلالها المذكوره وحقوقها المذكوره من ارضيتها وبنائها وسقفها وعلوها وابوابها واغلاقها واخشابها ودراياتها وبجانبها ومرافقتها ومرامها وثلوجهها ومجارى مياهها ومرامى ثلوجهها وكل حق هولها ومنها داخل فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها وجميع الدكان الواحد المعروف بالجندره المذكوره وحقوقه من ارضه وبنائه وغلاله وعمارته وسفله وابوابه واغلاقه | واخشابه واحجاره ومرافقه ومراسمه ومصالحه ومجارى مياهها ومرامى ثلوجه وكل حق هولها ومنه داخل فيه وخارج عنه منسوب اليه وله وجميع الدكان الواحد المذكور الكائن بربض قونية من ارضه وبنائه وسفله وعلوه وابوابه واغلاقه واخشابه ومراسمه ومصالحه ومجارى مياهها ومرامى ثلوجه وكل حق هولها داخل فيه وخارج عنه منسوب اليه وله وجميع الدكاكين الخمسة المذكورة المحدودة المتصلة بالمدرسة المؤسسه المذكورة وحقوقها من ارضها وبنائها وسفلها وعلوها وابوابها واخشابها واغلاقها ومراسمها ومصالحها ومجارى مياهها ومرامى | ثلوجهها

90

95

100

105

110

115

- وكل حق هو داخل فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها وجميع القطعة من الارض  
البياض الكائنة بصحراء مدينة المذكورة المحدودة وحقوقها ومراقفها ومراسمها وشربها  
ومجارى مياهها ومضافاتها وطرقها ومصالحها وشربها وكل حق هولها ومنها داخل  
فيها وخارج عنها منسوب اليها وجميع القرية المسماة بكنداقس المذكورة المحدودة و  
حقوقها ومراقفها ومراسمها ومصالحها وشربها ومجارى مياهها ومضافاتها وطرقها وكل  
حق هولها ومنها داخل فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها وسيوتها ومسكنها وارضيتها  
التي درعها | ومرابطها ومراعيها ومواضع بيادرها وغارها وآثارها ورسومها وجميع  
الدكاكين الستة المذكورة المحدودة المتصلة بعضها ببعض الجميع حدودها وحقوقها  
ومراقفها وارضها وبناءها وسقفها وعلوها وابوابها واغلالها واخشابها ومراسمها ومصالحها  
ومجارى مياهها ومرامى ثلوجها وكل حق هولها ومنها داخل فيها وخارج عنها ومنسوب  
اليها ولها وجميع الدكان المتلاصقين المذكورين بجميع حدودها وحقوقها من اراضها  
وبناءها وسفليها وعلوها واغلاقيها واخشابها ومراسمها ومصالحها ومجارى مياهها  
ومرامى ثلوجها | وكل حق هولها ومنها داخل فيها وخارج عنها منسوب اليها  
ولها وجميع الدكاكين الواحد المذكور مع حقوقه ومراقفه وارضه وبنائه وسفله وعلوه  
وسقفه واغلاقيه واخشابه وبجانبه ومراسمه ومصالحه ومجارى مياهه ومرامى ثلوجه وكل  
حق هولها وفيه داخل فيه وخارج عنه منسوب اليه والدكاكين الاربعة الملاصقة المحدودة  
بجميع حدودها وحقوقها ومراقفها وارضها ومجارى مياهها ومرامى ثلوجها وكل حق  
هولها داخل فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها وجميع البستان المذكور بجميع حدوده  
وحقوقه من ارضيه وبنائه وغارمه واشجاره وسواقيه | وانهاره وكرمه ودهقه  
وبياضه وعلوه وغارمه وبيوته وآثاره ومجارى مياهه وكل حق هولها منه  
وكل مفروش منه ومفروس له ومنه داخل فيه وخارج عنه منسوب اليه وله جميع القرية  
المسماة بسراجق المذكورة وحقوقها من اراضها ومرابطها ومراعيها والاراضى التي  
هى من درعاتها وعين ماءها وشروبها ومطارج غلاتها (?) ومواضع بيادرها وغارها  
وغارها وآثارها ومرامى ثلوجها وكل حق هولها داخل فيها وخارج عنها منسوب  
اليها ولها وجميع القرية الكائنة باعمال | قونية المعروفة بكداكله المذكورة وحقوقها من  
ارضها ومرابطها والاراضى التي هى من درعاتها وعين ماءها وشربها ومطارج  
غلاتها ومواضع بيادرها وغارها وغارها وآثارها ورسومها وكل حق هولها داخل  
فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها تقبل الله منه وضاعف اجره وثوابه وجل الجنة مآله  
ومآبه بجميع هذه الوقف المذكور وسطر المسطور بحملته واسره داخل فيه وخارج عنه متصل به  
ومنفصل عنه سعى اولم يسم على ماسهل الله تعالى من جدوى هذا الوقف وهذه الاملاك  
المذكورة في هذا الكتاب | وغلاتها في يد المتولى والناظر وسيأتى ذكرها واسمها  
بيداء اولاً بعمارة الوقف المذكورة ومرمتها واصلاح شعبها ثم بعد ذلك بعمارة



- 145 المدرسة الموقوفة المحدودة المذكورة في هذا الكتاب ثم ما فضل بعد ذلك يباع المتولى و الناظر منه للمدرسة المذكورة المشار إليها من الحصر والبسط ما يحتاج الموضوع المذكور اليه في موضع القاء الدرس ثم ما فضل بعد ذلك من غلة الموقوفة المذكورة يصرف منه الى المتولى في كل سنة من الدنانير السلطانية اربعمائة | دينار كل شهر بقسطه و بحسابه و الى الناظر ثلثمائة دينار ايضاً كل شهر بقسطه و بحسابه من الدنانير الموصوفة ايضاً ثم ما فضل بعد ذلك يصرف المتولى و الناظر الى المدرس المتصدى لذكر الدروس بالمدرسة المذكورة الموقوفة المنتمى الى مذهب الامام الاعظم ابى حنيفة النعمان ابن ثابت رضى الله عنه في كل سنة من المتقدم وصفه ما مبلغه ثمانمائة دينار كل شهر بقسطه و بحسابه ثم ما فضل بعد ذلك يصرف المتولى و الناظر الى معيد يذكر و يعيد الدروس المذكورة بالمدرسة المذكورة | المشار إليها على المتفقيين المتعلمين المذكورين في كل سنة ما مبلغه من الدنانير الموصوفة الموقوفة مائتا دينار و اربعون ديناراً كل شهر بقسطه و بحسابه ثم ما فضل بعد ذلك يصرف المتولى و الناظر الى انفس من الفقهاء المستدلين ما مبلغه من الدنانير الموصوفة خمسة و اربعون ديناراً في كل شهر الى كل واحد منهم ثلث المبلغ الموصوف ثم ما فضل بعد ذلك يصرف المتولى و الناظر الى خمسة عشر نفر من اوسط المتفقيين في كل شهر ما مبلغه من الدنانير | الموصوفة مائة دينار واحد و خمسون دينار الى كل واحد منهم عشرة دنانير ثم ما فضل بعد ذلك يصرف المتولى و الناظر الى عشرين نفر من المتعلمين المتبتدين ما مبلغه من الدنانير الموصوفة في كل شهر مائة دينار واحد الى كل واحد منهم خمسة دنانير ثم ما فضل بعد ذلك يصرف المتولى و الناظر الى امام حنفي لاغير يصلى الجمل بالمدرسة المذكورة مائتا دينار كل شهر بقسطه و بحسابه بالصفات الموصوفة ثم ما فضل بعد ذلك يصرف المتولى و الناظر احسن الله | و فيقهما الى مؤذن يقوم بوظيفة الاذان في الصلوة المفروضة بالمدرسة المذكورة ما مبلغه من الدنانير الموصوفة مائة دينار واحد كل شهر بقسطه و بحسابه ثم ما فضل بعد ذلك يصرف المتولى و الناظر الى فراش بخدمة الجماعة بالمدرسة المذكورة و بسط الفرش و يشمل المصايح بالمدرسة المذكورة و ينظف المواضع التي يحتاج الى تنظيفها ما مبلغه من الدنانير الموصوفة خمسة دينار واحدة كل شهر بقسطه و بحسابه ثم ما فضل بعد ذلك يباع | المتولى و الناظر في كل شهر من اشهر الصيف من اليزير ما مبلغه رطل واحد و في كل شهر من اشهر الشتاء ضعف ذلك يشمل في مواضع الدرس و الصلوة و الطهارة ثم ما فضل بعد ذلك يباع المتولى و الناظر ايضاً للمدرسة المذكورة في كل سنة من الشمع المعمول رطل و نصف يشمل منه في ليلة النصف من شعبان و ليلة الرغائب و الباقي يشمل الى ليلى شهر رمضان المبارك عظمه الله بركته على سائر المسلمين ثم فضل بعد ذلك يباع المتولى و الناظر للجماعة المتفقيين بالمدرسة رأساً من الغنم | في كل يوم من شهر رمضان و من الحبز ثمانين ارطال برطل مدينة قونية المحروسة و في كل يوم ثلثة دنانير موصوفة بالصفات المذكورة

- 175 يصرف في ثمان الحوايج للطبخ والحلاو برسم المذكورين وفي يوم العدين المباركين أيضاً ويمد الساط في شهر رمضان وفي العدين المذكورين في المدرسة المذكورة ثم ما فضل بعد ذلك يباع المتولى والناظر الحطب للجامعة المقيمين بالمدرسة المذكورة لاغير في زمن الشتاء بمبلغ كفايتهم من غير اسراف او احتجاف ثم ما فضل بعد ذلك يباع المتولى والناظر منه في سنة بمبلغ مائة دينار واحدة | موصوفة بالصفات المذكورة من الكتب ما يلبق بالمدرسة الموقوفة عليهما ويوقف ما يحصل في كل سنة من الكتب على المدرسة المذكورة وهذه الكتب بالموضع المذكور وتعار لمن يطلب معايرة منها اذا احضر بذكره تقى ثمن الكتاب و يسلمها الى خازن الكتب وفقه الله تعالى بكون عبده الى حالة احضار الكتاب و يسلمها الى مالكيها ثم ما فضل بعد ذلك يباع المتولى والناظر منه من الحبز ما يتصدق به بالمدرسة المذكورة الموقوفة عليها على الفقراء على مقتضى ما يراه المتولى والناظر من الغلة الى ما ذكره و الوقت 180 فان فاض المداخل على ما ذكر | و شرط وحضر بالمدرسة المذكورة فقها يريدون على ما شرطه الواقف كان الامر في اعطائهم... الى المتولى والناظر ثم ان الواقف ادام الله علوه و هو الآن المتولى و الناظر سرحال (؟) الوقيه ان المدرس في هذا المدرسة المذكورة لا يتقلد للتدريس الا ان يكون حتى المذهب وكذلك الامام الذي يصلى بهم بالجامعة في المدرسة المذكورة و شرط ايضاً ان من اقام بالمدرسة المذكورة مدة خمس سنين ولم يظهر عليه ابن التعلم اخرج من المدرسة المذكورة 185 وكذلك من اعرض عن الاشتغال و لم يحضر الدرس الا في العطالة | المشهورة عند الفقهاء و شرط ايضاً ان كل يوم من رمضان المبارك يحضر الجماعة الموقوفة عليهم بالمدرسة المذكورة يجتمعون القرآن قبل ذكر الدرس و يدعى السلطان خاصة وكذلك للواقف و لباقي المسلمين عامة ثم ان الواقف شرط ايضاً ان الملك الموقوف المذكور لا يؤجر اكثر من ثلاث سنين ولا يؤجر من متمسك على الوقف من جندي او غير جندي و ان اجارته لا يكون الا اجرة المثل فان زاد 190 كان من فضل الله تعالى و ان انهدمت و العياد بالله ولم يكن اعادتها واحداً من وقفها اولم يوجد من يتطوع بممارتها | كان ما يحصل من الغلة مصروفا الى الفقراء و المساكين على ما يراه المتولى و الناظر ثم ان المتولى و الناظر و هو الواقف ادام الله علوه شرط ايضاً حالة الوقفية في المدرسة المذكورة و الملك الموقوف في هذا الكتاب بجملة و باسره التولية لنفسه المحروسة مدة حياته الى حال وفاته فاذا توفي الى رحمة الله تعالى عاد التولية الى اولاد ابلكبي الا واحد الاخص نجيب الدين جمال الاسلام مؤتمن الدولة ... زين 195 الكتاب فخر الكفاة اياز السمي وفقه الله تعالى و اما الناظر فالى الحاجب الاوجد | زين الامنا فخر الثقات روزبه الشمسي ايد الله تعالى وهو (من) عتقائه و هما المتولى و الناظر في حال

- حياته الواقف المذكور حرس الله علوه و بعد وفاته ايضاً كذلك ثم بعد وفات المتولى المذكور يكون المتولى على الوقوف المذكورة في هذا الكتاب ايضاً من ابناء المتولى المذكور نجيب الدين اياز يرى الحاكم فيه صلاحية ذلك وكذلك النظر يعود الى من ير الحاكم فيه صلاحية النظر من ممالك الواقف المذكور حرس الله تعالى علوه وكذلك شرط الواقف ان المدرس في هذه المدرسة المذكورة لا يشترع في غلة الوقوف ولا في الادخال في هذه المدرسة المذكورة ولا في الاخراج عنها البتة واصلاً الا في اتيان الدرس والمتعلمين والمتفقيين بتحصيل العلم والمباحثة لا غير وحكم بصحة هذا الوقف المذكور وجوازه ويعود ظاهراً وباطناً حاكم من حكام المسلمين نافذ القضا جابر الحكم والامضاء فصح وثبت ورتب ووجب على اختلاف علماء المسلمين وائمة الدين وفقاً صحيحاً شرعياً مرعياً نافذاً جازماً حاسماً قاطعاً حازماً فاصلاً مخلداً وصدقة مؤبداً محرمة ثابتة بجميع محارم الله والصدقات والوقف المؤبدات فيما حرم الله به مكة البيت الحرام والركن والمقام والمشاعر . . . عريضة عن المفسد خالية عن المولى يشتمل شرائط الصحة وحدفها الس (؟) محرمه الاصل تحريماً مؤبداً مسبلة الفرع تسبلاً مخلداً ليس بحلقها تقادم عهد و ايس يقدح فيها تطاول امدكلاً انقضا عليها زمان الدهار وكلا طرى عليها اوان حدودها حتى يرث الله الارض ومن عليها وهو خير الوارثين ليس يحل لمؤمنين يؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسوله واليوم الآخر ان رد على الوقوف المذكورة عقود الساعات او يقصدها بوجه من وجوه الاتلافات او يتقلها عن الشك المذكورة المشروطة بطريق من طرق الانتقالات وقد اخرج الواقف هذا الوقف المذكور | عن ملكه بالوقفية المذكورة فليس يجوز لسليمان يعظم قهره وشوكته اولمالم ثاقب نظره ودقته اولجائر بدوانه وشدته اولحاكم سعة تأويله وحيلته ان يبطل هذه الصدقة او يبطل شيئاً منها من اصل او رسم او احد بقول او فعل ومتى سعى اخريها؟ او شيئاً منها اوراقها فقد اهد نفسه واغضب ربه واستحقر باوامره ونواهيه واستهان بوعيده واستهزاء بحكمه واستوجب لعنة الله ولعنة انبيائه ورسله وملائكته ولعنة اللاعنين من الصالحين من عباده لعنة تهلكه وترديه وتلحقه بمن عد من الاخسر اعمال الذين ضل | سميهم في الحيوه الدنيا وهم يحسون انهم يحسون صنماً ولا يقبل الله منه صرفاً ولا فرضاً ولا نافلةً وبدل من نعمه يؤساً ومن غنائه فقراً ومن بصره عمى ومن سمعه صمم والواقف المذكور تقبل الله منه والموقوف عليهم يحاكمونه يوم القيمة عند احكم الحاكمين يوم يعرض الظالم على يديه ويقول الكافر يا ليتني كنت تراباً يوم (لا) ينفع المال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم يوم يفر المرء من اخيه وامه و ابيه وصاحبه وبنيه لكل امرئ منهم يومئذ شأن يفنّه فليحتز المتمرض الى هذا الوقف بتبديل او تغير او تعطيل او افساد واعصاب | من جهنم وسعيرها

200

205

210

215

220

وشدة عذابها وزفيرها يوم يرونها نذهل كل مرضعة عما ارضعت وتضع كل ذات حمل حملها وترى الناس سكارى وما هم بسكارى ولكن عذاب الله شديد فمن بدله بعد ما سمع فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجر الواقف على الله ان الله لا يضيع اجر المحسنين ثم ان الواقف المذكور المشار اليه ضاعف الله جلاله اقر واشهد على نفسه طوعاً في صحة منه وجواز امره وقفه ايضاً جميع الدكاكين المتلاصقين الكائنين برض مدينه قونية في محلة تعرف بيوسف بن سليمان الصغار المشتملين جميعهما على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهي الى الطريق الشارع والحد الثاني منها ينتهي الى ارض لحواجه حسن بن محمد القونوي التاجر المعروف بالجارس والحد الثالث منها ينتهي الى المسجد المنسوب الى يوسف ( بن سليمان ) القونوي الصغار والحد الرابع منها ينتهي الى الطريق الشارع الآخر وفيه يشرع باباها ومن ذلك جميع البيت الواحد الذي كان للندايريين (؟) ومعروفاً بكارخانه (؟) وهو الآن بيت الصابون والبيوت الاربعة المتصلة بعضها ببعض محل الجميع برض مدينه قونية في المحلة . . . ذكره ويحيط بجميع البيت الواحد والبيوت الاربعة المتصلة وجميعها ويشتمل عليها حدود اربعة الاحد الاول منها ينتهي الى ارض للحاج بن عشير بن عبدالله التاجر مولى وعتيق خواجه عدلى بن عبدالله الحواي (؟) التاجر والحد الثاني منها ينتهي الى المسجد المنسوب الى الاستاذ يوسف بن سليمان القونوي الصغار والحد الثالث منها ينتهي الى ارض لحواجه حسن بن محمد القونوي التاجر المذكور اعلاه والحد الرابع منها ينتهي الى الطريق الشارع وفيه يشرع ابوابها ومن ذلك جميع الدكاكين المذكورة المتصلة بعضها ببعض الكائنين برض مدينه قونية في السوق العتيق | المشتملة جميعها على حدود اربعة الحد الاول منها ينتهي الى خان لدمره خاتون بنت الامير بر صولى القونويه والحد ثاني منها الى دكان وقفه الحاج بختيار بن عبدالله التبريزي التاجر على الحان الكائن بصحراء قونية الجانب القبلي منها على جادة غرغروم والحد الثالث منها ايضاً ينتهي الى خان لدمره خاتون بنت الامير بر صولى القونويه المذكوره والحد الرابع منها ينتهي الى الطريق الشارع وفيه يشرع ابوابها وطرقها وقف هذين الدكاكين المتلاصقين والبيت الواحد المذكور المعروف اولاً بكارخانه والبيوت الاربعة المتلاصقة بعضها ببعض المتصلة الكائنة | بالبيت المذكور في المحلة المعروف بيوسف بن سليمان القونوي الصغار المذكور وجميع الدكاكين الستة المتصلة بعضها ببعض الكائنة في السوق العتيق المذكور بجميع حدود الدكاكين والبيوت الاربعة المذكوره وحقوقها من ارضها وبناءها وجدارها علوها وسفلها واغلاقها واخشابها ومفاتحها ودرابها ودكاكها التي هي مقاعد المتبشرين بها ومجارى مياهها ومرامى ثلوجها وكل حق هولها داخل فيها وخارج عنها

225

230

235

- منسوب إليها ولها وكل حق للاملاك المحدودة الموصوفة من القليل والكثير والجليل  
والحقير على اكفان من توفاه الله تعالى من الفقراء المسلمين والمساكين المؤمنين الموحدين  
المحافظين على الصلوة الخمس حال حيوتهم المواظبين على اداء اركان الدين الى حين حلول  
245 اجلهم ومماتهم الذين لامال لهم يورثونه بمخلفهم ولا يزله يمرض تكفينهم وتجهيزهم  
فيه بدمه اوجب تدارك لوازم تسليمهم الى حفرهم واتلافهم من الكفن والحنوط وغيره  
على الشرط المعلوم المضبوط في الشريعة النبوية والملة الاحمدية كل ذلك يصرف المتولى  
والناظر المذكوران في الحاجة الواجبة ذوقها والضرورة الواقعة الازمة رفعها من غير  
تقتير وتقصير وسرف وشطط وتكثير وتوفير بمد عمارة الوقف المذكور المشار اليه عند  
250 حاجاتها ومرمتها وقتاً صحيحاً شرعياً صريحاً | مرعياً جائزاً مرضياً منجزاً مؤجزاً حرماً  
حتماً محرماً مؤبداً مخلداً وصدقةً جاريةً لوجه الله تعالى وابتغاء لمرضاته وافر ايضاً  
واعترف الواقف المذكور ادام الله علوه حال صحته وجواز امر مطابياً راعياً انه وقف  
ايضاً خالصاً لوجه الله تعالى وتقرباً اليه رغبةً بمجازاته وانكلاً عليه نيته خالصة ورغبته  
صادقة فيما عنده ولديه يوم تجدد كل نفس ما عملت من خير محضراً وقف وحبس وابد وسبل  
وتصدق وخذل جميع السهم الواحد المشاع من اصل خمسة اسهم الخان المختص بمقام الدباغين  
255 الموسوم بالحديقة الجديدة المحتوى على ثمانية عشر مسكناً سفلاً وعلواً | الكائن  
بربض قصر مدينة قونية حرسها الله تعالى في محلة تعرف بالميداني (؟) ويحيط  
بجميع الخان المذكور وبجميعه ومشمتمل عليه حدود اربعة الحد الاول منها ينتهي الى  
ارض لزمه خاتون بنت الامير برموى القونوية الزومية المسيحية الصائفة وتمامه  
ينتهي الى بيوت لتوديوس بن يان بن المان القونوى الرومى المسيحي الفلاح والحد  
الثانى منها ينتهي الى بيوت هناك للرومى يعرف بسابا (؟) والحد الثالث منها ينتهي الى  
قطعة ارض يعرف بر (؟) الرومى والحد الرابع منها ينتهي الى الطريق الشارع وفيه  
يشرع الباب وكان هذا السهم الواحد الموقوف المذكور ملكاً من املاكه صحيحاً  
260 وحقاً | من ظاهر اسما صريحاً الى ان اورد عليه عقد هذا الوقف فوقه على  
من انفرد من زمر الكفار وفارق فرق اهل الزنغ والضلال من الغرباء و  
اهل هذه الديار وانفصل عن عبادة الاوثان ونكل عن الانكاف للسجود والصور  
والصلبان وتبرأ من اتباع زخارف معتقدة المجوس والنصارى واليهود  
وتزه عن الاجتماع معهم في البيع والكنائس والصوامع موتاً (؟) لعلمه الله  
واركان الدين والاصرار على المحجود رافماً صوته مع سبابه كلمة الاخلاص  
265 ابتغاء لرضوان الله تعالى وطلباً للخلاص ويوم القصاص وقتاً | صحيحاً شرعياً  
صريحاً مرعياً جائزاً مؤبداً مخلداً وصدقةً جائزاً لوجه الله تعالى ليستقل  
جميع هذا السهم الواحد الذى هو جميع الخان المحدود الموصوف بوجه استقلاله  
الشرعية ومايسر منه غلاته في كل زمان ووقت واولان يتبدى المتولى والناظر

- المذكور في هذا الوقف اولاً يصرف ما يتحصل من المستقل الى ما يحتاج اليه هذا السهم من العمارة والترميم وما فضل من ذلك يصرفان الى مصالح المذكور من الطبخ والختان الذي هو السنة المؤكدة المضاهيه لدعائم الاسلام والايان وما يحتاجون | من الكسوة والخدوة والطام والادام الى ان يستأنسوا الحصاص الذي نفاس اوصاف المؤمنين و يتعلموا من القرآن ما يجوز به الصلوة ويجوز به اشرف الجوائز و الصلات ثم اقر الواقف المذكور تقبل الله منه ايضاً و اشهد على نفسه طابعاً صحة منه جواز امرانه وقف جميع الخانات الذي موضه في السوق الشتيق المقدم ذكره بمدينة قونية المذكورة المشار اليها في هذا الكتاب يشتمل على ذلك حدود اربعة الحد الاول ينتهي الى حانوت الحسن الصايغ والحد الثاني الى خان بدرالدين يلبان | والحد الثالث ايضاً كذلك والحد الرابع الى طريق باب المدينة المذكوره وبابه من جهة الشمال بجميع حدوده وسائر حقوقه وكافة رسومه وطرقه ومرافقه وارضيه وبنائه واخشابه و ابوابه و اجاراه و سقوفه وكل حق هوله داخل فيه وخارج عنه ذكر اولم يذكر سمي اولم يسم متصل به و منفصل عنه على الخان الذي بناه الواقف المذكور صدرالمسطور تقبل الله منه و ائابه بالموضع المسمى بارقت سور الموضع المذكور من اعمال قونية المعمورة المحروسة ويعرف بالجسر على ان الناظر و المتولى المذكورين يعمران الخانات المشار | الموقوف عندالحاجه و مرمته عندالحاجه ايضاً ثم بعمارة الخان الموقوف عليه و مرمته ثم بعد ذلك يصرفان الى الخاني المقيم بالخان المذكور الموقوف عليه في السنة ما يكون صواباً من غير اسراف و اجحاف ثم بعد ذلك يباع المتولى و الناظر منه للخان المذكور الموقوف عليه من البذر مايشمل فيه في اوان الشتاء ثم ما فضل بعد ذلك يشتري به من الحطب للجماعة الذين نزلون بالموضع المذكور في الزمان المذكور للجماعة اعني الفقراء و المساكين فان اتهدمت الخان المذكور الموقوف عليه و ان لم يكن اعادته | من وقفه و لم يوجد من يتطوع بعمارة و مرمته يحصل من الغلة الوقف المذكور مصروفاً الى مساكين المسلمين و قرائهم كما ذكر في هذا الكتاب وقتاً صحيحاً جائزاً شرعياً على شرائط الصحة خالياً عن الموانع المفسدة وجد فيه السبب ماضياً قاطعاً فاصلاً حاسماً جازماً مخلداً مؤيداً محرماً الصدقات العظام و الركن و المقام و البيت الحرام و بذلك اشهد الواقف المذكور صدرالمسطور المبين على ذكر اسمه في هذا الكتاب ضاعف الله ثوابه و تقبل و من كل محسن على نفسه طوعاً و في صحة جميع اوصاف المعترية شرعاً بعد اقراره | و حكم بصحة الوقف المذكور في هذا الكتاب حاكم من حكاه المسلمين نافذ امره و قضائه و حكمه و امضائه في محل توليته و قضائه و ذلك في شهرالله الاصب رجب عظم الله بركته من شهرور

سنة ثمان وتسعين وخمس مائة هجرية هلالية الحمد لله رب العالمين وصلوة الله على سيدنا  
وآله اجمعين .

شهدت على اقرار الواقف المذكور  
تقبل الله منه واثابه بما اضيف  
اليه في هذا الكتاب وكتبه واحمله  
على بن القاضي الحسن في التاريخ

شهدت على الاقرار الواقف المذكور  
فيه بختيار بن حسن الدولة الملطى  
وكتبه عن بامر

شهدت على مضمون هذا  
الوثيقة محمد بن حسين  
بن حسام الحبرى وكتبه  
بنظرة

شهدت على اقرار الواقف المذكور  
تقبل الله منه واثابه بما وضع اليه  
في هذا الكتاب وكتب محمود بن محمد  
بن ابدغدى؟)

شهدت على اقرار الواقف  
المذكور تقبل الله منه بما اضيف  
اليه في هذا الكتاب امام بن عثمان  
بنظرة في التاريخ

شهدت على الاقرار الواقف المذكور  
فيه ابو بكر بن حسن المحتسب  
الملطى وكتبه عن بامر

شهدت على اقرار الواقف المذكور  
تقبل الله منه واثابه بما وضع اليه  
في هذا الكتاب ولد على شير بن  
يوسف بنظرة

شهدت بذلك محمد بن حسن  
الملطى وكتبه بامر

شهد بما تضمنه هذا الكتاب  
وهو كائن ابراهيم بن اسمعيل  
بن عمر الخطيبى في التاريخ  
المورخ فيه

شهد على الاقرار محمد بن  
ابراهيم في التاريخ المورخ  
فيه

شهدت على اقرار الواقف المذكور  
تقبل الله منه واثابه وضع اليه  
في هذا الكتاب وكتب على بن  
ابدغش بنظرة

شهدت بذلك محمد المقرئ  
القيصرى وكتب بنظرة





على هذا ما هو مستحسن  
 لورد تكلم في حقه في هذا  
 فتح على المثلهم كرس



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

العروة التي وقفه الاموال المتكلمة - وانطلقت بالاقوال المكتبة لعظمة نفوس البلاذ لعليت رؤوس المشاهدة  
 وعلت لبياد القراشة وستتدرا منه لبياد القبايح وجره تفوية الغازية والذابحة اجتم على نعت القبر واخذ  
 بهد نعيم القاشحة واشبهت لآلة الآمة ووجه لا شريك له شهاحة لفساد شريفة الكادحة وانفردت كحا  
 عبده ورسول انزل بالامال الرواقية والفضائل الالامية والتصهيرة الحارسة من سته حيد وعلل الامين الآمنة  
 57  
 وهي التي كتبت القائمة هذا المشهد على انفسه لا اسمها الا اقول كبر الجاهل الممدد العبد الراجح العبد المولى التمس الرب  
 ضياء الاسلام بها الهدى والاراء والسلاطين المؤسفة التورية من مبررة تفرقة لغير المؤمنين من ضافة الاموال والاراء والاراء  
 انه قد جرى وبقوله من غلظه في ذم السلطنة السعوية القوية جز التيا وتبين غلظ الامتهم والسيف في القلوب  
 والسلاطين اذ اطلع على الانسان بر مسود بن تلج السيرة في زراد الله منجبه وجعل الجنة متواوية ووجهه وايضا ان ايام  
 دولة السلطنة المسلمة لعنة الله منسج على كل قلوب الامم من لا خير في العلم كنه الصلح والصلح من الكون والارباب  
 10  
 قائل الكفرة وللشركون فامر الجوارح والمفردون جلال القاهر كمال الاما حرم حرفة الامة الزاهرة برحمان خليفة منة مسلما  
 خلفه انه تعالى المشه والبلاد ما انتم كمال الابد اسكندر العبر والزماع صاحب الوقت والقرآن سلطان الامم  
 ابو الفتح سليمان بن تلج الاسلام مسعود بن تلج الاسلام تاملوا من المؤمنين محرمات انصافه وشانه له وكذا في الامم  
 القواربون وبنو غرير من صا المسرة الكريمة والبرية ايسر الاسلام والسلمين الاما كذا في اصو ومنه جليل الامير في القدر والفضل  
 الاوصاف اصل العفة الدعوة والارادة السعيدة خلفها الوجهة لله وتقر باليه ونقته بما زانه ونون شيتة العفة ورضية ما نآ

15  
 باضاهه ولديه وبنوه في كل من حرمه واما على تود لان منها المراد ابيد ما وكذا في حقه قد روفه العباد ووقف  
 وصح من سبل ووقفه وخاله جميع ما باقى له والى حرمه وشرفه ونفوسه وكان ذلك اجمع حكاما متصفا واما انما انما انما



يشع ابوابها وطرقاتها وجميع الدكاكين الواحدة بل نجد ان الكافي بالموضع المذكور المشتمل على خمسة  
 اربعة اقسام الاصل منها ينتهي الى مكان لورده الذي اعزى القوتوي الحدي وتمامه ينتهي الى مكان لورده الاصل  
 شهدا بالتيار محمد بن محمد بن علي السلطاني الحدي منها ينتهي الى مكان موقوف على المدرسة الموسومة بالوردة والمدرسة  
 الثلاثة ينتهي الى مكان استعير محمد بن محمد بن علي القوتوي العطار والمدرسة منها ينتهي الى السوق وبيده  
 45 يخرج ابوابها وطرقاتها وجميع الدكاكين الواحدة الكافي وهو قوسه في السوق الحدي المشتمل على اربعة  
 اربعة اقسام الاصل منها ينتهي الى مكان موقوف على المدرسة المسماة بالوردة والمدرسة منها ينتهي الى  
 موقوف على المدرسة السلطانية والحمد لله انتهي الى مكان موقوف على المدرسة السلطانية والمدرسة  
 منها ينتهي الى السوق وفيه يشع ابوابه وطرقاته وجميع الدكاكين المشتمل على اربعة اقسام وفيه في سوق  
 الحدي المشتمل على اربعة اقسام الاصل منها ينتهي الى الطريق والمدرسة منها ينتهي الى مكان المذكور في  
 50 المس عتوي الحدي والحمد لله الثالث منها ينتهي الى مكان موقوف على السلطانية والمدرسة منها ينتهي الى  
 مكان المذكور وفيه يشع ابوابه وطرقاته وجميع الدكاكين الحدي الكافية نظام مدينة قونية في السوق المذكور بها  
 وهي على باب المدرسة المذكور المشتمل على اربعة اقسام الاصل منها ينتهي الى طريق يدعى منى  
 للسوق الى يوسف بن علي بن سالم القوتوي الصايغ والمدرسة منها ينتهي الى المسجد المذكور المشتمل على  
 اربعة اقسام المذكور المشتمل على اربعة اقسام الاصل منها ينتهي الى المدرسة الموسومة بالوردة والمدرسة منها  
 55 ينتهي الى السوق المذكور وفيه يشع ابوابها وطرقاتها وجميع الدكاكين الحدي الكافية  
 يخرج على فوهة طريق قونية كند على المشتمل على اربعة اقسام الاصل منها ينتهي الى طريق  
 ماء الى البستانين زورانها بستان شاذ بهر بن محمد القوتوي السراج والى بستان المذكور بن محمد  
 والى بستان ولون بستان بهر ايرى بعيسى بن القوتوي العطار والمدرسة منها ينتهي الى طريق  
 يعرف بالثلاث منها ينتهي الى بستان لورده بن محمد القوتوي المعروف بالوردة والمدرسة منها  
 60 لارسلان قوش بن كوست القوتوي والمدرسة منها ينتهي الى طريق ومنه ادخول اليها وهي ذلك في قرية الكافية  
 بمجال مدينة قونية في باب الخريف منها المعروف بكنة ناقص المشتمل على اربعة اقسام منها واورها التي

المشتمل على اربعة اقسام  
 المشتمل على اربعة اقسام  
 المشتمل على اربعة اقسام  
 المشتمل على اربعة اقسام

من غير عاينها وبإدراكها ومقوماً الواحد منها والخارجية عنها على حدود أربعة الخلد منها ينتهي  
 أراضي قرية تعرف بأكثر الخروف بالأملا وتما ينتهي إلى أراضي قرب نبعه جريال والخلد الثاني منها ينتهي  
 إلى أراضي قرية تعرف بدبو بومون وتما ينتهي إلى أراضي تعرف والخلد الثالث منها ينتهي إلى قطعة أرض من مزارع  
 والى طريق يسكنه من أراضي قرية تعرف بأرجس وتماها إلى يعرف بأوس وإلى أراضي قرية تعرف ببيت  
 65 **والخلد الرابع منها ينتهي إلى قطعة أرض متصل بها خان تعرف لماع الخلد الخامس منها ينتهي إلى**  
**طريق وفي هذا الخلد يشرح طريق القرية ومدخل الأراضي التي هي من مدج هذه القرية ومن ذلك جميع القرية**  
 بيان مسدداً الزنه السماء يسكن النخل وهي وبها واسانها وأراضيها إلى مدجها ذاتها ومن ممانها تعرفها نداءها في هذا  
 عنها على حدود أربعة الخلد الأول منها ينتهي إلى شعب قرية تعرف بقر لواوى والخلد الثاني منها ينتهي إلى  
 70 **يعرف بقر لواوى والخلد الثالث منها ينتهي إلى شعب يعرف بقوز لودره والخلد الرابع منها ينتهي إلى سبع جبل**  
**يعرف بأيز لوسكارا وفي هذا الخلد يشرح طريق القرية المزكوة ومدخل الأراضي التي هي من مدج هذه**  
**القرية ومن ذلك جميع الدكاكين الستة الملاصقة بعضها ببعض الكاشنة ثمانية مبرنة تومر في السوق العتيق**  
 المشعل جميعها على حدود أربعة الخلد الأول منها ينتهي إلى الطريق والخلد الثاني منها ينتهي إلى مكان اشتمت  
 ظهوره والخلد الثالث منها ينتهي إلى مدخل لوردة وتما خلفه على مدخل العتيق الخلد الرابع منها ينتهي  
 75 **إلى مكان يعرف بواقف المزكوة وأمامه على المدجها إلى أساس حله يعرف بوسه وسائق ذلك وتحمده**  
**بجانبه جزء الكتاب والى مكان يعرف على الخلد العتيق الثاني بطل تعرف بوسه بطل تعرف به والى دما بطل تعرفها**  
 الامر شربس التي تومر بواقف المزكوة على مدجها إلى أساسها يعرف بقر في السوق الجديد والخلد الرابع منها ينتهي  
 إلى الطريق السابع وفيه يشرح ابوابها وطرقها ومن ذلك جميع الدكاكين الملاصقة بثمانية عشر مبرنة تومر في  
 العانة الشخاين على حدود أربعة الخلد الأول منها ينتهي إلى مكان يعرف على المسجد الذي اسماه الخلد  
 80 **بالمزكوة التي تومر بقرية تومر في هذا الخلد الثاني منها ينتهي إلى الطريق والخلد الثالث منها ينتهي**  
**إلى بعض الدكاكين الستة المحدودة اعلاه والخلد الرابع منها ينتهي إلى الطريق السابع وفيه يشرح البنية**

ومر ذلك صبح الدكاكين الواحد العاشر بوضع مدينة قونية في السوق العتيق المشتمل على حدود اربعة  
 المسد الاول منها ينتهي الى زمان لورنه خواجه غياثي بن رديار القويون الكركم والحد الثاني  
 منها ينتهي الى دكاكين موقوفين على المسجد الجامع العتيق الحان باطن قمر قونية في محلاته ونحوه  
**85** والحد الثالث منها ينتهي الى بعض الدكاكين الستة لمحدودة المذكورة اعلاه والحد الرابع منها  
 ينتهي الى الطريق الشارح وفيه شريح الباب ومردك مجمع الدكاكين الاربعة المشتمل ببعضها ببعض الكاينات  
 ظاهر مدينة قونية في السوق الحدي المشتمل على حدود اربعة المسد الاول منها ينتهي الى دكاكين موقوفين على  
 المدرسة المنسوب الى الواض الرور والحد الثاني منها ينتهي الى الطريق والحد الثالث منها ينتهي الى المسجد  
 الانجراجه ابو الفضل بن عبد الجبار الدرور والحد الرابع منها ينتهي الى الطريق الشارح وفيه شريح ابوابها  
 وطرقتها ومن ذلك جميع البستان الحاس بصحر اميريه قونية الجان الغيل منها من اعمال السلو  
 المشتمل على حدود اربعة المسد الاول منها ينتهي الى الطريق الشارح والحد الثاني منها ينتهي الى  
 شجر ليك طريق لساوس الردي السلوار وتامه ينتهي الى ارض لير بومجان وارض القويون الردي  
 والحد الثالث لا قطع ارض المحور بغيره الفلاح والحد الرابع منها ينتهي الى الطريق وفيه شريح البان  
 ومن ذلك جميع القرية الكاسه باعلا دار الملك قونية المعروفة المكون الجان الغربي منها المعروفة  
 بكلاهما المشتمل على وجوهها وساكنها وارضها التي هي بحدورها وارضها وحقها الداخل منها والخارجة  
**95** عنها على حدود اربعة المسد الاول منها ينتهي الى الجبل والحد الثاني منها ينتهي الى ارضي يعرف بكليس  
 وتامه ينتهي الى ارضي قرية يعرف بقاياس والحد الثالث منها ينتهي الى ارضي ويساين قرية يعرف  
 بطرעות والحد الرابع منها ينتهي الى الطريق وفيه بترها وطرقتها وقف جمع ما ذكره وحده  
 وحرر في هذا الكتاب وصح جميع الحان والدكاكين العشرة مرها اعلا الربا المشتمل  
**100** بهما على الباب جمع حدود ذلك كما وصفته من ارضه وساه وسفل وعلوه وعلمه وابوابه واعلامه  
 واحشابه ومرافقه ومراسمه ومعالجه ومجاربه وعالاه ودراسه ومجاهده ومجارتها ومراسمها

بلحمه ومراسمه ومسأله وكل هو حق وداخل فيه وخارج عنه منسوب اليه وله جميع الثياب  
 الثمانية المنصّل بالذئب المزكوة المشتمل على حرد اربعة الكرون وحقوقها ارضها وساتنها وسفلها و  
 وابوابها واعلانها واخشاها ومرافقتها ومراسمها ومسألهها ودرابها وكما يحكمها وكما كنها التي  
 105  
 هي معاقب المتشبه بها ومجاري ماسها ومرامى ثوبها وطرح حولها ومنهاد اخل فيها وخارج  
 عنها منسوب اليها ولها جميع الذئب والنسبة واعلانها المزكورة وحقوقها المزكورة ارضها وساتنها  
 وسفلها وعلوها وابوابها واعلانها واخشاها ودرابها وكما تحمها ومرافقتها ومرامى ثوبها  
 ومجاري ماسها ومرامى ثوبها وكل حق حولها ومنهاد اخل فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها جميع  
 الذئب الواحد المعروف بالكرون وحقوقه مزارضه وساه وعلاله وعامره وسفلها وابوابها و  
 110  
 واخشاها واطرافها ومرافقه ومراسمه ومسأله ومجاري ماسها ومرامى ثوبه وكل حق حولها وعنه داخل فيه وخارج  
 عنه منسوب اليه وله جميع الذئب الواحد المزكور الثاني ورصه مزارضه وساه وسفلها وعلوها وابوابها  
 واعلالها واخشاها ومراسمه ومسأله ومجاري ماسها ومرامى ثوبه وكل حق حولها داخل فيه وخارج عنه منسوب  
 اليه وله جميع الكواكب الخمسة المزكورة المنحدرة المنصّلة ببلد رسة الحوتة المزكورة وحقوقها ارضها وساتنها  
 وسفلها وعلوها وابوابها واخشاها واعلانها ومراسمها ومسألهها ومجاري ماسها ومرامى ثوبها  
 115  
 ثوبها وكل حق حولها داخل فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها جميع القطعة من الارض البيضاء  
 الكائنة ببحر امدينه وسه المزكورة المنحدرة وحقوقها ومرافقتها ومراسمها وشربها ومجاري ماسها وساتناتها  
 وطرفها ومسألهها وشربها وكل حق حولها ومنهاد اخل فيها وخارج عنها منسوب اليها وجميع القرية المسماة  
 لكنداضس المزكورة المنحدرة وحقوقها ومرافقتها ومراسمها ومسألهها وشربها ويجدر ماسنها وصافاتها وطرفها  
 وكل حق حولها ومنهاد اخل فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها وسوتها وسكناتها والارض التي في جردتها  
 120  
 ورديتها ومرامى ثوبها ومرافقها جادرمها وعلوها وغارمها وانارها ورومها وجميع الثياب التي في الكرون المنحدرة

التصدي بعضها بمسح العرج ودها وحقوقها ودمها ووضاؤها وبنائها وسفنها وعلوها واولها واولها  
 واحشاها ودمها واصلها ووجدها وبنائها ودمها ووضاؤها وبنائها وسفنها وعلوها واولها واولها  
 عنها منسوب اليها ولها وجميع الثمانيين للماصقين المذكورين بجميع حدودها وحصنها وارضها وبنائها  
 وسفنها وعلوها واولها واولها واصلها ووجدها وبنائها وسفنها وعلوها واولها واولها  
 125 وكل حق هو لها ودمها واصلها ووجدها وبنائها وسفنها وعلوها واولها واولها  
 ودمها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها  
 ودمها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها  
 وحقوقها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها  
 ولها وجميع البستان المذكورين حدودها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها  
 130 وانهارها وكرمه ودهقه وساضنه وعاليه وعامه وعامه وسوته وثنانها وبنائها وسواها  
 وكل حق هو لهنه وكل نفوس منه ومعروفه ومنه داخل فيه وخارج عنه منسوب اليه ولم  
 وجميع القرية المسماة بسراجي المذكورة وحقوقها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها  
 للقرية وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها  
 ودمها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها  
 135 فوه المعروفة بكذا المذكورة وحقوقها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها  
 وسفنها وعلوها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها وسفنها وعلوها وارضها وبنائها وسفنها وعلوها  
 فيها وخارج عنها منسوب اليها ولها تقبل الله منه وضاعف اجرم وثوابه وحسنه  
 ماله وما به يجمع هذه الوقف المذكورين للسطور بجملة واسم داخل فيه وخارج عنه مقبل منقول  
 سعي ولم يستعمل اسم الله تعالى احد وحده في هذا الوقف وهذه الاملاك المذكورة في هذا الوقف

140 وفتاها في يد الفتوى وان كان في سائر ارجاءها واسمها يبدى اولاً بجماعة توفى ثم في  
 ورتبها واسمها ثم في فصل بعضها من جماعة المدرسة الوتوفى للحدود الوتوفى  
 المذكورة في هذا الكتاب ثم ما نقل بعد عن بيتاع المتولى وان انظر منه المدرسة المذكورة  
 المشايخ الهامة العصر والنظام اجماع الوضع المذكور اليه في شرح الفاء الدرر ثم ما نقل بعد  
 ذلك من خطبة الوتوفى المذكورة من عرف منه لا المتولى في كل سنة من الدنانير السلطان او  
 145 دينار كل شهر يقسط ويجاهد والى النافذ ثلثه دينار ايضا كل شهر يقسط ويجاهد لثبات  
 الوتوفى ايضا ثم ما نقل بعد ذلك يعرف المتولى وان انظر الى المدارس المتقدمة لذكر  
 الدروس بالمدرسة المذكورة الوتوفى المنتمية الى مذهب الامام الجليل اعظم الخ حنيفية الفقه  
 بين ثابت منى القديعة في كل سنة من المتقدم وصفه ما يبلغه ثمان مائة دينار كل شهر  
 وبجانبه ثم ما نقل بعد ذلك يعرف المتولى وان انظر الى معيدين ذكر وبعد الدروس المذكورة  
 بالمدرسة المذكورة المشار اليها على التقديرات المتعلمين المذكورين في كل سنة من اهل الدنانير  
 الوتوفى المذكورة ما ثمان مائة واربعون دينار كل شهر يقسط ويجاهد ثم ما نقل بعد ذلك  
 يعرف المتولى والى النافذ الى ثلثة اصبح الفقهاء السنن لى ما يبلغه من الدنانير الوتوفى خمسة  
 واربعون ديناراً في كل شهر لكل واحد منهم ثلث المبلغ الوتوفى ثم ما نقل بعد ذلك  
 يعرف المتولى والى النافذ الى خمسة عشر فرقة او اساطير النفقة في كل شهر ما يبلغه من الدنانير  
 الوتوفى ما مائة واربعون ديناراً في كل واحد منهم عشرة دنانير ثم ما نقل بعد ذلك  
 155 يعرف المتولى والى النافذ الى عشرة فرقة المتعلمين البسيف ما يبلغه من الدنانير الوتوفى في كل  
 شهر مائة دينار واحدة الى كل واحد منهم خمسة دنانير ثم ما نقل بعد ذلك يعرف



المقول والتاخر الى امام حنفي لا غير صلي الجوا بالدرسة المذكورة ما سادينا وكل شهر يقطع  
 وبجسابة بالصفحة الموصوفة ثم ما مضى بعد ذلك يعرف المقول والتاخر احسن الله  
 166 ومعها الموصوف معوم بوظيفة الاذان في الصلوة المفروضة بالدرسة المذكورة ما يبلغه  
 من الذناير الموصوفة ما ذ ديار واحد كل شهر يقطع وبجسابة ثم ما مضى بعد ذلك  
 يعرف المقول والتاخر الى فاش بخدمة الجماعة بالدرسة المذكورة ويسلط الفرض  
 ويشعل المصابيح بالدرسة المذكورة ومنظف المواضيع التي يحتاج الي تنظيفها ما يبلغه من  
 الذناير الموصوفة خمسة ديار واحد كل شهر يقطع وبجسابة ثم ما مضى بعد ذلك مع  
 المقول والتاخر في كل شهر من شهر الصيف من البرز ما يبلغه رطل واحد وفي كل شهر من اشهر  
 الشتاء نصف ذلك يشعل في مواضع الدرس والصلوة والتهلا ثم ما مضى بعد ذلك  
 ساعة المقول والتاخر منه ايضا بالدرسة المذكورة في كل سنة من التسع المحل رطل ونصف من  
 في ليلة النصف شعبان و ليلة الارباعاء والتاخر في كل شهر رمضان المبارك فخر الله به كل  
 سائر المسلمين ثم مضى بعد ذلك ساعة المقول والتاخر منه للجماعة المتفقيات بالدرسة واسلم الفهم

بجسابة

163 في كل يوم من شهر رمضان من الخبر ما ساد اطل بطلامسة حوسه المعهودة المحروسة وفي كل يوم ثلثة ذناير  
 موصوفة بالصفحة المذكورة يعرف في ايام الخراج للطبخ والحلا و برسة المذكورة وفي يوم العيدين المذكورين  
 ايضا و ساد السمال في شهر رمضان وفي العيدين المذكورين في المدرسة المذكورة ثم ما مضى بعد ذلك  
 ساعة المقول والتاخر الحطب للجماعة المعيين بالدرسة المذكورة لا غير في مدة الشتاء مع تمام  
 من غير علم ان او اجاب ثم ما مضى بعد ذلك ساعة المقول والتاخر منه في كل سنة يسجل ما ذ ديار واحد  
 موصوفة بالصفحة المذكورة من الكتب ما يليق بالدرسة الموقوفة عليها ووقف ما يحصر في كل سنة من الكتب  
 على المدرسة المذكورة وهذه الكتب بالموضع المذكور وتعارف بطبل العايدة منها اذا احضر في  
 ثم الكتاب وسدما الى خازن الكتب و قد الله تعالى بكون عبده في حاله احضار الكتاب وسدما

170 في كل يوم من شهر رمضان من الخبر ما ساد اطل بطلامسة حوسه المعهودة المحروسة وفي كل يوم ثلثة ذناير  
 موصوفة بالصفحة المذكورة يعرف في ايام الخراج للطبخ والحلا و برسة المذكورة وفي يوم العيدين المذكورين  
 ايضا و ساد السمال في شهر رمضان وفي العيدين المذكورين في المدرسة المذكورة ثم ما مضى بعد ذلك  
 ساعة المقول والتاخر الحطب للجماعة المعيين بالدرسة المذكورة لا غير في مدة الشتاء مع تمام  
 من غير علم ان او اجاب ثم ما مضى بعد ذلك ساعة المقول والتاخر منه في كل سنة يسجل ما ذ ديار واحد  
 موصوفة بالصفحة المذكورة من الكتب ما يليق بالدرسة الموقوفة عليها ووقف ما يحصر في كل سنة من الكتب  
 على المدرسة المذكورة وهذه الكتب بالموضع المذكور وتعارف بطبل العايدة منها اذا احضر في  
 ثم الكتاب وسدما الى خازن الكتب و قد الله تعالى بكون عبده في حاله احضار الكتاب وسدما

175 موصوفة بالصفحة المذكورة من الكتب ما يليق بالدرسة الموقوفة عليها ووقف ما يحصر في كل سنة من الكتب  
 على المدرسة المذكورة وهذه الكتب بالموضع المذكور وتعارف بطبل العايدة منها اذا احضر في  
 ثم الكتاب وسدما الى خازن الكتب و قد الله تعالى بكون عبده في حاله احضار الكتاب وسدما

الى مالها ثم ما فضل بعد ذلك سماع القبول وانما غرضه من ذلك ما يستحق بالمدرسة المذكورة  
 عليها على القراء على مقتضى ما رواه القبول وانما غرضه من ذلك ما يستحق بالمدرسة المذكورة  
 180 وشروطه وحضر بالمدرسة المذكورة فقها يريدون على ما شرطه الواض كان لا عرف اعطاهم وانما  
 الى القبول وانما غرضه من ذلك ما يستحق بالمدرسة المذكورة وهو ان القبول وانما غرضه من ذلك ما يستحق بالمدرسة المذكورة  
 في هذه المدرسة المذكورة لاسقله لندرس الا ان يكون حقيق المصعب وكذلك الامام الذي على بهم  
 بالجماعة في المدرسة المذكورة وشروط ايضا ان من اقامه بالمدرسة المذكورة مدة خمس سنين ولم يطر عليه  
 ابنه التعليم في هذه المدرسة المذكورة وكذلك من اعرض عن الاشتغال ولم يحضر الدرس الا في البطالة  
 للشهيرة عند الفتناء وشروط ايضا ان كل يوم من رمضان المبارك يحضر بالجماعة الموقوفة عليهم  
 185 بالمدرسة المذكورة يجمعون القرآن قبل ذلك الدرس وسعوا السلطان خاصة وكذلك ايضا الواقف  
 ولباق المسلمين عامة ثم ان الواقف شرط ايضا ان تلك الموقوف المذكور لا يورثه من غير الوارثين  
 من تسعة على الوقت من جندي او غير جندي وان اجازته لا يكون الا بوجه النفاذ في ذلك من فضاء  
 وان انتهت والعباد بالتمه ولم يكن اعادتها واحدا منها من وقتها او لم يوجد في مبلغها  
 كان ما يحصل من العذر معروفا الى القراء والمسالكين على ما رواه القبول وانما غرضه من ذلك ما يستحق بالمدرسة المذكورة  
 190 وهو الواقف اذ تم الله عليه شرط ايضا حاله الوافية في المدرسة المذكورة والمك ان خوف في هذا  
 الكتاب بجملة وباسم التولية لنفسه المروسة مدة حياته الى حال وفاته فاذا اتوفى الى ربه تمه  
 هذا الموقوف الى اولاد بل كفي الا واحد الاخر من التين  
 مع هو وزير الكتاب في الغناء اياها التيمى وقد الله تعالى ولما التنازل في المعامل الا وجد  
 195 فين السانقر لثقات روره الشمسى ابنه الله تعالى وهو عتفا وهما القبول وانما غرضه من ذلك ما يستحق بالمدرسة المذكورة  
 في حال حياة الواقف المذكور من بعده علقه وبعد وفاته ايضا كذلك ثم بعد ذلك القبول  
 المذكور يكون القبول على الوقوف المذكورة في هذا الكتاب ايضا من باب القبول المذكور بحسب الدين



228 من جنتهم وسماها وساء عذابيها ووزن في صاير يوم يرونها فتؤصركل من ضعتي ارضفت ونضع كل اناس  
 مع عملها ووزن الناس سكلاري وحاصم بجلاري ولكن غناب عند شديد فخره بدله بعد اسامع  
 فاقبل على الذين يبدي لوانه ان الله صميع عليم واجر الواضف على الله ان الله لا يفتخح الخفيف  
 ثم ان الواضف لا يكون الشار الميرضا عن الله جلالة اقره واشهد على نفسه طوعا في محنته منه وحوار  
 الميراة وقف ايضا جميع الدالامين التلاممقين الكابيين ورضع مدني تومر في محلي يعرف يوسف بن  
 سليمان الصفا للثنتين جميعها على حدود اربعة الخد الاول منها ينهق الى الطريق المتقاطع للثاني  
 الثاني منها ينهق الى الارض لخواج حسين بن محمد القوي التاجر المعروف بالجارين مع الى الثالث  
 منها ينهق الى المسجد المنسوب الى يوسف بن القوي الصفا المذكور والرباع منها ينهق  
 الى الطريق الشامع للثمن وفتح بابا اوله في ذلك جميع البيت الواحد كان للبيد او في موضع كتابه  
~~والثاني منها ينهق الى الطريق الشامع للثمن وفتح بابا اوله في ذلك جميع البيت الواحد كان للبيد او في موضع كتابه~~  
 230 فويرثه لحد العاد ذكره ويحيط بجمع البيت الواحد والبيوت الاربعة المتصلة. ومحمدا يوسف عليها حدود اربعة  
 الخد الاول منها ينهق الى الارض لخواج بن عثمان بن عبد الله التاجر حولى وعقيق خواج علي بن عبد الله الحواي التاجر  
 والحد الثاني منها ينهق الى المسجد المنسوب الى الاستاذ يوسف بن سليمان القوي الصفا والحد الثالث  
 منها ينهق الى ارض لخواج حسين بن محمد القوي التاجر المذكور اعلاه والرباع منها ينهق الى الطريق الشامع  
 وفيه يفتح ابوابها ووزن ذلك جميع الدالامين المذكورة المتصلة بعضها بعضا الكائنة برضع مدينة تومر في السوق العتيق  
 235 المتصلة جميعها عا حدود اربعة الخد الاول منها ينهق الى الطريق الشامع خاتون بنت الديرين معالي القوي في الثالث  
 منها الى خان وقعه الحاج مختار بن عبد الله المدرس التاجر على خان السار بن عثمان بن الحسين القباي منها على اربعة  
 غر فزوم والحد الثاني منها ايضا ينهق الى خان لدره خاتون بنت الديرين معالي القوي المذكورة  
 والحد الرابع منها ينهق الى الطريق الشامع وفيه يفتح ابوابها ووزنها وقف هذه الدالامين التلاممقين والبيت  
 الواحد المذكور المعروف اوله بكارياه العداوس والمبيوت الاربعة المتصلة بعضها بعضا الكائنة  
 في البيت المذكور في الحد المعروف يوسف بن سليمان القوي الصفا المذكور وجميع الدالامين المتصلة بعضها  
 ببعض الكائنة في السوق العتيق المذكور جميع حدود الدالامين والبيوت الاربعة المذكورة وحقوقها ارضها وبنائها

وجدارها وعلوها وسفليها وابوابها واعلاها واحسابها ومفاتيحها ودرابها وكاملها المزمع من قبله  
 ويجري مدابها وازانها ويحكم حيوها داخلها وخارجها منسوبة اليها ولها اول من الاملاك المحروسة  
 من القليل والكثير والهدى والخبز على الكفاح من فواته الله تعالى من فناء المسكين والمساكين والمؤمنين الموقدين  
**245** كما فليان على الصلوة الفرس حال يوم الموابين على اداء اركان الدين الاحد حلول اهلهم وماتم الذين المال  
 مورثون خلفهم ولا يراد به من نصهم في كل شيء فيه بعد اوح نذكر لو ازم تسليم الى حفرهم وانما هم الكفن  
 والخطوة وغيره على التفرز العلوم المتبسط في الشريعة النبوية والملاحة الاحمدية على ذلك بعد المتولى والتاظر  
 المذكوران على الحاح الواحدة معها والقرون الواقعة الآخرة زعمها امر على نفيها وتفقد وسرف  
 وسسطه وكثيره ووجهه وبعدها الوقت المبرورة المشار اليها عند حاجتها ورمزها وقتها جميعاً شرعاً وميثاقاً  
**250** ميثاقاً حارماً ميثاقاً محرماً حراماً محتماً مؤبداً مخلداً وصدقة حارماً لوجه الله تعالى وابنته  
 لمضانه واقرباصاً واعرف الواقعة المذكور ادم الله عليه حاله وبعده وجوازها من طارها انما وقف  
 ايضاً خالصاً لوجه الله تعالى وتربياً اليه بعد محاربه وانكالا على نيته حاله وبعده وبعده وبعده نيته  
 ولديه وبموجبها من ماله من غير تصرف له وسر وبعده وبعده وبعده وبعده وبعده وبعده وبعده وبعده وبعده  
 صريحاً جميعاً فان المنفق من المديان والموسم بالمدعة المدعيه المحوى على تمامه عشر سنين اسماً واولاً  
**255** الكائن في وقت قومه ووجهها الله في كل طرف بالمسداى وخطه جمع القان المذكور ومحمد وسبها على جده  
 اذ دعه الحق الاول منها ينفي الى ارض لوز خاوب بيت الامر برحوى العونوه لروى المسلي الصانع وقامه  
 ينتهي الى بيت لودومى بين المان القونور الوومى المسلي الصانع والحد الثاني منها ينتهي الى السومك  
 للروى بعوف ساسا والحد الثالث منها ينتهي الى قطعة ارض بعوف سرر لروى والحد الرابع منها ينتهي  
 الى الطريق السابع وفيه يشرح الباب وكان هذا السهم الواحد الموقوف المذكور من اهلها من اهلها جميعاً وحقاً  
**260** من نظام اسامى الى ان اورد عليه عقد هذا الوقف فوقه على من انزل من زهر الكفار وفارت  
 فرق املا الزرع والقلاذ الغزبان واحصل هذه الديار وانفصل عن عباده الاوتان ونكلوا الاثافي  
 للصحى الصوت والسلسان وقدم امر اتباع زخارف معتقدات الجوس والتضار الى اليهود  
 ونسرة على الاجتماع منهم في البيع والكتاس والقوامع مونا العلماء واولا كان الدين والاضرار والحد  
 وافصاً صومع سباً من كلة الاخلاص ابتداءً من ان الله تعالى وطلب الى الناس يوم القضاء وقتاً  
**268** جميعاً شرعياً محرماً عياً حارماً ميثاقاً مؤبداً مخلداً وصدقة حارماً لوجه الله تعالى ليستل جميع  
 هذا السهم الواحد لله حمد حمد الله

نت

هذا السهم الواحد الذي هو مع الخان المحدود الموصوف بوصه استقلالية الترتيب وما ابتكره علماء  
 في كل زمان ووقت واوان يتبدى المحتوى المذكور والتأمل المذكور في هذا الوقت ولا يعرف ما يحصل  
 من التسوية الا ما سماح اليه هذا السهم العادة والنزيم وما افضل من ذلك يعرف ان الى مصالح المذكور  
 من الطبع والختان الذي هو السنة الموكدة المصممة لدعائم الاسلام والايمان وما يتجسد  
 في الشوق والخشوع والخشوع والتطعم والادام الى ان يستأنسوا الحصاص الذي خاص اوصاف المؤمنين  
 وتعلموا من القرآن ما يجوز به الصلوة ويجوز به اشرف العواد والصلوات ثم اقر الواقف المذكور متصل  
 منه ايضا واشهد على نفسه طابعا في محرمه وجوار امر اند وقف جميع الخانوت الذي وضعه  
 في السوق العتيق المسمى ذلك بمدينة قومه المذكورة المشتهر اليها في هذا الكتاب يشتمل على ذلك  
 حدود اربعة الف سنة الاولى ينهيها الخانوت الحس السابع والخمسون الى تمام الدر الذين يلمح  
 والحد الثاني ايضا كذلك والواقع الى الرابع باب المدينة المذكورة وباب جهة الشمال مجموع حدوده وسائر  
 حقوقه وكافة رسومه وطرقه ومانعه وارضه وسنامه واخشائه وابوابه واجارده وسقوفه وآلاته  
 هو لا خلافه وخارج عنه ذكر اوله وكوسه اوله باسم منقارية ومنقضية على النام الذي  
 الواقف المذكور صدر السلطنة تقبل الله عنه وانا به بالموضع المسمى بأرق سوره الموضع المذكور الخلال  
 قومه المحرمه المحروسة ويعرف بالجر على ان النخل والمتولى المذكورين يعرف الخانوت الشاه  
 الموقوف عند الحاجة ومرتبه عند الحاجة ايضا ثم يعاد الخان الموقوف عليه ومرتبه ثم بعد ذلك  
 يعرف ان الخان العقيم بلطام المذكور الموقوف عليه في السنة ما يكون صوابا في غير اوقات ومجتمعه  
 ثم ما بعد ذلك منافع المتوكلي والتمتع منه الخان المذكور الموقوف عليه من البر ما يشعل فيه في  
 او ان الشاه ثم ما حصل بعد ذلك شتم في بين الخطب للجماعة الذين نزلوا بالموضع المذكور في  
 المذكور والجميع عليهم الضراوه والسالكين فاح اهدت الخان المذكور الموقوف عليه وانهم يمكن اعلان  
 من موقوفه ولا يوجد من سطوح عبادته وترتيب يحصل في هذا الوقت المذكور معروفا الى السالكين المسلمين في

275

28

285







# NAMIK KEMAL'İN ABDÜLHAMİD'E TAKDİM ETTİĞİ ARİZALARLA EBUZZİYA TEVFİK BEY'E YOLLADIĞI BAZI MEKTUPLAR

*Ord. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI*

*T. T. K. Üyesi, Balıkesir Milletvekili*

Namık Kemal bey merhumun Midilli, Rodos ve Sakız mutasarrıflıkları zamanında vasıta ile Abdülhamid'e takdim ettiği arızalara, kendisine ait neşrolunan eserlerde hiç tesadüf edilmemiştir. Abdülhamid'e ait Yıldız evrakı arasında görülen bu vesikaları, üstadımız Bay İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın görmüş olduğuna şüphe olmamakla beraber herhalde Türk şairleri kısmında o bahisle alâkadar olmamasından dolayı neşretmemiş olacaklardır. İşte bu makalede, merhumun yukarıda adı geçen mutasarrıflıkları zamanında ya Ebüzziya Tefvik bey veya mabe-yincilerden biri vasıtasıyla İkinci Abdülhamid'e arz edilip onun tarafından itina ile saklanmış olan arıza ve mektuplar tarih sırasıyla neşrolunmuştur.

Namık Kemal bey, Midhat Paşanın Taif'e gönderilmesinden sonra beş bin kuruşla şuray-ı devlet âzasından iken anın mensuplarından olduğu için İstanbul'da tutulmak istenmemiş ve bu sırada ağzından kaçırıldığı bir sözün jurnal edilmesi, Abdülhamid'i ilgilendirdiğinden hemen tevkif edilerek mahkemeye verilmiştir. Suphi Paşa riyasetindeki mahkeme söylediği sözde mahkûmiyetini mûcip bir sebep görmediğinden Namık Kemal'in beraetine karar vermiş ise de Midhat Paşa taraftarlarından kuşkulanan Abdülhamid beş bin kuruş aylık vermek suretiyle Namık Kemal'i Midilli adasında ikamete memur etmiş<sup>1</sup> ve bir müddet sonra da selefi Salih efendi

<sup>1</sup> Rebiulahir 96 tarihiyle mâbeyin baş kitabetine gönderdiği arızası. Resmî terceme-i halinde de: «şuray-ı devlette bulunduğu halde 94 tarihinde taht-ı tevkif ve muhakemeye alınıp bilâhara emr-i muhakemesi divan-ı âliye ait olduğu halde divan-ı mezburun henüz adem-i inikadından nâşi ilâ elan (yani sicilli memurin usulûunun tertip edildiği sırada) beşbin guruş maaş ile *Midilli*'de ikamet etmekte iken 97 (hicri 1297) senesi evailinde şehri yedibin ikiyüz guruş maaş ile uhdesine Midilli mutasarrıflığı tevcih olunmuştur...» denilmektedir.

Rodos mutasarrıflığına naklolunup ulâevveli rütbesiyle kendisini Midilli mutasarrıflığına tayin eylemiştir. 1297 muharrem (1879 Aralık) 1881 şubatında (1298 rebiulevvel 14) yerli balıkçılarla İtalyan balıkçıları arasında çıkan ihtilâftan dolayı hakkında vaki şikâyet üzerine muvakkaten işten el çektirilerek vilâyet merkezi olan Sakız'a celbolunmuş ve Midilli vekâletle idare edilmiş ve üç ay on gün sonra (cemaziyelâhir 24) yine Midilli'ye vazifesi başına gönderilmiş ve az sonra da pâdişaha takdim ettiği bir eserinden dolayı kendisine bâlâ rütbesi verilmiştir<sup>1</sup>. Aynı vazifede bulunduğu sırada 1300 şevval 4 (1882 Ağustos) ikinci rütbeden Osman nişanı ile de taltif edilmiştir. Namık Kemal bey bu suretle 1301 zilhicce 25 h. 1884 ekim 16 tarihine kadar Midilli'de beş seneye yakın mutasarrıflık etmiştir.

Namık Kemal aleyhinde Rumların ve bazı ecnebilerin yaptıkları şikâyet kendisinin Midilli'de oturtulmasına imkân bırakmadığından yukarıda gösterdiğimiz üzere 1301 (1884 ekim) de oradan Rodos mutasarrıflığına naklolunmuş ve yerine bâlâ rütbesinde Fahri bey isminde biri gelmiştir.

1305 h.-1887 m. senesinde Rodos'un da Cezair-i bahr-i sefit vilâyetine merkez yapılması üzerine Namık Kemal bey Sakız mutasarrıflığına getirilmiş ve vefatı tarihi olan 1306 rebiulevvel sonu (1888 aralık 2) tarihine kadar burada mutasarrıflık etmiştir. Arızalarındaki mührü tâlik hatla :

Namık  
Mehmed Kemal

şeklinde hâk edilmiştir. Kabri, 1289 tarihinde mutasarrıf bulunduğu Gelibolu'nun Bolayır kasabasında Gazi Süleyman paşa'nın türbesi yanındadır. Mektup ve arzalarında (memleket işlerindeki isabetli tetkiki, vatanperverliği, açık görüşü ve samimi mütaleası

<sup>1</sup> Resen Bab-ı âliye yazılan tezkireler defteri numara 4 «Midilli mutasarrıfı Kemal bey efendi hazretlerinin haiz olduğu rütbenin bir derece terfii muktezây-ı emr-ü-ferman-ı pâdişâhiden bulunmuş olmağla olbabta. Fi 4 şevval sene 98 ve fi 12 eylül sene 97. Namık Kemal Abdülhamid'e takdim ettiği bir arızasında «... defaten ulâevveli ile taltif olunduğumu mübeşşir bir ferman aldım; mertebe-i ubudiyette derecat olduğumu o zaman anlamağa başladım; şimdi ise takdime cesaret ettiğim bir eser-i nâçiz için o rütbenin bir derece daha terfii hakkında irade-i keramet ifade-i hazreti cihandarilerinin sâdir olduğu haber veriliyor...» demektedir.

itibariyle ) kendisinin nüfuz-ı nazarı görülmektedir. Sultan Abdülhamid, ateşli olan bu vatanperveri sık sık taltif ile elinde tutmasını bilmiş ve o da pâdişâhın bu teveccühünden istifade ile memleket idaresinde açık ve serbest mütalealarıyla kendi sahasında hükûmeti tenvir etmek istemiştir. Midilli mutasarrıfı iken kendisinden istifade etmek üzere adaya giden bazı Balıkesirli gençlere ders vermiş ve son zamanlara kadar oralarda Namık Kemal'in tesiri görülmüştür.

## I.

Namık Kemal'in Midilli'de ikamete memur iken mahkemece beraat etmesinden dolayı tevkifinden evvelki memuriyetlerine ait müterakim maaşlarının verilmesine dair mabeyn başkâtipliğine gönderilen arıza:

Mâbeyn-i hümâyun-ı pâdişâhî Serkitâbet-i celilesi  
cânib-i ʿâlisine

Atüfetlü efendim hazretleri,

Cenâb-ı hak eyyâm-ı ömr ve şevket-i cenâb-ı cihandârîlerini ebedpeyvend ve her azm ve irâde-i merhamet ifâde-i şehriyârîlerini tevfiyat-ı celîle-i ilâhiyyesinden hissemend eylesin. Mücerred ikdâmât-ı füyûzât âyât-ı tebʿaperverî ve ilhâmât-ı âsmânî sünühât-ı mekârimküsterî-i hazret-i hilâfetpenâhî âsâr-ı kerametdisarından olmak üzere kaimenin ilgası hakkında şerefsûdur iden fermân-ı merâhimnişân-ı hazret-i velinîmet kâffe-i bendegân ve zırdestân-ı cenâb-ı zıl-ul-lahtıyı bir hayat-ı tazeye nail eylediği gibi perverde-i envâ-ı inayet ve çerâğ-ı hass-ı şâkir-ün-nimet-i cenâb-ı cihanbânî olan çâker-i ahkarlarını böyle bir muvaffakiyet-i âlîye tekrar daavât-ı müstelzim-ül-füyûzât-ı pâdişâhîye bir kat daha hasr-ı enfasa mecbur itmekle beraber eyyâm-ı meserret daima bendegâna göre istizâde-i avârif veistirhâm-ı avâtif-ı hazret-i velînimet vesâilinden olmasına göre kulları dahtı afv ve safh-i âlî ve rahm ve eşfâk-i bâhir-ül-maalf-i şehinşâhiye istinaden vesâtet-i aliyye-i rahîmâneleriyle ref-i arz-ı hâl-i darâatmeâle berveçh-i zir cesaret eyledim. Had ve istihkak-ı kemterânemin bin kat fevkinde olarak hazîne-i ihсан-ı bî imtinan-ı cenâb-ı mülûkâneden nail olduğum maîşet, idare-i hakîrâneme bâliğen mâ belağ kâffise de hasb-el-kader İstanbul'da mevkufl bulunduğum müddetce terâküm iden maâş-ı kemterânemin hakk-ı kemterânemde maʿsumiyetten başka bir şey tebeyyün itmediği cihetle iʿtâsı nizâmât-ı ʿâdile-i ce-

nâb-ı hilâfetpenâhî muktezasından bulduktan başka eltâf ve inâyâtına had ve pâyân olmayan pâdişâh-ı azîm-üş-şan ve velînimet-i âle-miyân efendimiz taraflarından ihsan alelihsan olarak bir irade-i mahsus-a-i çâkerperverâneye dahî mazhar olduğu o zaman Zabtiye nezâreti hizmetinde bulunan devletlû Ahmed Hamdi Paşa hazretlerinin ifadelerinden müstefâd olmuş ise de o zamandanberu yine talî-i siyah-ı kemterânem iktizasınca istihsâline muvaffak olunamadığına ve mevku-fiyet müddetinin tehî destliğıyle kâimenin sonraları uğradığı halin ilcââtından dolayı bizzarure bir takım düyuna giriftar olunmağla takazây-ı ashab-ı matlûb hadd-i nihâyete vasıl olmuş olduğuna binâen ve maâş ve menâl hep ihsan ve âtîfet-i hazret-i pâdişâhî-den ibaret ve kâffe-i kâr ve halde merci'-i her hâcât ve mültecây-ı kâinât âtiyye-i felekmertebe-i hazret-i velînimet bulunmasına nazaran bu hususca dahi merhamet-i şamile ve ma' delet-i kâmile-i hazret-i zıllullahiye dehâlet âdâb-ı ubudiyete daha muvafık gibi görünmüş ise de irâde-i maâlf ifâde-i cenâb-ı cihanbânî ne merkezde şerefsünuh ve sudur buyurulur ise ayn-ı isabet anda olacağı derkâr bulunmağla olbabda ve herhalde emr-ü-ferman hazret-i veliyy-ül-emrindir. Fî 2 rebiulâhir sene 96 ve ff 13 mart sene 95 (25 mart 1879).

Bende

Namık

Mehmed Kemal

## II.

Namık Kemal Beyin Midilli mutasarrıflığına tâyininden dolayı bilvasıta teşekkürü havi arzısı :

Saâdetlû efendim hazretleri,

Avâtîf-ı şâmile-i cenâb-ı şehriyârî ve inâyât-i celile-i hazret-i cihandârîden bu kerre min gayr-i istihâl nâil olduğum memuriyet-i cedîdenin tebriki vesile-i lutfiyyesiyle şerefesân-ı dest-i ihtiram olan iltifatnâme-i nâmî-i kerimânelerine teşkkür iderim. Cenâb-ı hak ilelebed taht ve tâc-ı saltanat ve şevkete ziyet ve revnak buyursun. Pâdişâh-ı çâkerperver ve şehinşâh-ı merâhim küster velînimet-i bîminnetimiz velînimet-i âle-miyân efendimiz hazretlerinin her türlü vesfle ve bahaneye ihtiyaç şâibesinden âlî bulunan ihsân ve inâyet ve rahm ve âtîfet-i mülûkâneleri kâffe-i bendegân-ı âsitâne-i meâ-lnişân-ı hilâfetpenâhî ile beraber ve belki cümleden ezyed ve evfer olarak bu abd-i ahkari müstağrak-i enva-i nimet ve mefharet

eylemiş ve bendelerinin zaten hiç bir şeye istihkakım ve sadakatten başka elde bir sermayem olmadıktan maada tali-i nâsâz-ı çakerânem uğur-ı humâyun-ı şehinşâhilerinde bir hizmet-i mûrâne ibrâzına olsun müsaade itmediği halde hakk-ı çakerânemde müteakib-üz-zuhûr ve daimiyy-üt-terâkki olan eltâf-ı celfle-i esdikaperverâne ve atâf-ı seniyye-i pâdişâhâne hak bu ki adfm-ül-emsâl ve secâyây-ı cihanârây-ı hazret-i hilâfetpenâhîlerine mahsus bir kemâl-i maâliştîmâl olmağla takdir-i ulviyyet ve mezâyâysında fikr-ü-hîred ve âfây-ı vecîbe-i şükrân ve mahmedetinde kal ve kalem acz-i hakîkî ile âciz olduğundan katıbe-i ahvâlde olduğu gibi ferâz-i arz-ı ubûdiyyette dahî merhamet ve ihsan-ı bî imtinân-ı hazret-i velînimete ilticâdan başka çare olmadığı ve her hizmet ve merâtib-i hazreti zıllullahî had ve istihkak-ı ahkârânemden bin kat bâlâter olduktan başka kulunuz için dünyada en büyük mertebe ve mesned kemal-i tevazu ve merhamet-i hilâfetpenahî sayesinde iktisabiyle mübâhî ve müftehir bulunduğum ubûdiyet-i mahsusadan ve bu şeref-i âlembahaya zerrenin âfitab-ı cihanârâyâ intisabı kadar olsun arz-ı istihkak ve münasebete medar-ı münferit ise kullarınca taviyyet ve sadakât-ı hâliseden ibaret olmağla o merkezde sebat en büyük vesile-i şeref ve necât bilindiği hususlarının arz ve beyanı ile bekây-ı teveccühât-ı sâmiyeleri temennîsine cür'et kılındı; her halde emr-ü-irâde efendim hazretlerindir. Fî 13 muharrem sene 97 ve fî 15 kânun-ı evvel sene 95.

(27 aralık 1879).

Bende-i Kadim-i Pâdişâhî

Namık

Mehmed Kemal

### III.

Saâdetlû efendim hazretleri,

Ecdâd-ı izam-ı vâcib-ül-ihiram-ı cenâb-ı hilâfetpenâhîden Kanunî Sultan Süleyman aleyh-ir-rahmeti-vel-gufran hazretlerinin zamanlarında bulunan bendeniz gibi bîvâyegân-ı şuarâdan birine nazar-ı iltifat-ı mülûkâneleri taalluk eyler; şair bir kerre mazhar-ı ihsân olur, arz-ı şükrân ider; şükrânı müteakib inayet-i pâdişâhî tezayüd eyler, tezayüd-i ihsân cihetiyle bittabi<sup>c</sup> bir vazife-i şükrân daha tevârüd eyler. Şair tahmîdde devam itdikce avâtîf-ı şehriyârî de terakkisinde dâim olur. Bu zuhûrât-ı ihsân ve şükrân arasında şair bîden bire inzivâyâ çekilir.

Meşâgil-i saltanat arasında oldukça hâlf kalan bir zaman-ı neşatta hatır-ı humâyuna çaker-i âtifet perverdesi hutûr eyler; bu kadar inâyât üzerine şâirin makam-ı ubûdiyyet ve mahmedette bulunmaması mizac-ı pâdişâhîye giran gelür. Şâiri huzur-ı hümâyuna da'vetle bu tavr-ı bî edebânenin sebebini suale tenezzül buyururlar; şâir de "Vallahi pâdişâhım şâirler için iki sermâye-i lâyefnâ kıyas olunan hayal ve makal ma'raz-ı şükrânda hitam buldu, zât-ı hümâyunlarının hazîne-i gaybı andırmakta olan iltifât ve ihsanları ise hâlâ feyezân edip duruyor; hazur-ı hümâyunda dil-sizler gibi durmaktan utandım, hicâbımdan inzivâ eyledim,, cevabını verir. Hâl-i bendegânem de bir dereceye kadar o şâire mümasil oluyor. Çünkü yine geçenlerde nâm-ı hakîrânem hayr-ül-halef-i Süleyman-ı vaz-ı kânun-ı cihanbânî velînimet-i bî minnet şehinşâh-ı melek haslet efendimizin mübarek lisan-ı hümâyunlarına vârid olmuş ve bazı ma'ruzât-ı kemterâneme tenezzülen ve merhameten imâle-i nigâh-ı âtifet buyurulmuş olduğunu bir mefharet-i cihanbaha ile istibşâr eylediğimden mübâhatımdan evc-i semaya çıkacak ve fakat hicâbımdan da zîr-i zemîne geçecek bir hâle geldim. Cenâb-ı hak ömr ve ikbâl ve şevket ve iclâl-i cihandârîlerini merâhim-i şehriyârî ve avâtîf-ı hüdâvendigârîleri gibi bîhad ve bî pâyân eylesin. Velînimet-i bîminnet efendimizin yalnızca şeref-i intisab-ı cihanpenâhîlerini ihraz itmek devletinin vecibe-i şükrân ve ubûdiyyetini ömrüm oldukça iyfâdan âciz olduğumu müterif bulunduğum halde füyûzat-ı âsmânî gibi küllî yevm bir lutf-ı diğer ibrazımdan hâlî olmıyan merhamet-i zerre perverâne-i âlempenâhîlerine mukabil mazhar olduğum teveccühât-ı cihanderecat-ı âltye talattufat-ı kudstî berekât-ı mütevâlîye abd-i ahkarları gibi bir âcizin değil dünyada ne kadar hizmetkâr-ı muktedir ve kârgüzâr-ı müftehir var ise cümlesinin haddinden bin kat bâlâter bulunduğunu arz etmekten başka bir söz bulamadığımdan ve o da bir pâdişâh-ı azîm-üş-şân ve bir şehinşâh-ı amîm-ül-ihsânın atebe-i felekmertebe-i mülûkânelerine müstağrak-ı 'âtifet ve şermende-i inâyet bir çaker-i şakir-ün-nimet tarafından arzolanabilecek itizarlardan olmadığından Sultan Süleyman-ı Kanunî'nin şair-i bîvâyesini inzivâya icbar eden mecburiyet Süleyman-ı sâni ve belki vazî-ı evvel-i kanun-ı Süleymanî ve cihansitantî şehinşâh-ı hakayik iktinah-ı bimedânî efendimizin çaker-i ibtihâl sermayelerini dahî bugüne kadar keff-i lisan-ı ictirâya icbar eylemişti.

Fakat aczde kemal ve kemalde acz ile muttasıf olduğuma ötedenberi mu'terif olduğum cihetle haddin haricine çıkmak nakhsesinden dahî berî olduğumu i'tirafa mecbur olduğumdan bir taraftan taltfât-ı hümâyun-ı mülûkânenin bâr-ı minnetdârî ve mahcûbiyetine takat getiremediğim halde bir taraftan dahî lezzet-i ruhperverine istiğraktan kendimi alamıyorum. Binâenaleyh rûy-i siyah-i şermsârî-i kemterânemin bir misali olan şu arızacığımın meali de ednâ nazar-ı kimyâeser-i cihanbânîye mazhar olması hakkında mürüvvet-i kerîmânelerini istidaya cür'et eyledim, yine her halde emr-ü-irâde efendim hazretlerindedir. Ft 9 mayıs sene 96 (21 mayıs 1880).

Bende

Namık

Mehmed Kemal

Mâbeyn başkitâbetinden 1297 hicrî senesi sonlarında (1880 kasım) Cezâir-i Bahr-i sefid valiliğine 15 ağustos 96 tarihiyle gönderilen şifreli bir telgrafta 93 senesi şabanından itibaren (Abdülhamid'in cülûs tarihi) vilâyet dahilinde vuku bulmuş olan tevellüdat, vefiyat ve müslim ve gayr-i müslim tebaanın mikdar-ı sahtî, katl-i nüfus vesair cinâyât cedvelleri ile memleket ve ahalinin ihtiyaclarına ve erbab-ı servete dair malûmat istenmiş ve halkın konsoloshânelerle ve konsolosların halkla münasebetleri sorulmuş idi. Bu sırada Cezâir-i Bahr-i sefid valisi esbak Başvekil Sadık Paşa olup <sup>1</sup> Midilli mutasarrıflığında da Namık Kemal Bey bulunuyordu. Vali tabii mâbeynden aldığı telgrafı mutasarrıflara bildirerek malûmat istemiştir. Bu sırada Cezâir-i Bahr-i sefid valiliği Rodos, Sakız, Midilli, Limni sancaklarına ayrılmıştır.

Her sancak mutasarrıfı icabeden malûmatı sathî olarak verdiği halde Namık Kemal Bey merhum bunu mufassal ve şumullü olarak vâkıfane yazmış ve takdim etmiştir. İşte aşağıdaki malûmat ve rapor suretleri bunu aynen göstermektedir. Bu vesikalardan biri mâbeynce istenilen malûmattan bahs ile 27 şevval 97 ve 19 eylül 96 tarihli Namık Kemal Beyin vilâyet makamına gönderdiği tahrirat ile melfuflarıdır. Ehemmiyeti haiz olan lâyihası Midilli'ce ihtiyaç olan ıslahat hakkında olup altı bend ile bir hülâsadan ibaret olup vâkıfane kaleme alınmıştır. 1. bend maarif, 2. ziraat

<sup>1</sup> Sadık Paşa, Başvekâletten azlınden sonra 31 mayıs 1294 de Cezâir-i Bahr-i sefid valisi olmuş ve 23 mayıs 1297 de infisal eylemiştir.

ve zeytincilik, 3. san'at, 4. ticaret, 5. adliye, 6. idare-i dahiliyye kısımlarını ihtiva etmektedir.

Mâbeynden istenilen malûmat hakkında Midilli mutasarrıfı Mehmed Namık Kemal Beyin Cezâir-i Bahr-i sefid valiliğine takdim etmiş olduğu 27 şevval 1297 ve 19 eylül 1296 (1 ekim 1880) tarihli tahrirat ile meflufları:

#### IV.

Huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı vilâyetpenâhiye

Ma'rûz-ı çâkerleridir ki,

Şerefsünûh iden irâde-i isabet ifâde-i hazret-i şehinşâhî muktezây-ı münifi üzre mâbeyin-i hümâyun serkitâbet-i aliyyesinden keşide buyurularak 18 ağustos 96 tarihli mücibnâme-i sâmi-i vilâyetpenâhleriyle tebliğ olunan telgrafnâmede doksan üç sene-i hicriyesi şabanından telgrafnâmenin vusulüne kadar zuhura gelen katl-i nüfus vesair cinâyâtın envâ' ve ecnâsını hâvî bir cedvel ve sancak devredilerek ahalinin ihtiyâcât-ı umumiyyesine dair bir lâyiha ve tebaa-i şâhânenin mikdar-ı nüfusunu mübeyyin ve müddet-i mezkûreye mahsus olarak her sene içinde vukubulan vilâdât ve vefiyâtı mutazammın olmak ve asker vermeyen tebaa-i şâhâne dahî ayrıca gösterilmek ve vefiyâtın yine türlü illetlerden zuhur eylediği tahkik ve izzah olunmak üzre bir defter tanzim ve takdim olunması ve müslim ve gayr-i müslim her sınıf ahali-den en ziyade kıdem ve haysiyyeti haiz olanlarla servetçe sairlerinden mümtaz bulunanların dahî ayrıca bildirilmesi ve İngiltere ve düvel-i sâire konsolosları tarafından ahali haklarında bir gûna sahabet ve tahrikât vuku bulup bulmadığının dahî suret-i mahsûsa ve hafiyede tahkik ve iş'âr idilmesi fermân buyuruluyor.

Cinâyât için mahkemeden alınan cedvel tetkik ve hükümetce ötedenberi olunagelen ve bu defa bili'tinâ ikmal olunan malûmata tatbik edilerek sahih olduğu tebeyün itmekle takdim olundu. Mütalâasından istifade buyurulacağı veçhile dört sene zarfında yirmi yedi cinayet vukubulmuş ve cinayetler içinde ise yalnızca on üç neferi yerli ve kusuru ecnebi bulunmuştur. Cezire'nin mikdar-ı nüfusuna ve memalik-i mahrûsa ve ecnebiyyeden birçok mühim yerlerin müvaredat-ı bahriyyesine güzergâh olmasına nazaran içinde zuhur iden cinâyâtın killeli hakîkaten şayeste-i şükrân olduğu



gibi asıl Cezfre halkından olan cinâyetlerin adedi Midilli halkının şakavetten teberri hususunca rüchan-ı meziyyetini isbat ider.

Nezd-i sâmi-i dâver-i efhamtlerinde ma'lûm olduğu üzere zikrolunan emr-i telgraffın buraya tebliği sırasında sancağı devirden henüz avdet eylediğime ve irade buyurulan ihtiyâcât-ı mahallte ötedenberi vezâif-i memuriyyetin ehemmi 'ad olunarak tahkikiyle uğraşılın şeylerden olduğuna binaen akıl erdirilebildiği kadar bir lâyihanın tanzim ve ayrıca takdîmine ictisar olunmuştur. Münderecatında mevcûd olması tabii bulunan hutey'anın temyiz ve ıslâhı ise inâyet-i aliyye-i asafânelerine tevakkuf ider. Buranın askeri yine burada kalmak ve bedel-i askerîden kurtulmağa ise tâbiyyet-i yunaniyye iddiası kâfi bulunmak cihetiyle gerek islâm ve gerek hristiyanın nüfusunca mektumat olmadığı hükümet nazârında müsbet bulunduğundan her senenin vilâdat ve vefiyyatını dahi mübeyyin olmak üzere yaptırılan nüfus hülâsa puslası dahî leffolundu. Cezîre'de ise bihamdihi taalâ bir çok senelerdenberi salgın veya sari hiç bir illet zuhur etmediği ve binâenaleyh vefiyyatın ileli adiyeden vukua geldiği nezd-ı sâmi-i dâverânelerinde izzah ihtiyacından varestedir. Tebaa-i müslime ve gayr-i müslimeden en ziyade kıdem ve haysiyeti haiz olanlarla servetce sairlerden mümtaz bulunanlar dahi ayrı bir puslaya derc olundu; bu puslada esamisi muharrar olan zevat pek kilette görünür ise de Midilli'ce sahihen haysiyet ve servet eshabı da bunlardan ibaret olduğu malûm-ı sâmi-i cenâb-ı vilâyetpenâhtleridir. İngiltere ve düvel-i saire konsoloslarının ahali hakkında sahabet ve tahrikâtına gelince İngiltere nazârında her neden ise Midilli'ye gerek politika ve gerek ticaretce pek de ehemmiyet virilmediğinden İngiltere konsolosu vekâleti Fransa konsolosu vekili mösyö Ruboli'ye muhavvel olarak Ruboli ise hadd-i zatında öyle tahrikât-ı siyasiyye temayülinden bütün bütün beri ve devlet-i aliyyeye hayrihâhlıkla muttasıf bir halûk ve halim zat olarak şimdiye kadar adam himaye etmek ve halk tahrik eylemek gibi kat'â bir halde bulunmamıştır. Zann-ı çakerâneme göre İngiltere'nin buraca siyasi bir maksadı olsa icrasına o mizac ve mişvarda bir adamı vasıta itmez. Düvel-i saire konsoloslarının buraca işi bir unvan ile rüsumat muafiyetinden istifadeye münhasır olarak içlerinden hiç birinin öyle tahrikât ile uğraştığı olmadığı gibi uğraşmak istiyen olsa bile maksadını idareye kâfi kudret ve haysiyeti yoktur. Yalnız içlerinden Yunan konsolosu ara sıra hükûmeti işgal ider ;

ana sebep de icraat-ı hükümet ve bâhusus tekâlif-i devletten kurtulmak için bir bahane ile tâbiyyet-i Yunaniyye iddiasına kıyam edenlere müteallik dâvalarla uğraşmaktan konsoloshânelere aid olan menafii nakdiyedir. Şimdiye kadar arada Midilli'ye mahsus bir garez-i siyasi'ye isnad olunabilecek hiçbir mes'ele zuhur itmediği gibi Yunan konsolos vekili de ahlâken ve dirayeten öyle makasid-ı hafiyye idaresine muktedir takımdan görünmez. Maa-mafih memalik-i hazret-i pâdişâhînin sekencesinde rum bulunan her cihetinde olduğu gibi burada dahî birçok adamlarca Yunana temayül ve Yunan konsoloshânesince o fikri beslemeğe tabî bir inhimâk mevcuddur. Olbabda emr-ü-ferman hazret-i menleh-ül-emrindir. Fı 27 şevval sene 97 ve fı 19 eylül sene 96 (1 ekim 1880).

Bende

Namık

Mehmed Kemal

#### V.

Şerefsünûh iden irade-i isabet ifade-i cenâb-ı pâdişâhî hükm-i celliline ittibâen Midilli'ye tasavvur ve tahkik idilen ihtiyacat-ı islâhiyyenin zirde arz ve ta'adına ictisar olunur.

#### 1

Nezd-i âlide vareste-i iyzahtır ki bu zaman-ı feyz ve terakkîde her yer halkının âzam-ı ihtiyacatı istikmâlât-ı insaniyye ve saâdet-i medeniyenin ruhu olan maârifdir. Midillü ahali ise memalik-i pâdişâhî sekencesinin en müstaidlerinden ma'âdud olduğu halde maârifce olan iftikarı ekser yerlerden ziyâde görünür. Çünkü ahali-i islâmiyenin tesisat-ı diniyye ve ilmiyyesine dair ne kadar nukud ve emlak-i mevkufe var ise yalnızca emval-i vakfiyyenin mütevelliler yedinde itlâf edilmemesine dair olan bir ferman-ı âli hükmünün su-i tefsiriyle kâffesi zapt olunmağla mektepleri hemen alelumûm harap olduğundan ve ötede berüde kalarak içinde ders okunabilen birkaç sıbyan mektebinin haftalıkla işe ettiği hocalar çocuklara bittabi' hareketli yazı okutabilmekten mâ'da bir şey öğretmeğe muktedir olmadıkları çihetle rüşdiye dersi görmeğe lâzım olan kabiliyyet hasıl olamadığı gibi bir az zamandanberû rüşdiye mektebi de sıbyan mekteplerinden ziyade şayan-ı teessüf bir hale geldiğinden islâm içinde her nerede olsa ve ne kadar

noksan esbab içinde bulunsa yine yetişip çıkmak şanından olan gayret-i musırrâne eshabından bir kaç kişi istisna olunursa Cezire'de hattâ imlâ ve manâsiyle yazı yazabilecek adam zuhur itmeğe başlamıştır.

Hıristiyanlar ise bir iki muntazamca mektep yapmağa beraber meselâ Sakız veya Kaşot halkı gibi ilmin her halde feyz ve galebesini idrâk ile muamelelerine maârifi esas tutarak mekteplerini ilerletmek veyahut münteha dersler için halen ve serveten iktidarı olanları hemen umumiyet üzere memalik-i garbîye'ye göndermek tarîk-ı terakkîsine girmiş takımdan değildir. Bilâkis buldukları hali kendilerince müntehây-ı matlab biliyorlar ve bu hale terettüp edecek her tegâyâyürden ne kadar fâide hasıl olsa yine anda bir mazarrat tevehhüm iderler. Vakıta içlerinde pek ziyade servete malik olanlar çocuklarını tahsil için öteye beruya göndermektedirler; fakat o suretle giden talebe de bir kaç kişinin hasıl itdikleri servet ve şöhretle beraber fikr-i zamaneye karşı ma'yup olmamak veya evlâdını mahcub itmemek üzere sevkettiği bir kaç çocuktan ibarettir. Binaenaleyh Cezair-i Bahr-i sefid vilâyeti içinde Midillü hıristiyanlarının buldukları mertebe-i maârif en aşağı değilse de pek aşağılardan sayılır.

Terakki-i maârif emrinde idilen teşebbüsâta gelince hıristiyanlar ötedenberu mekteplerini kendileri idare edeceklerinden hükûmetçe Midillü'da bulunan türkçe mekteplerinin muallimlerine üç yüz altmış dört kuruş maaş itasından başka bir şey yapılamayıp islâm için görülen himmet dahî ekser sancaklarda olduğu gibi Midillü ve Molova kasabalarında birer rüşdiye te'sisinden ve bunların onsekiz sene zarfındaki mahsul-i terbiyesi ise Dersaadetteki mekâtib-i askeriyeye veyahut aklâm-ı mahalliyeye gönderdikleri yirmi otuz çocuktan ibaret kalmıştı. Muahharen vilâyet-i celilenin emr-ü-teşvikiyle islâmın eshab-ı himmet ve haysiyyetinden mürekkeb bir cemiyet-i ilmiye teşekkül eyledi. Bu cemiyet tahsilden mahrumiyetle beraber sahîhen mâil-i terakkî olan ahali-i islâmiyyenin emval-i menkule ve gayr-i menkulesinden ihtiyar ettiği fedakârlıklar sâyesinde Midillü kasabasında bir sıbyan merkez mektebi tesis etmiş ve Molova kasabasında Vire nahiyesinde ve Sarlıca karyesinde mektepler yaptırmış ve yaptırmakta bulunmuş olduğu gibi bir çocuğu altı ay içinde okuduğunu yazmağa ve yazdığını

okumağa muktedir ideceği bittecrübe sabit olan tarz-ı cedid tahsili şimdilik buralara ta'mim eylemiştir. Bundan başka Midillu'da bir de kız çocuklar için merkez mekteb-i ibtidaiyesi vücuda getirmeğe çalışmaktadır.

5 kânun-ı evvel 95 tarihi ile makam-ı sami-i vekâlet-i kübrâdan varid olan emirnâme hükümetçe meşrutun lehleri münkarız olan evkaf-ı islâmiyye, maârife terk olunduğundan ve 1 temmuz 96 tarihiyle alınan emirnâme hükmüne göre ise evkaf-ı islâmiyyenin cemâat meclisleri marifetiyle idare olunacağı gibi evkafı ile rûsumattan maada varidat-ı safiye-i devletin öşrü dahi umur-ı nafia ve maârife hasrolunmak üzere sene-i âtiyeden itibaren ahaliye terk ve ihsân buyurulduğundan meşrutun lehleri münderis olan vakıflar şimdiden cemiyet-i ilmiye tarafından tasarrufa alınmak ve cemâat meclisleri tarafından idare olunacak evkaf-ı sairenin *vücuh-ı birre* aid olan fazlasından maârife bir hayli şey kalmak ve Ceztrece ind-et-tahmın altı bin liraya baliğ olan varidat-ı safiye öşrünün lâakal bir sülüsü yine maârife tahsis olunmak mukarrer olmağla ihyay-ı mülk ve millet maksad-ı celilinin en büyük esaslarından addolunmağa şayan olan bu irâdât-ı isabet ifadât-ı hazret-i şehinşâhîden hasıl olacak sermaye ile evvelâ Cezîre'nin islâm bulunan her karyesinde etfal-i zükûr için bir ve mümkün olur ise kız çocukları için bir ibtidai mekteb bulundurularak maârif nizamnâmesinin tayin eylediği tahsil-i cebri kaidesi tamamiyle fikle getirilmek ve saniyen kasabalardaki rüşdiyelerin usul-i tahsili Dersâadet askerî rüşdiyelerine tevfik olunmak ve sâlisen kur'a etfalinin eshab-ı heves ve istidadını mekâtib-i ibtidaiyye tahsiline inhisardan kurtarmak için rüşdiyelerde bir de leylî sınıf küşad eylemek ve rabian islâm ve hıristiyan fukara çocukları için bir sanayi mektebi yapmak ve hâmisen Cezire halkının her şeyden ziyade müstaid olduğu gemicilik fenninde tüccar sefinelerine kaptan yetiştirebilecek bir hususî mektep inşa eylemek mümkün olur ve cemiyet-i ilmiyenin ibraz eylediği ikdâmât-ı müessireye nazaran ve ele geçecek mebâliğin ehemmiyetiyle beraber saltanat-ı seniyyenin bu inâyât-ı müşfikane ve müşevvikânesi üzerine ahali de hallerine nisbet pek büyük fedakârlıklar ihtiyarından geri durmıyacakları daha mebâdi-i teşebbüsde elde ümidinden başka bir sermaye yok iken ahali-i islâmiyye tarafından gösterilen âsâr-ı hamiyyetle müsbet bulunmasına binaen bu tesisatın ikmâline bir kaç sene içinde husul-i

muvaffakiyyet me'mul olunur. Bundan başka Midillü islâmı umum denilebilecek bir ekseriyetle rumca telâffuz itdikleri gibi hıristiyanları da türkçe öğrenmeği menâfi-i ticaretlerince lâzmeden addettiklerine ve hattâ şimdiden mekteplerine türkçe muallim aldıklarına nazaran bu sanayi ve gemicilik muhtelit mektepleri vücuda gelince iki milletin rüşdiye tahsilini bir dereceye kadar tevhid ile halk arasında zaten mevcut olan i'tilâfı bir kat daha te'yid itmek de mümkündür. Bu hallere nazaran Midillü'nün şimdilik maârifce asıl ihtiyacı bâlâda arzolunan üç nevi inâyât-ı seniyyeye vaktiyle ve tamamiyle destres olabilmekten ibaret görünür.

## 2

Midilluce ihtiyâcât-ı külliyyeden biri de servetin birinci menbaı olan felâhatin terakkisine ve hatta hal-i hâzırda devamına mani olan bazı esbabın izâlesidir.

Cezîre'nin mevkii her türlü mahsulât yetiştirmek istidadına malik ise de zirâate kabil olan yeri binnisbe az olduğuna ve onların da kuvve-i inbatiyyesi pek âdî bulunduğuna binaen mahsulât-ı zer'iyyesi ihtiyâcât-ı mahalliyeye dörtte bir nisbetinde tekabül idemeyeceğinden ve bu cihetle zahfre bittabi<sup>c</sup> kıymetdâr olduğundan ahali tarafından zirâate fevkalâde ikdam olunmakta bulunmağla bu babda memlekete göre yapılabilecek şeyler yapılmıştır denilebilir. Vakıa metrûk tuzla veya bataklık gibi mevcut olan birkaç yeri kabil-i zirâat olacak bir hale getirmek ve edevât-ı zer'iyyeyi islâh itmek suretleriyle zirâate bir miktar daha vus'at virmek mümkün ise de ihtiyar olunacak fedakârlık derecesinde faide-i âcile hasıl itmek ve hususiyle bir teşebbüse girilecek sahib-i sermaye bulabilmek muhal görünür, fakat Cezîre'nin en birinci mahsulü olan zeytin felâhati bir himmet ve dikkat-i mahsusaya şâyestedir. Arz ve ta'rif ihtiyacından vârestedir ki zeytin ağacı kuvay-ı muhassıla-i servetin en geç ve en güç yetişenlerindedir. Midillü ahalisinin ise ötedenberi felâhati zeytine ve ticareti zeytin bağıcılığına münhasır olduğu halde bin iki yüz altmış dört senesinde kışın şiddeti ağaçları bütün bütün dondurmuş ve andan sonra âfetzede olan ağaçların kütüklerini mahsuldar etmek veya yeniden zeytin yetiştirmek veyahut yabanî zeytinlikler açıp aşlamak için lâzım olan sarfiyyat birçok eshab-ı felâhatin arttırabildiği akçeyi mahveyledikten başka mevcudiyile ihtiyâcât-ı felâhatini idare idemi-

yen veyahut işini bilmeyen ekser ahali için bir de murabaha belâsı peyda eylemiştir.

Zeytin felâhati ne kadar ağır tefeyyüz ider ise murabaha faizi o kadar sür'atle tezayyüd eylediğinden ve murabahaya alışanlar ona dair olan nizâmât-ı zecriyyeyi muhakemâtın her türlü tedkiy-katından kurtarabilecek desayisiyle beraber öğrendikleri cihetle istedikleri gibi senet tanzim veyahut senetlerini tebdil itdirmekte sıkıntı çekmediklerinden bugün Cezîre'nin esbab-ı emlâki üzerinde murabahadan hasıl olmuş tahmînen ikiyüz bin liralık deyn mevcûd ve eshab-ı felâhatın zeytinliklerini kabiliyyet-i tabiiyelerinin müsaade itdikleri dereceye getirmeleri ise ellerine tedric ve tedahül tarikiyle daha dört yüz bin lira geçirmelerine mutavakkıftır.

Halkı murabaha pençesinden kurtarmak için hükûmetce tasarruf ve tertip olunan ve bazı yerlerde bir dereceye kadar faydası meşhur olan menâfi-ı umumiyye sandığı vaktiyle burada dahi yapılmış ve fakat umum Cezîre halkının verdiği sermaye mâ vuzua lehinin bütün bütün hilâfına olarak yalnızca Midilli kasabasındaki rıhtımın ta'mir ve tecdfine sarfolunmuş olduğundan Cezîre'de o tesis-i nafi' bütün bütün ma'dum olmağla şimdi tecdidine bir çare taharri olunmakta ise de tesadüf olunan müşkilât bertaraf edilip de sandığın ihdasına hemen şimdiden muvafakiyyet hasıl olsa bile bunun sermayesi usul ve emsâline nazaran ahalden alınacak oşr ile vücûd bulacağından senevî ikibin, ikibin beşyüz lira ile başlanacak böyle bir merci-i istiâne ahalice olan ihtiyâcât-ı nakdiyyenin oşrû ma'şarına ancak tekabül eder.

Bu cihetlerle Midilli'nin zeytinciliğini terakkîye sevk etmek ve belki tedenniden men'eylemek daha mühim ve müessir bir çâre tedarikine muhtaç olarak o çâre de mütalea-i çekerâneme göre buraya bir banka şubesi getirebilmektir. Felâhate muavenet yolunda tessüs iden bankaların şerâiti ve bu şeraitin halka hayırlı ve memlekete kabil-i tatbik olanları nezd-i evliyây-ı umurda malûm olmağla kavaid-i külliyye nakl-i makal vazifenin haricinde addolunarak murid-i sual olan ihtiyâcât-ı mahalliyye hakkında bazı mütaleat-ı kasıra beyânına ictisar olunur.

Bâlâdaki tafsilâtan istifâde ve istidlâl buyrulacağı veçhile evvelâ böyle zeytinlik gibi geç ve güç yetişir bir zıman üzerine idilecek ikrâzat uzun müddetli olmalıdır; uzun müddetli müdâyenet

için tarafeyn-i muâkideyni tamamiyle hoşnûd idecek tarik ise intifâ veya ta'bir-i ma'rufiyle amortisman olarak Cezîre'de bu usul üzerine muamele idecek bir banka şubesi hem ahalinin ihtiyâcını hakkiyle ffa ve hem de bittabi' mazhar olacağı rağbet cihetiyle kendi maksat ve menfaatini temin itmiş olur.

Sâniyen Midilli'de bulunacak bir banka şubesi tarafından idilecek ikrâzâtın faiz ve re's-ül-mal mahsubunun yekûnu faiz-i nizâmîden mümkün mertebe dûn bulunmalıdır.

Zann-ı çakerânemce Avrupa'dan böyle bir banka şubesi tedârik idebilmek muhal oddolunamaz.

Bir de Midilli dahilinde yalnız zeytinlikler takriben otuz yedi bin adam tasarrufunda olarak bunların bir ekseriyet-i külliyyesi de küçük küçük ve ötede beride dağınık birer parça yere mâlik olduklarından ve zeytin mahsulü eylül evâsıtında idrâk itmeğe başladığı halde ekser kurâda sonbahar hitama yaklaşmadıkça lüzumu kadar su bulunmadığı cihetle teşrin-i sâñden evvel zeytin ta'sir idecek değirmenlerin açılmadığından herkesin ceste ceste toplanılan mahsulünün hitam-ı ta'siri bereketli senelerde yedi sekiz mâha tevakkuf itmekle ahali mahsulünü çürütmek için tuzlamağa mecburdur. Bir mud zeytin ise lâyikiyle muhafaza olunmak için elli okka tuza muhtaç olarak bir mud zeytinden birbiri üzerine nihâyet ondokuz testi yağ hasil olmasına nazaran o kadar mahsulün tuzu için dahî nakliyyesi ve tacirinin temettüyle beraber otuz yedi buçuk kuruş kadar tuz masrafı gitmektedir ki bu suretle şimdiki halde birbiri üzerine yirmi beş kuruşa satılmakta olan bir testi zeytin yağı virdiği öşrün sülûsanından ziyâde bir de tuz vergisi ita eylemektedir.

Binâenaleyh buranın birinci vâsita-i serveti olan zeytinin uğradığı bu teklif ahaliye zuhurundan beri pek ağır gelmiş, bu babda bir kaç defa ve bir kaç tarzda istida ve müracaat vukuhulmuş ise de her neden ise hiç biri te'sir itmemiş olmağla eshab-ı mahsul tehvin-i masarîf için kaçırma tuz isti'mâline bir suretle itiyad itmişdir ki buralarca tuz kaçakçılığı mahkeme âzasına sirayet idecek kadar mübah addolunmuştur. Mahsulât-ı öşriyye tamamen alınabilmek itibariyle hesap olunduğu halde Midilli'de birbiri üzerine senevi sekiz yüz bin kantar veya memleketin mikyas-ı ma'rufunca beş milyon altı yüz bin testi kadar yağ ve bu hesap ile takriben üçyüz bin mud zeytin hasil olduğu anlaşılıyor.

Bâlâdaki tafsilâtta anlaşılacağı üzere bu zeytinin kâffesi tuzlatılmak lâzım gelse Cezre'de yalnız zeytin için sarf olunacak tuzun miktarı senede onbeş milyon ve hattâ zeytinin nısfı tuzlatılmak ve bir mud için elli kıyye yerine yirmi kıyye konulmak i'tibariyle yine yekûn-ı sarfiyyat üç milyona balığ olmak lâzımgelir iken Midilli'nin me'kûlâtı dahî dahil olduğu halde tuzca sarfiyyatı birbiri üzerine nihâyet-ün-nihâye beş yüz otuz bin kıyyeyi tecavüz itmediği rüsumat idaresinin muhasebâtiyle sâbittir. Tuz inhisarının buralarca faydası onda altı i'tibariyle tuz kaçakçılarına ait olduğu bu mukayese ile bedâhet derecesine vasil olur.

Midilli ahalisinin zeytinleri için ötedenberi arzidegeldikleri temenni ise tuzlarda toprakla karışık olarak zuhur iden ve zeytin tuzlamaktan başka hiçbir şeye yaramıyan siyah tuzun ucuz bir fiat ile kendilerine virilmesi hususundan ibarettir. Bu tuza meselâ devletce beş para fiat vaz olursa Cezire'de me'kûlâta vesair sarfiyyata giden tuzlar yine âdi tuz olacağından hazinenin o cihetle olan istifadesine tabî bir hâlel terettüp itmiyeceği gibi zeytine sarf olunacak tuzun tenezzül-i kıymetinden zuhur itmesi hatıra gelen zarara bu nevi tuzun sarfiyyatınca hasil olacak tezâyüdün faydası maa ziyâdetin tekabül ider; çünkü evvelâ şimdi zeytinin nısfını tuzlamağa ve ana da lâzım olan tuzun nısfını sarf itmeğe ancak cesaret idebilen eshab-ı emlak mahsullerini muhafaza için muhtaç oldukları tuzu kaçakçılardan tuz almaklığın tevfid idebileceği her türlü müşkilât ve mahzûrattan bert olmağa berâber mu'tedil bir fiyatla tedârik idebileceklerini görünce bittabi' mahsullerini tamamıyla ve kaidesi üzere tuzlamağa kıyam iderler ki bu suretle tuz sarfiyyatı tabif şimdikininki birkaç misline balığ olur.

İbka-i alâ mâkân yoluna gidildiği suretde ise rüsûm-ı sitte ne kadar ikdam itse ve hattâ bizim memlehalardan tuz kaçırılmasını bütün bütün men' eylese buralara ecnebî tuzu idhalinin önünü almağa kolaylıkla muvaffak olamaz. Çünkü Midilli'ye kayak yaklaşabilecek iskelelerin kâffesini hakkiyle muhafaza etmek hemen tuz vâridatı kadar masraf ihtiyâriyle bölüklerle kolcular istihdâmına mutavakkıftır; velev ki rüsûm-ı sitte tarafından tuz kaçakçılığının suhûletle del'ine bir çâre bulunsun. Bu halde daht menfaatini lâyikiyle bilmediği ve bilse dahi ihtiyâcât-ı hazırasını iyfâya kâfi olacak kadar sermayeye malik olmadığı bâlâdaki tafsilâtta müsteban olan eshab-ı emlak ekseriyyet üzere ucuz tuz bulamayınca anbar-



larda kalan zeytinlerini tuzlamak istemeyecekleri ve isteseler bile muktedir olamayacakları tecârib-i müteaddide ile müsbet olduğu gibi zeytin, tuzlanmadığı surette hasıl olan yağın kıymeti yarı yarıya tedennî ideceğinden ve halbuki ihrac olunan zeytin yağının gümrüğü rayic üzerine alındığından ahalinin siyah tuz hakkında olan istidası red olunduğu halde bir taraftan rüsüm-ı sitte bir şey kazanamamağla beraber bir taraftan da devletin gümrük vâridatına bir çok zarar terettüp ideceğinde şüphe yoktur. Hükümet-i seniyyenin menâfi-i عاجله âcile ve آجله âcilesine muvafık olmağla beraber memleketin terakki-i servetine hizmet idecek ve hoşnûdîleri zaten ve zamanen nezd-i âlîde fevkalâde mültezem olan halkın en ehemmiyetli bir madde-i güftgûsı aradan kaldırılmış olacağından bu mesele evliyây-ı umur hazerâtının sureti mahsusada dikkat ve inâyetlerine şâyeste görünür.

## 3

Servetin en başlı menbalarından olan san'at Midilli'ce yok hükmündedir. Cezîre'nin külliyetli i'falâtı sabun ile eşyây-ı debbagiyyeden ibaret olarak ahalinin ekseri ise zaten ziraatle geçinmekte olduklarından buraca sanayii teşvik ve terviç yolunda hükümetce bâlâda arzolunan sanayi<sup>2</sup> mekteb-i muhtelitinin kûşadiyle ihtiyâcât-ı mahalliyenin bir cüz'ini ifâ ve kasabalar ahalisinden bir ekalliyet-i cüz'iyeyi iâşe itmekte olan hıref-i âdiyeyi mümkün mertebe ilerletmekten başka yapılacak bir şey görülmüyor.

## 4

Buraca en ziyade şâyân-ı teessüf olan maddelerden biri de vesâit-i servetin en mühimmi olan ticaretin halidir.

Midilli Cezîresi Bahr-i seffd'de İstanbul'un cenubı ile ve Avrupa'nın şark-ı cenubı ile ne kadar müvaridatı var ise hemen cümlesine bir merkez-i ittisal olduğu halde ahalisinin itdiği ticaret zeytin yağı ve sabun ve bazı eşyây-ı debbagiyye ihraciyle Cezîre'nin sarfiyat-ı mahalliyece muhtaç olduğu mamulât ve mahsulât-ı hariciyyenin idhaline hizmetten ibarettir.

Ticaret-i mahalliye'nin böyle Cezîre'nin kabiliyyât-ı tabiiyesiyle nisbet kabul itmiyecek bir halde kalmasına başlıca sebep terakiyyât-ı ticaretin esası olan maârif ve sermaye noksanı

olduğunda şüphe olmayıp bu sebab-i aslînin izalesi ise terakki-i maârif ve tedârik-i sermaye hakkında bâlâda arzolunan tedâbirin ittihazıyla refte refte ikmaline ve tesiratının tamamıyla husulüne mütavakkıf ve bu da bir hayli zamana muhtaç görünür; maamafih Midillice ticârete müteallik lâzım-ül-icra birtakım tedâbir-i âcile vardır ki bunların biri ve belki birincisi tesviye-i turuk maddesidir.

Filhakîka Cezîre'de bundan takriben onsekiz sene mukaddem *Düstur*'da mûnderic olan yol nizamnâmesinin icrây-ı ahkâmına teşebbüs olunmuş ve ahaliden bu maksad için tahmînen iki milyon kuruşluk akçe toplanmış ise de araya karışan su-i istimâlât cihetiyle bırakılan eserler idilen fedakârlıklara nisbet irâesinden teeddüb olunacak bir derecede kalmış ve iki üç sene evvel yolların hiç olmazsa mevcudunu ta'mire medâr olmak ümidiyle yine zikrolunan nizâmın icrasına kıyam olunduğu halde ahaliyi te'min kabil olmamak cihetiyle yevmiye bedelinden ele geçen akçenin cüz'iyeti hiçbir şey yapmağa müsaid olmamıştır. Bu cihetle Cezîre'de şimdiki halde oldukça üzerinden güzârı kabil beş altı bin metre kadar yol mevcut olup onbeş on altı bin metre mesâfelik yolun ta'mirine ve yirmi dokuz otuz bin metre kadar mesâfelik yer için dahî yeniden yol inşâsına ihtiyac-ı kat'î görünmektedir.

Şu ifâdeden anlaşılacağı veçhile Cezîre'nin en kat'iyül-lüzum olan caddeleri yüzde yetmiş seksen itibariyle mefkud olarak ekser karyelerin birbirine ve hattâ birçoğunun iskelelere, ve kaza merkezlerine hutut-ı müvâridesi piyade yolu denilmeğe bile şâyan olmayan bir takım zarûret ve meşakkat geçitlerinden ibaret olduğundan hayvan ve belki bazı cihetlerde insan sırtıyla nakli eşyâya hasıl olan mecburiyyet, Cezîre'nin yalnız hariçle ticaretini değil dahilinde cereyan eden ticaret-i cüz'iyeyi bile bir suûbet-i fevkalâdeye duçar itmektedir.

Nezd-i âlîde müstağni-i iyzâh olduğu üzere tesviye-i turuk nizamnâmesi, icrâatında uğradığı ta'rizat ve müşkülâta binaen ekser mahallerde bilfiil icrâdan sakıt olmuş olduğu gibi hadd-i zatında dahî bu nizam hükmünce herkes senede dört gün yollarda işlemek veyahut kendine bedel birini işletmek ile mükellef olarak bir takım yerlerde ise bedel-i şahsî yerine bedel-i nakdî alına gelmiş olup halbuki yol yapmak dahî bir san'at olmasına nazaran binde birinin o san'atla ülfeti olmayan ahaliyi istihdam ile muntazam bir tarîk vücûda getirmek fennen mümkün olmadıktan

başka meselâ iki yüz bin liraya mâlik bir adam ile o adama yüz kuruş aylık ile hizmet ider bir diğèrinin müsâvat üzere bir teklif altında bırakılması dahî adl ve kaidenin bütün bütün hilâfında bulunduğundan me'murriyyet-i kemterânem sırasında Cezre'nin yollarını tesviye için ahalinin vergisi nisbetinde bir kesr-i munzam tahsili düşünölmüş ve bu babta takdim olunan arzta üzerine Cezâir-i Bahr-i sefid vilâyet-ı celilesi tarafından Der-i saâdete müracaat olunmuş ise de turuk ve meâbir komisyonu bu suret, su-i tefsîr ve te'vili mucip olacağı zannına düşerek yolların ahaliyi teşvik ile yaptırılması re'yinde bulunmuş idi. Buna mukabil Midillîce o türlü teşebbüsâtta teşvikin bir faydası olamayacağı ve hükümet-i seniyye tarafından yollar için edilecek teşebbüsâtın buraca bir gûna su-i tefsîr ve te'vle meydan virmesinin ihtimali olmadığı tecârib-i mahalliyye ile müsbet olarak bilâkis yolların fıkdanı ve bu babda iktiza iden tedâbiri, hükümetin, hiç bir şey yapamayacağı malûm olan halka bırakması her türlü itirâzât-ı muhikkaya meydan virebileceği delâil-i lâzimesiyle arz olunmuş ise de henüz cevabı zuhur itmemiştir.

Muahharan saltanat-ı seniyyenin ihyây-i mülk ve millet hakkındaki niyât-ı celilesine bir burhan olarak maârif ve nâfia için terk ve ihsân buyurulan öşr-i vâridatın nerelere sarfolunacağı istif-sarına dair şerefvârid olan emirnâme-i sâmi üzerine bu babda ashab-ı vukuf ve itibârın mütaleaları sorulduğu sırada ekseriyyet nazarında yolların kâffe-i ihtiyâcâta müreccah tutulduğu görülmesine nazaran bu sermayenin beşte üçü yollara sarfedileceği anlaşılıyor. Fakat bu öşr-i vâridatın yekûnu birbiri üzerine senevî beş bin liraya balığ olabilip bundan yollar için üç bin lira hisse ifraz olursa yine yolların kat'iy-ül-lüzum olanlarını yedi sekiz seneden evvel vücûda getirmek mümkün olamaz ; halbuki daha iki seneye gelinceye kadar tesviye-i turuk için beher adama dört yevmiye itibariyle vergisinin nısfına karib bir teklif altında bulunan Midillü halkından şimdi saltanat-ı seniyyenin maârif ve nâfia için ihtiyar buyurduğu fedakârlık nisbetinde bir vergi istenilse servet-i umumiyeye bundan bir zarar terettüp itmeyeceği gibi hiç bir taraftan haklı bir ta'riz vukuuna imkân bulunamayacağı, bu iki nevi sermaye birleştirildiği halde yolların iki üç sene zarfında vücûda geleceği meydandadır.

Midillüce terakk-i ticaret için lâzım-ül-icrâ olan mevaddın biri de limanlarının hiç olmazsa ihtiyâcât-ı hâzırayı iyfâya salih olacak bir hale getirilmesidir.

Cezîre, en büyük bir devlet-i bahriyenin umum sefâin-i harbiyye ve ticariyyesine kifayet eyliyecek kadar mersaya malik olduğu halde bunların kâffesi bakılmıya bakılmıya kabiliyetinin belki yüzde bir derecesinde istifade olunamıyacak bir hale gelmiş ve limanlar için şimdiye kadar hükümetçe idilen himmet ise bâlâda arz olduğu üzere Cezîre'den menâfi-i umumiye sandığı namına toplanılan para ile şehirdeki limanın kenarına bir rıhtım çevirmekten ibaret kalmıştır. Vâkıa bu limanın tathiri için bundan yedi sene evvel bir de tarak vapuru gönderilmiş ve bu vapur geçende Urla limanı için İzmir vilâyetinden istenilinceye kadar burada bulunmuş ise de üç gün işlerse altı ay muattal durduğundan ve çıkardığı çamuru taşıyacak mavnaları nâkis ve hususiyle mavnalarını çekecek romorkörü mefkud olduğundan tarak vapurunun burada vücûdu havalatıyla Midillü sandığına beyhude yere bâr olmaktan ve bazı bedhâhâna bir vesile-i istihzâ virmekten başka birşeye yaramamıştır. Şimdiki halde şehrin iki limanı ile (مانده مانده) Mande Mande ve (كوله) Göle ve (قاپيه) Kapiye karyelerinin ticaret-i bahriyesine merkez olan Yeni liman ve Çömlek köyü ve (واطوسه) Vatuse ve (افترونده) Eftronde ve (هدره) Hedre ve (اناموطيه) Anamutya ve Filye karyelerince bayağı taayyüşgâh addolunacak kadar ehemmiyeti bulunan Çamur limanı tathire ve Molva kasabası başladığı limancığı ikmale şiddet-i ihtiyac ile muhtâcdır ve (ميسه طوبى) Misetopi ve (هرسه) Herse karyelerinin halkı da köylerine karib olan sahilde vaktiyle mevcut olduğu bakiyye-i âsârından anlaşılın bir güzel liman ihya ve tecdid itmek arzusında bulunuyorlar.

Maârif ve nâfiaya ihsân buyurulan oşr-i vâridatın bir humsi de limanlara tahsis idilmek tasavvurat-ı vâkıa cümlesinden olarak Yeni liman ile Çamur limanının üçer dörder yüz lira ile tathiri ve Midilli kasabasının şimdiki mersây-ı ma'rufı ağzında ve iki fenerin arasında bulunarak limanı posta vapurlarına sedditmekte olan taşın ehven bir masrafla izâlesi mümkün olduğundan oşr-i vâridat ele geçince hemen bir sene içinde zikrolunan iki limanı ayıklatmak ve Midillü kasabasının mersâsını da posta vapurlarına karşı taş mâniasından kurtarmak kabil olur. Misetopi ve Herse

halkı gemicilik ve ticaret-i bahriyye ile me'fuf olmadıkları halde o yola sülûki menfaatlerine muvafık gördüklerinden yapılacak liman için iktiza iden fedakârlığı bilihtiyar kabul itmek azminde ve bu babda hükümetin yalnız nezaret ve muaveneti talebinde bulunduklarından husul-i maksad için vilâyet-i celileden iktiza iden tedâbire teşebbüs olunmağla bunun da az zaman içinde husulü me'mul olunur. Yeni liman ile Çamur limanı hitam bulduğu gibi nöbet bittabi<sup>c</sup> مولوه Molva limanına gelmek, yâni maârif ve nâfia tahsisâtından limanlara tefrik olunan hums oraya sarfolunmak takdîm-ül-ehem alelmühim kaidesine göre tabii olmağla bu sermaye ile Molva limanı da iki üç senede ve belki o sermaye karşılık gösterilerek bulunabilecek akçe ile bir sene içinde vücûda getirilebilir. Fakat Cezîre'ye en başlı merkez-i muvâridat olan şehir limanlarının tathîri terakkî-i ticaret için en mühim tedâbirden olduğu halde bunu en sonraya te'hir itmek maksada muvafık olamayacağından ve halbuki öşr-i vâridatın liman hissesine tefrik olunacak humsi evvel-i emirde bu limanların tathîrine sarfolunmak istenilse ihtiyâc-ı âcili bittabi<sup>c</sup> şehre galib olan ve zaten menâfi-i umumiye sermayesinin Midillü rıhtımına sarf olunmasından dolayı her ne yapılır ise şehir için yapılageldiği zehâbında bulunan mülhakat ahalisinin bin türlü şikâyetini da'vet ideceğinden başka o kadar sermaye ile şehrin limanlarını ticaretçe melhuz olan terakkîye tamamiyle hizmet edecek bir hâle getirmek senelere muhtaç ve bâlâda arz ve ta'dat olunan limanların bir an evvel husulü ise lüzum-ı âcili... mübteni görünmesine ve şehir ahalisinin bu babda ihtiyarî bir fedakârlığa girişmesi muhal olduğu tecârib-i müteaddide ile bedâhet derecesine varmış olan hakikatlerden bulunmasına nazaran bu limanları tathîr ve tanzîm için iktizâ iden masrafı bu limanlar vasıtasıyla duhûl ve hurûc idecek eşyây-ı ticaretten çıkarmak çare-i münferid hükmünde görünüyor.

Ceztre'de dâhilen hiç bir telgraf hattı bulunmaması da ticareti haylıdan haylı sektedar iden sebeplerdendir. Vilâyet-i celileden alınan emir üzerine bu noksanın ikmalî için bazı teşebbüsât ihtiyar olundu; bir dereceye kadar husul-i muvaffakiyyet me'mul olunur.

Midillü'den bahren İstanbul ve Mısır ve Tiryeste ve Marsilya gibi bütün cihan ile müvâridesî olan ticaretgâhlarına eşya sevk

itmek veya oralardan eşyâ celb eylemek vapur kumpanyaları sâyesinde kemal-i rahat ve emniyetle hasıl olup dururken buraya onbeş yirmi milden ziyade bû'di olmayan ve halkın buğday ve koyun gibi azam-ı ihtiyâcına bile mahrec olan Anadolu sahilleriyle müvaride Hazret-i Nuh zamanından kalma teknelerin himâyetine ve rüzgârın inâyetine tevdi-i cân ve mâl itmedikce mümkün olamıyor. Cezâir-i bahr-i sefid vilâyet-i cellesinin merkezi olan Sakız, fenerden fenere elli mil mesafe-i bahriyyeden ibaret iken orası ile dahî bir haftadan evvel müvâride kabil değildir. Bu cihetle Midilli'nin Sakız ve Anadolu sahilleri ve Limni tarafları gibi birinci derecelerde muâmelesi olan yerlerle müvâridat-ı bahriyyesini teshîl ve te'min etmek dahî en büyük ihtiyâcatından addolunur; Bu işe himmet idecek bir şirket bulmak muhalâtan değildir; fakat şerâitini hem şirkete müşevvik ve hem de müvâridatına vesâtet ideceği yerlerin menfaatine muvafık olacak surette tayin etmek re'y-i âliye aid olan külliyyat-ı umûrdan addolunur.

Midillü'ce bir de dahilî gümrük mes'elesi vardır ki ticaretin terakkî ve hattâ idâmesince mevadd-ı meşrûhanın cümlesinden ziyade dikkat ve i'tinaya şâyestedir. Ticaret-i dahiliyyede resim almak her mülke ve hususiyle san'at ve hattâ felâhatca Avrupa'ya nisbet kabul itmiyen bizim memlekete göre vesâit-i serveti birinci şart-ı hayatt olan müsabaka iktidarından mahrum ve o cihetle refte refte mahv ve zevâle mahkûm etmek olduğu fen ve servetce kavâid-i müsellemeden addolunmakta olarak Midillü ise bir Cezfre'den ibaret olduğu ve bir tarafından bir tarafına noklolan eşyâdan lâakal yarısı yolların intizamsızlığından dolayı kayık ile sevk olduğu halde bunun dahî burada sekiz gümrük resmiyle mükellef tutulması hikmet ve adalete bütün bütün mugayir görünüyor. Dahilî gümrüğün ticaretce tesiri bir derecedir ki hârice gönderecek kadar zahfre hasıl idebilen ve Midilli kasabasıyla aralarındaki mesâfe-i bahriyye dört saatden ibaret olan Mandemande karyesinden buraya buğday götürmekten ise tâ Odesa'dan Triyeste'den un nakletmek tüccar için daha ehven geliyor. Kara gümrüklerinin vaktiyle lağv olunması müvâridat-ı bahriyyeye hasbî bir husumetten münbais olmadığı ve meselâ karadan denizden Midillü kasabasına bû'di iki saatten ibaret olan Sarlıca karyesinin halkını, eşyâsını bahren nakledip de yüzde sekiz gümrük vermekten ise berren nakli için hayvan beslemek veyahut gemicilere rağmen kiracılara

medâr-ı ma'şet itmek hükûmetce iltizam olunur hallerden olmadığı umûr-ı ma'lûmeden olmasına nazaran dahilî gümrüklerin bekası değilse böyle bir sancak içinde iki saatlik yerden naklolunan eşyâya kadar şumullü bu asr-ı terakkîde bekasına kat'â cevaz olmayan seyyielerdendir. Binâen aleyh hiç olmaz ise Cezîre dahilinde olsun bahren naklolunacak eşyây-ı dahiliyye gümrükten muaf tutulur ise bir büyük kaide-i hakkaniyyete tevfik-i hareket buyurulmuş ve ahali de pek ziyade tatyib idilmiş olur; gümrük vâridâtına bundan terettüp idebilecek zarar ehemmiyet virecek şeylerden değildir; çünkü nakliyat-ı dahiliyyeden gümrük mânasının ref'i, ihrâcât-ı mahalliyyeyi şimdi alınmakta olan yüzde bir resim ile bu babda idilecek fedakârlığı maa ziyâdetin ödemek derecesine hemen bir iki sene içinde iysâl eyliyeceği kâvaid-i tecrübiyye ile sâbittir.

Tekâlif-i devletin esas-ı tarh ve suret-i tevziinde dahî gerek servet-i umumiyeye ve gerek vâridât-ı hazîneyi terakkidâr idecek bazı ta'dilât hatıra gelirse de bu türlü mevadd-ı külliyye bir sancağa mahsus olan ihtiyâcâtın mâ'dud olamayacağı cihetle arz ve tafsili vazifenin haricinde görünmüştür.

## 5

Herkesin hukukunu te'mine kâfil olan adliyye ciheti dahî buralarca en ziyade dikkate şâyestedir. Midillü Cezfresi doksan bin kadar nüfusu ve seksenden mütecâviz karyeyi câmf'ı olduğu halde yalnız iki kasabasında mahkeme mevcut olarak mahkeme merkezlerine on saat mesâfede bulunan karyeler de bunlara tâbî' olmakta ve hattâ onyedî karyeyi câmf' olan Pilmar kazasile Midilli'den ayrı bir Cezîre bulunan ve vapur işlemediği cihetle gidip gelmesi vaktine göre üç saatten on saate kadar imtidad ider bir sefer-i bahrî ihtiyarına mütevakkıf olan Yunda kaymakamlığında dahî mahkeme yoktur.

Karye ihtiyar meclislerine verilen selâhiyyet-i nizâmiye ise umûr-ı cezâiyede ufak tefek bazı cezâ-i nakdîler istihsalıyla mevadd-ı hukukiyede yalnızca sulhen tesviye-i maslahata münhasır olduğundan kasabaya sekiz saat mesafesi olan bir karyede vukubulmuş bir müdarebe ve yahut hâdis olmuş yüzelli kuruşluk bir dâva için müddeînin mahkemeye kadar gelmesi iycâbeylemediğinden ekser daâvi-i cüz'iyeye şu yol meşakkati havfiyle

meskûtün anhâ bırakılmakta ve bundan dolayı pek şedîd ve pek kesretli şikâyetler işidilmektedir.

Midillü cezfresi teşkilât-ı cedîdeden evvel dahî iki mahkeme ile idare oluna gelmiş ise de o zamanlar hükmünce umûr-ı adliyye umur-ı mülkiyyeden ayrılmadığı cihetle böyle daâvi-i cüz'iyeye kaymakam ve müdür ve muhtar ve hattâ zabtiyyeler iyi kötü bir hüküm ve karar viregeldiklerinden böyle ihkak-ı hak idecek merci<sup>c</sup> bulamamaktan şikâyet vukubulmaz idi.

Mahakim teşkilâtınca halkın pek ziyade sızlanmasını mücib bir hal de harçların kesret ve tenevvüdur. Filhakika bu harçlar hitam-ı davada mahkûmün aleyhe râci<sup>c</sup> olmasına nazaran haksız yere bir dâvayı iltizam idüb de şunu bunu iz'ac ve mahakimi işgal idenlerin bundan terettüp idecek masrafı da hükm-i insafa mugayir düşmez ve mahkûmlar içinde temyize kadar gittikten sonra hakkını kaybedenler veyahut bir haksız davaya haksız bilmiyerek girişenler kaideten şâz kabîlinden addolunabilir. Bu cihetle harçların kesret ve tenevvüu hakkındaki şikâyâta aklen mahal görünmez; fakat bu harçlar hükümden sonra mahkûma râci olmakla beraber davanın cereyânı esnasında müddeî tarafından alınmakta olup bir davanın delâil ve senedatı mütenevvi olduğu ve istinaf ve temyizden geçmesi iktiza eylediği halde ise son hükmün zuhuruna kadar bir kaç bin kuruş masrafa ihtiyacı görüldüğüne nazaran ve buralar halkının ekseriyet üzere murabaha ve selem altında ezilmiş takımdan bulunmasına binâen ashâb-ı hukuk dâvasını gördürebilmekten beyan-ı acz itmekte ve asıl şikâyetler bu cihetden tahaddüs eylemektedir.

Kavâid-i ilmiyye ve ahval-i memlekete tevafuk itmediği pek çok ve pek ağır tecrübelerle sâbit olarak islâh ve tadil buyurulmakta olan nizâmât-ı sâbika bakayasından olmak üzere mahkemelerin a'zâsı, ahaliye intihap ittiriliyor; halbuki nâm-ı nâmf-i hazret-i pâdişâhiye olarak î'tây-ı hükmiden bir hey'ete ahalinin intihâbiyle adam tayin olunmak zaten hiçbir kaideye muvafık olmadığından başka hâkimlik için herkesin emniyyetine mazhariyyet kâfi olamayıp bu san'atın şart-ı evveli, ahkâm-ı kanuna vukuf olduğundan ve o ise bir mektep ve meslekten yetişmeğe mütevakıf bulunduğundan a'zây-ı mahakimin vazifelerinden gafleti cihetiyle umûr-ı adliyyeye terettüp iden teşevvüşler ahali ve hele ecnebiler tarafından pek ziyâde ta'rizat-ı muhikka da'vet eylemektedir. Ma<sup>c</sup>



rûzât-ı meşrûhadan istidlâl buyurulacağı veçhile burada umûr-ı adliyyenin islâhı evvelâ karye ihtiyar meclislerine umûr-ı adliyyeye hiç olmazsa nahiye meclisleri kadar bir selâhiyyet virmeğe ve sâniyen mevcûd olan ve zırde arz olunacağı veçhile teşkîli lâzım bulunan kazaların her birinde bir mahkeme mevcut bulundurmağa ve sâlisen bir davaya taalluk iden harçların taklîli kabil olmasa bile hükm-i âhîrin zuhurundan sonra mahkûmün aleyh tarafından istihsaline müsâade buyurulmağa ve râbian a'zây-ı mahakimin ta'yininde intihap yerine istihkak aranılmağa muhtaç görünüyor.

## 6

Midillü'nin idâre-i dahiliyyesi dahî matlub-ı âli ve ihtiyâc-ı mahallîye muvafık bir halde değildir. Bu Ceztre arazisinin tabiatı ve ahâlisinin ilcâat-i menfaati hükmünce hemen herbiri bir nahiye addolunabilecek kadar büyük karyelerden mürekkep olarak içinde Anadolu'nun bazı kazalarından ve hattâ Midillü'ye mülhak olan Yunda kaymakamlığından cesâmetli köyler dahî bulunduğu halde seksenden ziyade karyeden mürekkep olan öyle bir liva Molva ve (پيلمار) Pilmar ve Yunda kaymakamlarıyla (یره) Yere ve (پولهنيٓت) Polehniit ve (قالونيه) Kaloniye müdürlüklerine münkasemdir. ki Yere müdürlüğü doğrudan doğruya Midillü'ye ve Polehniit Pilmar'a, ve Kaloniye مولوه Molva'ya tâbidir.

Yere'nin yedi bin nüfusu ve altı yüz on bin kuruş vâridâtı ve Polehniit'in altı bin sekiz yüz nüfusu ve dört yüz yetmiş bin kuruş vâridâtı ve Kaloniye'nin yedi bin yediyüz nüfus ve beş yüz kırk iki bin beşyüz kuruş vâridâtı olduğu halde birincisinin idâre ve inzibâtı iki yüz elli kuruş maaşlı bir müdür ile sekiz zabtiyeye, ikincisinin kezâlik iki yüz elli kuruş maaşlı bir müdür ile sekize zabtiyeye, üçüncüsünün üçyüz kuruş maaşlı bir müdür ile dokuz zabtiyeye veditir. Zabtiyelerin adedi buraların idaresine kifâyet idebilmesi ve o kadar maaş ile terbiyelice bir uşak bulmak mümkün olmadığı halde bir müdür tedârik olunması muhalâtтан olduğu mertebe-i bedâhatdedir.

Tensikat-ı cedide memâlik-i hazret-i pâdişâhînin hangi taraflarında kabil-i icrâ olduğu buraca meçhul ise de me'mur maaş ciheti Midillü'ye tevafuk idebilmek ihtimali daht mefkuddur. Onyedibin nüfusu havi olan ve bu nüfusun sekizde yedisi başka bir devlete mâil bulunan bir kazayı bin yedi yüz kuruş maaşlı bir

kaymakam ile te'min-i istikbal idecek surette idâre etmek ve livânın tesvîd ve tebyiziyle berâber ayda bin, bin yüz kadar kâğıt çıkan tahrirat kalemini ve yetmiş bin lira kadar ıyrâd hesabını tutan memurin maliyyesini yedi bin kuruş tahsisat ile bir intizam hâlinde bulundurmak temennî-i muhal kabilinden olacağı nezd-i evliyây-ı umûrda ta'rif ve tafsile muhtaç olmayan hal-lerdendir. Mütalea-i çakerâneme göre Cezîre'nin umûr-ı mülkiyye-sini islâh itmek tariklerinin masrafca ehveni, hususât-ı âtiyeden ibaret görünüyor:

Evvelâ hiç olmazsa doksan iki tarihinde yapılan nevâhî nizam-nâmesine tevfikân nüfusu bir kaç bin kişiye bâliğ olabilecek bir veya bir kaç köy bir nahiye itibar olunmalı ve fakat nahiye müdürü öyle maaşsız bırakılmak buranın ahlâkına göre mümkün olmayacağından lâakal bin kuruş aylıkla bir müdürün ve yine lâakal yedi yüz elli kuruş maaşlı bir umûr-ı hisabiyye ve tahririyye me'muruna tevdi idilmeli ve yanlarına o nahiyenin haline göre müfettiş ve zabtiye virilmelidir. Teftiş ve zâbta ihtiyacı hazîneye bâr addolunabilecek dereceye varamaz, müdür ve umûr-ı tahririyye ve hisabiyye memurlarının maaşlarını ise idecekleri hizmetin servet-i umûmiyye ve vâridât-ı devlete vireceği terakkî ile hemen bir iki sene içinde vücûda getirmek mümkün olur.

Sâniyen şimdi nahiye denilen Yere ve Kaloniye ve Polehni'te bir kaymakamlık teşkil idilmeli ve bunlar da nihâyet ikinci derecede kaymakamlık addolunmalıdır. Çünkü bu nahiyeler Anadolu'da birinci derecede kaymakamlık addolunan yerlere servet ve nüfusca galip oldukları gibi kaymakamlık şekline tahvilleri halinde devletce idilecek fedakârlığa terakkiyât-ı âcile ile yine maaziyâde mukabele idecekleri fennen pek kolay isbat olunabilir.

Bundan başka nahiye halinde bırakılır ise maksud-ı âlî olan tarz-ı terakkîye imâleri değil şimdiye kadar ilân buyurulan nizâmât-ı cellle ahkâmına tevftkan idareleri dahî mümkün değildir.

Sâlisen Midilli'nin şimdi üç kaymakamlığı ve bir de doğrudan doğruya mutasarrıflıkla muhabere hâlinde nahiyesi o nahiyeye de merbut olmıyarak birtakım köyleri mevcûd olup nahiye ile beraber kurây-ı mezkûre kırk bin nüfusu hâvf olduğu ve devlete otuz beş bin lira kadar ıyrâd virdiği gibi içinde meselâ Yunda cezîresinden büyük bir (اصو) İysu karyesi de mevcûd olduğu halde Midillü'de bir merkez kaymakamlığının bulunmaması kaideye

tevâfuk itmez ve tevâfuk idemiyeceği Suriye ve Cezâir-i Bahr-i sefid vilâyetlerinin merkezlerinde ayrıca birer mutasarrıflığın ve hiç öşri olmıyan Sakız'dan bir aşâr nezâretinin vücudiyle devletce dahî musaddaktır; hattâ kaymakam ve müdür vazifesi de hukuk-ı idârece başka başka şeyler olduğundan kaza merkezlerinde dahî birer müdür bulunmak lâzım gelir; fakat o türlü müdür veya kaymakamlar. Eğer yerli me'mur kullanmak memnu<sup>c</sup> olmasa ahali içinden de ihtiyar olunabilir.

Râbian kaymakamlıklarda bulunan mal me'murlarına tensikat-ı cedîde iktizasınca sâbika tevffkan beşer yüz, tahrîrat kâtiplerine yedişer yüz kuruş maaş virilmekte olup halbuki muamelât-ı idârede umûr-ı dahiliyyeye aid olan mevaddın mâliye kısmına me'mur olanlar tahrîrat kısmına me'mur olanlara takdim olunageldiklerinden ve hattâ bir mazbatayı mal me'murları tahrîrat kâtiplerinden evvel mühülediklerinden böyle mertebece küçük bir me'murun maaşca daha ziyâde istifâdesi Midillü'ye nisbet bir hayli müşkilât tevlid itmekte yani bir kazanın mal me'muriyetinde pek güzel istihdam olunacak adam maaşın azlığı cihetiyle tahrîrat memuriyetine tâlib olarak o vazîfeyi tamamiyle iyfâ idemediği gibi mal memuriyetine de bizzarûre birtakım nâehillerin gönderilmesini mûcib olmaktadır. Bu türlü mevâni-i cüz'iyeyi izâle itmek Midillü ile Hudeyde mutasarrıflığına şâmil bir emir neşreylemekte ise her mutasarrıftan ve hattâ her kaymakamdan refaketinde bulunan me'murlar için ayrıca muvazene-i sarfiyat istemekle hâsıl olur ve hâsıl olmasa bile Midillü mutasarrıflığının bu yolda uğradığı suûbetleri ref'e kifâyet ider zanneylerim.

Hâmisen yalnız merkez-i umûr-ı tahrîriyye ve hisâbiyyesini idâre ittirmek şimdiki tahsisâtının iki misline ihtiyâc-ı kat'î ile muhtâcdır. Maamafih meselâ Midillü mutasarrıflığı birinci derecede ad-dolunduğu cihetle mutasarrıf ve muhâsebeci vesâir bazı me'murine aid olup da iytâsı ileriye ta'lik olunan zamaimin şimdiden merkez kalemlerine terki makrûn-ı müsâade olunursa bir dereceye kadar idâre-i maslahat mümkün olabilir ise de Cezîre'de herkes yalnız maaşına aid olan vazifesini iyfâ idecek olduğu haide bâlâda arz ittiğim zamma ihtiyâç görünür. İrâde buyurulursa bu cihetleri hisapla isbat itmek kabildir.

İdâre-i mülkiyyeye terettüp iden ihtiyâcât-ı bahriyye ve berriyye dahî vazifeden hariç görüldüğünden olbabda bazı tafsiylât iyradına ihtiyâç görülmedi.

Hülâsa :

Alınan emr-i âlîde Cezîre halkının ihtiyâcâtı sual buyurulmuş ve bundan maksad halkın buraya mahsus olarak gerek tabiat ve gerek devlet tarafından göreceği îâneye ihtiyacı zannında bulunmuş olduğundan zirâat ve san'at ve ticaret ve adâlet ve hükûmet-i mülkiyye tarafından yalnız bu Cezîre'nin ihtiyâç gösterebileceği muâvenet bir dereceye kadar arz ve iyrad idilebilmiştir. Fakat evliyây-ı umur hazeratına ta'rif ihtiyacından vâreste olduğu üzere buralar meselâ Bursa veyahut Amasya cihetlerine siyâsetce kıyas kabul ider yerlerden değildir; bu mukayesede vaktiyle idilen hatalar mülkün en ehemmiyetli bir çok parçalarını havze-i tasarruf-ı hazret-i pâdişâhiden çıkardığı da pek fâci' ve müessir bir tecrübe ile gözümün önündedir.

Bu cihetlerle buraları mülkün sair yerlerine kıyas idüb de devlete vireceği hisse-i istifâdeyi düşünerek idare idersek o hisse-i istifâdeden başka buralara temellükten dahî mahrum olmak kulu-nuzca piş-i nazarda bulunduğuna ve hadd-i zâtında dahî saltanat-ı seniyye böyle milel-i mütenevviadan mürekkep yerleri haznesince medâr-i istifâde addetmediği Fatih zamanındanberi mar'uf olan hakikatlerden olduğuna ve bir taraftan ise Midillü elden gittiği halde yalnızca Cezâir-i Bahr-i sefid değil umum Anadolu'ca askerlik ve hükûmet nokta-i nazarlarına göre terettüp edecek uygun-suzlukları ta'riife ihtiyâç olmadığına ve meselâ tuz ve tütün kaçakçılığını men'etmek için rüsûm-ı sitte gibi bir masrafı ihtiyar itmeğe varan inâyât ve fedakâri ve fetânet-i cihandâri-i hazret-i pâdişâhî o nezâretin masarifini ihtiyâra müsaid olmuşken Siyaseten ve adâleten bir Cezfresi'nin muhtaç olduğu islâhât için her türlü inâyâtı diriğ buyurmıyacağı âsâr-ı bâhire ve müteaddidesiyle müsbet görüldüğüne binâen ve emr-i âlî-i telgrafîde mülkün ihtiyâcı istifsâr buyrulduğuna iğtirâren Midillü'ye aid zan idebildiğim islâhât bu kadar uzun arz olundu. Olbabda ve her halde

emr-ü-fermân hazret-i veliyy-ül-emrindir. Fî 27 şevval 97 ve 12  
eylül 96 (1 ekim 1880).

Bende

Midilli Mutasarrıfı

Namık

Mehmed Kemal (mühür)

VI.

Mübârek ve muallâ hâkpây-i iksirsây-i hazret-i hilâfetpenâhiye ma<sup>c</sup>ruz-ı abd-i ahkar ve çaker-i sadakatperverleridir ki,

Bilcümle efrâd-ı millet ve bâhusus esdikay-ı bendegân-ı saltanatı, himâye-i hümâsâye-i cihandârleriyle her hal ve anda aziz iden hazret-i feyyaz-ı mutlak vücûd-ı lâzim-ül-mevcud-ı mülûkânelerini ilelebed tâc ve taht-ı şevket ve hilâfete ziyet ve revnak ve bilcümle niyât-ı kemalâtperverâne ve teşebbüsât-ı tahmîdâverâne-i cihanpenâhanelerinde muvaffak buyursun.

Şimdiye kadar meşhûd-ı bâsıra-i meftaharetim olan envâ-ı merâhim ve inâyât-ı celfle-i şehinşâhilerinden daha birincisini, mafvki tasavvur olunamıyacak kadar âlf görmüş olduğum ve daimâ sabıkı lâhikine muvafık ve fakat lâhiki sabıkına fâik olarak müteakib-üz-zuhûr olan avâtif ve eltâf-ı seniyye-i zıll-ül-lahîleriyle artık hadd-i imkân-ı ihsan bütün bütün nihâyetini bulmuş kıyâsına düştüğüm halde ilhâmât-ı aliyye-i pâdişâhî ve kerâmât-ı celiyye-i hilâfetpenâhî o hadd-i imkânın dahî fevkinde bir hârîka ibraziyle İtalyanların zâhirde çakerlerini hedef tuturak hakihatte hükûmet-i seniyyenin şeref ve nâmusuna itdikleri taarruzun yalnızca hikmet-i hükûmet ârâyâne ve sırf himâyet-i hamîyyet pirâyâne-i mülûkâneleriyle ref buyrulması ve betahsis bu metânet-i cihanpesend-i şehriyârî ve bu mekânet-i adupeyvend-i mülkdârîlerinin abd-i ahkarları gibi aczde kemal ve kemalde acizden başka mâyesi ve velînimet ve devlet ve milletine sadakatten gayri sermâyesi olmayan bir çaker-i hass-ı pâdişâhîlerine taalluk iden bir meselede zuhûrî, hüda bilir ki aksây-ı merâtib-i beşerîyyeye ve hattâ ömr-i ebedîye mazhar olmaktan ziyade kullarınca mesâr<sup>c</sup> ve ıftiharî mûcib olmağla ve mebhas-ı tahmîd ve teşekkürde ise acz ve hicabdan maada arz olunacak söz ötedenberi mefkud olmağla atebe-i felekmertebe-i cihandâverânelerine arz-ı rûy-i daraat (ضراعت) ve akdâm-ı bedi-hiyy-ül-ikdâm-ı şehriyârîlerini gıyaben takbtle cesâretle iktifâya mecbur oldum. Olbabda ve herhalde emr-ü-ferman ve lûtf-u-ihsan velînimet-i bîminnetimiz velînimet-i cihân olan pâdişâh-ı amfm-ül-

ihsan efendimiz hazretlerindedir.

Fî 24 kânun-i sani 96 (5 ocak 1881).

Çaker-i mahsus-ı pâdişâhileri

Namık

Mehmed Kemal

VII.

Ebüzziya Tefvik beyin N. Kemal'in bir mektubundan bahsile Abdülhamî'de arızası:

Kemal bey kullarından bu hafta aldığı iki mektup ile mir-i mumâileyhin zaman-ı idaresinde nizâmen zabt eylediği iki kıt'a tüccar sefinesine dair mutasarrıf vekiline yazmış olduğu bir tezkire sureti Cezâir-i Bahr-i seftd vilâyetinin ahval-i gayriyye-i idâresini musavvir bulunduğu cihetle mücerret manzûr-ı maâlî nüşûr-i hazret-i hilâfetpenâhileri buyurulmak üzere arz ve takdîm kılınmıştır.

Âmâl-i maâlî iştimâl-i cenâb-ı velîyy-ün-niamleri, hukuk-ı mukaddese-i saltanat-ı seniyyelerinin muhafazası noktasında sâbit ve bendegân-ı hümâyunları ise bu nokta-i mühimmeyi fârik olduğu cihetle anın hilâfına görülen hâlât bittabi<sup>c</sup> her abd-i sâdik-ı hümâyunlarını bir hiss-i vatanperverâne ile dilhûn eyliyeceği muhtac-ı izzâh değildir. Binanenaleyh Kemal Bey kullarının ma'zûliyyet-i muvakkatesinden istifâdeye kalkışan hukuk-ı saltanat-ı seniyye düşmanlarına ve bu düşmanları zaruriyyât-ı siyasiyye nâmına himaye etmek istiyen vilâyetin etvâr-ı sakîmesine ancak tedbîr-i celîl-i cenâb-ı şehriyarîleri sedd-i râh olacağı bî iştibâhdır. Mir-i mumâileyh kullarının infisal-i muvakkatini iycâbeden balıkcı meselesi ise İtalya konsolosunun iddiası ve o iddiayı mürevvic olan merkez-i vilâyetin re'yile hapis idilen tebea-i hümâyun-ı cenâb-ı şehriyârflerinin sebilleri Sakız mahkemesinin kararıyla tahliye kılındığı Midilli'den vârid olup matviyyen ref'î bârgâh-ı şehinşâhîleri kılınan telgrafnâmeden anlaşılmış ve binâenaleyh devletçe bir mesele-i siyasiyye şekline konulmuşluğuna çalışılan şu âdî münazaa dahî mücerred sâye-i celîl-i hümâyunlarında bu suretle netice bulduğundan Kemal Bey kullarının isabet-i hareket ve tedbîri bununla da sâbit olmuş olduğunun arzına ictisar kılınmıştır, ferman.

Abd-i sâdıkları

Ebüzziyâ Tefvik

Namık Kemal'in, Ebüzziya'ya gönderdiği aşağıdaki mektup kendi el yazısıyledir; Midilli mutasarrıflığından mazûl iken yazmıştır :

İki üç haftadanberidir buranın hâinden malûmat verememişim; yazılacak şeyler pek çok değilse de pek gariptir. Bizim vilâyetin umûr-ı siyâsiyyesi seyyiât-ı müteaddidesinden dolayı vaktiyle İstanbul'dan ve hattâ patrikhânedan tard olunmuş İpokrat Tavlar-yos nâmında bir tercümanın elinde olarak bu adam rumlar ve hususiyle patrikhâne nezdinde tezkiyesini düzeltmek için menâfi-i saltanat-ı seniyyeye mugayir Yunanlılara müsait her ne zuhur ederse cümlesini tervîce muktedir olmakta ve vilâyet dahilinde bayağı istediğini yapabilmekte iken bizim Midilli mutasarrıflığı Midilli cezresi üzerinden tasallutunu def'e kâft olduğundan burasıyle bir türlü uyuşamamış ve beni istifâya mecbur itmek için iki kadını mezar gibi bir yere hodbehod hapseden ve bir adamı bigayr-i hak zincire uran bir mütemevvil köy muhtarını gûya herifin bu hareketi bir despotun re'yine müstenid olmak ve binâenaleyh velev ki ittiği hareket hükümet-i seniyyenin hukukuna müteallik ve cinayete dair olsun yine davasının faslı Rum patrikhânesine ait bulunmak vesile-i garibesiyile pençe-i mücâzattan kurtardı. Böyle bir hükümden tevellüd idecek mahzûratı vilâyete etrafiyle beyan itmiş isem de tercüman efendi nasılsa muvaffak olmuş; böyle despothâneler tarafından vukubulan tasallutların biz vilâyetçe önünü alırsız, oraca karışılmasın yolunda bir cevap istihsal eylemiş idi. Bunun gibi hilâfi-i kanun ve menfaat bir çok müdahaleler, münasebetsizlikler vukua gelmekte idi. Pek âlâ hal böyle idi de niçin şimdiye kadar sana o cezîreyi tevdi iden sahib-i mülk efendimize arz-ı hakikat itmedin ? diyebilirsin. Fakat hakikat-i halde bu itâba lâyük değilim: Çünkü velînimetim pâdişahım şehinşah-ı adaletperver şehriyâr-ı merâhîmküster efendimizin efkâr-ı seniyye-i mülk arayânelerini re'y-el-yakîn ve hattâ ayn-el-yakîn bildiğim için meslek-i ubûdiyyet ve vezâif-i me'muriyyette sebat ittim, uğraştım, seyyiât-i vâkıyanın bir çoğunu kendilerine ref ittirmeğe muvaffak oldum. Bir azının bütün bütün izâlesi kabil olmadı ise de hükümleri de icrâ olunmadı; iş dâima muhaberede dolaşır dururdu, ben de rahatsız oluyorum veyahut uğraşmağa muktedir olamıyorum gibi araya mugayir sözlerle mübârek ser-i maâlf efser-i mülûkâneyi tasdi<sup>c</sup> itmeği âdâb-ı ubûdiyyete mugayir addiderdim.

Nihayet italya meseleri zuhûr itti. Midilli'de bir koca mahkeme var idi; vilâyette bir adliyye müfettişi, bir müddef-i umumî mevcut idi; dava ise zaten nizamı veçhile Midilli mahkemesine havale edilmiş idi. İtalya memurlarının bana veyahut mahkemeye emniyetleri yok ise—şurası şâyân-ı dikkattir ki bana tamamiyle emniyetleri var idi—adliyye müfettişi veya müddef-i umumî ve hattâ vali Midilli'ye gelmek iktiza iderken bu işin tahkikine de tercüman efendi çıka geldi. Uhdesinde zabıta-ı adliyye sıfatı mevcut olmadığı halde getirdiği bir emir ile işi mahkemeden aldı; adam dövdü, yalan yere şahid peyda etmeğe çalıştı; bütün bütün hilâf-ı kanun olarak kendisiyle İtalya memurlarından mürekkep olarak teşkil ettiği komisyonda devlet-i aliyye tâbiyyetinde bulunan bir takım masumları müttehem gösterdi. Verdiği hilâf-ı kanun kâğıtları heyet-i ithamiyyeye kabul ittirdi; şimdi mahkeme işin altından çıkamıyor; bir surette çıamıyor bir surette çıkamıyor ki geçen hafta adliyye müfettişi paşa buraya gelmiş ve mes'elenin bilvasita bana taallûku münâsebetiyle maznun olanların yalnız cünha ile ithamı ve işin bir yüz, yüz yirmi lira ile def'i mümkün olduğunu ve fakat bu suretin husulü maznunların verilecek îlâmı istinâf itmemesine ve hususiyle kenim tarafımdan mahkemenin vereceği hüküm hakkında ta'riz vuku' bulmamasına mutavakkıf bulunduğunu beyan ile mahkemeyi bu babda müşkilâtтан kurtarmak için bu suret-i tesviyeye muvafakat ve muavenetimi iltimâs eyledi. "Benim yapacağım şey mahkeme işlerine karışmaktır; fakat dava mahkemeye girinceye kadar zuhûr iden sey-yiâttan bahsitmemek ve hattâ bu babda feryad şikâyetimi pâ-yi taht-ı şevketbaht-ı hazret-i zill-ul-lahtıye kadar isale çalışmam elimden gelmez, çünkü hilâf-ı hamıyyet olur,, cevâbını aldı. Şimdi erkân-ı vilâyet idecekleri harekette hayrandır. Galiba mahkeme şimdiye kadar cereyân iden tahkikat ve ma'lûmatı keenlem-yekûn hükmünde tutarak ve mevkufların sebilini tahliye iderek işin yeniden rü'yetine başlamak fikrinde imişler; işte vilâyetin dirâyeti ve hususiyle tercüman efendinin himmeti işi bu dereceye getürdü. Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır derler; italyanlar bizden muntazam hareket ediyorlar; italya müteberânının biri tarafından Midilli Fransa konsolos vekfline gelip dün akşam bana da tebliğ olunan bir kâğıtta İzmir ceneral konsolosunun muvakkaten İtalya'ya da'veti bu mes'eleden dolayı muâteb olmak için



olduğunu ve Midilli İtalya konsolos vekili ma'zul bulunduğunu gördüm. Bizim tercüman efendi ise halâ buralara beni İtalya (طراطه) tratelerinin ağına tuttuğuna ve dünyâde hiç bir kuvvet bu tuzaktan kurtulmaklığıma kâfi olamayacağına dair mektuplar neşreder durur. Bahsettiği kuvvet nereye râci olduğu ma'lûmdur; inşaallah o kuvvet-i mukaddese sâyesinde ittiği edebsizliklerin mucâzâtı yine bu abd-i âciz vasıtasıyla zuhur ider; işte asıl insanı dilhûn iden böyle bir takım erâzilin beni hedef idüb de hukuk-ı hükûmet ve haysiyet-i saltanat aleyhine gösterdikleri taarruzdur. Bilmem ne maksat üzerinedir ki ma'zûliyyetimin muvakkat olduğunu da öteye beriye neşretmişler; hatta Rum gazeteleri de yazıyor. Bunun üzerine hergün konsoloslar geliyor, istizâh-ı merâm idüb durur, ne cevap vireceğimi bilmekten âcizim; maamafih halâl-i her mû'dilât ve asdı kay-ı bendegânına hâzır-ı imdâd ve muâvenât olan merhamet ve inayet-i zıl-lul-laht sâyesinde an karib bu müşkil mevki'den dahî kurtulacağıma mutmain ve tezayüd-i şân-ı saltanat ve millet daavâtına müdâvimim. Bâki uhuvvet. Fî 6 mart sene 97 (18 mart 1881).

Kardaşın  
Kemal

N. Kemal'in bu mektubuna ilişik olan ve yine Ebuzziya'ya yazılan beş satırlık bir yazısında da şunları yazmaktadır:

*"Gamdan ölmem korkarım gayret helâk eyler beni,"*

İnsan hamiyetinden nasıl çatlamasın? Yunan konsoloshâne-siyle bidayet-i me'muriyetimde bir vak'a zuhur itmişti. Herif hükûmeti protesto etmek dâiyesinde iken nizâma tevfik-i hareket olundu; hazîne-i devlet için iki Yunanlı gemisi müsadere idildi. Bizim infisal-i muvakkatden istifâde ile gemileri yine bigayr-i hakkın Yunanlıya virmek istiyorlar. Vekil Beye yazdığım cevâbı gönderdim, okur da anlarsın. Subhânallah galiba bizim erkân-ı vilâyet hangi pâdişâhın vaktinde bulduklarını düşünemiyorlar.

\* \* \*

Namik Kemal'in kısa bir müddet Midilli mutasarrıflığından açıkta bulunduğu sırada bir iflâs işinden ve yukarıda bahsettiği iki yunanlı gemisinin niçin müsadere edildiğinden dolayı mutasarrıf vekiline cevâbı:

## VIII.

**Midilli mutasarrıflığı vekâletine yazılan tezkire-i cevâbiyye suretidir**

Dimestokli imzasiyle huzûr-ı sâmi-i vilâyetpenâhiye takdim olunup taraf-ı vâlâlarına havale buyurulan arz-ı hâlde müflis Riga'nın tebaa-i devlet-i aliyyeden olduğu evrak-ı resmiyye ile müsbet bulunduğundan ve hükûmetin hangi cihet ve evraka istinaden sefineleri müzâyedeye virdiği bilinemediğinden bahisle işbu evrak-ı resmiyyeye karşı merkuma Yunan sıfatı virilmesinin meydana konulması ve sefinelerin müzâyededen men'ile iycâbının icrası istida olduğuna ve merkum Riga'nın mezkûr sefinelerden Ayanikola ismindeki sefineyi Midilli'de inşâ itirdiği ve kendisi tebaa-i devlet-i aliyyeden bulunduğu beyâniyle sened-i bahrîsinin irsali lüzûmuna dair meclis-i idare-i livâ tarafından bahriyye nezâret-i celîlesine gönderilen mazbatanın bir sureti manzûr-ı âcizânem olmak üzere gönderildiğine ve işbu mazbata ile sened-i bahrînin mündericâtına bakılınca merkum Riga'nın tebaa-i devlet-i aliyyeden olduğunda hükûmetce ısrar olunmak lâzım gelir iken merkumun Yunanlı olduğu iddiasında bulunulması ve gemilerin müsadere ve müzâyede olunması elbette bir sebebe mebnî olacağına binâen merkumun tebaa-i devlet-i aliyyeden olduğu mezkûr mazbata ve sened-i bahrîde münderic olduğu halde Yunanlı olduğu iddiasında bulunulmasıyla gemilerin müsadere ve müzâyedesine gidilmesi esbabının iş'arı 5 mart 97 tarihli ve dört numaralı tezkire-i vâlâlarında beyân olunuyor.

Huzur-ı sâmi-i vilâyetpenâhiye arz-ı hâl takdim itdim; Dimestokli eğer bu sefinelerden birinde hissedar olmak üzere şahs-ı sâlis sıfatiyle iddiâyaya kıyam iden Kaptan Dimitri'nin davasına tevkil itdiği Dimestokli Fenali ise, bu adam yine o seftne davasından dolayı sahtekârlıkla müttehem olarak mahkemece taht-ı istintaka alınmış ve binâenaleyh müddet-i umumî muavinliği tarafından avukatlıktan muvakkaten men'edilmişti. Şimdi böyle bir mütteheme berâat-i zimmeti tahakkuk itmeksizin avukat nazariyle bakılıp da verdiği resmî istidayı kabul itmek nizâmen câiz olamayacağından ve vak'a âcizlerinin zaman-ı idaremde zuhur itmiş olmak cihetiyle şayed hükûmetce mes'elenin bu ciheti dahî malûm olmamak hatıra geldiğinden bu adam vekil sıfatiyle kabul olunmamak ve kabul olduğuna surette çünkü bendegân-ı devlete göre muhafa-

za-i nizâm ve vikaye-i hukuk-ı devlet vazifesince me'muriyet ve ma'zûliyyetin hiç farkı olmamasına nazaran zîrde vireceğim izzahat mevki-i resme konulmamak lâzımgeleceğini ve konulduğu halde Dimestokli'nin hilâf-ı kanun olarak avukatlığına devâmına müsaade idenler bihakkın mes'ul olabileceğini suret-i mahsûsada ihtar iderim.

Esas-ı mes'eleye gelince: sahib-i istida Riga'nın tâbiyyeti, evrak-ı resmiyye ile müsbet olduğunu beyân itmekte olarak taraf-ı vâlâlarından dahî buna delil olmak üzere sureti leffen irsâl olunan mazbata, muhlislerinin zamanında verilmemiş ise de gemilerin müsâderesine teşebbüs olduğu sırada o dahi nazar-ı mütaleadan geçirilmiş idi. Taraf-ı vâlâlarından dahî imâle-i nigâh-ı dikkat olduğu suretde pek kolay anlaşılacağı veçhile evvelâ zikrolunan mazbata bahriyye nezâret-i celîlesine değil liman nezâretine gönderilmiş bir şey olarak mündericâtı yalnız liman reisnin takririni hikâyeden ibarettir.

Sâniyen Riga'nın devlet-i aliyye tâbiyyetinde bulunduğu dair içinde harf-i vâhid yoktur. Sâlisen bu mazbatanın mahakimce ihticace sâlih yalnız bir fıkrası olarak o da bahs ettiği seffnenin yalnız bir hissedenden ibâret olduğunu musaddak bulunması ve evrak-ı resmiyyeye isnad-ı dava eden Dimistokli'nin ise seffneye hiç yoktan bir hissedar peyda idüb de anın nâmına olan şahsî sıfatiyle meydana koyduğu iddianın müzevver olduğuna delâlet eylemesidir; işte bu cihetle tezkire-i aliyyelerinde beyân olduğu gibi böyle mazbataya istinâden Riga'nın tebaa-i devlet-i aliyyeden olduğu hükûmetce ifâde ve bu ifâde de ısrar olursa idilecek hareketin netiycesi kanunen devletin malı olan iki seffnenin ziyânını istilzam iderek hükûmet-i mahalliyyeyi yâru-ağyar nazarında irtikâb veya hamakatle müttehem göstermekten ibâret kalırdı.

Ma'lûm-ı vâlâları olduğu üzere tefrîk-i tâbiyyet için elimizde bir kanun vardır ki *Düstur*'da 25 rebiulâhir 89 tarihiyle neşrolunmuştur. Kanunun mâkabline şumülü olmaz; binâenaleyh bu kanunun neşrinden evvel verilmiş pasaport ibrâz idenlere şimdiye kadar buraca 17 temmuz sene 96 tarihli emirnâme-i vilâyetpenâhî ile tebliğ buyurulan telgrafnâme-i sâmi hükmiyle muâmele olunmakta idi ki anın meâlî dahî devlet-i aliyye memurları tarafından vize edilmiş bu makûle pasaportların kabulünü hâvidir.

Me'muriyetimden bir az sonra Sakız'a giderek orada bulunduğum sırada merkum Riga doğrudan doğruya Yunan konsoloshânesine müracaatla iflâsını i'ân itmiş ve kendisinden alacağı olanlar dahî merkuma Yunanlı nazariyle bakarak konsoloshânenin ta'cin ittiği sendikalar vasıtasıyla işlerini görmeğe kıyam eylemiştir. Merkum ise konsoloshânenin dahî efkârına mugayeret hâlinde bulunduğundan Yunan konsolosu kendi emriyle doğrudan doğruya hânesini basmış, herifi hapse kaldırması üzerine akrabası tarafından bâzı şikâyetler vuku bulmakla vekâlet-i senâveri ile konsolos vekâleti beyninde oldukça ehemmiyetli ve hükûmet aleyhine ma'hud trateler mes'elesinden bin kat muhik bir dava zuhur itmiş ve hattâ Yunan konsoloshânesi hükûmeti protesto ile Yunan sefâreti dahî tarziye iddiasına kıyam eylemişti.

Sakız'dan avdetimde mes'ele bendenizin elime düşerek Yunan konsolos vekili hükûmet kakkında itdiği şikâyetten ircâ idilebilmiş ise de Riga'nın tâbiiyetini tâbiiyet nizamnâmesinden mukaddem virmiş ve memurîn-i devlet-i aliyeye tarafından vize olunmuş bir pasaport ile isbat eylediğinden ahden ve kaideden merkumun Osmanlı bulunmasını iddiaya kıyâm itmek mümkün olamamıştır. Mazbataya istinâden böyle bir davaya kalkışmak ise kabil olamayacağı bâlâda beyân olunmuştur.

Muahharan merkum Riga'nın vaktiyle tâbiiyet-i devlet-i aliyeyede bulunduğunu iddia ederek iki sefîne iştirâ eylediği haber alınmağla ve çünkü bir devletin kendi mülkünde kendi tebaasından olduğunu beyân idenleri ecnebilîğe teşvîk itmek hükûmetin zaten vezâifine mugayir olarak ticaret-i bahriyye kanunnâmesinin birinci ve ikinci bendlerinde sefîne müsâderesini gösteren iğfal mes'elesi dahi böyle menfaatinin ilcâsına göre Osmanlı bayrağı çekmeği ve fakat yine davasını bir ecnebf konsoloshânesinde görmeği iki hükûmetin dahî nezâret-i kanuniyesinden kurtarmağa vesile ittihaz idenler hakkında bir zecr-i mahsus ve meşru' olduğu umûr-ı ma'lûmeden bulunmağla bu gemiler zikrolunan bendlere tevfikân müsadere olunmuştur.

Gerek bazı ashâb-ı matlûbun ve gerek sahtekârlıkla maznun olan avukatın, Riga'nın iflâsına bir şirket süsü verip de kardeşlerini dahî müşterek göstermeğe çalışmaları yalnız ahden ve nizâmen devletin malı olan bu gemileri böyle destse ile kurtarmak içindir. Çünkü Riga'nın kardeşleri bugün müflisin borcu olan mebâligi

kat kat tesviyyeye muktedir oldukları halde kardeşleri aleyhine hiç bir taraftan hiç bir suretle ikame-i dava olunmamıştır. Bundan başka Riga i'lân-ı iflâs itdikten sonra murisi vefât iderek yine madde-i iflâs olan malın bir kaç mislini terk eylemiş ve bu hâl mahkeme-i bidâyette Riga'nın Yunan tâbiyyetine ve binâenaleyh mirâstan mahrumiyyetine hüküm ile beraber emvâl-i metrûke birader ve sâir vârisler beyninde taksîm olunmuş iken gerek Riga ve gerek Riga'da alacağı olanlardan biri böyle tâbiyyet-i devlet-i aliyye mes'alesi meydana koymamıştır.

İşte Dimestokli Fenali'nin bir takım teşvîkat ve menviyyât eseri olarak iltizam itdiği davadan maksad bazı memurların acz ve za'fından mümkün mertebe istifâde iderek hükümet-i seniyyeyi bir hakk-ı nizâmîsinden mahrum itmekten ibâret olarak böyle avukatlıktan memnûc bir adamın sahte evrâk ile meydana çıkub da istinad-ı mazbata ile bilbedâhe mecrûh olan davasını terviç idebilmesi devleti, yâr-ü-ağyar nazarında en haklı metâlibin istifasından bile âciz göstereceği bedihîdfr. Muktezây-ı hâlin icrâsı ise vazifesini bilen me'murîne göre ayrıca şayan-ı dikkat bir vazife-i zimmet görünür efendim. Fî 7 mart 97.

## IX.

**N. Kemal, Abdülhamid'e bir eserini takdim ederek kendisine Bala rütbesi verilmiş olduğundan aşağıdaki arıza ile pâdişaha teşekkür ediyor**

Şevketlû kudretlû azametlû mehabetlû mürettib-i meratib-i kadr-i âlem şehinşâh-ı ümem velînimet-i bîminnetimiz pâdişâhımız velfnimet-i cihanıyân efendimiz hazretlerinin atebe-i felekmertebe-i cihandâverânelerine mâruz-ı çaker-i hâk berâberleridir.

Cenâb-ı halik-ül-levh-ı velkalem ve râttbefermây-ı erbâb-ı rakam, vücûd-ı âlem sûd-ı mülûkânelerini ilelebed mürebbi-i esnâf-ı ümem ve sâye-i ilm ve irfân ve himâye-i ihsan-ı mülûkânelerinde memâlik-i hilâfetpenâhîlerini dâr-ül-fünun-ı âlem buyursun.

Sadâkat ve hâmiyyet-i kemterâneme merhametten nail olageldiğim hüsn-i enzâr-ı bâhir-ül-iftihar-ı hazret-i pâdişâhîlerine iğtirâren yine bir takım münâsebetsiz sözlerle tasdi-i ser-i hurşid efser-i zillul-la-hîlerine cesâret idiyorum:

Abd-i ahkarları yazı karalamağa ümm-ül-hayrât ve mürebbiye-i kemâlât olan vâlide-i vâlid-i kesfr-ül-mehâmid-i cihandârîlerinin

mektebinde başlamış idim. Daima hoca mevkiinin fevk-ar-res-i ta'zim ve iftihârında duran "rütbet-ül-ilmü â'le-r-rüteb,, levhasından yazı meşk iderdim ki Osmanlı kavminin mâl ve nâmusu ve hayatını te'min ve tarîk-i terakkîsini ta'vin ile hâlik-i hayat ve müflük-i sabah-ı kemâlât olan hazret-i hakkın yer yüzünde bir zill-i müşahhas olduğunu isbat iden cennetmekân ebediyyül-unvan Abdülmecid Hân hazretlerinin yed-i müeyyed-i mülûkânelerinden çıkmış bir hatt-ı celt idi.

Abd-i kemterlerine rütbe hevesleri geldiği zaman intisâb-ı mefharetmeâb-ı hazret-i cihandârîlerini â'lây-ı merâtib addeylemiştim. Bir sebze-i nâcfeze, zıyânın taaluku kabîlinden olarak istihdamıma tenezzül buyurulduğu zaman mübârek lisan-ı cevherfeşân-ı hümâyunlarından "sen devletini, milletini seversin, ben de seni anın için severim,, hitâbını işittim. Bir iki gün sonra hazinet-ül-gayb-ı ihсан-ı cihân olan inâyât-ı celîle-i mülûkânelerinden def'aten ulâ-evveli ile taltif olunduğumu mübeşşir bir ferman aldım. Mertebe-i ubûdiyette derecât olduğunu o zaman anlamağa başladım. Şimdi ise takdîmine cesâret ittiğim bir eser-i nâciz için o rütbenin bir derece daha terfli hakkında irâde-i kerâmetifâde-i hazret-i cihandârîleri sâdir olduğu haber veriliyor.

İmâm-ı Rabbânî'nin başladığı eser-i celîli ikmal etmek mahdûm-ı mükerrerime nasib olduğu gibi vâlid-i mâcid-i hazret-i pâdişâhî olan ve imâmet-i müsliminde bulunduğu cihetle bihakkın Rabbânî denmeğe şayan bulunan cennetmekân Abdülmecid Hânın "rütbet-ül-ilmü â'le-r-rüteb,, sözünü yazmakta gösterdiği kerâmeti şerh ve ikmal itmek sahîhan pâdişâhımız velînimetimiz halife-i cihan ve binâenaleyh İmam-ı Rabbânî-i zaman olan Abdülhamid Hân efendimize yakışır.

İhsan-ı mahsûs-ı pâdişâhleri olan rütbe-i celîle haddimden bin kat bâlâ ise de ilmim olmadığı halde yazı yazabildiğime hürmeten iftâ buyurulmuş ve o suretle eltâf-ı şâmile ve â'tâf-ı kâmile-i cihandârîlerinin cüz'iyâtın en küçüğüne varıncaya kadar şâmil olduğunu göstermiş olduğundan nefsimce ve kalem-i hakîrânemin bir düşman devlet tarafından gösterilen toplara galip olduğunu isbat eylediği için vatanımca ve bâhusus ahlâk-ı hamîde ve eş-fak-ı sedîde-i mülûkânelerinin tagayyürden ârî olduğuna, âleme karşı bir burhan olduğu için velînimetim pâdişâhım efendime olan ubûdiyetime ne derecelerde müftehir olduğumu ta'rif idemem.

Maamafih rütbe-i hakîrânem â'lây-ı merâtip olan ilim olsa vicdan-ı kemterâneme göre ne yapayım ki yine rütbe-i ubûdiyyet-i pâdişâhîlerine tefevvuk idemiyor.

İnâyât-ı bîgayât-ı mülûkâneleri bir dereceye vardı ki vaktiyle tavazuan aczde kemal ve kemalde acz ile ma'ruf ibâresiyle nefsi hakîrânemi vasfeylediğim halde şimdi hakîkaten o ibâreyi teşekkürde acz ve aczinden dolayı dahî müteşekkîr olan nâmık-ul-hurûf tarzına tebdîl itmeğe bihakkin mecbur oluyorum. İfây-ı mahmedette gerek lisan gerek vicdan bir vasıta tedârik idemiyor; yalnız ötedenberi muvazabı olduğum daavât-ı ikbâl ve iclâl ve senây-ı kemal ve ikmâl-i hilâfetpenâhîlerini her münasebetle bir iki kelime değiştirerek ifâya çalışıyorum.

Ne kadar mümkün ise himmetin â'lâolsun-  
Milletin rütbesi ahdinde dü bâlâ olsun

Olbabda ve herhalde emr-ü-ferman ve lûtf-u-ihsan ahlâk-ı hamîdesiyle bihakkin pâdişâh-ı alemiyân olmağa lâyük olan şevketlû kudretlû merhametlû velinîmet-i bîminnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerininindir. Fî 8 zilkade sene 98 (1881 ekim).

Hâlâ ve dâima rütbe-i ubûdiyyet-i mülûkânelerini merâtib-i beşeriyenin kâffesinden bâlâ bulmak inadında ısrar iden abd-i ahkarları  
Namık Mehmed Kemal

X.

#### **Patrikbanenin Rumlar üzerindeki siyasi faaliyeti**

Mübârek ve muallâ hâkpây-i semâsâsenây-ı hazret-i zıll-ul-lahtlerine mâ'rûz-ı abd-i ahkar ve çâker-i hâkberâberleridir.

Cenab-ı hak vücûd-ı âlemsûd-ı şehriyârîlerini ilelebed taht ve tâc-ı saltanat ve şevkete ziyet ve revnak ve tedâbir kaderte'sir-i cihandârîlerini kâffe-i teşebbüsatta muvaffak buyursun. Ef'âl-i mülkdârâne â'mâl-i cihandâverâne-i şehinşâhîleri memâlik-i (فسيحة) fesîha-i hilâfetpenâhîlerinin hüsn-i muhafaza ve î'mârına ve tebaa-i sadıka-i zıll-ul-lahîlerinin terfih ve ikdârına masrûf ve bu maksad-ı celîl-i şehriyârîlerinin hayyiz-i husûle vusuli ise mühimmât-ı umûrun kutb-ı merkez-i saltanat ve âfitâb-ı âsmân-ı hilâfet efendimizin dâima piş-i nazar-ı kerameteser-i hüdâvendigârîlerinde bulunmasına mevkufl olduğuna binâen ve hakk-ı kemterânemde ötedenberi istihkakımın bin kat fevkinde olarak ibrâz buyurulagelen

f'timad-ı çâkerperverâne ve tenezzülât-ı sıdkâşinâyâne-i pâdişâhilerine istinaden idaresi uhde-i kemterâneme mevdû' olan bir mülk-i hümâyun-ı pâdişâhîlerine müteallik zuhur itmiş bir hâdisenin ledüniyyatını arz ile tasdi'ci ser-i şevketefser-i tâcdârtlerine cesâreti ihtiyâra mecbûr oldum.

Saltanat-ı seniyyelerinin mebâdi-i zuhûrundanberi âzam-ı eâdtsi olduğu tarih ile müsbet olan Rum patrikhânesi, mezâlim-i vâkıasiyle Bulgaristan mes'elesini ihdas itdiğine kanaat idemiyerek Cezâyir-i Bahr-i seftdde dahî bir hâdisi çıkarmak ile uğraşmakta ve ahaliyi igzab idecek ne kadar hareket var ise kâffesini ihtiyar itmekle berâber papasların teşebbusât-ı zâlimânesini icrâya hükûmet me'murlarını vasıta itmek ve bu suretle taaddiyât-ı vâkıayı devlete tahmil eylemek desise-i şeytânkârânesinde bulunmaktadır. Hattâ Midilli cezâresinde bulunan Limnos manastırının emlâki ecdâd-ı izâm-ı hilâfetpenâhtlerinden cennetmekân Sultan Selim Han-ı sâni hazretleri tarafından ihsan buyurulmuş bir fermân-ı âlî ile arazi-i memlekette olduğu tasrih olunmuş iken patrikhâne emlâk-i mezkûre vâridatının bir sülüsünü gasbetmek dâiyyesine kalkmış ve bundan dolayı ahali ile rüesây-ı ruhaniyye beyninde hasıl olan ihtilâf ufak bir mes'ele-i siyasiyye hükümünü almıştır. Patrikhâne ahaliyi ve ahaliye tarafdâr olan mezkûr manastır ser rahibini mazhar-ı lânet itmiş ise de zâten te'sir itmiyeceğini bilerek ihtiyar ettiği bu hareketin neticesiz kaldığını görünce yine maksad-ı aslıya ele alarak me'murîn-i hükûmete musallat olmak ve anlara icrây-i âmâl ittirmekle halkın nefretini patrikhânedan saltanat-ı seniyye aleyhine çevirmek dâiyyesine düşmüştür. Abd-i ahkarleri gibi terbiyye-i mahsûsa-i mülûkânelerine mazhar olmuş bir bende-i sadıklarını o türlü seyyiat-ı me'lûneye vasıta idemiyecekleri ve yalnızca sadakat hasebiyle nâil olduğum mehasin-i enzâr-ı maâlîsâr-ı mülûkânelerinden dahî bir takım müfteriyat ile duredilmekliğime muktedir olamayacakları bedhiyyatdan ise de mülk ve millete müteallik bir hakikati doğrudan doğruya arzda tekâsül itmek ubûdiyyet-i mahsûsa-i şehinşâhîleriyle müftehir olan bir bendeye lâıyk olamayacağını bildiğimden cereyân-ı maslahatın suver-i zâhiresi lâzımgelen makamâta resmen iş'âr olunmağla asıl mes'ele saltanat-ı seniyyenin kuvve-i gâlibe ve müessiresini patrikhânenin tervic-i âmâli için halk aleyhinde kullanarak hıristiyanları hükûmetten tenfir itmek ve patrikhâneyi



nazarlarında devletten ziyâde nüfuz ve haysiyete mâlik göstermekten ibâret olduğunu arza cür'et eylediğim muhat-ı ilm-i âlem-ârây-ı hilâfetpenâhleri buyuruldukta olbabta ve katibe-i ahvâlde emr-ü ferman ve lûtf-u-ihsan şevketlû kudretlû azametlû merhametlû pâdişâh-ı cihan velînimet-i âlemiyân velînimet-i bîminnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerininidir. Fî 16 rebiulevvel sene 1300

(13 kânun-ı sâni 1298). Çâker-i mahsus-ı cenâb-ı hilâfetpenâhi

Namık

Mehmed Kemal

### XI.

#### N. Kemal'in kızı ve oğlu için arzısı

Şevketlû kudretlû merhametlû kerâmetlû pâdişâhımız pâdişâh-ı âlemiyân velînimet-i cihan efendimiz hazretlerinin hâkpây-i merâ-himihtivây-ı hilâfetpenâhtlerine arz-ı hâl-i abd-i bâhir-ül-ibtihâlleridir.

Cenâb-ı hak eb-i şeffk-i mülk ve millet ve mün'im-i bâhir-üt-tevfik-i ashâb-ı sadâkat olan zat-ı şevketsimât-ı hazret-i zıll-ul-lahîlerini hergün bir nevi sûr-i sürûr ile hurrem ve himâyet ve te'yi-dât-ı hilâfetpenâhîlerini mürebbi-i sunûf-ı ümem iderek nesl-i asil ve ırk-ı celîl-i cihandârîlerini nücûm-ı eflâk ile hem şûmar ve hurşid gibi ilâ âhir-il-eyyâm merkez-i câh ve celâl-i âlemde pâydâr buyursun.

Eben-an ceddin bâb-ı şevkct intisâb-ı hazret-i pâdişâhîlerinin memlûklerinden olan kızım câriyelerinin zaman-ı izdivâcî ve oğlum kölelerinin evân-ı tahsîli gelmiş ve oğlum kölelerini vatan ve millet ve velînimet-i bîminnet yolunda fedây-i cân itmek için bir dereceye kadar asker terbiyesinde büyütmüş olduğumdan birinin tezvici ve diğerrinin tahsîli için Avrupa mekteblerinden birine irsali temennî olunmakta ise de bendegân-ı mahsûs-ı şehriyârîlerince kâffe-i harekât ve sekenâtta zerrenin şemse tâbi' olduğu gibi ferman-ı kerâmetbeyân-ı hazret-i zıll-ul-lahîleri dâiresinde bulunmak akdem-ı vecâib-i ubûdiyyet bulunmağla kemal-i şerm ve hicâb ve acz ve iztirap ile hadd-i câkerânemin fevkine çıkarak bu temennây-ı kemterânemin iyfâsı hakkında istirhâm ve istid'ây-ı me'zuniyete cesâret eyledim. Olbabda ve katibe-i ahvâlde emr-ü-

ferman ve lûtf-u-ihsan velînîmet-i âlemiyân pâdişâh-ı cihân efendimiz hazretlerindedir. Fî 16 receb sene 99 ve fî 22 mayıs sene 98 (3 haziran 1882).

Çaker-i mahsûs-ı hazret-i pâdişâhtleri  
Mühür  
Namık  
Mehmed Kemal

Zarfın üzerinde :

Atebe-i âsmân mertebe-i hazret-i hilâfetpenâhiye şerefyâb-ı mesûl olmak ümîdiyle tanzîmine cesâret olunmuş bir arz-ı hâl-i darâatmeâl-i âbidânedir.

## XII.

**Vergilerin cibâyeti, nahiye müdürü tayini hakkında meclis-i vükelâda verilmiş olan kararın kabiliyyet-i tatbikiyyesi vali ve mutasarrıflardan sorulmuş ve Midilli mutasarrıfı Namık Kemal Bey de bu hususta vilâyete gönderdiği mutaleasından başka nahiye müdürü intihabı hakkındaki endişesini bilvasıta aşağıdaki arzı ile pâdişâh'a arz etmiştir**

Saadetlû efendim hazretleri,

Arıza-i melfûfe bazı mevadd-i mühimmeyi hâvî olmağla huzûr-ı şevketmevîr-ı cenâb-ı pâdişâhiye takdîmine vesâtet-i aliyye-i kerîmânelerinin erzan buyurulmasını niyâz iderim. Olbabda emr-ü irâde hazret-i menleh-ül-emrindir. Fî 23 ramazan sene 1300 ve fî 16 temmuz sene 1299 (28 temmuz 1883)

Midilli Mutasarrıfı  
Mühür  
Namık  
Mehmed Kemal

Muallâ ve mübârek hâkipây-ı şevket ihtivây-ı cenâb-ı şehinşâhiye mâ'rûz-ı çaker-i hâkberâberleridirki:

Hazfne-i cellile-i hazret-i pâdişâhîleri emvâlinin hüsn-i cibâyeti için meclis-i vükelây-ı saltanat-ı seniyyelerine verilen lâyihanın bir bendi istifsâr-ı mütalea için taşralara gönderildiğinden avâtif-ı celile-i cenâb-ı mülûkânelerinden min gayr-i istihâl nâil olduğum me'muriyyet hasebiyle manzûr-ı kemterânem oldu. bu bendin bir fıkrasında her nahiye ahalisine yerliden üç adam intihap ittirilerek bunlardan birinin hükûmet ma'rifetiyle müdürlüğe ta'yin olunması muhassenâtı mucip olacağından bahsolunuyor.

Bu fikir İgnatıyef tarafından vaktiyle ilka olunan tesvîlât bakayâsından olarak nevâhînin kâffesinde müdürlüğe muktedir adam bulmak muhal olduğu cihetle bu suret ekser nevâhîyi bir takım nâehiller eline bırakacağından ve intihabı dâima ekser-i ahalinin kendilerine medyun ve minnettâr olduğu murabaha zenginleri kazanacağı meydanda olarak bunların ihtiyar ideceği mezâlîm ise devletin evâmirine isnâd idileceğine mebnî arada bin türlü güftüğü peyda olacağından başka nezd-i kerâmetârây-ı cihandâverânelerinde umûr-ı ma'lûmeden olduğu üzere hristiyanlara cânib-i seniyy-ül-cevânib-i saltanat-ı seniyyeden her ne türlü müsâade vukubulur ise o müsâadeler derhal hukuk-ı müktesebe nâmını almakta ve Avrupa'nın müdahalâtı sâyesinde hiç bir vakit istirdad veya ilgası mümkün olamamaktadır. Cezair-i Bahr-i sefid vilâyetinin ekser ahali ise hristiyan olduğundan müdürlerin hakk-ı intihabı kendilerine virilince umûr-ı idârenin mebdei olan nahiyelerin kâffesi buralarca intihap ve ta'ayinleri hükûmetten ziyâde ahaliye aid bir takım hristiyan müfsidlerinin elinde kalacağı gibi bu vilâyet hristiyanları mahud Avrupa komisyonu teşekkül ider itmez Rumeli-i Şarkıye iltihak istidasını hâvî mahzarlar yetiştirmek yolunda nice nice harekât-ı bedhâhânede bulunmuş olmalarına nazaran kendilerine öyle müdür intihabı için bir hak virildiği suretde bu selâhiyyeti, muhtariyyet-i idâre şekline ifrağ için her türlü mefsedete kıyâmdan geri durmayacaklarına Avrupa'daki eâdi-i din ve devletten dahî istedikleri kadar muâvenet göreceklerinden hiç şüphe yoktur. Çâker-i kemterleri vilâyetten aldığım tahrîrâta cevâben bu babda olan mülâhazât-ı kasırânemin bir dereceye kadar tafsiline müsaraat itmiş isem de mülke aid olan bu türlü masâibin def'i sahib-i mülk olan halife-i zamanın mukaddimât-ı vak'ayı sür'at-i mümkinine ile istihbar buyurmasına mütevakıf bulunduğuna ve dünyada zerre kadar bir değerim olmadığı halde mücerred devlet ve milletime olan sadâkat ve muhabbet-i kemterâneme bir mükâfat olarak bu türlü mesâil-i mühimmenin atebe-i âsmân mertebe-i zıll-ul-lahflerine arzına tenezzülen ve merhameten terhîs buyrulduğuma binâen bu tafsilât ile tasdi-ser-i maalîfser-i şehriyârihlerine mücâseret eylediğim muhât-ı âlem ârây-i hüdâvendigârîleri buyuruldukta olbabda ve katıbe-i ahvâlde emr-ü-ferman ve lûtf-u-ihsan şevketlû kudretlû azametlû ve mer-

hametlû velînimet-i bîminnetimiz pâdişâhımız pâdişâh-ı âlemyân velînimet-i cihan efendimiz hazretlerindir. Fî 23 ramazan sene 1300, fi 16 temmuz sene 1299 (28 temmuz 1883).

Çâker-i mahsûs-ı hazret-i  
şehriyarîleri  
Namık  
Mehmed Kemal

(Mühür)

### XIII.

#### **Nişan verilmesi dolayısıyla Namık Kemal'in bilvasıta teşekkürü hâvi arızası**

Saâdetlû efendim hazretleri,

Mazhar olduğum âtifet-i celile-i velînimetimin tebşirine ibzal buyurulan inâyât-ı aliyye-i kerîmânelerine bilhassa arz-ı şükran ile berâber melfûf olan arz-ı hâlin atebe-i âsmânmeretebe-i hazret-i zıll-ul-lâhiye ref<sup>c</sup> ve takdimine vesâtat-i aliyyelerini temennî iderim, Olbabda emr-ü-irâde hazret-i menleh-ül-emrindir. Fî selh-i ramazan sene 300, fi 23 temmuz 99 (14 ağustos 1883).

Bende  
Midilli Mutasarrıfı  
Namık  
Mehmed Kemal

(Mühür)

Mübarek ve muallâ âsitan-ı asmânînişân-ı cenâb-ı şehriyârîye mâ'rûz-ı abd-i kemter ve çâker-i hâkberâberleridir ki,

Cenâb-ı hak nişânenişân-ı meydân-ı izz-ü-şân ve ratibe fermây-ı vesâil-i fahr-ü-unvan olan zât-ı kudsiyyet simât-ı hazret-i pâdişâhîlerini ilelebed serfir-i şevketmasir-i cihandâverânelerinde ta<sup>c</sup> yinermây-ı merâtib ve terakkîbahşây-ı mearib-i cihâniyân buyursun. Bâb-ı ihsanmeâb-ı cenâb-ı şehinşâhîlerinde kılâdebend-i ubûdiyyet ve nişâne nümây-i sadâkat olmakdan başka dünyada hiç bir değerim olmadığı halde hâk-i siyahı sim-ü-zer ve seng-i hasîsi cevher iden nazar-ı kimyâeser-i mülûkânelerinin imâle-i avatifiyle kıymetsizleri kıymetlendirmek şânından olduğu için müstağrak-ı enva-i taltifatı ve mütehayyir-i ifây-ı teşekkürâtı olduğum merâhim-i mâlânihaye-i hüdavendigârflerinden bir de nişân-ı zişân ile behreyab-i mefharet buyurulmaklığıma şereftaalluk iden

irâde-i seniyye-i mülûkâneleri tebşîratı, sâmiânüvaz-ı ubûdiyyet olmuş ve hadd-i zâtında lisan, ed'îye-i tevafür-i şân ve iclâl-i şâhânelerine ve can ise hidemât-ı fâhire-i mülûkânelerine vakfedildiğinden mâ'raz-ı mahmedette tekrîr-i acz ile istid'ây-i afv ve merhamet ve arz-ı ubûdiyyet ve darâatten başka bir çare kalmamış olduğu muhat-ı ilm-i âlemârây-ı hazret-i zill-ul-lahfleri buyurdukdâ olbabda ve her halde emr-ü-ferman ve lûtf-u-ihsan şevketlû kudretlû azametlû merhametlû velînfmet-i bîmînnetimiz pâdişâhımız, pâdişâh-ı âlemiyân velînfmet-i cihan efendimiz hazretlerininidir. Fî selh-i ramazan 1300 ve fî 23 temmuz sene 1299 (4 ağustos 1883).

Nişânedâr-ı ubûdiyyet ve râtibedân-ı sadâkat-ı mülûkâneleri olan çâker-i mahsûsları

(Mühür)

Namık  
Mehmed Kemal

#### XIV.

##### **M. N. Kemal'in Abdülhamid'e yılbaşı tebriki arızası**

Mübârek ve muallâ âsitân-ı maâlî nişân-ı cenâb-ı şehinşâhîlerine mâ'ruz-ı abd-i ahkarlarıdır.

Nezd-i kerâmetârây-ı hazret-i hilâfetpenâhîlerinde müstagnî-i arz ve izyâh olduğu üzere ashâb-ı tahkik her asr için bir müceddid zuhurına mû'tekid ve bu î'tikadın makrûn-ı hakikat olduğuna tevârih-i islâmiyye şahiddir. Teceddüd iden asrın müceddid-i mâ'nevîsi ise bilcümle müdrîkân-ı hakîkate

maksadı rahat-ı ahalidir,  
bu şehinşâha ihtiram olunur,  
terk-i rahat değil merâmı için  
yoluna ölmek iltizâm olunur

meâlini vird-i zebân-ı hâl itdiren kutb-ı dâire-i hilâfet, pâdişâh-ı Muhammedî haslet vâris-i taht-ı Süleymanî Sultân Abdülhamid-i sâni efendimiz hazretleri olduğuna vücûd-ı hümâyûnları burhân-ı mücessem ve ef'âl-i cihandâverâneleri kazayây-ı müteselsileden mürekkep bir delîl-i müsellemlerle olmağla hasb-el-ubûdiyye bu tevîfik-i celîl-i ilâhînin tebrik ve tehniyyetine cesâret ve cenâb-ı tahvîl fermây-ı edvâr ve اعصار â'sâr on üçüncü asr-ı hicrîde millet-i

celile-i islâmiyyeyi \* meyâmin-i ikdâmât ve mahâsin-i kerâmât-ı pâdişâhleri sâyesinde mehcûr-i ekdâr ve fezyây-ı envâ-i iktidâr ve iftihâr ve ondördüncü asrı dahî müşâhede-i likay-ı mes'adet intimây-ı zill-ul-lahfleriyle karîr-ül-ayn-i mesâr eylemek daavâtına muvâzabet eylediğim muhat-ı ilm-i âlemârây-ı şehriyârîleri buyuruldukta olbabda ve kâttbe-i ahvâlde emr-ü-ferman lûtf-u-ihsan şevketlû kudretlû azametlû mehâbetlû me'hametlû velfnîmet-i bîminnetimiz pâdişâhımız velînîmet-i cihan pâdişâh-ı amîm-ül-ihsan efendimiz hazretlerindedir. Fı gurre-i muharrem sene 301 (2 kasım 1883).

Çâker-i mahsûs-ı pâdişâhileri

Namık

Mehmed Kemal

XV.

**Girit Müslümanları hakkında pâdişâha takdim edilmek üzere Namık Kemal Bey tarafından Ebuzziya Tevfik Beye gön derilmiş bir mektüp**

Birâder !

Bilirsin ki din ve devlet düşmanlarının bu memleketi batırmak için birinci teşebbüsleri Girit üzerinde vukubulmuş ve bu teşebbüsün birinci tesiri bizler gibi hamiyet sahiplerine dokunmuşdu.

Bu Girit mes'elesi ma'ruf olan yedi başlı ejder gibi bir başı kesildikçe yedi başı daha çıkıyor; Pâdişâha seni ben takdim etmiştim; bu mektubumu da sen pâdişâhıma takdim it; ikisi de pâdişâha birer nevi hizmettir. Bir hizmetin ikişmesi nevâfil namazı gibi allah indinde bile makbûl oluyor.

Girit müslümanları ötedenberi pek iztirap içindedir. Evvelâ ma'lûmdur ki oradaki müslümanlar adanın tasarrufca nihayet üçte biri hiristiyanlara ait olarak üçte ikisi kendilerinin iken yine emlak tasarrufu nâmiyle Girit'in hiristiyan malı olduğundan bahsediyorlar.

Sâniyen ben makamât-ı aliyyeye mâ'rûzat-ı müteaddide ile bahis ve beyân etmiştim ki Cezâir ve Girit halkı hiç bir vakit Yunanlı olmak fikrinde değildiler. Yalnız Fotyadi Paşa

gibi Samih Paşa gibi me'murlar Girit halkını canından bîzar itmiş, islâm takımı devletten ayrılmamak için muhâceretten başka bir çâre bulamamış, hıristiyan takımı Yunana iltihak mes'alesini devlete değil bizim me'murlara karşı bir vesile-i necât ittihaz eylemiş, arada bir mes'ele-i düveliyye tahaddüs itmiş, sürünüp duruyor.

Girit müslümanları o hâle gelmiştir ki vaktiyle memleketlerinde bey olan, ağa olan biçâreler şimdi buralarda yüz yirmi kuruş aylıkla zabtiyyelikte sürünüyor. Midilli'de bugün teftişlikte, zabtiyyelikte istihdam olunan Girit müslümanları otuzdan ziyadedir. İzmir'de, Garp Trablusunda bu mikdarın onbeş yirmi katı var; etrafa da dağılmış olanlar düşünülürse muhacirlerin nüfus-ı zükûri beş bini tecâvüz ider ki âdetâ ufacık bir ordu demektir. Bu hâle ise herşeyden ziyâde Fotyadi Paşanın valiliği sebep olmuştur. Mübârek zât otuz bin kuruş maaş alacak, âna da meclis-i umûmînin ekseriyyetiyle muvaffak olacak. Meclis-i umumî ise dünyanın hiç bir yerinde görülmemiş bir kaide-i garibe ile yalnız Yunanlılık fikrinde bulunanlardan değil ekseriyyet üzere resmen Yunanı tanınmış olan habîslerden mürekkep. Hülâsa paşa mürtekip, â'zâ edepsiz orada bulunan hey'et-i islâmiyye ise serveten dirâyeten edyân-ı sâireden olan hemşehrilerine galip olmak hususunda memâlik-i pâdişâhîde münferid iken bir habîsin sâye-i şeâmetinde mahv olup gitmektedir.

Muhtac-ı izyâh değildir ki Giridlilerin (sağlık selâmetle verilmiş olsa idi) itâ idilmiş olan fermânında "oranın valiliği hıristiyanlığa hasredilmiştir,, irâde buyurulduğu halde bir müslüman da gönderilebilir; yalnız yanına hıristiyandan bir müşâvir virilir ama bu cihette bazı mahzur tasavvur olunabilirmiş. Valinin hıristiyan olmasında da öyle bir büyük muhatara yoktur, fakat Fotyadi Paşa vali, Hamid Bey müşavir olursa o zaman Girit bütün bütün Yunanistan'a teslim idilmiş demek olur.

Bir az keyifsizim, mektubumu söyleyip de yazdırıyorum; maamafih canım da yanıyor. Umîi iderim ki mülkün her cihat-ı icrâatına muhît olan nazar-ı hakîm-i hazret-i pâdişâhî Girit'i daht mevcud olan seyyiâtından kurtarır, bâkî dua. Fî 31 kânun-ı evvel sene 99 (12 ocak 1884).

Kardaşın  
Kemal

## XVI.

**Girit'te bir Türk gazetesinin valinin emriyle tatil edilmesi  
üzerine Midilli mutasarrıfı Namık Kemal Bey merhumun  
Ebüzziya Tevfik Beye gönderdiği bir mektubu**

Birâderim,

Girit'te tab<sup>c</sup> olunan *İntibah* gazetesinin bir nüshası leffen gönderiliyor; bunda münderic bir bendin mefadından dahî istidlâl idersin ki hiristiyan gazetelerinin hukuk-ı saltanat-ı seniyyeye mazarratı derkâr olan neşriyyâtına hükûmet-i mahalliyece sükût ile muâmele olunduğu halde bir kıtal vak<sup>c</sup>asından dolayı zabıta aleyhine bir Türk gazetesinin dercettiği bir kaç söz üzerine ta'til ve muharrir tevkif olunmuştur.

Rum gazetelerinin melfuf *İntibah* nüshasında münderic neşriyyâtının fıkârat-ı mütercimesi âdeta ahaliyi devlet aleyhine sevk ittiği halde buna Vali Paşa hazretlerinin sükûtu Rum politikasına hizmet itdiğini vâzıhan isbat ider. Girit valiliğinde bir Yunan zabiti bulunsa hiç olmaz ise nefsinden hicâb iderdi de gazetelere bu kadar edepsizlik ittirmezdî; geçende dahî tafsilen yazdığım veçhile Cezîre ahali-i müslimesinin vikaye ve muhafazası merhamet-i pâdişâhiye mütevakkıf kalmış ahvaldendir. Bu hakikatleri atebe-i maâlimertebe-i zıll-ul-lahfye iysâl emrinde ibraz ideceğin himmet ve hamiyet velînîmet ve vatana bir güzel hizmet olur. Yatakta keyifsizim; hekimler yazıyı menettiler, anın için bu mektubu da çâresiz başkasına yazdırdım. Bâkî dua. Fî 7 kânun-ı sâni sene 99 (19 ocak 1884).

Kardaşın  
Kemal

## XVII.

**İsperat adaları ve bilhassa Sömbeki adasına kaymakam  
tayini hakkında**

Saadetlû efendim hazretleri,

Cezâir-i Bahr-i seftd yilâyeti dahilinde İsperat nâmiyle mâ<sup>c</sup>rûf on iki ada mevcûd olarak bunlardan dördü cennetmekân Sultan Mahmud Hân-ı sâni zamanında virilmiş ve Tanzîmat münasebetiyle bittabi<sup>c</sup> hükümden sâkıt olmuş bir fermân-ı âliye istinâden ve diğerleri de anlardan aldıkları su-i misâle imtisâlen devlete senevî suret-i maktuada biraz şey virerek ve ihtiyar meclisleri ahalden o maktuun onbeş yirmi misline yakın paralar alarak







سارک و معلا هانیای کسبای حرب حدیثی هم معروضه حضرت و جاد حضرت بود و در برده  
 بلجهد افراد منته و با خصوص این قاریه کانه سلفی حمایه ایها سایه رح مراد بزرگه لهر حال و از غر بر این حضرت پیش منطلق و ظهور لایم نوی خود را بر  
 الی الیه نایج و تحت سؤگه و خلاقه ریت در ولعه بالجمهد یافت نالاف برورانه و نشینت خجده و رانه جریا باها هم برده موقد بود که  
 سستی بر فرستاده با صره مظهرتم اولان ایلان مرحم علیا بان عبید استر همدردی لهما بحسی مانوقی حضور اولان به جوقه قرانی کوس اولان و اولان  
 برهنه لایحظه موافقه و فقط در حق برهنه و اولان اولان در سوزش ظهور اولان عواطف و انصاف سینه طلی المهر برده اولان در مطا له هم برهنه  
 مزلتبی بولس قیسینه دوستیکم حاله الراف عبیه ایا زهی و نرا ما حبه اخلایه ای او هه معانک زهی قوشن جبارقه ازلله اولان  
 در هر در جاکله ای هه در خود ده حقیقه هکون سینه ناک شرف و من سینه اینه کلای نفع منک تا که برهنه هکون منا اربانه و در حق معانک  
 ملک کار لایه رفیع بودی و تحقیقی بو منات جناب سید سهر باری و بو منات عد و جود مکند اید بمانک عبه احمقوی که عجز و کمال  
 همزدن بقده مایه و قیغ نعمت و دولت و منته صدقانه عبیر سربای او لایه جاکر خدای با صبر به نعلون برن سینه در ظهوری خنیا بود  
 انصای مرتب بشرب و قیغ عمراری بنظر اولان زیاد اولان سار و افتخار موجب الامله و محبت تحمیه و کمره عجز و حی بران عد  
 عجز و از وجه سوز از بر بر و موقوفه الامله عبه و کلمه و جلا و در از به عی و در فریغت و اقام بر بهی الاقام سهر باری عبایا بقیله  
 حدیث کتبا بجهاد علم اولان در حال امروزان و لطف و ماز رفیع نعمت جلوه اولان با ساه حکیم الاصله و از حدیث کتبا  
 کار با و در  
 کار با و در



İtalyanların şikâyetine karşı Abdülhamid'in Midilli mutasarrıfı Namık Kemal'i tutması üzerine merhumun doğrudan doğruya teşekkürü hâvi arızası.









ر. ر.

کریم در وضع اولی که ابتدا غرض از آن بر کسی نداشتند بیو. بوند و ضد. ج. بر بزرگ معاصره  
 رحمتی که در آن کوه خرمیانه غرض از این حقوق سلطنت سندی معصوم ر. ف. ا. و در آن شریانه معلومه  
 محله و ساوت بر معاصره در بعضی موارد. ارتقا و دفعه سندی معصوم با حاط علیته بزرگ غرضین  
 در ج. اندک برفاج سوز. او در به نظیر دگر. و توقیف اولی.

روم غرض از این ماضوف آباء سو سده مد. ج. شریانه فقرات خبر جمعی عا. نا. های بی رول  
 مایه سو سو اندک ملک بوکا ولی بی. همدرد ساری روم بولنفسه خدمت اندک بی دمی  
 اسات اید. کریم و ابلانده بیونان خطی بولنهم اولر نه نفسه نه عجاب ایدری ده  
 غرضه لره بوقدر. ادر بزرگ ایدر مرده. کجده رضی تقصلا بار دیم و در جزیره اهلای مسالین  
 وفایه دی خطی مرحمت بالی همی موقوفه قلمه اولدند. بوقضای عقبه معاصره  
 ظل اللهی اقبال امرت ابرز اید. همدان همی دحمت ولی نمف و وطنه بکوزل خدمت اولور  
 بقاقد و بقضرم هابله بازی بی وضع اندید. اندک بچوبه بو مایوس ده جاره بزرگ سندن  
 باز در دم بقی دمی \ / کلاوی صبح  
 ورد اسک  
 کمالک

Namık Kemal'in Ebüzziya Tevfik Bey'e diğer bir mektubu.



سارک و علاء حاکمی سوکت احوای حساب شهنشاهی بمحروم و غیره کتبه و جاگیرها ک بربر بربره

حساب بحد و نای ادم و نصیب ای محض علی شکل نمونه سماه عبادتخانه انسی و جاه اولدیقه و جاه تخری و ادم محرمی سینه جرات جلازه بغا اولدیقه امام المسلمیه و ظل انارک  
 ایشیز حریف نریک و جود مسود سبزه بدیقه ایله اقبال اتم و نام سوکت ارتسام جلازه بدیقه نیت آرای سابع عشری سوز کولده ردوس کولیزنه بعضی جاهاه اولک ساقده جرات  
 معوز با نیشانی رتبه ارناده دوسه کولری کولسی اورده بعضی مدعشات فاصیله حاوی تقدیرنه شها بر اولدیقه عثمانی کتله نطقا و نزلو تقدیر و مطرفیت حساب شهنشاهی بدیقه  
 اولدیقه بشر داوج کوره در ویشریک غروس مصفیه وجوده کولیزینی عرض بیتم سجد لر بریده جمعه نمازی دمی دا اولدیقه اوزده اولدیشر بیک غروس و شنبه جمیع شهنشاهی  
 ااده کرامت اناهه خلوقیه بری نعلمه اتم اولدیقه و فرقه حفظه اولاده مطالع اهنه نملک دمی تقدیر عسکری هیا نکلر شهنشاهی جلازه بدیقه سیم بیک قناری طرزه کتبه ایله  
 معرفنامه ااده قونقظیر اولدیقه سغای بیگام اید اهنه نملک قاضات فوشده اوله رفه ترویج و اسعاف شهنشاهی لریه مطر اولدیقه کتبه برده حطیف و تفسیر کتبه حفظه  
 ایدال معالوده الطاف بحال حساب شهنشاهی بدیقه اسعافی خدمت و اسعافی انقای حرم کتبه کورس نملک ساند اوله نواصیای سید معما و اعطافات سید انارک لر بریده  
 مرتب اولده و انا نصیبه ستریمی کول انا کاشی نعت وضع اولدیقه و هله انواع عواصف شهنشاهی لر بیک تعاقبده بدیقه اوله دهری در امانه محمدت اولاده حاکم لر بریده  
 کوشا رتبه و حریف کتبه بدی رتبه کتبه سید اولاده و صیغه لری سید طلی لره لر بریده نام ایا کارای و دیانت بروردر خلوقیه بری بود لر دمی خاندان دوردیانه  
 حیدر بیگ کتبه اشته اولدی کتبه ذکر اولدی کولیزه و کولیزه نملک سابع عشری نملک سابع عشری نملک سابع عشری نملک سابع عشری نملک سابع عشری نملک سابع عشری نملک سابع عشری  
 کتبه بروردر سجد کاه فریغه وضع هیبه نزل ایدر بریده عمر و قبال اولدیقر سانه و اجلاک هم لر بریده کولیزه نملک سابع عشری نملک سابع عشری نملک سابع عشری نملک سابع عشری نملک سابع عشری  
 وجود بودجه بایر برید ایدر دسدر کشف بود سید بر بر بیک قناری کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه کولیزه



ایله ساع اولدیقه و ایا کولیزه نملک

احسانه حیدر لهما لریه حساب ولی السید بیک نریقه شکر ای  
 ناطره دله و کمال باک قولیزه به کولیزه کولیزه ایله آتدیقر  
 حضور معالی سوره حساب خلوقیه حیدر عرصه رفیق لر بریده نزله

عصا قوی  
 اوله لریه

Namık Kemal'in Rodos mutasarrıfı iken bazı hususlar hakkında  
 mâruzatının nazar-ı dikkate alınmasından dolayı teşekkürü havi  
 arızası ve arızayı takdime vasıta olan Ebüzziya Tevfik Beyin  
 bir derkenarla bunu padişaha takdimi.



kendi kendilerine birer idâre-i müstakille teşkil itmiş ve saltanat-ı seniyyenin hemen her türlü evâmirine, imtiyazlarına muhalif olmak bahânesiyle karşı durmakta bulunmuşlardır.

Altısı Rodos'a mülhak olan bu adaların hâli, Cezâir-i sâireye de bir nevi muhtariyyet-i idâreye nâiliyyet arzularını besliyecek surette bir büyük su-i gayret göstermekte olduğundan bu hal-i gayr-i tabiyye bir nihâyet virdirmek için vilâyet ile muhabere itmekte ve âciz kaldığım surette mülkün sâhibi olan velînîmeti tasdi'e hazırlanmakta iken idârenin hal-i hâzırını bile muhafazaya imkân bırakmıyacak bir hâdise zuhur itdi ve buradan vilâyete ve oradan dahiliyye nezâretine vukubulan müracaatların da bir eseri görülemedi; binâenaleyh şimdilik hâlin islahından ziyade bir kat daha ifsad idilmekten muhafazâsına terettüp iden lüzum üzerine arz-ı hâcete cesâret idiyorum.

Rodos sancağı dâhilinde bulunan İsporat adaları içinde sömbeki ahali en ziyâde serkeşlikle muttasıf olarak buralarca rızây-ı devlete mugayir her ne zuhûr iderse ön ayak olan dâima anlardır.

Harekât-ı vâkıaları mücâzatsız kala kala etvâr-ı mütecevizâneleri bir dereceye gelmiştir ki geçen sene mutasarrıt atufetlû Hasan Bey efendi hazretlerini orada bulunan sünger makinelerini kırmak için emir itfâsına icbar itmiş ve böyle bir şekavete bittabi' ruhsat alamadıklarından müşarünileyh hazretleriyle yanlarındaki kuvve-i müsellahayı taşıyarak Cezîre'den kaçırmağa kadar cesâret eylemişler idi.

Cemiyetle vukubulan bu şekavet-i sarthanın neticesi de içlerinden mahbus buldukları müddetçe âilelerini beslemek şartıyla yine kendileri tarafından intihap ve teslim olunan bir takımının işten malûmatları bile olmayan bir kaç fakirin münferiden zabtiyye cerh itmek bendine tavgikan sekizer onar ay hapsinden ibaret kaldığından sömbekililer nazarında devlete karşı cür'et idilecek her türlü hareketin bir kaç kişiyi umum kesesinden hapisanede beslemekten başka zararı görülmiyeceğine dâir bir itikad hasıl olmuştur. Bu itikad-ı garîb âsârından olmak üzere Sömbekililer, kendi adalarında irâde-i seniyye-i pâdişâhî tahtında bulunan tahrir-i nüfusun icârsına muhalefet itdiler. Bu muhalefette gösterdikleri ısrar ile sâir adalara da ön ayak oldular; bir halde ki iki senedenberi uğraşılmakta olduğu halde vilâyet dahilinde yalnız Rodos mülhâttından olan Kerpe'inn nüfusu tahrir itdirilebildi, sâir adalar

tahrir icrasını Sömbeki'nin muvafakatine ta'lik itmekte ve Sömbekililer ise bütün bütün ma'kulât hâricinde bir takım bahânelerle işi dâima ta'vik eylemekiedirler. Hattâ mukaddema vilâyetin İzmir'den celbeylemiş olduğu Mânsûre korveti iktizâ iden emrin vürûduna intizâren Sömbeki pişgâhında izhar-ı satvet eylemekte olduğu halde yine Sömbeki halkını muhalefet-i serkeşânelerinden geçirmek kabil olamadı. Binaenaleyh oraca devletin evamirini infaz iktidarını bilfiil isbat için Sömbekice bir tazyik icrâsiyle nüfusun tahriri hakkında emir istenildi.

İşte bir taraftan bu emrin zuhûruna intizâr olunmakta bulunduğu ve bir taraftan da dalgıç âletleriyle sünger saydına Sömbeki halkının bir takımı taraftar ve bir takımı muhalif olarak bu âletler hakkında mevcut olan memnuîyyetin ise gerek hâzine-i celilenin ve gerek ahalinin hukukuna mugayeret-i tâmmeye ile mugayeret-i cihetle lağvı istenildiğinden memnuîyyet lağvolunsa da olunmasa da bir tarafın münkesir olacağı cihetle müşarûnileyh Hasan Bey efendi zamanında olduğu gibi bir hâdiseye daha zuhur itmemesi için çâreler taharrî idilmekte olduğu halde âsâyişin muhafazası için Bab-ı âlice hemen her münasebetsizliğine katlanılmakta olan Sömbeki kaymakamlığında bulunan ve hüsn-i hizmet itmekte bulunan İzzet Bey buradan hiç mütalea sorulmaksızın Aynaroz kaymakamlığına kaldırıldı. Zâten oraca hüsn-i idâre, me'murların dirâyetleriyle kaim olduğu halde bu tebeddül sancağın en mühim bir cihetini vâsıta-i mücerrebe-i idâreden mahrum bırakmış ve bendenizce her türlü şikâyete selâhiyyet virmiş ise de Rodos tahrîrat müdüriyyetinde bulunan Saîd Efendi Bab-ı âltiden yetişmiş ve kırk seneden ziyâde hizmet-i devlette bınlanarak vaktiyle bazı mühim sancakların ve hattâ bundan bir kaç sene evvel dahî Rodos sancağının aylarca mûtasarrıflık vekâletiyle hüsn-i idâresine muvaffak olduğu gibi onbeş senedenberi bu vilâyet dahilinde ve vilâyet mümeyyizliği ve sancak tahrîrat müdürlüğü ve mutasarrıflık vekâleti gibi merkez-i içtima-i mesâlih olan me'muriyyetlerde bulunduğu cihetle ahval-i mahalliyeye etrafiyle ve tamamiyle vakıf olduğuna nazaran iktidarcı İzzet Bey'e rüchânı olduğundan mumâileyhin oradan kaldırılmasına birşey denilmiyerek yalnız yerine vekâletle i'zâm olunan Saîd Efendinin tasdik-i asaletini ve anın yerine de Rodos tahrîrat muavinî olup tahrîrat müdürlüğünü idâreye ikti-

darı müsellemler olan Bahâeddin Beyin ta'cinini istirham ile iktifa olunmuştur. Halbuki sonradan anlaşıldığına göre yalnız Sömbeki kaymakamının Aynaroz'a nakline kanaat idilmiyerek Aynaroz kaymakamı da Sömbeki'ye ta'cin idilmiştir. Hadd-i zâtında ise bu adam, Aynaroz'un idâresine muktedir olsa memuriyyetinden kaldırılmıyacağı gibi Aynaroz'un idâresine muktedir olamadığı surette ehemmiyeti oradan ziyade olan Sömbeki'yi hiç idare idemiyeceğinden ve taraf-ı câmi'ü-ş-şeref-i cenâb-ı şehriyârîden uhde-i âcizâneme tevdi' buyurulan bir yeri iktidârı meçhul ve ahval-i mahalliyeye vukuftan bütün bütün beri olduğu ma'lûm olan bir me'mura teslim idübde orası için vukuundan korkulmakta bulunan inhilâl-i âsâyîşe bir kat daha esbab-ı müessire hazırlamak ne derecelerde hilâf-ı hamîyyet olacağı şüpheden vâreste bulunmağla bendeleri me'muriyette bulundukça böyle bir hareketi ihtiyar idemiyeceğimi beyan ile Sömbeki kaymakamlığına tayin olunan adamın idare idebileceği bir mahalle nakliyle Saîd Efendinin tasdfk-i asaleti istirhâmını tekrar eylemiş isem de aradan bir hayli zaman geçtiği halde henüz bir cevap zuhûr itmemiştir. Bu tehhure nazaran Bab-ı âlfce 'ya tayin olunan kaymakamın bir kere istihdamiyle eğer iktidarsızlığı sâbit olursa andan sonra tebdîli istenilmesine veyahut Saîd Efendinin intihâb komisyonunca imtihan virmiş me'murlardan olmadığı cihetle ta'cini câiz olamıyacağına dair bir mütalea hasıl olabilmesi vârid-i hatır olmaktadır. Halbuki Sömbeki'ye t'cin olunan adamın mühim bir yeri idareye iktidarsızlığı Aynaroz'dan kâldırılmasıyla sâbit ve böyle vak'a hudûsundan korkulan bir yerde me'mur iktidârı tecrübe itmek ise ihtiyatkârlığa ne derecelerde mugayir olduğu müstagni-i ta'rifdir. Saîd Efendinin imtihanlı me'murlardan olmadığına gelince evvelâ tahrîrat müdürleri kaymakamlıklara ta'limât virecek ve hiyn-i hâçette mutasarrıf vekâleti idecek bir me'muriyette bulduğundan ve hattâ mekteb-i mülkiyye-i şâhânedden çıkan talebenin def'aten kaymakamlıkta istihdamlarına cevaz gösterilmekle beraber tahrîrat müdürlüğü gibi kalem zabıtlığında bulunmaları bir müddet maiyyette istihdam olunmalarına muallak tutularak ma'lûmatlı bulunmak hususunca tahrîrat müdürlerine kaymakamlıklardan ziyâde ehemmiyet verildiğinden tahrîrat müdürleri kaymakamlık için imtihan virmek ihtiyacından istisnây-ı tabîi ile müstesnâ bulduklarına ve sâniyen Cezair-i

Bahr-i seffd vilâyetinin ahval-i hususiyetine nazaran me'murları nın imtihan virmiş takımından olması buraca pek de mer'iyül-icrâ olmayıp kaymakam ve müdürlerin bir çoğu imtihansız nasbolunmuş ve ahvâl-i hususiyeye mahalliyeye bu suretle idilen riâyetten pek çok fayda dahî görülmüş olduğuna ve sâlisen intihâb-ı me-murîn komisyonunda verilen imtihanların neticesi me'murların kanunen muayyen olan harekâlına vukuflarını isbattan ibâret olarak bu kabilden olan intihablı me'murlar içinde kanunun manasını anlayacak kadar okumak ve okunabilecek derecede yazı yazmak iktidarından ârf adamlar bulunduğundan kat-ı nazar Sömbeki ahâlisinin iddia itmekte oldukları imtiyâz-ı mevhum cihetiyle oraca idâreye müteallik olan muamelât-ı mukannene-i resmiyyenin hiç biri câri olmadığından imtihan ile sâbit olacak istihkakın Sömbeki'yi idârece hiç bir faydası olamayıp oraya ta'yin olunacak me'murun, birinci şart-ı istihkakı ahval-i mahalliyeye vukufundan ibâret olarak Sâid Efendi ise kaymakamlıklar için iktizâ iden ma'lûmat-ı kanuniyyeyi maaziyâdetin câmi' olduktan başka ahval-i mahalliyeye vukufu dahi matlûbun fevkinde bulunduğuna binâen imtehan mes'alesi dahî istirhâm-ı âcizânemin bihakkin reddini mucib olamaz.

İşte mütaleât-ı meşruhaya ve Sömbeki'nin her zamanda ve hususiyle şu tahrîr-i nüfus karışıklığı arasında ma'lûmat-ı mahalliyeyi hâiz olmayan bir me'mur ile hüsn-i idaresi cidden ve hakikaten kabil olamayacağına binâen ve her ne kadar tahrîrat müdürlerinin nasbı vülât-ı iczama bırakılmış ve Saîd Efendinin yerine ta'ynini inha ittiğim Bahâeddin Beyin me'muriyyeti vilâyetçe tasdik olunmuş ise de Midillü'de bulunduğum zamanlar başıma geldiği gibi tahrîrat müdürleri tebeddül itdikçe ara sıra Dersâdetten imlâ bilmez ve hattâ kâğıd tebyiz itmek elinden gelmez bazı zâtlar da gönderilegelmekte olmağla yine öyle bir mültemes-i gayr-i muktedir mevcûd olup da lüraya sürülmek istenildiği surette çünkü geçen sene mübtelâ olduğum keyifsizliğin za'fını hâlâ bütün bütün bertaraf idemediğim cihetle vücûd-ı çâkerânem vezâif-i mevkule ile berâber bir de kalem zabıtlığını idâreye müsâid olmadığından hizmet-i pâdişâhîde kusur itmek gibi nefsi kemterânemce hastalıktan ve belki mevttan beter bir belâyâ uğramak muhatarasında bulunacağım gibi tahrîrat müdürleri tarafından yazılan şeyleri zâten mutasarrıflar mühürlemekte olduğundan ve bu suretle bir mutasarrıf, tahrîrat mührünün iktidar ve ahlâkından emîn olmadıkça ümûr-ı

kalemiyyenin ve ânın netâyicinden olan mesâlih-i idârenin hüsni cereyânı kabil olamayacağı meydanda bulunduğundan bir mutasarrıfın istihdâm ideceği tahrırat müdürünün kendi intihâb itmek arzu ve istirhâmında bulunmasına itiraz eylemek evliyây-ı umûr hazerâtınca daht mugavir-i insaf görüleceği me'mul olmasına nazaran hem Sömbeki'nin âsâyışını himâyeten ve hem de abd-i kemterlerini iyfây-i vazifeden âciz kılmak ve belki bu yolda hastalanmak muhatarasından vikayeten mumâileyh Said Efendinin Sömbeki kaymakamlığına ve Bahâeddin Beyin Rodos tahrırat müdürlüğüne ta'cinleri hakkında müsaade-i cenâb-ı şehinşâhînin şâyan buyurulmasını suret-i mahsusada istirhâm ve istidâya cür'et eyledim. Bu türlü cüz'iyat için tasdi-i ser-i maâlifser-i cenâb-ı pâdişâhîye cesâret ne kadar büyük bir küstahlık olduğunu bilür isem de cenâb-ı hak ilâ âhir-iz-zaman kutb-ı dâire-i hilâfet efendimiz hazretlerini kâffe-i umûra merciiyyet ve bende-gân-ı şehriyârilerini atebe-i felekmertebe-i mülûkânelerine arz-ı hâcet iktidarından dür eylesin; dünyada hiç bir sıdk ve sevâbın pâ-yi serfir-i şevketmastr-i pâdişâhîye kadar vasıl olmadıkca tervîc ve himâyeye mazhar olmadığını gördüğüm için o cür'etin ihtiyârına mecbûr oldum. Bu kadar tafsiylâta giriştiğim ise ilcâat-ı hâliye ve mahalliyyenin daha muhtasar bir surette izzâhına muktedir olamadığımdandır. Müsted'ciyât-ı meşrûha-i çâkerânemin sür'at-i mümkinine ile nazar-ı takdîr-i kaderte'sir-i cenâb-ı mülûkâneye arzını ve melfuf tebrik arzısının dahî atebe-i felekmertebe-i hazret-i cihandârîye ref' ve takdîmini mürüvvet-i mahsûsa-i kerfânelerinden temennî iderim. Olbabda emr-ü-irâde hazret-i men leh-ül-emrindir. Fî 3 şevval sene 302 ve fî 3 temmuz sene 301 (15 temmuz 1899).

Bende  
Namık  
Mehmed Kemal

(mühür)

#### **Midilli ahâlisinin N. Kemal'den şikâyetleri**

Makam-ı sâmf-i Vekâletpenâhiye,

Daire-i belediye marifetiyle bâ telgraf arz ve takdîmine cür'et eylediğimiz muamelât-ı nizâmîyye ve ubudiyetimize Midilli mutasarrıfı su-i kasden töhmet sıfatını hamlederek bugün bazı i'ânat-

tehdidiyye yapıtırdıktan sonra asâkir-i şâhâneyi kol kol gündüzün kasaba ve mahalleleri derûnuna gezdirmektedir.

Sâye-i âsâyîşvâye-i hazret-i mülûkânede Midilli ahâlisi kulları meşhur ve mütevâter olan sıdk-ı hulûs-ı kâmilemiz iktizasınca müşarûnileyhin işbu su-i efkârını mebnî ittihaz eylediği tedbirini kemal-i tevazu<sup>c</sup> ve hürmet ile kaviiyyen ve katiyyen kabul itmeyüp red ideriz. Olan şikâyatımız yalnız mutasarrıfın zâtına aid olup yakında devlet cânibine arz olunacağı ve daire-i belediyenin işbu telgrafnâmemizi takdîmine vuku-ı inkârına mebnî kulları tarafından imzalandığı beyân ve bu babda icrây-ı iycâbı zımında evâmîr-i muktaziyyenin itâsı istihâmına cür'et kılındı. Ferman.

Fî 17 temmuz sene 300 (29 temmuz 1884).

Bununla bundan sonraki vilâyete çekilen telgrafın ikisi aynı meseleye aittir.

#### Cezâyir-i Bahr-i seftd Vilâyet-i Celflesine

Fî 15 temmuz sene 300 tarihli daire-i belediyeye hitâben telgrafnâme-i âsafânelerinden dolayı Midillü ahâlisi izhâr-ı teşekkür ile zât-ı pâdişâhâne ve vükelây-ı fiham ve zât-i vilâyetpenâhileri hakkında dergâh-ı ilâhiyyeye ed'iiyyet-i mefrûza icrâ ve kadîmden beru mümtaz buldukları ubûdiyyet ve sgdakat-i mükemmesini bir kat daha isbat itmiştir. Mutasarrıfın zâtı aleyhinde vuku bulan teşekkiyât şahsî olmayıb âmme nev'inden bulduklarından anları hâvî arz-ı mahzar-ı yakında vilâyet-i celileye takdim kılınacaktır. Müşarûniley ise hakkında umûmen icrasına kıyam olunan işbu teşekkiyâtı yalnız sıfatlandırarak ahaliyi fesad töhmetiyle mütthem göstermek su-i kasdiyle bugün bir takım îflânât-ı tehdiyye yapıtırdıktan sonra müsellâh olarak asker kulları daht derun-ı kasaba ve mahallelerde gezidirir. İşbu tedbîrinden meydanda olan su-i efkârını resmen ve kat'iiyyen kemal-i ubûdiyyet ile cerh ve red ideriz. Daire-i belediyenin reisi işbu telgrafın imzâlamasını vuku-i inkârına mebnî müşarûnileyhin hüsn-i keyfine göre işbu muamelâtımıza su-i mana verilmemek üzere işbu telgrafı zaten imzalayıp ileride muhaberâtı icrâsına Midillü'nin ihtiyar meclisini tevkîl ittiğimizi arz ideriz. Ferman. Fî 17 temmuz sene 300 (29 temmuz 1884).



## XIX

**Barut kaçaklığına dair**

Saâdetlû efendim hazretleri,

Huzûr-ı hazret-i velînimete takdim olunmak üzere tahrîr ve tertibine ictisâr olunan arz-ı hâl-i darâat maâl-i kemterânem melfuf olmağla ve bu babda dahî iktiza iden vesâtet-i hayriyyenin icrâsı inâyet-i mahsûsa-i kerîmânelerinden mütevakki bulunmağla herhalde emr-ü-irâde hazret-i men leh-ül-emrindedir. Fî 21 temmuz sene 300 (2 ağustos 1884).

Bende  
Namık  
Mehmed Kemal

Mübarek ve muallâ hâkpây-i şevket ihtivây-ı cenâb-ı şehinşâhîlerine mâ'rûz-ı abd-ı ahkar ve çâker-i hâkberâberleridir.

Midilli cezîresinin hücrâ ve muhafazadan hâlî olan iskelelerinden birinde Şira'dan gelme bir seffne tutulmuş ve derûnunda boş olarak yüz elli barut variliyle elli torba saçma bulunmuş olup kaptanı bu varilleri Şira'dan hâlî olmak üzere işтира ve tahmîl itdiğini beyân itmiş ise de boş barut varili alınıp satılır ve bir yerden bir yere nakil olunur eşyâdan olmadığı gibi bir seffne derununda bu kadar saçma mevcut olduğu halde yine o gemide bulunan varillerden hâlî olarak tahmil edilmiş olması itimad olunur şeylerden olmadığına ve zâten Şira'dan cephâne hamûlesiyle buralara doğru bir seffne hareket eylediği şebbenderlikten dahî telgraf ile ihbar olunduğuna nazaran barutun Cezîre'ye çıkarıldığında hiç şüphe kalmamış olmağla nerelere dağıtıldığının tahkiki ve bir de mezkûr barutun kaçırılması sayd ve şikârda sarf için olmağ aaleb-i ihtimal olup maamafih hiristyanların arada hiç bir sebep yok iken bagteten ihtiyâr eyledikleri etvâr-ı serkeşâne ile böyle külliyyetli bir miktarda Cezîre'ye barut idhâlinin bir zamana tesadüfû nazar-ı dikkat ve intibahı câlib görülmekle zabıtaca tedâbir-i tahkikiyye ve ihtiyatiyyenin tezytdi emrinde kusur olunmadığının ehemmiyyet-i maslahat ve müteretti bat-ı ubudiyyet sâikasıyla arz ve beyânına ve hata venisyandan tenezzüh şan-ı celilinden olan hâlik-i teâlâ ve takaddes hazretleri vücûd-ı âlemsûd-ı zıll-ul-lahîlerini ilâ âhir-il-eyyâm hatalardan

masun ve âc'dây-ı din ve devlet-i hilâfetpenâhîlerini nisyân-ı ebedîye makrun buyursun. Tenezzülen ve merhameten ibzâl ve ihsan buyurulan müsaade-i avâtîfâde-i şehriyârîlerine mebnî iki gün evvel takdîmine mütecâsir olduğum arz-ı hâl-i kemterâneme beşerîyyet ve tasavvur-ı muhatabat-ı mülûkâneleriyle pîş-i nazar-i tazîm ve ubûdiyyetde mehâbetnümây-ı zuhûr olması tabîî olan celâil-i saltanat sâikasıyla leflerini unuttuğum iki kıt'ca telgrafnâme suretinin takdimiyle rûsiyâhâne afv-i cemîl ve lûtf-ı celîl-i veliyyün-niamaneileri istîrhâmına cesâret eyledim. Olbabda ve katıbe-i ahvâlde em-rü-ferman ve eltâf-ı bîpâyân şevketlû kudretlû azametlû mehâbetlû merhâmetlû velînfîmet-i bîminnetimiz pâdişâh-ı cihan ve velînfîmet-i âlemiyan efendimîz hazretlerindedir. Fî 11 şevval sene 301 ve ft 21 temmuz sene 300 (2 ağustos 1884).

Çâker-i mahsûs-ı cenâb-ı şehriyârî

Namık

Mehmed Kemal

**Hakkındaki şikâyete karşı N. Kemal beyin müdafrası :**

Saâdetlû efendim hazretleri,

Atebe-i âsmân mertebe-i cenâb-ı şehriyârîye ref<sup>c</sup> ve takdîm olunmak üzere tertîbine mücâseret olunan arz-ı hâl-i sadakatmeâl-i kemterânem leffolunmağla ve nazar-ı iksîr eser-i hazret-i velînfîmete arzı, inâyât-ı kerîmânelerinden mütemennâ bulunmağla olbabda emr-ü-irâde hazret-i veliyy-ül-emrindedir. Fî 4 ağustos sene 300 (14 ağustos 1884).

Bende

Namık

Mehmed Kemal

Muallâ ve mübârek hâkpây-i şevket ihtivây-ı cenâb-ı şehriyârîlerine mâ'rûz-ı abd-i kemter ve çâker-i hâkberleridir.

Min kıbel-ir-rahman muhafaza-i nâmus-ı mazlûmân ve sedd-i dehân-ı bî edebâne müekkel olan fikr-i mâ'delet ve hükm-f siyâset-i cenâb-ı zıll-ul-lahîleri, Midilli hazelesinin gazeteler vasıtasıyla istîmâl eyledikleri zebân-ı tahkîr ve taarruzu kat'itmiş ve bu himâyet-i ihyakârâne abd-i kemterlerini bir hayat-ı ebediyyeye mazhar olmuş kadar minnettâr eylemiş olmağla yine lisan-ı ubûdiyyet

tahmîd ve teşekkürde tekrar-i acz ve ibtihâle mecbur olmuştur. Ne faydası var ki gazetelerin hasıl ittigi su-i tesir hıristiyanlara bir büyük silâh-ı kuvvet olmuş ve İstanbul'a gönderdikleri meb'usların teskin-i mes'ele için becâyış tarzıyla buradan kaldırılmaklıgım mukarrer olduğuna dair neşrettikleri erâcif, ashâb-ı tagallübe karşı acezeyi haylıdan haylı yıldırılmış olduğuna ve Midilli kazasının ekser-i islâmî كادالفر ان يكون كفرا sırrına mazhar olacak kadar zarurete mübtelâ olarak mahsullerini selm tarzıyla satmadıkça iâse-i evlâd ve iyâle muktedir olamadıkları halde hıristiyanlar islâma akçe ikrazından bütün bütün ictinab itmeğe başladığına binâen o biçârelerin bir takımı da şikâyâta iştirâk için Halil Razi Beyi tevkiil iderek Dar-i saâdete îzam eylediler. Halbuki Vali Paşa kulları buraya geldiği sırada mû'teberân-ı islâm yanına giderek müteşekkir olduklarını beyan itmişler idi. Hattâ bu Razi Bey hıristiyanlar mahzarı kendilerine götürdüklerini ve islâmın bir şikâyeti olmadığı çihetle kabul itmediklerini üç gün evvel ötede beride söylediği gibi Vali Paşa bendelerine de ifâde itmiştir. Âsâyış düşmanlarının bu tarz-ı nev zuhûru dahî sâye-i kudretvaye cenab-ı şehriyârlerinde kendilerini ind-el-muhakeme bir kat daha rezil ideceğinden emnim; Çünkü hıristiyanlar tarafından resmen virilen ve hülâsası taraf-ı çâkerâneme de tebliğ olunan şikâyetnâmede bazı karyelerde satılan arazi bedeli iki millete mütesâviyen taksim olunmak lâzımgelir iken taraf-ı kemterânemden münhasıran müslümanlara verilmek, paskalya günleri kiliseye bölüklerle zabtiye gönderilmek âdet iken lağvedilmiş olmak bazı hıristiyan kızları teşvîkat ile müslüman idilmek, despot efendilere riâyet idilmemek gibi hallerden bahsolunuyor; böyle hallerden şikâyet ise dünyada hiçbir müslümanın hayal ve hatırına gelmiyeceği umûr-ı bedhiyyededir. Çâker-i kemînelerine göre dünyada maksad-ı münferid, ubûdiyyet-i mahsûsa-i cenab-ı şehriyârleri dairesinde kalmaktan ibaret olarak o daireden ayrılmadıktan sonra dünyanın her ne tarafında bulunsam müsâvi ve hele evâmîr-i celîle-i cenâb-ı şehriyârîlerinin infâzında idilen sây ve gayretin kabahat şeklinde grsterilmeğe çalışılmasından hasb-el-beşerriyye müteessir olmamak mümkün olamamağla memâlik-i hazret-i pâdişâhîlerinin her noktası kullarınca Midillü'ye müreccah ise de ashâb-ı iştikânın rivâyet ittigi gibi becâyış suretiyle bir yere naklim lâzımgelse evvelâ irâdât-ı seniyye-i pâdişâhîlerinden başka

hiç bir taraftan gelen emre itaat itmediğimi vird-i zebân iden ve hattâ gazetelerde neşreyleyen fesedenin bu defa dahî himâyet-i mahsusa-i mülûkâneleriyle muhakemeden kaçırıldığıma dair bin türlü neşriyat ile maksad-ı hiyânetlerinin en mühim bir cihetini istihsal itmiş olâcaklarından ve sâniyen içtimâ ile şikâyet velev becayış ve belki taltif suretiye olsun bir me'murun infisâlini mûcib olduğu görülmünce bendegân-ı saltanat-ı seniyyelerinden biri buralarda Rusya ve İngiltere ve Yunan ve Patrikhâne târaflarından icrası arzu olunacak her türlü mefâside karşı mürevvic olmaktan başka bir hareket ihtiyar iderse ifây-ı me'muriyet itmesi kabil olamayacağından mukaddemâ dahî arz ve istirhâm eylediğim ve is'âf-ı bâhir-ül-insaf-ı şehinşâhîlerine makrun olduğunu istihbar ile behreyab-ı iftihar olduğum muhakeme hususu mefâside-i mevcûdenin ref'i ve âtîde *inzibat* ve âsâyişin te'mini için çâre-i münferid olduğunu arza cesaret iderim. Vâika virdikleri şikâyetâmenin hâvî olduğu mevad kanunen muhakemeyi câlib görünmüyor ; takdim olunacak cevaplar üzerine Bab-î Âli-i pâdişâhîleri dahî bu re'ye bulunur ise bittabi' iftirâ davasına da imkân kalmaz ve kavânin-i adliyye-i cenâb-ı şehriyârilerinde bir veyâ bir kaç kişinin gerek kendilerine ve gerek umûma müteallik olan mesâilden dolayı arz-ı hâl takdimine ve me'mûrînîn ef'âlinden şikâyete me'zun oldukları gösterilmekte olduğundan bu adamların tertip ettikleri arz-ı mahzardan dolayı kendilerine birşey denilemez ise de halkın selâhiyyet-i kanuniyyesi dereceye münhasır olup yoksa me'mûrîn-i ruhâniyyeden bir rahibin hükûmet aleyhine şikâyet tertibi için kâğıtlar neşriyle bir sancağın umum köyleri halkını da'vet itmesi ve meclis-i idâre ve mahkeme ve belediye ve ihtiyar meclisi a'zâsının içinde bir İngiliz tercümanı, birçok Yunanlı bulunan bir cem'iyet-i fesedeye ön ayak olarak azl ve nasbı hukuk-ı mukaddese-i pâhişâhîlerinden olan me'murların tebdilini musırrâne talep itmeğe ve hele hükûmetce tevkif olunmuş olan adamların cem'iyetle tahliyyesini istemeğe kanunen ve kaideten kat'â cevaz olmadığından ve dünyanın her neresinde olursa bu türlü içtimalara daima fesat nazariyle bakılâgelmekte ve mütecâsirleri kanunen te'dip olunmakta olduğundan çâker-i kemfnelerinin muhakeme altına alınıp alınmamağlığı ve mahkûm olup olmamağlığı husûsunun hiçbir ciheti hukuk-ı umûmiyye nâmına olarak bu içtima hakkında ikame olunacak davayı def'e medar olamayacağı

bedihiyattan bulunmağla ve Sömbeki'de mutasarrıf taşlamak ve zabtiye yaralamak derecesine gelen ve buralarda ve belki her yerde her, türlü fesâdatın en açık bir mebdei olan nümâyîş îftiyad-ı mazarrat'âlûdunun öteye beriye sirâyet itmemesi bir ibret-i mües-sire gösterilmeğe mütevakkıf olmağla hakk-ı kemterânemde olan şikâyet ile nümâyîş mes'elesi birbirinden tefrik idilerek idârece şikâyet hususunun şimdiden tahkikatına teşebbüs olunduğu gibi nümâyîş mes'elesinin daht adliyyece rü'yetine başlansa icrây-ı adalet ve ifay-ı hakk-ı hükûmet buyurulmuş alacağı vârid-i hâtır-ı kasır olmuş ise de irâde-i kerametifâde-i hazret-i zill-ul-lahîleri ne merkezde zuhur ider ise ayn-ı isâbet olacağından olabada ve katibe-i ahvâlde emr-ü-ferman ve adl-ü-ihsân şevketlû kudretlû azametlû mehâbetlû velînîmet-i btminnetimiz pâdişâ-hımız pâdîsâh-ı âlemiyân efendimizdir. Fî 24 şevval sene 301 ve fî 4 ağustos sene 300 (16 ağustos 1884).

Çâker-i mahsûs-ı pâdişâht

Namık

Mehmed Kemal

I

**İrtidadı önlemek için Rodosun üç köyünde Cami inşasına dair**

İhsan-ı cedîd-i hümâyun-ı cenab-ı veliyyün-niamîlerinin farîza-i şükranını nâtık olarak Kemal Bey kullarından bugün gelen posta ile alınan arz-ı hâl huzûr-ı maâlinüşûr-ı cenâb-ı hilâfetpenâhlerine arz -u- takdîm kılındı efendim.

Abd-i sadıkları

Ebuzziya Tevfik

Mübârek ve muallâ hâkpây-ı şevketihtivây-ı cenâb-ı şehin-şâhîye mâ<sup>c</sup>ruz-ı abd-i kemter ve çâker-i hâkberâberleridir.

Cenâb-ı secdefer-mây-ı âdem ve tasliyenümây-ı mefhar-ı âlem şekl-i kubbe nümûn-ı âsmân-ı ibâdethâne-i ins-ü-cân oldukça ve çâr tekbir-i ezân-ı Muhammedî şeş cihât-ı cihanda beka buldukça imâm-el- müslimîn ve zull-ul-lah-i filâlemîn efendimiz azretlerinin vücûd-ı âlemsûd-ı şehriyârilerini kıble-i ikbâl-i ümem ve nâm-ı şevketirtisâm-ı cihandârîlerini ziyetârây-ı menâbir-i izz-u-haşem buyursun. Rodos köylerinde bazı bîçârelerin sâika-i

cehâletle neûzü billahi teâlâ mezleka-i irtidâda düştükleri görülmesi üzerine bazı mülâhazât-ı kasırayı hâvî takdîmine müte-câsir olduğum arz-ı hâl-i kemterânemin lûtfen ve tenezzülen takdîri ve mahzuziyyet-i cenâb-ı şehriyârflerine makrûn olduğunu mübeşşir ve üç köyde dörder beşer bin kuruş masrafla vücuda gelebileceğini arzettiğim mescidler yerine cuma namazı dahî eda olunmak üzere onbeşer bin kuruş sarfiyle birer câmi-i şerif inşasına irade-i kerâmetifâde-i hilâfetpenâhîleri taalluk eylemiş olduğunu ve kur'a hakkında olan mütalea-i ahkârânemin dahî teftiş-i askerî heyeat-i aliyesine havale buyurulduğunu müşîr Besim Bey kulları tarafından keşide olunan telgrafnâme nihâde-i fark-ı tazim olmuştu. Müsted'ây-ı bendegânem ümid-i ahkârânemin kat kat fevkinde olarak terviç ve is'âf-ı şâhânelerine mazhar olduktan sonra bir de taltif ve tatyib-i kemterânem hakkında ibzal buyurulan eltaf-ı bîmisâl-i cenâb-ı şehriyârîleri isti'tâfı hizmet ve is'âfı iyfây-ı hak şeklinde göstermek şanından olan tevâzuât-ı cellle-i münimâne ve تطافات teattufât-ı seniyye-i şâhânelerine mahsûs bir meziyyet olmağla zâten vazife-i şükrânını bihakkin iyfâya kâff lûgat vaz olunmamış ve hele envâ-i avatîf-ı şâhânelerinin teakubundan dolayı ötedenberi dermande-i mahmedet olan çâker-i kemînelerini bütün bütün giriftâr-ı acz ve hayret eylemiştir.

Belây-ı irtidâdın def'i hakkında meşhûd olan azm-ı sıddiki pensend-i zıll-ul-lahfleri nâm-ı ihyâkârî ve diyânet perverî-i hilâfet penâhîlerini buralarca daht halidâne ziver-i zeban-ı tahmîd eyliyeceğinde iştibah olunamaz; gerek zikrolunan köylerde ve gerek Cezfirenin sâir cihetlerinde bulunan ahâli-i islâmiyyenin haklarında bu suretle mebzûl olan ihsan-ı bî imtinân-ı şehinşâhilerinden dolayı girye-i sürur ile secdegâh-ı darâate vaz-ı cebîn-i ibtihâl itdikce tezâyüd-i ömr-ü-ikbal ve tevafür-ı şân ve iclâl-i hümâyunları daâvâtını ne büyük şevk ve meserretle iyfâya muvazabat eylediklerinin ta'rifi kabil olmamağla ve câmi-i şerifler için buraca yaptırılabilen resimler, keşif pusulasiyle berâber Besim bey kullarına gönderilmekle olbabda ve katıbe-i ahvâlde emr-ü-ferman ve lûtf-u ihsan velnîmet-i bîminnetimiz şevketlû kudretlû merhametlû pâdişâhımız efendimiz hazretlerindedir.

Fi 29 rebi-ul-evvel sene 302 ve fi 4 kânun-ı sâni sene 300  
( 16 ocak 1885).

Çaker-i mahsâs-ı cenab-ı şehriyârî  
Namık  
Mehmed Kemal

## XXII

**Kalimnosa tayin edilen hıristiyan bir kaymakamın  
tayinini pâdişâhın red etmesi üzerine**

Saadetlû efendim hazretleri,

Sakız mülhakâtından Kalimnoz kazası kaymakamlığına Bab-ı âlfce bir hıristiyan memur intihap olunduğu halde nezd-i âlî-i veliyyünniamide mazhar-ı tasvib olmadığı samiares-i iftihar oldu ve ayn-ı kerâmet-i hükmünde olan irade-i seniyye-i mülûkâne üzerine tavafür-i ömür ve şevket-i şehinşâhî daavat-ı mefrûzası tekrar olundu. Kalimnoz adası Cezâir-i Bahr-ı seffd vilâyetinde bulunan ve vergileri maktuan alınmakta olan adaların en mühimmi olarak müstakim ve hayrhâh bir me'mura eşedd'i ihtiyaç ile muhtaç olduğundan inhây-ı çâkerânem üzerine mektubî mümeyyizi Reşid Efendinin Kalimnoz kaymamaklığına ta'yini vilâyetten yazılmış ve Bab-ı âlice dahi muahharen tensîb ile arz idilmiş olmağle ve mumailiyh hizmet-i cenab-ı pâdişâhînin vezaif-i diniyye ve akliyyesine vâkif ve hamiiyet-i islâmiyye ve ubudiyyet-i saltanat-ı seniyye ile muttasıf esdikây-ı bendegândan bulunmağla oraya memuriyeti halinde o kadar mühim üir kazanın rızay-ı âlfye muvafık surette idaresi teshil buyurulmuş ve bu suretle Sakız sancağına bir inâyet-i mahsâsa daha ifâze idilmiş olur. Olbapta emr-ü-irâde hazret-i men leh-ül-emrindir. Fi 3 mart sene 304 (15 mart 1888).

Sakız mutasarrıfı  
Namık  
Mehmed Kemal

Zarfın üzeri şöyledir:

Kurenây-ı maalî ârây-ı cenab-ı şehriyâriden saâdetlû Besim bey efendi hazretlerinin pişgâh-ı âlî ve kerîmânelerine arzıdır.





## TERCÜMELER :

### TÜRK VERGİ TAHRİRLERİ\*

*Prof. Dr. L. FEKETE*

*Macarcadan çeviren : SADRETTİN KARATAY*

#### I

#### **Türk vergi tahrirleri hakkında umumi malûmat**

Osmanlı imparatorluğu işgal ettiği bir sahayı doğrudan doğruya idare olunan bir Türk eyaleti haline getirince ilkin bu sahayı askerî bakımdan emniyet altına almış, sonra oradan iktisadi faydalar da sağlamağa çalışarak bu maksatla halkı muntazam vergi ödemeğe tâbi tutmuştur. Türk idaresi, işgali takibeden ilk yıllarda, köy ve şehirler aşığı yukarı daha önceki idare zamanında ödedikleri nispette bir vergi yatırdıkça, bununla yetinirdi; fakat idare

\* Bu sayfalarda okuyucuya L. Fekete'nin 1943-te Budapeşte'de yayınlamış olduğu « Ostrogon sancağının 1570 yılı vergi tahriri » [Az esztergomi szandzsak 1570. evi adoösszeirasa] adlı eserinin Sadrettin Karatay tarafından tercüme edilmiş olan önsözü sunulmaktadır. Bu önsözü Türkçeye çevirtmekten maksadımız Türk vergi tahrirlerinin son derece yüksek olan ve esasen herkesçe bilinen değerine ilgililerin dikkatini yeniden çekmek ve bunları işliyerek yayınlamanın, elde edilecek malzeme üzerinde gerekli incelemeler yapacak olanları bir an önce teşkilâtlandırıp çalıştırma imkânlarını hazırlamanın Türk tarih bilimine düşen başlıca bir vazife olduğunu bir kere daha belirtmektir. Kanaatimizce Osmanlı imparatorluğunun hakiki tarihi tam bütünlüğüyle ancak bu vergi tahrirlerinin yayınlanarak tarihçilerin eline verilebildiği zaman meydana gelmiş bulunacaktır. Böylece, bu vergi tahrirlerinin ışığı altında Anadolu'nun Osmanlı devrine ait tarihini veya Macaristan'ın Türk devri tarihini tamamiyle başka bir renkte göreceğimize şüphe yoktur. Bu bakımdan mübalâgasız olarak şöyliyebiliriz ki, meselâ Macaristan'la ilgili malzeme L. Fekete tarafından tasarlanan şekilde işlenebilse Macaristan'ın 16. ve 17. yüzyıllar tarihini yeniden yazmak mümkün olur, hattâ zaruridir. Macaristan'ın Türk devri hakkında ileri sürdüğümüz bu görüş tabiatıyla Anadolu, Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğunun her hangi bir parçası için de vârittir. Bu itibarla L. Fekete'nin eserine yazdığı bu önsözün ilgililer tarafından anlayışla karşılanacağını ümarız.

Prof. Dr. T. Halasi Kun

teşkilâtını tamamiyle kurunca o sahanın emvalini ve gelir kaynaklarını etraflıca kayde geçirir, bunları mal beyanına tâbi tutarak kütükler tanzim eder ve artık kendi hesabına göre kısmen o mahallin eski âdetine, kısmen yeni konan Türk usulüne uyarak halka vergi yazardı.

Türk devletinin maliye memurları ziraat mahsulleriyle ham maddelerden elde olunan gelirlerin beyanına hususi bir önem verirlerdi, çünkü Türk hükümetinin başlıca gelirleri, imparatorluğun her yerinde olduğu gibi, Macaristan'da da bu kaynaklara, zirai istihisallere ve ham maddelere dayanırdı. Bu vakıa o çağdaki iktisadi hayatın anahatlarından maada Türk devletinin toprağı şahıslara mülkiyet olarak vermeyip sade ödenmesi gereken aidat karşılığı gelir çiftliği halinde intifaini tahsis etmesi ve bu şekliyle de her arazi sahibinin elinde ancak bu intifa hakkına koşulu hizmetler yerine getirildiği müddetçe bırakmasıyla açıklanabilir.<sup>1</sup> Bu duruma göre toprak devlete, biri topraktan geçinen râyanın elde ettiği gelir üzerinden ödediği vergi olmak üzere vasıtasız, öteki de bu râyanın her hangi bir devlet memuruna, Türk tımar sahibine râyalık hizmetleri görerek vasıtalı olmak üzere iki türlü gelir sağlardı.

Devlete böyle iki katlı bir gelir kaynağı olması itibariyle toprak kayıtlarının tutulması Türklerce mühim bir işti. Devletin, maliye teşkilâtına (*Türk haznedarlığına*), daha doğrusu onun başı olan *defterdara* yüklemiş olduğu bu ödevi defterdar kısmen merkez, yani İstanbul defterdarlığı (*defterhane*) memurlarına, kısmen vilâyetlerde bulunan ve keza defterdar denilen kendisine bağlı memurlara ve onların teşkilâtlarına gördürürdü.

<sup>1</sup> Yani Türk hükümeti, islâm şeriatının, «toprak umumiyetle devletin malıdır ve serbestçe faydalanabilecek özel veya her hangi bir müesseseye ait mülk haline ancak küçük ölçüde getirilebilir» kaidesini kabul ettiğinden toprağı eski sahiplerinden alarak devlet emvaline katmıştı. Böylece vaktiyle Macar devletine, hıristiyan kilisesine, şahıslara, Macar kişizadelerine ait arazi ve bunlar gibi Macar devletinin ve hıristiyan kilisesinin malı olan emlak de Türk devletinin malı haline gelmişti ve devlet bunlardan hıristiyan halkın, bazı şahısların veya teşekküllerin elinde bir şey bırakmışsa bu gibilerden mülkiyet hakkını tanıma karşılığı olarak resim tahsil ederdi (*tapu*). Özel şahsiyetlerin mahdut gayrimenkulleri, meselâ şehirde bulunan küçük ikametgâhları üzerindeki tasarruf serbestilerini, şahsi mülkiyet hakkını uzun zaman askıda bırakmak suretiyle, tahdidederdi.

*Vilâyet defterdarı*, toprak mahsullerinin iki nevine göre, iki çeşit hesap tutardı. Bunlardan biri vasitasız hazine gelirine, yani râyanın vergisine mahsustu; öteki ise tımar haklarının durumunu, yani o sırada intifa hakkının devlet tarafından kime verildiğini, kimin faydalanmakta olduğunu gösterirdi. Devlet tımar erbabına asıl toprağı değil, onun intifa hakkını, tımar gelirini verdiği göre, yani maaş yerine tımar haklarını memuruna devrettiği için tımar hakkının, nakit yerini tutan bu kıymetin, ödeme vasitasının gelirsiz kalması, serfin, islâm ıstılâhına göre râyanın tımar sahibine karşı olan vazifelerinden kurtulmaması hazinenin menfaati idi ve tımar hakkı, meselâ ölüm neticesi sahipsiz kalacak, dolayısıyla yeniden hazineye dönecek olursa ona lâıyk olan birine hemen tekrar tahsis olunurdu.

Lüzum görülen yerlerde devlet bu iki çeşit muameleyi, verginin hesaplanmasını ve tımar hakkı üzerinde yeniden husule gelen durumu birbirinden ayırmış ve vergi hesapları hep para (*mal*) üzerinden görüldüğü cihetle vergi işlerinin idaresini öteden beri *mal defterdarı* yahut kısaca *defterdar* denilen memurunun salâhiyeti çerçevesine bırakmıştır. Tımar hakkının beyanını ise başında *tımar defterdarı* bulunan yeni bir teşkilâta vermişti, çünkü tahsisat olarak dağıtılan arazinin adı başlangıçta, genişliğine bakılmaksızın, *tımar*dı. Macaristan'daki Türk vilâyetlerinde de bu iki teşkilâtı çok kere birbirinden ayrı birer daire olarak görürüz; böylece meselâ Budin vilâyetinde de ayrı ayrı birer mal defterdarı ve tımar defterdarı bulunurdu. Buna karşılık sonradan teşkil olunmuş bazı vilâyetlerde tımar tevzii işlerinin idaresi, yani tımar defterdarlığıyla ilgili işler de mal defterdarlığı salâhiyet çerçevesine dahildi.

Tımar haklarının tahsisinde devlete düşen iş, bu tahsisi yapan makamın (büyük tahsislerde padişah adına iş yapan divan, küçük değerdeki tahsislerde vilâyet, yani beylerbeyi) tımar sahibinin her bir köydeki râyadan tahsile hakkı olan para miktarını *tahsis beratında* göstermekten ibaretti. Paranın tahsilinde, tımar haklarının tatbikatında devlet tımar sahibini serbest bırakır ve tahsil olunan paranın defterini tutmağa, bundan hesap vermeğe onu mecbur tutmazdı.

Buna karşılık hazinenin doğrudan doğruya hakkı olan menfaatlerin, râyadan tahsil olunan verginin ise devlet her yıl tam tamına hesabını isterdi. Bu hesabı devletin yukarıda sözü geçen makamı, mal defterdarlığı, bölge bölge, sancak sancak tuttururdu. Meselâ Budin mal defterdarı Budin vilâyetinin genişliğine ve bölge taksimatına, bu vilâyet o vakitler kaç sancağa ayrılmışsa ona göre 15-18 defter tutturur, *tahrir* yaptırırdı. Defterdarın memurları, *eminler*, ilkin mahallinde tahrirde mesnet olacak malûmatı toplarlar, bunun üzerine *kâtipler* bu kayıtları Budin defterhanesinde tevhid ederek *defter* haline getirir ve bu defteri iki nüsha olarak temize çekerlerdi. Budin defterdarı bu temiz nüshalardan birini yıllık tahririn eki olarak imparatorluğun maliye merkezine, İstanbul defterhanesine yollar, öteki nüshayı ise, gelecek yılın vergi tahririnde esas olarak kullanılmak üzere saklardı.<sup>1</sup> Bu suretle bir buçuk yüzyıllık Türk idaresi sırasında gerek imparatorluk başkentinde, gerekse vilâyet merkezlerinde, bazı vilâyetlere ait defterlerden önemli miktarda seriler toplanmış bulunmaktadır.

Budin'de kalmış olan vergi tahrirleri defterhane evrak hazinesinde bulunmakta iken zamanla "actualité," kıymetlerini kaybederek değersiz evrak arasına karışıp gittiği gibi "devamlı savaşlar bölgesi," olan Budin uclarında muhasaralar sırasında da yok olmuşlar ve çok defa muhasara dışında da yanıp kül haline gelmişlerdir. Bir vakitler pek çok olması lâzım gelen bu evraktan bugün ancak pek az kalmıştır. Bunun en büyük kısmını değerli İtalyan istihkâm subayı Marsigli<sup>2</sup> 1686-da geri alınan Budin'in harabeleri arasında defterhanenin eski evrak hazinelerine rasladığı zaman toplayıp götürmüş, küçük bir kısmı da başkaları tarafından, birazı daha önceki savaşlarda harb ganimeti olarak ele geçirilmiş ve hâtıra diye götürülmüştür. Bu evrak bu Batı'lı adamlar vasıtasıyla sonradan Varşova'ya, Stokholm'a, Paris'e kadar genişleyen bir

<sup>1</sup> Budin defterdarlığı için hazırlanan ve Budin'de muhafaza edilen bu defterlerden bazıları da, belki de Budin'in beklenen muhasaralarına karşı alınan tedbirler sırasında imparatorluk merkezine sevk olunmuştur. Defterlerden bir kısmının bugün İstanbul'da ikişer nüsha olarak bulunuşu bununla açıklanabilir, yani ikinci nüshalar Türk başkentine bu suretle gelmiş olmalıdır.

<sup>2</sup> J. L. Beliczay: Marsigli elete es munkai [Marsigli'nin hayatı ve eserleri], Budapest, 1881. Ertekezések a történelmi tudományok köréből [Tarihî ilimlerden araştırmalar], IX. c. 9. sayı.

çevre içinde dağılarak muhtelif Avrupa kütüphanelerine, ilmi koleksiyonlara girmişlerdir ki, bunlar çoktan beri buralarda ilmi araştırmalarda bulunanların serbesçe faydalanabilecekleri bir halde bulunmaktadır.

Macar araştırmacıları bu vesikaları birçok defa incelemişlerdir. İlkın kısa bir yazı ile A. Szilady bunlar üzerine dikkati çekmiş,<sup>1</sup> sonra A. Velics ile E. Kammerer yıllarca üzerlerinde araştırmalarda bulunmuşlardır. Bu sonuncular iki ciltlik tercüme halinde bunlardan bol miktarda örnek vermişlerdir.<sup>2</sup> Bunların Viyana'daki Nationalbibliothek ve Dresden'deki Landesbibliothekte buldukları malzemenen âzami faydalanarak yayınlamış oldukları eserden Türk vergi tahrirlerinin son derece büyük tarihî kaynak değeri taşımakta oldukları anlaşılmıştır, çünkü bu verintilerle Macaristan'ın *pragmatica sanctio*dan bir buçuk yüzyıl önceki nüfus durumu, meselenin birçok kültürel, dinî, iktisadi ve sair cepheleriyle birlikte, hem de Türklerle meskûn sahada, yani başkaca kaynağımız hemen hiç bulunmıyan yerlerde tesbit edilebilmektedir; fakat aynı eser Viyana ve Dresden'de bulunan malzemenin bu meselelerin tamamıyla aydınlatılmasına yeter olmadığını da meydana koymuştur,<sup>3</sup> çünkü bu malzeme mahduttur, ancak muayyen devirlerle ve muayyen bölgelerle ilgilidir ve bazı parçaları da noksandır, bu bakımdan ancak umumi bir fikir vermeğe, belki de daha sonraki araştırmaların yapılmasında rehberlik etmeğe yarar.

A. Velics'ten sonra Türk vergi tahrirlerinin doğrudan doğruya araştırma ve yayınlama işini bu satırların yazarı gaye edinmiştir. Avrupa'nın büyük kitapsarayları, Viyana'daki Nationalbibliothek ile eski Konsular-Akademienin kütüphanesi, Berlin'deki Staatsbibliothek, Leipzig kütüphaneleri (Universitätsbibliothek, Städ-

<sup>1</sup> A. Szilady: A deftereokról [Defterlere dair], Budapest, 1872. Ertekezsek a nyelv- es szeptudományok köreböl [Dil ve güzel sanatlar ilimlerinden araştırmalar], II. C. 11. sayı.

<sup>2</sup> A. Magyarországi török kincstari defterek, fordította Laszlofalvi Velics Antal, sajtó alá rendezte Kammerer Ernő [Macaristan'a ait Türk hazine defterleri. Çeviren: A. Velics, yayınlıyan: E. Kammerer]. I-II., Budapest, 1886 ve 1890.

<sup>3</sup> Velics ve Kammerer'in büyük eserlerinin en göze çarpan eksikliği —eserin başka kusurlarından, pek çok paleografya hatalarından sarfınazar — çok yerinde noksan malûmat vermesindedir. En çok sözü geçen kaynak-yayınlarından olmakla beraber bu eserdeki verintileri işlemek mümkün olmayışı bununla açıklanabilir.

tische Bibliothek ve Bibliothek der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft), Halle kütüphaneleri (Universitätsbibliothek ile Waisenhaus kütüphanesi), Gotha, Münih, Göttingen, Dresden, Wolfenbüttel, Paris, Varşova ve Stokholm kütüphaneleri ödünç verme suretiyle bu çalışmalara büyük bir nezaketle lüzumlu malzemeyi tahsis etmişlerdir. Gösterdikleri bu şükrandeğer yardım sayesinde ki, sahip buldukları Türk tahrir vesikalarından büyücek parçaların Budapeşte'de kopyeleri alınmak mümkün olmuş (bu eserin konusunu teşkil eden Ostrogon "Esztergom," tahriri de bundan yıllarca evvel bu şekilde kopye edilmiştir) ve uzun boylu çalışmalardan sonra Avrupa'da bulunabilen defter şeklindeki bütün Türk arşiv malzemesi üzerine tafsillatlı bir katalog hazırlanabilmiştir. Fakat bu katalog tamamlandığı zaman aşağı yukarı şu kanaate varılmıştır ki, Batı memleketleri kütüphanelerinde saklanan bütün malzeme bir arada bile Türk idaresi altında yaşamış olan bütün Macaristan sahasını kucaklamamaktadır ve bu sahanın tam bir şekilde tanıtılmasını ancak bir zamanlar Budin'den Türk başkentine sevk edilmiş bulunan ve — eğer kalmışsa — Türk arşivlerinde raslanabilecek olan tahrirlerden bekliyebiliriz.

Vaktiyle Macaristan'daki vilâyetlerden usulü dairesindeki resmî kanalla İstanbul'a sevk edilmiş olan tahrirler o zamandan beri geçen yüzyıllar zarfında keza birtakım tehlikeler geçirmişler, yangın, çürüme neticesi bunların da çoğu yok olmuştur.<sup>1</sup> Böyle olmakla beraber İstanbul arşivlerinde bugün de çok kıymetli malzeme, bu meyanda Macaristan'la ilgili vergi tahrir defterlerinden mühim bir miktar mevcut bulunmaktadır. Bu arşivlerin tafsillatlı bir katalogu veya meselâ Batı arşivleri üzerine mevcut A. Velics tercümesi gibi bir rehber bulunmadığından 1937-de Türkiye'de arşiv hizmetinde bulunduğum sırada o zaman *Devlet arşivi* denilen, sonradan *Başbakanlık arşivi* adını almış olan evrak hazinesinde artık tasnif edilmiş bir halde muhafaza olunan malzeme arasında rasla-

<sup>1</sup> Her ne kadar Türkiye'de tarihi yadigârlar bugün daha dikkatli bir muhafaza altında bulunmakta ise de son bir nesillik zaman zarfında fevkalâde değer taşıyan üç arşiv, yüzyılın başlarında Şeyhülislâmlık Arşivi, bundan on beş yıl kadar önce Adliye Sarayı Arşivi ve geçen yıl Üniversite Edebiyat Fakültesi binası yanmış ve her defasında bu yapılarla birlikte büyük miktarda, son derece değerli arşiv malzemesi, yazma evrak mahvolup gitmiştir ki, bu da İstanbul yangınlarının ne büyük âfet olduklarını gösterir.

dığım Macaristan vergi tahrirleriyle ilgili olanlarını aşağıda gösteriyorum.<sup>1</sup> (Bu listede tahriri yapılan bölgenin adı,<sup>2</sup> onun yanında defterin o zaman taşıdığı işareti, yani cilt numarası ve tam veya takribî olarak tahririn yapıldığı zaman görülmektedir.)

Budin (Buda)	226. s. Büyük (Kanuni) Süleyman devri (1520-1566).
	356. s. 970 (milâdi 1562-63).
	459. s. 966 (1558-59).
	545. s. Kanuni Süleyman devri (1520-1566).
	555. s. 988 (1580-81).
	987. s. <sup>3</sup> Kanuni Süleyman devri (1520-1566).
	992. s. 989 (1581-82).
Çanad (Csanad)	936. s. <sup>4</sup> 987 (1579-80).
Ösek (Eszek)	714. s. (yılı ?).
Ostrogon (Esztergom)	225. s. XVII. yüzyıl.
	472. s. (yılı ?).
Gerejgal (Garazgal)	187. s. III. Murat devri (1574-1595).
Hatvan (Hatvan)	256. s. IV. Mehmet devri (1648-1687).

<sup>1</sup> I. Karacson'un 1910-1911-de İstanbul'da yapmış olduğu arşiv araştırmaları sırasında, araştırmalarının son devresinde eline geçmiş olan ve pek ziyade önem vermiş olduğu bu çeşit tahrirler belki de bizim burada göstereceklerimizin bazı parçaları idi. Karacson bu vesikalar hakkında daha etraflı bilgi vermemekte, sade bunları Velics ve Kammerer'in kitaplarında tanıtmış oldukları tahrirlerden daha değerli bulunduğu ve «kopye edilmelerinin muazzam bir iş» olduğunu kaydelemektedir. Bu büyük işe Karacson hastalığı ve çok geçmeden vuku bulan ölümü sebebiyle başlayamamıştır. Hâtıralarında (Szechenyi Umumi Kütüphanesi yazmaları) bu malzemeye dair fazla izahat vermiyor.

<sup>2</sup> Sözü geçen İstanbul arşiv rehberindeki maddeler sade bazı tahrirleri içine alan ciltlerin başında bulunan sancaklardaki tahrirleri göstermektedir; her hangi bir cilt birkaç sancağı ihtiva etse de —ki çok kere vakidir— bu husus ve sancakların adları, ne arşiv rehberinden, ne de bizim tanzim ettiğimiz listeden anlaşılmamaktadır.

<sup>3</sup> 226 sayılı defterin aynıdır. 987 sayılı defter başından eksiktir, fakat daha dikkatli yazılmıştır.

<sup>4</sup> Çok kötü bir haldedir.

	617. s. II. Selim devri (1566-1574).
	673. s. (yılı ?).
	938. s. (yılı ?).
Ilok (Ilok)	1024 s. IV. Mehmet devri (1648-1687). 873. s. Kanuni Süleyman devri (1520-1566).
Kopan (Koppan)	896. s. III. Murat devri (1574-1595). 932. s. (yılı ?)
Lipova (Lippa)	88. s. 962. (1554-55). 494. s. II. Selim devri (1566-1574).
Mohaç (Mohacs)	916. s. Kanuni Süleyman devri (1520-1566). 935. s. Kanuni Süleyman devri (1520-1566).
Nograd (Nograd)	109. s. 978. (1570-71). 292. s. 977. (1569-70). 502. s. 982. (1574-75). 925. s. (yılı ?).
Peçevf (Pecs)	176. s. 987. (1579-80). 590. s. <sup>1</sup> (yılı ?).
Pojega (Pozsega)	206. s. 952. (1545-46). 365. s. III. Murat devri (1574-1595). 652. s. 972. (1564-65). 799. s. III. Murat devri (1574-1595). 976. s. 947. (1540-41). 983. s. 947. (1540-41).
Şimontorna (Simontornya)	194. s. Kanuni Süleyman devri (1520-1566). 408. s. Kanuni Süleyman devri (1520-1566).
Seçen (Szecseny)	321. s. 962. (1554-55).
Segedin (Szeged)	278. s. 986. (1578-79). 371. s. 968. (1560-61). 636. s. II. Selim devri (1566-1574). 737. s. <sup>2</sup> 986. (1578-79).

<sup>1</sup> Kötü bir haldedir.

<sup>2</sup> 278 sayılı defterle aynı gitmektedir, fakat onun son sayfaları bunda yoktur.



Seksar (Szekszard)	499. s. 999. (1590-91). 525. s. 988. (1580-81). 684. s. III. Murat devri (1574-1595).
Üstüni Belgrad (Szekesfehervar)	535. s. <sup>1</sup> IV. Murat devri (1623-1640).
Serem (Szerem)	579. s. II. Selim devri (1566-1574). 631. s. 986. (1578-79).
Solnok (Szolnok)	166. s. 1000 (1591-92). 290. s. <sup>2</sup> (yılı ?).
Tamşavar (Temesvar)	553. s. 974. (1566-67). 906. s. 962. (1554-55). 928. s. 987. (1579-80). 112. s. 973. (1565-66). 975. s. 987. (1579-80).
Uyvar (Ujvar)	115. s. IV. Mehmet devri (1648-1687). 653. s. 1075. (1664-65).

İmdi yukarıda gösterilen, Macaristan'la ilgili vergi tahrir cetvellerini Avrupa yazma arşivlerinde bulunan aynı malzeme ile karşılaştıracak olursak İstanbul'daki malzemenin çok daha zengin, aynı zamanda bunun bazı ciltlerinin merkez için hazırlanmış nüshalar olduğundan, umumiyetle daha itinalı yazılmış olduklarını, bu itibarla daha faydalı ve tariht kaynak değeri daha yüksek olduğunu görürüz. Şu halde Macaristan'la ilgili vergi tahrir işlerinin incelenmesine bunlardan başlanmalıdır. Bu yadigârların işlenmesi, Türk hâkimiyeti altına girmiş olan Macar topraklarındaki nüfusu âdeta noksansız olarak tanıtabilir, hattâ yer yer en ideal şekilde, biri Türk hâkimiyetinin başlangıçlarını, biri aynı hâkimiyetin orta devresini ve biri de sonunu göstermek üzere iki-üç makta hazırlanmasına bile imkân verir ve böylece sade Türk hâkimiyetinin başlıca neticeleri değil, belki de umumi gelişmenin en önemli hareketleri gözümüzün önünde canlanmış olur. Avrupa koleksiyonlarındaki malzeme ile ise ancak bu Türkiye arşivlerindeki malzemeyi tamamlamak için lüzum görüldükçe meşgul olunmalıdır.

Yazık ki, maksada daha uygun olan ve daha verimli görünen bu yolda bugün henüz yürüyememekte ve İstanbul'daki tahrir

<sup>1</sup> Çok kötü bir haldedir.

<sup>2</sup> Takriben 166 sayılı defterin aynı görünmektedir.

malzemesini inceleyememekteyiz, çünkü bu malzemenin kullanılması ve fotoğrafisinin alınması için 1937-de ve 1939-da henüz izin verilmiyordu. Bu vaziyette çaresiz daha mütevazı imkânlarla yetinmemiz gerektiğinden biz de Avrupa koleksiyonları içinde hacimleri ve bütünlükleri itibariyle en üstte gelenleri ve tarihî kaynak olma bakımından en değerli olanlarını seçerek bunları tasfiyeye ve işlemeğe koyulduk. İşte Ostrogon ( Esztergom ) sancağına ait 1570 yılı tahririnde bu vasıfları bulduğumuz için daha yakın bir inceleme ve yayınlama konusu olarak aşağıdaki sahifelerde bunu alıyoruz.

Ostrogon sancağının 1570 yılına ait vergi tahrir defteri Berlin'deki Prusya Devlet Kütüphanesi Doğu Eserleri Dairesinin (Preussische Staatsbibliothek, Orientalische Abteilung) malıdır. İşareti : "Pet. II, Nachtr. I., Adı : "Defter-i mufassal-ı livası Ostrogon der vilâyet-i Budun,,. Budin vilâyeti Ostrogon livasının mufassal defteri. Bu tahrir islâmların tarihine, yani hicrî tarihe göre 978-de, milâdi 1570 yılı 5 haziranından 1571 yılının 25 mayısına kadar süren zaman için hazırlanmış olup burada 1570 tahriri diye adlandırışımız yalnız kısalık hatırı için değil, içindeki verintilerin 1570 yılı mahsulüne ait oluşundandır. Defter 85 yapraktan, yani 170 sahifeden ibaret olup biraz noksanı vardır. Kitabın kab sahifesinden herhalde livası kanununun metni ve Ostrogon râyasının adlarını gösteren bir veya birkaç sahife eksiktir. Defterin sonunda, son sahifede sancağın geliri, sonra bu çeşit tahrirlerin bitimlerinde usulden olan defterdarın imzasıyla salâhiyetli kadının tasdik derkenarı noksandır. Sahifeler avrupai sayılarla numaralanmıştır.

## II

### **Ostrogon sancağının 1570 yılına mahsus vergi tahriri**

Türk vergi tahrirlerinin ilk sahifesinde o devir padişahının süslü bir sanatla yazılmış adı ve kısaca unvanı, yani *tuğra* bulunmaktadır. Elimizdeki tahririn başındaki tuğranın metni şudur : "Selim Han İbn-i Sultan Süleyman, muzaffer daima,,.

Tuğradan sonra gelen sahifede usulen o sancağın *kanunu*, yani sancakla ilgili olarak çıkarılmış ve her zaman yürürlükte bulunan emirnameler toplu bir halde bulunur ki, kanunların ço-

ğunda görüldüğü gibi, bunlar "lüzumu halinde göz önünde bulunması", kaydiyle, hükümetin emri üzerine buraya konmuştur. Ostrogon sancağının 1570 yılına ait vergi tahrir defterinde kanun eksiktir. Bu eksikliği gidermek için sancağın başka bir kaynaktan öğrendiğimiz, ziraatle ilgili olan, böylece defterimizdeki malzeme ile alâkası bulunan ve onun bazı maddelerini açıklayan noktalarını bu eserin ilâvesinde gösteriyoruz.

Kanundan sonra tahrirler sancak dahilinde bulunan büyük arazi sahiplerini ve bunların gelirlerini, böylece padişahın, beylerbeyinin, sancak beyinin has çiftliklerini ve bunlardan elde olunan gelirleri göstermektedir. Bazan da has, ziamet, tımar diye ayrılan arazilerin her birinden sancak dahilinde kaç adedinin bulunduğu kaydolunur. Bunların, vergi tahrirlerinin esas kısmıyla alâkası olmayıp bunlar sade tahrir vazifelerini kolaylaştırmak için mal memurlarının kaydetmeyi faydalı buldukları bilgilerdir.

Bu giriş kısmından sonra asıl vergi tahriri başlamaktadır.

Vergi tahrir defterlerini mal memurları her zaman aynı usul dairesinde, bir örnek tutmamışlardır. Tahrirle ilgili verintileri toplamağa ve bunları tevhidetmeğe lüzumu kadar vakit buldukları barış zamanlarında mevcut şekle uygun olarak, bir şema üzerine çalışıyorlardı. Bu zamanlarda memurlar köy köy dolaşır, aile reislerini ve aile içinde hayatta bulunan yetişkin erkekleri yazar, köyde vergi ile mükellef kıldıkları evlerin sayısını, köyden temin olunacak gelir miktarını verirler, sonra da bunu buğday, mahlût, tahıl, şıra ve saire diye bazı istihsal kollarına ayırırlardı. İstihsal neticelerinden bazan bundan da etraflı hesaplar verilirdi: meselâ Segedin (Szeged) sancağına ait vergi tahrirlerinden birinde her aile kaydının hizasında elde olunan hububat cinslerinin ve bunlara düşecek öşrün miktarı gösterilmekte, her ailenin kaç tane arı kovanı, hayvanı, bilhassa koyunu bulunduğu işaret olunmakta, hasılı her ailenin varlığı üzerine ayrı bilgi verilmektedir. Buna karşılık bazı yeni ele geçirilmiş olup maliye makamlarının elinde henüz oraya ait esaslı bilgiler bulunmayan bölgelerde veya savaş zamanında, etraflı bilgi elde etmeğe vakit ve imkân olmayan yerlerde yapılan tahrirlerde teferruatı bir yana bırakarak sade başlıca neticeleri göstermişlerdir, böylece her köyde aile reisleri kaydedilmeksizin köyün vergisi bir kalemde gösterilmiş, sade vergiyi kimin (usulen köy muhtarı), ne zaman, kime teslim ettiği, bölge mal

veznesine nasıl yatırıldığı ve köyün Türk tımarcısının kim olduğu v. s. gibi düşünceler katılmıştır.

Ostrogon sancağının 1570 yılı vergi tahriri vergi tahrirlerinin yukarıda gösterilen iki şeklinden birincisine, gitgide umumileşmiş, usul haline gelmiş olan şekline göre hazırlanmıştır; bunda yerin adı, ne türlü bir iskân olduğu yazılıdır, orada oturan erkeklerin kaydı vardır, evlerin numaraları, kesilen verginin, yani hazine gelirinin miktarı gösterilmiştir ve nihayet bu gelirin müfredatını gösterdiği de vakidir.

Tahrire giren yerler oradaki iskân şekline göre şehir, köy ve *pusta* olarak ayrılmaktadır. Türk kayıtlarında şehir adı Macarcadan geçme *varoş* söziyle, köy sözü *kariye* ve Macarca *puzta* (o. *pusta*) kelimesi ise *mezraa* olarak alınmıştır.

Macaristan'ın Türk hâkimiyeti altına geçmiş olan bölgelerinde *varoş* denilen yerin hüviyeti islâm-Türk âleminde *şehir* tâbir edilen yerin hüviyetiyle aynı değildi, çünkü Türklerin şehir dedikleri yerde kadı ve mülki idare bulunduğu halde Türklerce *varoş* denilen iskân yerlerinde bu resmî şahsiyetlerin veya makamların bulunması şart değildi. Macaristan'daki Türk *varoşu* Türk devrinde bile oldukça gelişmiş idarî teşkilâtıyla, canlı iktisadi hayatıyla ve panayır kurma hakkıyla, içerisinde Türk kadısı otursun oturmasın, daha kalabalık, daha büyük bir yer, Macar şehrinin halefi idi.

Köy deyimiyle küçük iskân yerleri anlaşılıyordu; *pusta*, yani *mezraa* ise oturulmayan, sade yakın köylerden birinin faydalandığı ve hazineye bu suretle irat getiren yerlerdi.

Yerin adı verildikten sonra defter, şehir ve köylerdeki, vergiyle mükellef aile reislerini ve bunların yetişkin erkek çocuklarını kaydetmektedir (sade defterin son 2-3 sahifesinde bunu göremiyoruz, burada yalnız köy veya *mezraa*nın ödiyeceği verginin miktarı yazılıdır) ve adlardan sonra o yerde bulunan evlerin (*hane*) sayısı verilmektedir. Hanelerin sayısı umumiyetle vergi mükellefi kişilerin sayısından aşağıdır, yani "hane," bazı ahvalde birkaç ad vermekte, birkaç aileden teşekkül etmiş bulunmaktadır.

Bu verintileri o yerin hazineye sağladığı *gelir yekûnu* takib ediyor. Bu yekûnun tâyininde tatbikatta iki usule baş vurulduğunu görmekteyiz. Eğer defterdar her hangi bir köyle geçen yılki verintilere dayanan götürü hesap bir para ödemesi hususunda anlaşmışsa o zaman vergi yıllık götürü, maktu bir miktar üzerinden

kesilir ve müfredata girilmez ; ortada böyle bir anlaşma yoksa, yani köy her zamanki mahsulü üzerinden vergi veriyorsa, o vakit mahsulün hesabı yıldan yıla müfredatiyle tutulurdu. Gelir yekünü (*hasıl*) müfredattan sonra değil, müfredat listesinin başında gösterilmektedir.

Yıllık götürü vergiyi (*ber vech-i maktu*) kısmen, nüfusu fazlaca ve varlıklı olup maktu vergi ödemenin mahzurlarını göze alabilen, aynı zamanda ödenecek verginin köy halkı arasında taksimini ve bunun tahsili işlerini üzerine alan köyler taahhüdederdi. Fakat bunlardan başka, Türk memurlarının her yıl mahsulü kontrol için gitmeleri değmiyen bazı küçük yerler ve nihayet merkezden uzak, uclarda veya asıl siyasi hudutlar dışında bulunup da vergi tahsilatının yahut tımar sahibinin kolay kolay gidemediği küçük yerler de vergilerini maktu olarak öderlerdi.

Vergiler bazı mahsullerde mahsulün onda biri ile ve para olarak veya sade para olarak gösterilirdi. Esasen vergi mahsul olarak da gösterilmiş olsa yine para ile ödenirdi.

Verginin maktu olarak ödenmediği yerde mahsulün veya verginin müfredatı gösterilirken ödenecek maddeler kâh *öşür* (onda bir),<sup>1</sup> kâh *resim* (vergi) diye gösterilmiştir.

Öşürle resmin müfredatları gösterilirken Türk veya Macar kıymet ölçülerinin karışık olarak kullanıldığı görülmektedir.

Hububat hesaplarında aslen Araplardan alınma *keyl* kullanılırdı ki, Türkler bunu *kile* şeklinde söyler ve yazarlardı ; Macar râya ise onlardan alarak *kila* derdi. Macaristan'ın Türk devrinde iktisadi hayatta çeşitli Türk ve Macar hububat ölçüleri arasında çeşitli kileler bulunduğundan malûmatımız vardır. Meselâ Budin uc havalisine mahsus "Budun'un uc kilesi,, Kula (Gyula) havalisine mahsus "Kula kilesi,, ölçülerinin adlarını bilmekte isek de bunların hacimleri hakkında bilgimiz yoktur. Türkler muhtelif yerlerin

<sup>1</sup> Hazine öşrü Türk imparatorluğunun her yerinde mahsulün tam onda biri değil, kırallık Macaristan'ında *decima* denilen öşürde olduğu gibi çok zaman daha fazla idi. Türkiye'de öşrün mahsulün yarısını bile tuttuğu olurdu. Mamafih bilindiğine göre Türkler Macaristan'daki arazilerinden hazine vergisini tam onda bir olarak toplamışlardır ve Ostrogon sancağı kanununda da mahsulden ancak onda bir alınması yazılıdır. Buna göre mahsulün tamamı öşre tâbi tutulduğu ve hükümet memurunun da kanunda yazılı miktardan fazla vergi kesmediği normal şartlar altında köyün mahsulü, köye kesilen verginin tam on misli olurdu.

kileleri arasında çok kere bir fark gözetirlerdi ve en çok kullanılan başkent kilesinin (*İstanbul kilesi*) hacmı da çok defa 18 ve 22 okka (1 okka 1281 gram) arasında değişirdi ki, aşağı yukarı 22-28 kilogram tutar. Kile kıymetinin böyle çok kere değişmesi yüzünden zannederiz ki Türkler, hiç olmazsa Macaristan'daki hâkimiyetlerinin ilk zamanlarında, Macar köyüne kilenin sade adını götürmüşler, fakat hakikatta Macar köyünde hangi ölçek kullanılıyorsa onunla ölçmüşlerdir; bu suretle kile deyince yerine göre orada kullanılan ölçęi anlamışlar ve bunu hiçbir karışıklığa ve hazinenin zarar görmesine meydan kalmaksızın kullanmışlardır, çünkü yukarıda da işaret ettiğimiz gibi hükümet adamları öşrü muayyen bir hububat ölçęiyle ölçerler, fakat bunun yerine para toplarlardı, yani hububatın hesabını ayniyat olarak değil, para olarak görürlerdi.

Tahrirlerimizde hacım ölçüsü olarak *pinte* kullanıldığını görmekteyiz ki, bu herhalde bugünkü bildiğimiz hacım ölçüsüdür.

Para vahitleri arasında keza karışık olarak Macar ve Türk paralarının adlarını görüyoruz.

Türk para vahidinin esası ve küçük meblâğların hesabında en çok kullanılan vahit *akçe* denilen ufak bir gümüş sikke idi ki, ilk basıldığı zamanlarda, XIV. yüzyılda tahminen 0.750 gram gümüşü ihtiva ederdi. 1555-te akçe Budin'de 2-2.5 dinar değerdi ve kırkı bir Türk kuruşu, ellisi bir Macar florini tutardı; tahririmiz zamanında değeri artık daha küçüktür. Şu resmî fiat tesbitleri akçenin o zamanki kıymetini gösterirler: bir domuz veya bir kovan arının değeri 20 akçe (vergesi, yani değerlerinin onda biri 2 akçe olduğuna göre), bir kuzu 15 akçe, bir araba ot 10-20 akçe, bir kile mercemek 5 akçe.

Türk devleti hâkimiyeti altına geçirdiği sahalara kendi parasını yetiştiremediği için epeyce zaman eski Macar parası da piyasada sürülmüştür; Macar parası resmî Türk dairelerinde de geçerdi, hattâ Türk makamlarının da bu para ile ödemelerde buldukları olurdu. Meselâ Üstüni Belgrad (Szekesfehervar) müslüman din adamları 1572-de tahsisatlarını Macar parası olarak almışlardır. Kaynaklarımızda Macar meskûkatından Macar altını: "forint," (*flori*, nadiren *forind*) ve *penz*, *peniz*, *penüz* adlı bir ufaklık para sık sık geçmektedir. Elimizdeki tahrir bir pint sıra bedelini 3 penz, bir kile buğdayı 12, bir kile mahlûtu 6 penz hesabederek en zi-

yade sıra ve hububat öşürleri yerine ödenen nakdi, penzle ifade etmektedir. Anlaşılan —penz daha kıymetli olduğu halde— resmî veznelere yapılan ödemelerde penz akçe ile müsavi değerde, veznelerden yapılan ödemelerde ise daha yüksek değerde tutulmakta idi.

Vergi tarhının müfredatında maddelerin sıralanışı hep aynı şekilde, cetveldeki maddelerin sırasına göre yapılmıştır.

Müfredatın tanziminde bazı yerlerde birinci madde olarak kapıların sayısını bulmaktayız. Kapıların sayısı çok kere evlerin sayısına denktir (bazan biraz fazla), yani bunlar umumiyetle aynı usulle tesbit olunmuşlardır. Her kapıdan tahsil edilen verginin miktarı elimizdeki tahrir yılında 50 akçe iken birkaç yıl sonra yapılan Sigetvar (Szigetvar) tahririnde 60 akçe olmuş, daha sonraları akçe değerinin düşmesi yüzünden gittikçe artarak devrin sonunda 320 akçeye kadar yükselmiştir. *Kapu* namı altında ödenen vergiden kapı vergisi, "*resm-i kapu*," diye Türk tımar sahibi-ne ödenen ve tahririmiz devrinde keza 50 akçe tutan vergi anlaşılmamalıdır; yukarıda söylediğimiz gibi hükümet makamları tımar sahiplerinin vergilerinin tahsili ile ilgilenmezler ve bu vergilerin cinslerini devlet vergisi cetvellerinde göstermezlerdi (tımar sahibi ile râyanın birbirine karşı olan münasebetleri çoğu zaman bunların kendi aralarındaki anlaşmalarla tanzim olunurdu). Burada hesabı verilen vergi hazine vergisidir, fakat bu Macar "kapu vergisi,"nden alınma olmayıp Balkanlar'da ve Anadolu'da raslanan bir nevi Türk vergisidir. Bu vergi Türk kanununun *haraç* dediği, başka kaynaklarda Türk ıstılâhına göre *cizye*, *avarız* diye adlandırılan verginin aynı idi. Zaten buna benzer tahrirlerde başta sözü geçen vergiye kâh *cizye*, kâh *avarız*, bazan da —bir florin tuttuğu için— *flori vergisi* (*resm-i flori*) denmektedir ve bu tahrir defterlerinin başında *cizye* defteri, *avarız* defteri ve saire diye yazmaktadır. Bizde bu vergiye, belki Batı dillerinin tesiriyle pek yerinde olmayan yeni çıktı bir tâbirle "baş vergisi," demek âdet olmuştur.

Tahririmiz ikinci yerde daima buğday öşrünü zikretmektedir. Burada öşrün miktarını Türk hububat ölçüsü olan kile hesabından kayıt ve bir kile buğdayı 12 penz üzerinden değerlendirerek bütün köyün bu nam altındaki gelirini gösteriyor.

Üçüncü madde karışık hububat (*mahlût*) olup bunun hesabı da aynıdır. *Mahlût* deyince bugün Türklerce karışık ekilen buğ-

dayla arpa mahsulü anlaşılır ki, buna *melez* de derler, tahririmizdeki mahlûtun buğday ve çavdar melezi olması muhtemeldir.

Bunu takibeden vergi maddesi orman ve mera vergisi "*resm-i hime ve kâh*,"dır. Bununla râya orman ve meradan yaptığı istifadeleri ödemiş oluyordu. Orman ve mera kullanma hakkı vergisi (bedeli) kapı başına tesbit ve bu nam altında her köyde kapıların sayısına göre, her kapıya 20-şer akçe üzerinden tarh olunurdu. Birkaçı bir arada bir kapı teşkil eden aileler bu vergiyi ortaklaşa öderler ve orman - mera kullanma haklarından vergileri nispetinde faydalanırlardı.

Bundan sonraki vergi maddesinde, bağ vergisinde, bağ sahibinin müslüman oluşuna veya olmayışına göre iki usulle karşılaşmaktayız. Mahsulünün büyük kısmını şaraba ayıran hıristiyan bağ sahibi, bağının mahsulünden *öşür* verir, üzümü meyva olarak yetiştiren ve onu ezse bile bundan dinin haram ettiği şarap yapmayıp kaynatarak dinin müsaade ettiği tatlı içki (*şıra, pekmez*) yapan müslüman bağ sahibi ise muayyen şartlar altında bağın yerinden vergi verirdi (*resm-i dönüm*). Ancak bir müslüman bağını gayrimüslim birinden satın almışsa o da *öşür* vermekle mükellef bulunurdu. Yani hazinenin *öşür* olarak tahsil ettiği yekûn dönüm vergisi olarak aldığından fazla tutardı ki, evvelce daha yüksek vergi matrahı olan bağın sonraları daha aşağı bir matrah olmasına hazine bir zarar göze almaksızın müsaade edemezdi. Zaten tahririmizde müslüman bağlarından bahis yok gibidir, böylesine yalnız büyücek müstahkem yerlerde, bahsettiğimiz bölgede yalnız Ostrogon'da raslanırdı.

Şıra vergisi nakit olarak tarh edildiği gibi domuz besliyenlerden alınan vergi de nakde tahvil edilirdi. Bu sonuncusu *bidattı*, çünkü müslümanlıkta şeriat domuzu temiz hayvan saymadığından devlet hazinesi gelirine karıştırmazdı; domuzdan vergi alınmasına ancak sonradan padişahlar izin vermişlerdir.

Bundan sonraki vergi maddesi arı besleme (*öşr-ü gevare*) olup *öşür* şeklinde hesaplanır ve kovan başına iki akçe vergi alınırdı.

Keten *öşrü* (*öşr-ü keten*), lâhana, biber ve soğan *öşrü* (*öşr-ü kelem u biber u piyaz*), bazan mercemek *öşrü* (*öşr-ü ades, ades*) ve meyva *öşrü* (*öşr-ü meyva*) daha az miktarda gelir sağlardı.

Tahririmizde bunlardan başka birkaç kalem gelir maddesi daha görülmektedir ki, bunlar râyanın istihaliyle ilgili vergiler



olmayıp birtakım hazine haklarının, hazine mahsulünün, hazine malının kıymetlendirilmesinden husule gelirdi. Bazı köylerin sınırları içinde hazine malı olarak kalmış, elde olunan otu araba hesabı değerlendirilen çayırlar, çarklarının sayısına ve çalışmasına, bütün yıl veya altı ay işlediğine göre bir vergi tarh olunan veya imalâtı üzerinden gelir getiren değirmenler bulunduğu gibi nadiren, pek az yerde balık avı hakkı da hazine uhdesinde kalmış olur ve hazineye istihsale göre, yani her zaman değişen bir gelir sağlardı. Son madde olarak zirai suçlardan tahsil edilen ceza paraları (*bad u hava*), evlenme vergisi (*resm-i arusan*, çünkü evlenme izni bir resme tâbi idi, gelinin kız veya dul olduğuna göre 30 ile 60 akçe arasında değişir ve bu ücretin hiç olmazsa bir kısmı hazinenin olurdu) ve fıçı vergisi (*resm-ı fıçı*) gelmektedir. Bu üç vergi kaynağı bir arada bile ancak küçük bir yekûn tutardı.

Pek az yerde gelirler arasında *niyabet* adlı bir para cezası daha göze çarpmaktadır ki bu, suç işleyenlerden tahsil edilen para cezasıdır. *Serbest tımar* denilen bazı arazilerde bu paralar tımar sahibine, serbest olmalarıyla ise kısmen hazineye ait olurdu. "Niyabet,, kaydını gördüğümüz yerde o arazinin serbest tımar olmadığını anlamaktayız.

Elimizdeki tahrir Ostrogon sancağı içinde 470 coğrafi yerin (şehir, köy, mezraa) vergisini kaydetmektedir. Bu 470 yerden kesin olarak tâyin olunabilenleri haritaya alacak olursak sancağın sahası aşağı yukarı meydana çıkar. O zamanlar sancak Esztergom ve Bars illerini tamamıyla, Hont ilinin batı, Nyitra ilinin güney, Komarom ilinin kuzey kısımlarını ve nihayet Tunaötesi'nden Pilis ve Komarom illerinin bazı yerlerini ihtiva etmekteydi.

Sancağın hudutları doğuda Budin ve Nograd sancakları, kuzeyde, batıda ve kısmen güneyde Macar kiralığı, güneye doğru daha ileride Budin ve Üstüni Belgrad sancaklarıya çevrili idi. Hududunu yer yer tam olarak, bazı yerlerde tahminî olarak çizilebilmekteyiz. Sancağın hududu İpoly'un Tuna'ya döküldüğü yerden başlayarak Börzsöny dağları (sath-ı mailleri) hattı üzerinde, sonra İpoly ve Selmeçz vâdisinde kuzeye doğru Szitna'ya kadar ilerlerdi. Demek oluyor ki, hududun Türk arazisine temas eden, yani Türklerin iç hudutlarından sayılan bu kısmı nispeten tam olarak çizilebilir (buraya ait olan birkaç yer sancak bünyesinden uzak düşmekte ise de bu, Türklerin o zamanki idari taksimatında görül-

medik bir şey değildir; buna benzer tahrirlerde her hangi bir bölge içerisindeki bir mevkiin başka bir bölgeye bağlı olduğuna dair notlara az raslanmaz). Fakat artık Szitna'dan öteye sancağın hududunu takibetmek zorlaşır. Sancak hududu buradan itibaren aynı zamanda memleket hududu idi ve o zamanki iki devlet arası münasebetlerini sanki vergi defterleri de aksettiriyorlarmış gibi sancağın hududu şuraya buraya çarpa çarpa belirsiz şekilde devam etmektedir. Hudut Szitna'dan batıya dönerek ve Ujbanya altından geçerek Zsitva vâdisine varıyor, Zsitva vâdisinde Kosztolany'nın üstünde Nyitra dağı geçerek, Nyitra kalesi üstüne ve arkasına uzanıyor ve bu civarda güney-batıya saparak belirsiz bir hat üzerinde Vag'a ve Vag boyunca Tuna'ya ulaşıyordu. Sancak hududunun Tunaötesi'ndeki kısmı Pilis ve Vertes dağlığında Budin ve Üstüni Belgrad sancaklarıyla ve Macar kiralığıyla temas etmekteydi; Macar kiralığı tarafına düşen kısımda Ostrogon'dan batıya doğru Almas'a kadar Tuna'ya dökülen derelerin kaynak bölgesini Tuna'nın yatağıyla muvazi bir hatla bağliyaçağı düşünölebilen hayalî bir çizgi, hudut olarak alınabilir.

Hudut hattının bu belirsizliği kısmen şununla izah edilebilir ki, Türk-Macar memleket hududu, bilindiğı gibi, tam olarak çizilmiş değildi, iki taraf barış antlaşmalarında yalnız şu veya bu kalenin nereye ait olacağı üzerine anlaşılır, fakat bazı köylerin hangi kaleye, hangi tarafa ait oldukları meselesi barışın akdinden sonra da münakaşa konusu veya kuvvet işi olurdu. Bu belirsiz duruma karşı Türk idaresi yabancılık göstermiyor, hattâ işine de geliyordu, çünkü hâkimiyetini "barış,, denilen zamanda da genişletmek için bu durumdan faydalanıyordu. İki devlet arasında yapılan müzakerelerde Türk mümessilleri: "Bir zamanlar bütün Macaristan Budin'in idaresi altında idi, hakkına kalırsa şimdi de Budin'in hâkimiyeti altında bulunması lâzım gelir,, derlerdi; bu görüş neticesi hududa yakın ilk köylere karşı Türk makamlarıyla Türk beyleri tabiatıyla daha geniş haklar ileri sürebiliyorlardı. Yüksek rütbeli komutanlarla küçük memurlar, paşalar, beyler, köyleri birer birer vergiye bağlamak, yani tâbi köy haline getirmek için haberler salar, akıncılar yollarlardı. Bunlardan bazılarında ilkin az, âdeta sembolik denebilecek bir vergi kesilir, fakat bir kere "Türk devleti defterine,, geçip tahrirler sonunda nüfus (aile reisleri) cetvelleri İstanbul'ca da malûm olunca taahhütlerinin altından kolay kolay

sıyırılmazlardı ; Türk hükümeti bunları devletin esas bünyesinden saymakta ve iki devlet arasındaki müzakerelerde Macar kiralılığını bu köylerden vazgeçirmeğe, yani ona tedricen genişlettiği vergi hududunu memleket hududu, siyasi hudut olarak tanıtmaya çalışırdı.

Bu genişlemenin bazı hareketleri Ostrogon sancağı vergi tahrirlerinde de gösterilebilir. Sancak 1543-te, Ostrogon'un işgali üzerine teşkil olunmuştur. O zamanlar henüz, hususiyle Tuna'nın sağında, dar bir sahayı içine almakta idi, çünkü sol kıyıda Türklerin belli başlı bir kaleleri yoktu. Fakat Ostrogon'un karşısında ortaçağdan kalma Kakat mezraası yanında Ciğerdelen (Macarlar Çekerden derler) parkanını yaptıktan sonra, burasını köprü başı olarak kullanmak suretiyle Tuna'nın sol kıyısında da durmadan hâkimiyetlerini genişlettiler. Bu genişleme sancağa bağlı köy ve hane sayılarının yükselişinden de bellidir. Köylerle mezraaların sayısı 1553 vergi tahririnde 216 iken 1570-e kadar 470-e yükselmiştir ve bu 470 köy ve mezraa arasında evvelki, yani eski tahririne ait defterde adı geçmiyen 131 köy ve mezraa bulunmaktadır. Demek ki bunlar 1570 tahririne tekaddüm eden tahrirden beri vergi altına alınmışlardır. Bu 131 köy ve mezraadan bazıları sancağın iç kısımlarında bulunmakta olup daha önceki tahririne yanlışlık veya bilememelik yüzünden dahil edilmemişlerdir (misal: Dömös, Tat, Dag, Valmod, Zsido), fakat bunların çoğu ta batı uclarda bulunmakta olup iki devlet arasındaki anlaşmaya göre Türk idaresine dahil değildi ve sırf cebri tazyik neticesi, belki bu suretle Türklerin tecavüzünden kurtulmak ümidiyle, vergi ödemeyi taahhüdetmişlerdi. Komran kalesinin dibindeki Fizik tö, Bars ve Nyitra illerinde Ledec, Geszte, Nagy Tormos, Lüki, Malomszeg ve Zsitva, sonra Nyitra nehrinin batısına düşen daha 100 kadar köy bu yerlerdendi.<sup>1</sup>

Bu şekildeki genişleme Türk hazinesinin kolayca zenginlemesini sağlamamıştır, çünkü bu hal Macarlar tarafında ilkin bir telâş ve ürkü uyandırmış, sonra da mukavemet husule getirmiştir. Kirallık

<sup>1</sup> Sancakta hanelerin sayısı da aynı nispette yükselmekteydi: 1556-da 2.432, 1570-te 4.206, 1576-da 4.204, 1585-te 4.356 hane bulunuyordu (Viyana Nat. Bibl.-teki Türkçe yazmalar, Mxt 587 s.). Bu yükseliş kısmen Türk arazisindeki tahririn daha esaslı bir şekilde yapılması, kısmen yeniden tâbi kılmalar, «vergi tahrir hududu» nun ileri alınması neticesinde meydana gelmiştir.

sarayı, vilâyetler ve arazi sahibi büyük Macar beyleri bu Türk zoruna karşı koymuşlar ve neticede ya Türklerin kırallık arazisinde vergi toplamalarına mâni olmuşlar, yahut da serflerini Türk akınlarına maruz bulunmayan daha uzaktaki mülklerine götürmüşlerdir. Böylece vergi tahsili pek başarılı olmamıştır. Türk vergi defterlerinden öğrendiğimize göre 1553-te o zamanki 2.432 hanenin hemen yarısı, 1.208 hane vergice bakayaya kalmış, 1585 yılında, o zamanki 4.356 haneden 772-si kaçmış veya hicret etmiş, ötekilerin vergilerinin arkası da parça parça, yıllarca süren taksitlerle ancak alınabilmiş ve 1588-de bile daha bakaya kalmıştır. Bu durumu defterdardan sonra idari makam da göz önüne almak ve hudut meselesinde Macar kırallığıyla görüşmelere başlamak zorunda kalmıştı. Bu görüşmelerden ve uzun tartışmalardan sonra hudut hattı tam olarak çizilmiş ve Türk hükümeti zararına olarak biraz geriye alınmıştır. 1570 yılı tahriri Ostrogon sancağının en fazla genişlemiş olduğu yıllara aittir.

Üzerinde 470 şehir, köy ve mezraa bulunan bir sahayı tek bir merkeze bağlamak idare bakımından uygunsuz olurdu. Gerçi imparatorlukta, hele onun iç kısımlarında Ostrogon sancağından daha geniş saha tutan sancaklar görürüz, hudut boylarındaki sancaklar umumiyetle daha küçüktüler, çünkü küçük birlikler asıl maksada, memleket müdafaa işine daha elverişli idiler ; fakat ister küçük, ister büyük bir saha üzerinde bulunsun, bir sancak daima daha küçük bölgelere, *kaza* ve *nahiyelere* ayrılırdı. Ostrogon sancağı da işte böyle daha küçük parçalara bölünmüştü ve başka Türk kaynaklarından öğrendiğimiz gibi Nyarhid nahiyesi, Komran nahiyesi sancağın birer parçası, daha küçük birer bölgesi idiler. Fakat 1570 vergi tahriri bu bölgeleri kaydetmemekte, sancağı küçük bölgelere ayırmaksızın ve mevkileri gruplandırmadan sıralamaktadır.

Sancağın toplu bir manzarasını şu şekilde verebiliriz. Sancak arazisi üzerindeki şehir, köy ve mezraaların sayısı, dediğimiz gibi 470 ve sancakta mevcut hanelerin sayısı ise 4.206'dır. Bunların vergilerinden hazine hakkı gelir olarak 1.647.590 akçe temin edilmekte idi ki, bu yekûna Ostrogon şehrindeki râya evlerinin, yani bunlara ait verginin yekûnu ile cetvelde doldurulmamış olan birkaç gelir maddesini de katmak lâzımdır. Bu malûmatı bazı maddelerin toplanmasından elde ediyoruz ve bu toplama işini, yekûnlar sancağın

başka bir yıla ait veya başka sancaklar üzerine hazırlanmış bu çeşit cetvellerin aynı maddeleriyle kolayca karşılaştırılsın diye kitabımızda 470 madde halinde gösteriyoruz. Fakat bunun gibi daha başka toplu bilgiyi böyle uzun çalışmalarla da elde edemeyiz, çünkü verginin ancak 121 yerde müfredatlandırılmış olduğunu görmekteyiz, halbuki buğdayı, mahlûtu râya sade bunların kayıtlarda gösterildiği yerlerde değil her yerde ekiyordu, domuz da her yerde, vergileri maktu olarak alınan köylerde de besleniyor, arı ile de her yerde meşgul olunuyordu. Bunun gibi bağcılık da defterlerdeki müfredatta adları geçen yerlerden başka köylerde de vardı. Hattâ bazı köylerde haylı önemli şekilde idi, çünkü maktu vergi ödiyen yerler arasında sade küçük köylerle mezraalar değil, büyücek yerler ve şehirler de buluyoruz.

Sancağa bağlı olarak gösterilen 470 yerden Ostrogon, Bat,<sup>1</sup> Bator Keszi, Komjat, Magyar Szögyen, Nemet Szögyen, Nagy Sarlo, Nyarhid, Verebely, Udvard, Uj Bars ve Zseliz olmak üzere 12-si varoş (şehir), 365-i köy, ötekiler oturulmuş mezraa veya sınır bölgesi idi. Haneler sayısının nüfus sayısını aksettirdiğini kabul edecek olursak en kalabalık yerler 90 haneli Bat, 75 haneli Bator Keszi ve sırasıyla Nagy Sarlo ve Zseliz 70-er, Szalka 69, Nagy Muzsla, Magyar Szögyen ve Mezö Ölved 60-ar, Udvard 50, Naszvad 49, Györök, Pereszleny ve Börzsöny 45-er, Madar, Kis Sarlo, Köhid-Gyarmat, Vamos Mikola, Köbölkut, Nagy Marot, Perbete ve Nagy Guta 40-ar hane idi. En çok vergi ödiyen yerler: 40-ar bin akçe veren Bat ile Szalka idi (bu ikisi ve yuvarlak bir yekûn ödiyen öteki yerler vergilerini maktu olarak yatırırlardı). Börzsöny 29.318, Verebely 24.000, Nagy Sarlo 23.000, Zseliz 20.791, Kemend 20.752,<sup>2</sup> Bator Keszi 20.555, Udvard 20.000 akçe. Üç yerin, Szalka, Börzsöny ve Kemend'in vergileri, bunlar köy sayıldıkları halde bazı şehirlerin vergisini geçiyordu.

Elimizdeki tahrir adları yazılan şehirlerin iktisadi hayatları, halklarının "şehirdeki," uğraştıkları işleri üzerine pek az bilgi vermektedir. Bunların sanat hayatlarından hiç bahis olmadığı gibi

<sup>1</sup> Tercümümüzde küçük varoşların, köylerin ve mezraaların adlarını, Türkçelerinin tesbiti henüz pek güç görüldüğünden, aslında olduğu gibi, yani Macarca şekliyle verdik. S. K.

<sup>2</sup> Tahririmizin ilk sahifesinde Kemend'ten alınan gelir 20.252 akçe, vergi müfredat cetvelinde, 198. sayıda 20.752 akçe olarak gösterilmiştir.

ticaretleri üzerine de sade panayırları zikir olunmaktadır. Fakat alınıp satılan maddelerin adları yazılmamış, pazar veya panayırların hazine geliri (yer parası) da ancak iki yerde kaydedilmiştir. Bu miktar yılda, Magyar Szögyen'de 250, Nemet Szögyen'de 290 akçe tutmaktadır ki, buna dayanarak satılan malın değerini aşağı yukarı 150-200 florin olarak tahmin edebiliriz. Şehirler halkının başlıca meşgalesi ve gelirlerinin en önemli kaynağı, vergi maddelerinden anlaşıldığı üzere, köylerde olduğu gibi keza ziraatti ve bunda da iki istihsal kolu, buğday ziraati ve bağcılık başta geliyordu. Bu alanda teferruatlı incelemeye girişmek niyetinde olmakla beraber yine de rasgele alınan birkaç misalle bu iki istihsal kolunda ulaşılan neticelerin bazı yerlerde aile reislerinin, yani verilen adların sayısına göre nasıl bir nispet teşkil ettiğini gösteriyoruz. Buğday mahsulü, buğday üzerine kesilen verginin on misli olarak alındığında, muayyen yerlerde şu şekli almıştır:

	Eldé olunan buğday	Hanelerin sayısı	Hane başına düşen or- talama	Adları ve- rilen şahıs- ların sayısı	Bir kişi- ye düşen ortalama
Nagy Muzsla	6.250 kile	60	104 kile	95	66 kile
Pozba	1.700 "	10	170 "	35	49 "
Nagy Györöd	3.000 "	10	300 "	27	111 "
Bator Keszi	7.000 "	75	93 "	194	36 "
Zseliz	8.350 "	60	140 "	287	29 "
Varsany	1.000 "	6	167 "	21	48 "
Födemes	1.040 "	6	173 "	24	44 "
Lehotka Gyarmat	100 "	12	8'33 "	24	4 "
Nagyod	1.500 "	14	107 "	40	37'5 "
Csata	1.700 "	12	142 "	49	34 "
Sagi Prepost Leand	450 "	5	90 "	13	35 "
Cseke	2.040 "	15	136 "	75	27 "
Farnad	5.500 "	38	144 "	112	49 "
Kis Ölved	1.750 "	10	175 "	42	41'5 "

Eğer aynı hesapları, mahsulü yine öşrün on misli olarak almak suretiyle, en önemli öteki zirai istihsal koluna, şıra istihsaline — hem de misalin daha faydalı olabilmesi için yukarıda sayılan

yerlerde değil, başka yerlerde — tatbik edecek olursak aşağıdaki sonuçları elde ederiz :

	Elde olunan şıra	Hanelerin sayısı	Hane başına düğen or- talama	Adları ve- rilen şahıs- ların sayısı	Bir kişiye düğen ortalama
Harsas					
Terjen	4.500 pint	9	500 pint	17	265 pint
Kis Tata	200 "	16	12 "	29	7 "
Madar	9.000 "	40	225 "	115	78 "
Pozba	4.000 "	10	400 "	34	118 "
Neszmely	11.500 "	12	958 "	45	225 "
Szalka	2.667 <sup>1</sup> "	69	38 "	115	23 "
Nadazs	11.700 "	10	1.170 "	23	506 "
Bator					
Keszi	15.000 "	75	200 "	194	77 "
Szanto	4.530 "	15	320 "	51	106 "
Visk	15.000 "	25	600 "	77	195 "
Magyar					
Szögyen	12.450 "	60	207 "	129	97 "
Nemet					
Szögyen	2.160 "	30	72 "	56	39 "
Mezö					
Ölved	10.000 "	60	167 "	126	79 "
Köbölkut	5.000 "	40	122 "	82	61 "
Börzsöny	60.190 "	45	1.338 "	154	391 "
Nagy Fegy- -vernek	1.350 "	20	67 "	49	28 "
Kis Fegy- -vernek	7.000 "	10	700 "	18	389 "

<sup>1</sup> Szalka ile Nagy Fegyvernek şıra vergilerini yıllık götürü olarak öderler, birincisi 8.000, ikincisi 4.050 akçe verirdi. Bu yerlerde gösterilen pintlerin sayısını tahminî ve ortalama olarak almalıdır. Biz bu rakamı, vergi miktarını bir pint şıra fiyatına, 3 akçeye taksim etmek suretiyle bulduk.

Bu verintilerin daha etraflı incelenmesi, yekûn edilmesi veya karşılaştırılması Macar tarih araştırma işlerini çok bakımdan ilgilendirecek ve hele iktisat tarihi üzerine yapılacak çalışmalarda kaynağımız malzemesinden çok faydalanılacaktır.

Başka bir bakımdan tahrirde geçen adlar, aile reislerinin ad listesi bu kaynağın en değerli kısmını teşkil edecektir, çünkü bu tahrir o çağlara ait buna benzer başka kaynağımız, meselâ *Macarca dicalis*lerimiz bulunmayan veya kısmen bulunan bir saha ile ilgilidir; aynı zamanda bu tahrir o saha üzerinde maddi menfaatlerden başka bütün diğer meselelere karşı ilgisiz bulunan bir hükümet tarafından hazırlanmış, resmî, muteber bir vesikadır. Türk defterdarlığının bu eseri o saha insanları hakkında tamamiyle tarafsız, menfaat gözetmeyen, kanaat verici şahitlik yapmaktadır.

Ancak bu şahidin ifadesi yabancı bir yazı ile, hem de o yabancı yazının artık çoktandır kullanılmıyan ve geniş çevrelerde bilinmiyen bir şekliyle yazılmıştır. Bunun anlaşılır bir hale konması için yazısının "çevrilmesine," lüzum vardır. Şimdi burada bu "çevrilmeden," eldeki malzemenin işlenmesi usulünden bahsedeceğiz.

### III

#### **Türk vergi tahrirlerinin yayınlanmasında güdülen usul**

Türk vergi tahrirlerinin işlenmesi birtakım kısa Türkçe veya Farsça cümlelerin tercümesinden ve Arap harfleriyle yazılı yer ve şahıs adlarının çevriyazısından ibaret olan bir iştir. Yani esası Türk paleografya bilgisine dayanır ve çözümlenmesi Türk paleografyasındaki malûm güçlüklerin ve okuyuşta çok zaman raslanan kararsızlıkların yenilmesine bağlıdır. Vergi tahrirlerinin muayyen bir fikir ifade etmek için kaleme alınmış, okunuş güçlükleri bazan karine ile de yenilebilen muntazam cümleler teşkil etmeyip, yani devamlı bir metin olmayıp, birbiriyle ilgisi bulunmayan, hem de çeşitli dillerden alınma birtakım şahıs adlarının sıralanışından ibaret oluşu paleografik zorlukları artırmaktadır. Macar kırallığının eski arazisiyle ilgili böyle bir tahrirde Arap harfleriyle "Türkçe olarak," yazılmış Macar, Sırp, Hırvat, Slovak, Alman, Rumen... v.s. adlarına raslarız. Bunlar arasında herkesçe bilinen adlar bulunduğu gibi, pek nadir veya o çağdan beri kaybolmuş, unutulmuş adlar da vardır. Bu adlar Arap harfleriyle uzakça bir geçmişte,



muayyen bir çağda yazıldığına ve bunların yazılış tarzı bir gele-  
neğe bağlı bulunmadığına göre okunmaları daha zor ve çok za-  
man şüphelidir.

Bazı Arap harflerinin bünyelerinden olan ve okuma hususunda kendine benzeyen harften ayırdetmeğe yarıyan diyakritik noktaların tahrirlerde kullanılan yazı tarzında (*siyaka* yazısının işlek bir şekli) konmasının zaruri bulunmayışı, hattâ noktasız yazılışının moda oluşu defterdeki adların okunuşundaki güçlüğü artırmaktadır. Diyakritik noktaların konmayışı sade noktalı harflerin (31 harften 18-inin) ses değerinin değil, bazı, her zaman noktasız olarak yazılan harflerin ses değerinde de kararsızlık husule getirmektedir ( çünkü her zaman "ya burada da nokta eksikliği varsa,, şüphesi uyandırır ve böylece harfler başka türlü de okunabilirler), şu halde harflerin büyük çoğunluğunda ses değeri kararsızdır.

Adların okunuşu şu bakımdan da zor bir iştir ki, elimizdeki tahrir muayyen yerlerin (muayyen köylerin) yazılış sırasına göre birbirini takibeden, mahallinde hazırlanmış bir cetvel olmayıp ayrı kâğıt yaprakları üzerine alınmış ve sonra beyaza çekilerek defter haline getirilmişlerdir ve belki de bunda bazı yerler birbirinden uzak sahifeye düşmüş ve adların yazılışında beyaza çekme sırasında da yanlışlıklar yapılmıştır.

Bununla beraber bir-ikisi müstesna, yer adlarının okunuşunda muvaffak olunmuştur.

Yer adlarının tâyini, asliyle karşılaştırılması, bu kadar kolay olmamıştır, zira demin de söylediğimiz gibi tahrirler defter haline getirilirken birbirine yakın olan köyler uzak sahifelere düşebilmişlerdir. Bir yerin adı açıkça yazılmışsa ve sancak içinde bu ad yalnız bir kere geçiyorsa, bunun tâyini pek güç olmamıştır. Başka birçok hallerde Türkçesinde okunan meşruhat yardımıyla yer tâyin edilmiştir. Meselâ "Ujfalú, Nagy Ker köyü yanında,, yahut ". . . . köyü, Garam'da değirmeni vardır,,. Ama böyle meşruhat en ziyade aynı addaki köylerin ayırdedilmesinde işe yaramıştır, bazı tekerrürlü geçen yer adlarının tâyini bu takdirde bile kararsız kalmıştır. Böylece birçok Ujfalú'lar, Totfalú'lar ve muhtelif Marot'lar içinden bazıları ve şöyle 20-30 kadar sair yer adı tahmini olarak dahi tâyin edilememiştir. Bu sonuncuların çoğu nüfussuz köy veya mezraa olmalıydı ki, vergileri az bir yekûn tutmakta,

mahsulleri müfredatlanmamış bulunmaktadır. Kitabımıza eklediğimiz haritada kesin olarak tâyin edilemeyen köyler gösterilmemiştir.

Tahrirdeki soyadlarının okunuşunda yer adlarının okunuşundan da çok zorlukla karşılaşılmaktadır. Soyadlarının okunması için mahallî dilin, mahallî coğrafya şartlarının, oradaki tabii ârızaların mahallî adlarının, siyasi tarihin o yerle olan münasebetlerinin, soyadı kategorilerinin, v. s. bilinmesi herhalde şarttır ve bunun içindir ki mahallî şartlarına, adlandırma âdetlerine doğrudan doğruya vukufu olan kimse eldeki ad malzemesinden belki de paleografça okunuşu kararsız diye işaret edilen adların asıllarını keşfedebilir. (Şunu da kaydedelim ki, soyadı onu taşıyanın ne müslüman, ne de Balkan'lı olmadığını gösterir ve Macaristan'a ait tahrirlerde soyadı daima özadın önünde gelir. Müslümanlarla ortodokslarda o zamanlar henüz soyadı yoktu ve kendilerini, adlarının önüne baba adını getirerek tanıtlardı.)

Özadlarının okunuşu soyadlarının okunuşundan çok daha kolay bir iştir, zira özadlarının sık sık tekerrüründen yazılış tarzları daha iyi öğrenilebiliyor. Zaten tahrirlerin okunmasında da amelî bir giriş olarak özadlardan faydalanılmaktadır.

Malzemenin yayınlanmasında *fonetik çevriyazıyı* seçtik, hem de Macarcanın ses işaretleriyle ve fonetiğiyle, onları yazan Türk memurun yazısında görüldüğü gibi halkın ağızından nasıl duyulmuşsa, veya kendi yazdığını nasıl okumuş yahut okumağa çalışmışsa, öyle yazdık. Yazıların yayınlanmasında hatıra gelebilecek diğer usuller ya daha az amelîdir, yahut da daha az elverişlidir.

Yazılı malzemeyi en sadakatli şekilde yayınlıyabileceğimiz fotoğraf yoluyla, *tıpkıbasımlarla* yayınlama Türk vergi tahrirlerinin yayınlanmasına elverişli değildir, çünkü bu usul malzemeyi nihayet mahdut sayıdaki Türk paleograflara tanıtmayı kolaylaştırır, halbuki tahrirlerin muhteviyatı bunlardan ziyade, sayıları daha çok olan mahallî tarih araştırmalarını ilgilendirir.

Diğer bir usul, meselâ Lâtin harfli kaynakları "matbaaca dö-külmüş,, aynı harflerle tab ve teksir eden neşir usulü daha (*tıpkıbitik*) varsa da Türk harflerinin yayınlanmasında bu da tatbik edilemez, çünkü tahrirler, yukarıda da söylediğimiz gibi, tam olarak yazılmış harflerle değil, diyakritik noktaları bile konmamış kesik harflerle yazılmıştır. Şu halde tıpkıbitik usulü kısmen teknik bakımdan da

tatbik olunamayacağı gibi zaten malzemeyi de daha yakından tanıtamaz, fotoğraf kopyesi, yani tıpkıbasım ne gösteriyorsa o da ancak onu verir.

Üçüncü bir şekil, malzemenin *o zamanki Türk harfleriyle* (Arap harfleri) yazılmışını, bunun matbaacılıkta kullanılan harfleriyle yayınlamak olabilirdi. Türkçe bir metin veya eski Türk harfli (Arap harfli) yazı kullanan halkla ilgili adlar veren bir malzemenin yayınlanmasında eski Türk harfleriyle yayınlamak en doğru yol olabilir ve Lâtin harfli bugünkü Türk yazısının çıkışından sonra dahi ilmi ihtiyaçları karşılayabilecek tek usul budur. Fakat tahririn hazırlandığı çağda Türk harfleriyle (Arap harfleri) yazmayan halkın oturduğu yerlerde o zamanki Türk yazısıyla yapılan yayınlama, maksadı ancak kısmen karşılayabilir ve malzemenin yayınlanmasına keza elverişli değildir, zira yayınlanacak malzeme yazılması matlup sesleri sade kesik Arap harfleriyle göstermekle kalmayıp bundan başka vokalleri de çok zaman göstermez. Öyle ki, bu şekildeki yayınlamada adlar birçok surette okunabilir veya okunamaz bir halde kalırlar. Meselâ Macar *Kerekes* adı *Krkş* harflerinin, *Gergely* adı *Krkl* harflerinin, *Benedek* adı *Bndik* harflerinin karşılıklarıyla v. s., yani okuyanın bir türlü faydalanamayacağı şekillerde yazılmıştır.

Bunlardan başka bir de ihtisas ilimleriyle uğraşanların, verecekleri kelimenin asıl harflerini canlandırmak istedikleri, fakat asıl harflerle olan yayınlamanın, meselâ Arap harfleri bulunmadığı zaman kullanmak zorunda kaldıkları *çevribitik* denilen yazı usulü hatıra gelebilirdi. Bilindiği gibi bu çevribitik usulü Lâtin alfabesi üzerine kurulmuş olup birtakım işaretler (nokta, çizgi ve saire) yardımıyla Arap harflerini canlandırmağa yararlar (meselâ Arapça *sad* harfini göstermek için altından noktalı ş, *ayın* harfini göstermek için mütaakıp harfin üst ön kısmına konan yarım dairecik :<sup>c</sup> v. s.<sup>1</sup> Bu işaretlerin değerleri nispeten kolayca öğrenilebileceğine göre tahrirlerin bu yazı şekliyle yayınlanması malzemeyi esaslı bir şekilde göz önüne koyabilirse de buna karşılık kendi hususi

<sup>1</sup> Çevribitik usulünün onu her kullanana göre değişmesi bu usulün mükemmel olmadığını gösterir; bunun için en son beynelmilel müsteşrikler kongresinde bunun bir şekle konması üzerine denemeler yapılmıştır (bk. Die Transliteration der arabischen Schrift, Denkschrift dem 19. internationalen Orientalistenkongress, Leipzig, 1935).

harfleri ve işaretleriyle yabancılık ve müphemlik getirir ki bu da bir yandan şaşırtıcı bir tesir yapar, öte yandan da çok zaman mânasız ve maksatsız görünür. Macarcanın hâkim olduğu bir sahada: meselâ Nagy, Szabo, Sebestyen gibi adların ciltler boyunca Nâk, Şâbō, Şebōşkin şeklinde geçmesindeki zarureti okuyucu bir türlü izah edemez. Şu halde vergi tahrirlerinin yayınlanmasına bu usul de fonetik çevriyazı kadar elverişli değildir.

Bu çeşit kaynakların yayınlanmasına umumiyetle fonetik çevriyazı en elverişli olduğundan vaktiyle Türk imparatorluğu içinde bulunan çeşitli halklara ait vergi tahrirlerini hep o halkların kendi alfabeleriyle, mahallî telâffuzla, daha yakın misal vermek için söyliyelim, Sırpplarını hep Sırp, Hırvatlarını hep Hırvat v. s. ve Macarlarını de Macar alfabasıyla, keza Türklerini de Türk alfabesiyle,<sup>1</sup> mahallî telâffuza göre yazmak ve yayınlamak gerekir. Dil sahalarının birbirine temas ettiği yerlerle ilgili halkların araştırmacıları kendi bakımlarına göre çalışabilirler, çünkü böyle yerlerde muhtelif dillerden çıkma adlar hem ses, hem de şekil bakımından karşılıklı olarak alışılmış bir şeydir. Netekim meselâ Bogdan, Petko, Vukovics v. s. gibi adlar Macar gözüne, Macar kulağına nasıl yabancı değilse muayyen yerlerde yaşayan Slovak, Sırp veya Hırvat kavminden bir kimseye de Szabo, Nagy, Kis ve daha bunun gibi birçok Macar adları yabancı gelmez.

Tahrir malzemesi fonetik çevriyazıyla da tam ve şüphesiz olarak yazılamaz ve kullanışı okur için bu şekilde de pek kolay olmaz. Türk yazısıyla yazılmış adların muayyen bir şekilde Türkçe bir *nuance* almış olacaklarını, yumuşıyacağını veya sertleşeceğini, uzayıp kısılacağını, bundan başka da ayırdedici değerlendirmeye kaçabileceklerini okurun göz önünde bulundurması gerektir. Bu *nuance* veya değerlendirmeyi hem soy, hem özadlarında belirtmeğe çalıştım ki, bunu okur da dikkatten uzak tutmamalıdır. Gündülen usul esere eklenen tıpkıbasımın eserin ilgili yerleriyle karşılaştırılmasıyla etraflıca anlaşılabilirse de burada yine kaide teşkil edebilecek birkaç örnek veriyorum.

<sup>1</sup> Tabiatıyla o zamanki Türk yazısıyla ve — çevriyazılarda da lüzumlu olduğu gibi — diyakritik noktalar daima konmak, daha doğrusu kesik harfleri tamamlamak suretiyle, yani devamlı meşrubatla yapılabilir, yoksa verilen malzeme kullanılamaz olur.

Bazı adlar, yanlarına iki türlü okunabileceğini gösteren istifham işareti konmamış olsa bile iki türlü okunabilir. Şu çift isimler bu kabildendir : Boda - Buda, Berta - Barta, Szücs - Szöcs, Simonyi - Somogyi, Keri - Nyiri, Paul - Pavel, v. s.

Türkçede *c* (oku : *ts*) sesini göstermek için *cs* (oku : *ç*) sesi veren bir harf kullanıldığından Racs, Csigan, Koncs, Kocsa v. s. şeklinde gösterilen adların yerine Rac, Cigan, Konc, Koca adları anlaşılmalıdır.

Yer adları *i* mülkiyet eki almaksızın da soyadı olabilir, buna göre Kemend, Litas, Duva, Herestyen, Bin v. s. soyadları Kemendi, Litasi, Duvai, Herestyeni, Beni (Benyi) demektir.

Herszek (oku : hersek) adından Herceg anlaşılır (karşılaştır : "Hercegovina,, Türkçe Hersek), Balik adından Balog, Cse adından ise bugün Cseh şeklinde yazılan ad anlaşılır.

Bazı şüpheli görünen hallerde, özadlarında olsun, soyadlarında olsun adın sık geçtiğini tahmin ettiğim şekli seçtim. Meselâ Petko adı siyaka yazısında tıpkı Benko gibi yazılır. Böyle bir adı teşkil eden harflerle Slovak dil sahasının yakınlığını göz önüne getirerek bu adı hep Petko diye yazdım.

Özadların çevriyazısında Istvan, Stefan, İsztefan şekli (sonuncusu Stefan'ın Türkçe şeklidir, Türk dili kelime başında gelen iki konsonanın telâffuzunu başlarına bir *i* koymakla kolaylaştırır), Bodizs, Bodizsar, Barlabas, Menyhar ve Laos (Lajos yerine) adlarını oldukları gibi muhafaza ettim. Buna karşılık Türkçe yazılıştta her hangi bir *nuance* veya değer gözetmeksizin sade o zamanki (bugün artık eskimiş) Macar telâffuzuna göre gösterilen adlarda aslındaki şeklin fonetik çevriyazısı üzerinde ısrar göstermedim. Böylece Türkçesinde hep Mihaly olduğu halde bu adı Mihaly, Türkçesindeki Gergel'i Gergely, Alberd'i Albert, Ferencs'i Ferenc, Vincse'yi Vince v. s. diye yazdım. Özadlarından yapıma soyadlarında da bu tarzı gözettim.

Garam suyunun Türkçe şekli olan Gara'yı hep Macar şekliyle Garam diye yazdım. Duna, Zsitva, İpoly gibi diğer nehir adları Türkçede de hemen hemen Macarcadaki gibi söylenmektedir.

Türkçeye Macarcadan geçmiş olan ödünç kelimeleri : Soga, sluga 'hizmetçi', biro 'muhtar', pap 'papaz', meştör 'usta', polgar 'şehirli' erşek 'başpiskopos' v. s. kelimeleri yazılışında gördüğüm

gibi, tabii Macar alfabesiyle yazdım ve Macarcadan geçme ödünç kelime olduğunu göstermek için hep tırnak içine aldım.

Esere bir harita ile tahrirden, baştan 8, sondan iki sahife olmak üzere on sahife tıpkıbasım ilâve ettim. Tıpkıbasımların yayınlanmasından maksat bunların kısmen eserin kontrolüne imkân vermeleri, kısmen de tahrirlerin okunuşuna alıştırmak içindir.

Tahrirlerin yayınlanmasına müsaade ederek bu eserin meydana gelmesine imkân verdiği için Prusya Devlet Kitapsarayı Doğu Eserleri Dairesine (Preussische Staatsbibliothek, Orientalische Abteilung, Berlin) bu vesile ile de gerçek şükranlarımı sunarım.

---

## NOTLAR VE BİLDİRİLER :

### HAYVAN TASVİRLİ BİR ETİ KÜPÜ

Kayseri'den temin edilerek, Ankara Arkeoloji Müzesi'ne gönderilen 9124 envanter No. lı küp parçası, tasvirli Eti kaplarının tipik örneklerindedir. Bu güzel eseri yayınlamama müsaade eden sayın arkeolog Nuri Gökçe'ye teşekkür ederim (şek. 1-2).

İçinde çark izleri görülen bu kiremit renkli iri kap parçasının ağız kenarı kırılmışsa da, profilinin dışarı çekik olduğu anlaşılmaktadır. Genişçe boynu ve omuzu yivli, gövdesi yumurta biçimlidir. Şerit kulbu koyu kırmızı astarlı ve çok iyi perdahlıdır. Kulbun sağında, koyu kırmızı astarlı üç siyah şeritle boyanın kabarık bir kısım görülmektedir. Buraya, sonradan kırılan bir hayvan kabartmasının tasvir edildiğini tahmin ediyoruz. Küpün büyük bir kısmı eksiktir. Bunun için iki veya dört kulplu olduğunu ve her kulbun üstünde de birer hayvan tasvirinin bulunup bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Yalnız kabın iriliği, kulbun inceliği, bunun dört kulplu olduğunu zan ettirmektedir<sup>1</sup>. Hayvan iyi bir tesadüf eseri olarak tamdır. Başı heykel biçiminde, vücudu kabartma olarak işlenen bu tasvir, kulbun üstüne yapılmıştır. Hayvanın boyun ve başı gövdesiyle mütenasip değildir. Gövdesinden daha kalın olan boynu, dışarıya doğru döndürülmek suretiyle, hayvanın karşıya bakması sağlanmıştır. Küt kuyruklu ve kısa boynuzlu hayvanın cinsini tayin etmek güçse de, kıvrık nevi'nden bir koyun olması muhtemeldir. Dik ve kısa boynuzlu hayvanın ince uzun yüzlü ve patlak gözlü oluşu, daha önce başka bir yerde işlediğimiz Kültepe tasvirlerini andırmaktadır<sup>2</sup>. Kabartma olarak işlenen gövdesi ve bükük hacaklarının durumu, Alışar'da bulunan kap üstündeki bir hayvan kabartmasını hatırlatmaktadır<sup>3</sup>. Figürün üstündeki izlere göre ilk önce boyalı olduğu ve sonradan aşındığı anlaşılmaktadır.

Vazo, çanak, küp, kâse ve testi gibi her türlü kabın insan ve hayvan tasvirleriyle süslenmesi, Eti çağının bir özelliğidir. Alışar'dan çıkarılan pişmiş toprak kapların emzik, kulp, boyun, omuz ve karınlarına, yani mümkün olan her tarafına hayvan tasvirleri yapılmıştır<sup>4</sup>. Yalnız Kayseri örneği ilk defa kulbun üst tarafında bir hayvan tasviri göstermesi bakımından eşsizdir. Kabın bazı yerlerinin ve hayvanın boyalı oluşu ve yukarıda açıklanan tasvir prensiplerinin Eski Eti çağının ryton ve kapları üstündeki hayvan tasvirlerine uyması, bu eserin M. ö. ikinci binin ilk çeyreğine aidiyetini göstermektedir. Gerçek buluntu yeri bilinmeyen bu kabın hayvan tasvirli Eti çanak çömleği pek bol olan Kültepe'den getirilmiş olması çok muhtemeldir.

NİMET ÖZGÜÇ

1 Küp, OIP XXIX, Lev. VII, b 2543 şeklinde tamamlanabilir.

2 Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Degrisi, Cilt V, 1 s. 133-135

3 OIP XXIX şek. 156, d 2996.

4 OIP XXIX şek. 155-165. Diğer kazı yerlerinde bulunanlar da bunların sayısını arttırmaktadır.

## A HITTITE JAR WITH ANIMAL FIGURE

A fragment of a jar (No. 9124) from Kayseri, now in the Archeological Museum, Ankara is a typical exemplar of relieved Hittite pottery. I am very much obliged to the Archeologist Mr. Nuri Gökçe for his kind permission to publish this beautiful piece (fig. 1-2).

The profile of this big, brick-red jar which was made with help of the potters wheel must have widened in a curve, although the rim is missing. The jar has the shape of an egg, with a wide neck and stretched shoulders. The ribbon-shaped handle has a dark-red, well polished dead-colour. At its right is a relief painted with three black strings on a dark-red dead-colour. This relief must have been an animal design, now missing. As the greater part of the jar is lost it cannot be said whether the jar had two or four handles and an animal figure on each of it. But the size of the jar and the elegance of its handle make it likely that it originally had four handles<sup>1</sup>. By a lucky chance the animal is not damaged; it is placed above the handle, its head plastic, the body in relief. neck and head are not adequate to the body. The neck which is thicker than the body is turned away so that the animal looks to the side. It is hard to decide to which specimen this short-necked animal with its cut tail may belong; it may be a sheep of the merinos type. The long, slender face and the prominent eyes of this animal which has short, upright horns remind of figures from Kültepe which we have studied in a former publication<sup>2</sup>, whereas the position of its bent legs and the relieved body are related to an animal relief found on a jar from Alişar<sup>3</sup>. Some traces seem to prove that the figure originally was coloured, the colour later wiped off.

The custom of ornamenting jars, dishes etc with human or animal figures is typical for the early Hittite period. Pieces of burned pottery from Alişar have animal figures at the handles, the mouth, the shoulders, in brief at every possible part of the vessel<sup>4</sup>. But this piece from Kayseri is without parallels as it shows animal representations above the handle. As some parts of the jar and especially the animal were coloured and as the style of the animal is the same as the style of animals on vessels and rhytons from the early Hittite period, this jar, too, must belong to the first part of second millenium B. C.. The piece the origin of which is unknown, is likely to come from Kültepe where Hittite pottery with animal representations are very common.

NİMET ÖZGÜÇ

<sup>1</sup> the jar may have had the shape of OIP XXIX, plate VII, b 2543.

<sup>2</sup> Revue de la Faculté de Langues, Ankara, vol. 5, No. 1, p. 133-5

<sup>3</sup> OIP XXIX, fig. 156, d 2996.

<sup>4</sup> OIP XXIX, fig. 155-165; more pieces of this type are known now, coming from other excavations.



## ESKİ HİTİT ÇAĞININ EŞSİZ BİR ESERİ

Kayseri'nin 15 km. kuzeydoğu'sundaki Kültepe'den (eski Kaneg) çıkarılan ve dünyanın ünlü müzelerinde ayrı bir yer tutan arkeoloji eşyasının önemli bir kısmı Kayseri'nin mütevazı müzesinde korunmaktadır. Ben bu büyük harabe yerinden kaçak veya usulsüz kazılarla sağlanan malzemenin tip ve anlamlarına göre tasnif edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bunun için küçük bir deneyde bulunmuşum<sup>1</sup>. Ayrıca Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nün, ilk hazırlıklarına 1938 yılındaki hocamla birlikte başladığımız Kayseri Müzesi kataloğunun tamamlanması işini de bana bırakmış bulunması, bu değerli koleksiyonun tanıtılması imkânını da sağlamıştır.

Ben bu tebliğde her ne şekilde olursa olsun Kültepe'nin zengin koleksiyonlarına sahip dünya müzeleri arasında önemli bir yer tutan Kayseri Müzesinin eşsiz bir eseri üstünde duracağım (şek. 1-2).

Müze Müdürü dostum sayın Halit Doral'ın yardımı ile önce incelemek, sonra da yayınlamak imkânını bulduğum bu kap, müzeye Kültepe'den 1943 yılında getirilmiş ve 655 envanter numarasıyla kaydedilmiştir. Geri kalan bütün buluntularda olduğu gibi, bunun da bulunuş durumu ve diğerlerine olan münasebeti belli değildir. Astarı koyu kırmızı renkli ve kalın olup, perdahı üstün bir güzelliktedir. Üstü kapalı ve sekiz yuvarlak deliği olup, ortasında içi açık silindirik biçimli bir çıkıntısı vardır. Karnının en geniş yerini dışarı çıkık kenarına birleştiren kulbu kırıktır. Kulbun karşısında, Bakır Çağı geleneğini devam ettiren iki meme vardır. Manda (boğa?) başı biçimindeki emziği krem astarlıdır. Bu astarın üstü paralel şeritlerle süslenmiştir. Başı kaba birleştiren boyalı boyuzlarından birisi eksiktir. Hayvan açık ağızlı, sivri burunlu ve bilhassa uzun yüzlü, patlak gözlü ve dik kulaklıdır. Karnı keskin profilli, dibi halka biçimlidir.

Bugüne kadar Anadolu'da bu türlü bir kaba raslanmamıştır. Bu bakımdan çanağın ne işe yaradığını kestirmek de kolay değildir. Yalnız emzikli oluşu, içine akar bir maddenin konulduğunu açıklamaktır. Asıl aydınlatamadığımız nokta üstünün kapalı ve delikli oluşudur. Bunun âyinlerde kullanılan Hitit kaplarından birini temsil etmesi muhtemeldir.

Bulutunun tarihine gelince; Alacahöyük'de bulunan bir sürü Eski Hitit çanak-çömleğinin de doğruladığı gibi, M. ö. 2000-1500 yılına tarihlenen tek renkli çanak-çömlek, 1500/1400-1200 e ait olanlara bakınca, daha üstün bir teknik ve şekil güzelliğine sahiptir<sup>2</sup>. Alişar ve Boğazköy'ün Eski Hitit yapı katlarındaki buluntularıyla de belgelenen bu görüşü, kırmızı, kahverengi ve beyaz renkli kapların cam gibi parlak astarlarıyla, pek az görülen boyalıları da kuvvetlendirmektedir. Yeni Hitit çağında bilhassa üstünlüğü kuran muhtelif renkli boya banyo tekniği henüz bu devrede geniş ölçüde yerleşmemiştir. Yeni Hitit ça-

1 Arkeoloji Araştırmaları (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Enstitüsü Yayınları No.1.) Ankara 1941. s. 854-877

2 Belleten 17-18, s. 2-3.

ğının ince ve parlak olmıyan boya banyosu, eskinin çok iyi perdahlı astarı kadar iyi bir tesir bırakmamaktadır. Ayrıca ilk çağın iyi perdahlı kalın astarı yerini Yeni Hitit devrinin boya banyolarına ve düzensiz astarlılarına bırakmıştır. Buna göre, astarının tekniği bu orijinal kabın Eski Hitit Çağına aidiyetinden şüphe ettirmemektedir. Bundan başka, tarihlenen kap ve mühürlerin üstündeki hayvan yüzlerinin üslubunu, boyalı oluşlarını ve hususiyle Alişar'da asurlu tüccarlara ait yazılı belgelerin katında bulunan hayvan tasvirlerini gözönünde tutan Dr. Nimet Özgüç, uzun yüzlü ve patlak gözlü hayvan şekillerinin Eski Hitit Çağına aidiyetini kesin olarak belirtmiştir<sup>3</sup>. Ayrıca yine bu tipe giren ve İlk Hitit Çağının boyalı çanak-çömlek tekniğine göre süslenen Alişar'ın manda başı biçimindeki emziği de, bu kronolojiyi doğrulamaktadır<sup>4</sup>. Bunun için Kültepe'nin bu eşsiz kabı, astarının tekniğine, manda başının üslup ve boyasına göre, Eski Hitit Çağına ve hatta M. ö. 2000-1700 yılına aittir. Bizat Kültepe'den veya o çevreden derlenen hayvan biçimli, boyalı kapların<sup>5</sup> başlarına göre şekillendirilen bu emziğe teklif ettiğimiz tarih, Bossert'in bu kaplar için kabul ettiği doğru tarihi de desteklemektedir<sup>6</sup>.

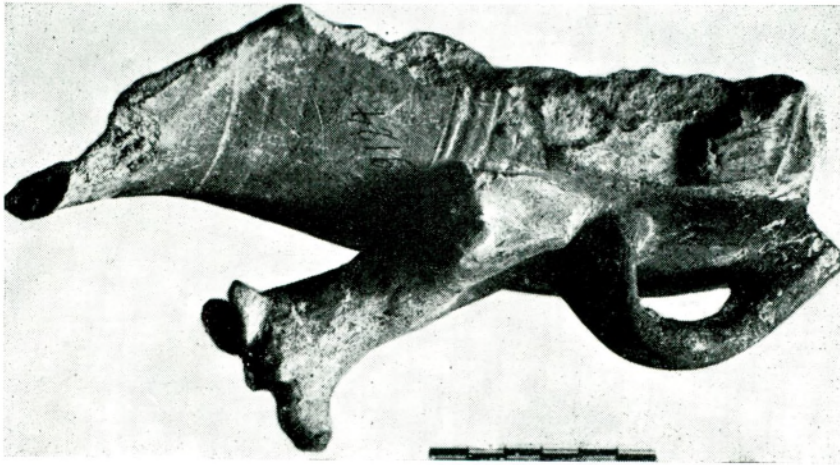
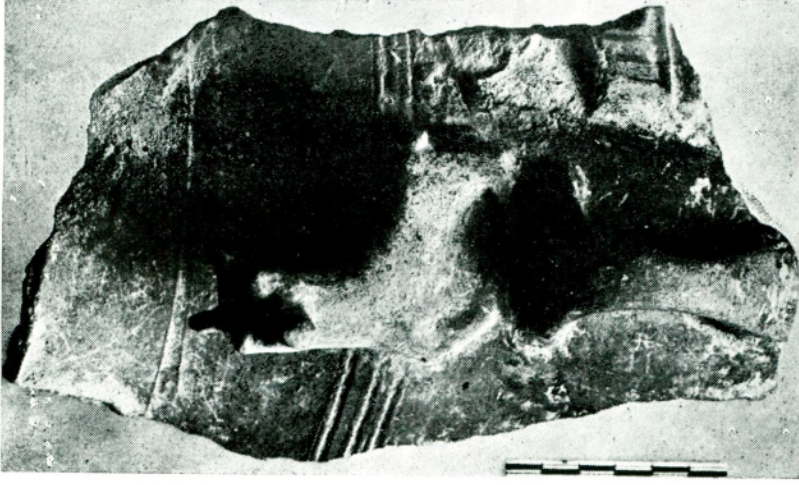
TAHSİN ÖZGÜÇ

3 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi cilt V. sayı: 1. s. 133-5

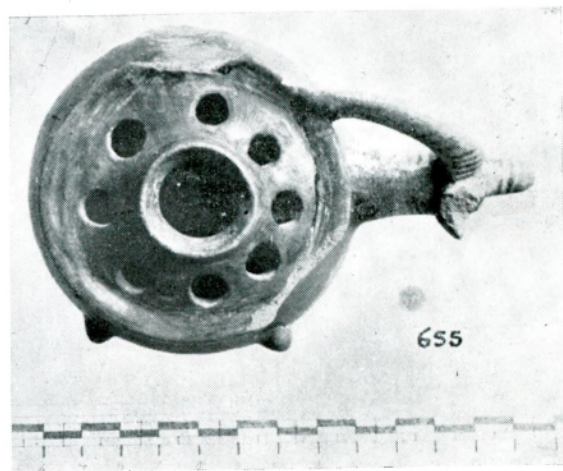
4 OIP 29, şek. 164, b 1249.

5 E. Meyer, Reich und Kultur der Chetiter (Berlin 1914), Lev. V, ve H. Frankfort, Studies in Early Pottery of the Near East II, London 1927 Lev, XI, 1.

6 H. Th. Bossert, Altanatolien (Berlin 1942) No. 397 ve 407.



Res. 1 - 2 — Hayvan tasvirli bir Eti küpü.  
Fig. 1-2 — A Hittite jar with animal figure.



Res. 1-2 — Eski Eti çağına ait kap.  
Fig. 1-2 — Das gefäss aus der alt-hethitischen Periode.

## EIN EINZIGARTIGES STÜCK AUS ALTHETHITISCHER ZEIT

Ein bedeutender Teil der archäologischen Funde aus Kültepe (dem alten Kaneş), 15 km. nordöstlich von Kayseri-Material, das in den grossen Museen der Welt einen Ehrenplatz einnimmt -, befindet sich in dem bescheidenen Museum von Kayseri. Ich habe vor einiger Zeit betont, dass man dieses durch heimliche und Raub-Grabungen zutage gebrachte Material nach Typen und nach seiner Bedeutung klassifizieren müsse und habe einen entsprechenden Versuch begonnen<sup>1</sup>. In dieser Mitteilung will ich auf ein einzigartiges Stück hinweisen (Fig. 1-2), das aus der Kültepe - Sammlung des Kayseri - Museums stammt.

Das Stück, das ich durch die Freundlichkeit meines Freundes, des Leiters des Museums, Halit Doral untersuchen und nun auch publizieren darf, ist 1934 aus Kültepe eingeliefert und trägt die Nummer 655. Genau wie bei allen Stücken ist seine Fundlage und seine Beziehung zu den übrigen Kültepe - Funden unbekannt. Das Stück hat einen dunkelroten, dicken Überzug und besonders schöne Politur. Das Gefäss ist oben geschlossen, jedoch hat dieser Deckel acht runde Löcher und in der Mitte einen oben offenen zylindrischen Aufsatz. Der Henkel, der an der breitesten Stelle des Bauches ansetzte und an den Rand des Gefässes führte, ist zerbrochen. Gegenüber des Henkels sind zwei Zitzen, eine Fortsetzung kupferzeitlicher Traditionen. Der Ausguss in Form eines Büffel (oder Stier-?) Kopfes hat einen cremefarbenen Überzug. Auf ihm sind parallel laufende Bänder aufgetragen. Eines der bemalten Hörner, die den Kopf mit dem Gefäss verbinden, fehlt. Der Mund des Tieres ist offen; es hat eine spitze Nase, ein sehr langes Gesicht, vorspringende Augen und aufrechte Ohren. Das Bauch des Gefässes hat ein scharfes Profil, der Boden hat die Form eines Ringes.

Ähnliche Gefässe sind bisher in Anatolien nicht gefunden. Daher ist es schwer zu sagen, wozu wohl dies Gefäss benutzt wurde. Die Tatsache, dass es eine Tülle hat, beweist, dass man eine Flüssigkeit darin aufbewahrt hat, jedoch bleibt unerklärlich, warum das Gefäss oben geschlossen ist und wozu die Löcher im Deckel dienen.

Wie eine Reihe von althethitischen Gefässen aus Alacahöyük beweist, stehen die auf 2000/1500 v. Chr. datierten einfarbigen Keramiken technisch höher als die aus der Periode 1500-1400-1200 v. Chr., auch sind sie schöner in der Form<sup>2</sup>. Diese Ansicht, die sich auch auf Funde aus den althethitischen Bauschichten von Alişar und Boğazköy stützen kann, wird bekräftigt durch die roten, braunen und weissen Gefässe mit ihrem glasglänzendem Überzug sowie

<sup>1</sup> Arkeoloji Araştırmaları (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Enstitüsü yayımları No. 1) Ankara 1941, s. 854-877

<sup>2</sup> Belleten 17-18, s. 2-3.

durch die sehr seltenen bemalten Keramiken. In dieser Periode ist die vor allem in der neu-hethitischen Zeit so beliebte Technik des Eintauchens in verschiedene Farblösungen noch nicht sehr gängig. Die Farbbäder der neuethitischen Zeit, die nie dünnen und glänzenden Fond erzeugen, wirken auch nie so gut wie der hochpolierte Überzug der älteren Periode. So lässt also die Technik des Fonds keinen Zweifel aufkommen, dass dieses seltene Gefäß der althethitischen Zeit angehören muss. Dazu hat Dr. Nimet Özgüç an Hand des Stils der Tiergesichter auf datierten Gefässen und Siegeln, ihrer Bemalung und vor allem an Hand von Tierdarstellungen, die aus der Schicht von Alişar stammen, in der auch die Schriftdenkmäler der assyrischen Kaufleute gefunden sind, bewiesen, dass Tierdarstellungen mit langgezogenem Gesicht und vorspringenden Augen zur althethitischen Periode gehören<sup>3</sup>. Dieser Ansatz wird bestätigt dadurch, dass in Alişar derartige althethitische bemalte Keramiken ebenfalls Tüllen in Form eines Büffelkopfes aufweisen<sup>4</sup>. So gehört also dieses einzigartige Gefäß aus Kültepe seiner Fond-Technik, dem Stil und der Farbgebung des Büffelkopfes nach zur althethitischen Periode, und zwar in die Zeit zwischen 2000-1700 v. Chr. . Dieser unser Datierungsvorschlag für diese tiergestaltigen Tülle, die genau so gestaltet ist wie die Köpfe auf bemalten tiergestaltigen Gefässen aus Kültepe oder der Umgebung von Kültepe<sup>5</sup> stützt seinerseits auch den Ansatz, den Th. Bossert<sup>6</sup> für solche Gefässe aufgestellt hatte.

TAHSİN ÖZGÜÇ

<sup>3</sup> Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi cilt : V, sayı: 1, s. 133-5

<sup>4</sup> OIP 29, fig. 164, b 1249.

<sup>5</sup> E. Meyer; Reich und Kultur der Chetiter (Berlin 1941), Taf. V, und H. Frankfort, Studien in Early Pottery of the Near East II (London 1927) Taf. XI, 1.

<sup>6</sup> H. Th. Bossert, Altanatolien (Berlin 1942) No. 397 und 407.

# I

## YILDIRIM BAYEZİD'İN İVAZ FAKİH'E VERDİĞİ TIMAR

İstanbul kütüphanelerindeki el mecmualarında bazen değerli kayıtlar buluruz. Bunlar, içine aldıkları malzeme dolayısıyla birer arşiv ve tarih vesikasıdır. Binaenaleyh bunları ekseriya baş vurulan tarih kitapları fişlerine, içindekileri inceliyerek, katmalıdır. Sonra yine içine aldıkları kıymetli bilgiler kadar, bulunan vesikalar da bir arşiv kaydı kadar değerlidir.

Kitapların metin harici notlarını toplarken el mecmualarının her sayfasını inceler ve ehemmiyetli olanlarını ayırırız. Onların buraya sıraladığımız üçünü, bir arada Süleymaniye genel kitaplığında Esat efendi kısmında N. 280 de kayıtlı ve içine her şeyi alan «notlar» mecmuasında 280 inci varakda bulduk. Bir sayfaya sığan bu üç kayıt asıl değil, birer surettir (Resme bakınız). Diğerleri ayrıca izah edilecektir. En başta gelen bu birincisinde «Yıldırım Bayezid han muzaffer» tuğralı olan ve Muharrem 808 (1405) de yazılan «Emr-i Şerif» örneği budur:

صورت طغرا ییلدیریم بایزید خان مظفر و صورت امر شریف  
نشان هایون حکمی انوره الله تعالی اول دورگیم دارنده مکتوب عوض فقیه بدن اوکدین لاجین  
تیارنداغی چفتک معاف و مسلم ورپ دوروبن بعدالیوم کنه مقرر دوتیب معاف و مسلم وردم بعدالیوم  
جیع عوارضدا کسه اوشندیریمه و سوری دکیری حق بک استمبار بو. تحاره اعتقاد قیلهلر.  
تحریراً فی غره محرم لسنته ثمان و ثمانمایه 808

Sureti tuğra: Yıldırım Bayezid hâp muzaffer ve sureti emr-i şerif.

Nişânü hümayun hükmü enverehullahü Taâlâ oldur kim dârende-i mektub-u İvaz Fakih benden öndün Lâçin tımarındaki çiftliği muaf ve müselleme verüp durubın ba'delyevm gine mukarrer tutup muaf ve müselleme verdim Ba'delyevm cemi' avarızdan kimse üşendirmeye ve sürü değeri hakkı pek istemiyeler bu bitilere itimad kılalar.

Tahriren fi gurre-i muharrem li seneti semâne ve semânemieti 808.

Bu, devrinin diliyle yazılmış ve elimize çok nâdir olarak geçen eski vesikalardan sayılmalıdır. Biz İvaz Fakih'i Çelebi devrinin âlim bir şeyhi tanırken bu vesika bize onun Yıldırım Sultan Bayezid devrinde de tanındığını ve sayıldığını gösteriyor.

İvaz Fakih'in Çelebi Sultan Mehmet ile münasebeti hakkında İstanbul sularına dair, onları mikyas-ı ma derecesiyle ölçüldükten sonra «Mihahül miyah» diye kıymetli bir risale yazan Şeyhislâm Âşır efendi oğlu Vahit efendi de Çamlıca'da Kısıklı suyundan bahsederken şu bilgileri veriyor<sup>1</sup>:

<sup>1</sup> Taş baskısı nüshası S. 19 sene 15 recep 1271 (1855).

«Kablel fethil İstanbul ol havaliler<sup>1</sup> dahili havzai İslâm olup Kısıklı ve havalisi Lâçin tımarı namıyla İvaz Fakih namında bir şeyh-i bâhîrülkerameye temlik olundukta şeyh-i mumaileyh dahi vakfedip halâ evlâd-ı vefiri mevcut ve kerametten abılar vakfı mezbure meşrutiyet üzere mütevellî ve câbilerdir. Ol zat-i keramet şiarın himmetiyle zuhur ve nubûc ve etraf-ı âsitane olan miyah-ı muteberin cümlesinden akdem vukuu sebab-i kavidir ve şeyh-i mumaileyhe temlik olunan arazi Tophanelioğlu çeşmesinden Cengâr karyesine ve bir tarafı İbrahim Ağa çayırına müntehidir. Evlâdı yedlerinde Çelebi Sultan Mehmed Han (816-824) merhumun tuğrasiyle meşhudumuz olan beratın suretidir :

Sebeb-i tahrir-i nişan-ı hümâyun hükmü oldur ki Eazallahu fid dareyn Lâçin tımarına mutasarrif kudve-i meşayih şeyhim İvaz Fakih yedinde olan tımarı evlâdı meşrutası ilk murad ettiği bildirdikte yedine bu berat verilmiştir. Tarafımızdan ve taraf-ı âherdan kemesne müdahale eylemeyib işbu âlâmete itimad kılarlar. Harrerehu fi evasıt-ı sefer lisenete isneyn ve ısrıyn ve semânemie. Bemuştây-ı Nerdibanlı».

Birinci vesikada Yıldırım Bayezid'in İvaz Fakih'e verdiği Lâçin tımarındaki çiftliğin yerini bu ikinci vesika tamamlayarak öğretiyor. Lâçin tımarının kısıklı ve havalisinde olduğu ve şeyh İvaz Fakih'e burada verilen toprakların bir tarafı Tophanelioğlu çeşmesinden Cengâr karyesine ve bir tarafı da İbrahim Ağa çayırına yani Haydarpaşa koyuna kadar indiği görülmektedir. Bu Cengâr köyü ta Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed zamanından beri var mı, sonra bu eski hududlar üzerinde mi kuruldu? bir şey söylenemez. Cengâr karyesi<sup>2</sup> ismini ve yerini şimdilik tahkika imkân yoktur. Lâçin tabirinin nereden geldiği hakkında bir şey denemez.

Lâkin Çamlıca ve havalisinin daha Yıldırım Sultan Bayezid (791-805) zamanından beri içimizden birisine İstanbul alınmadan 149 sene önce verilmesi ve bundan 14 sene sonra (822=1416) verilen eski hükmün cari olması dikkate değer.

İvaz Fakih'in buradaki çiftliği ve hasılâtı vergiden muaf tutulmuştur. İstanbul karşısının fetihden tam bir buçuk asır önce böylece Türkleştirilmesi, orada yerleşenlere her türlü kolaylıkların gösterilmesi ve Anadoluhisarının yapılması bizim buralarda varlığımızı sağlamıştır. Bu vesikayı Hafid efendi okumuş ve örneğini eserine almıştır. Buna inanıyoruz. Çelebi sultan Mehmed bunu Nerdibanlı (Merdivenköyü) muştası kışlağında bulunurken mi yazdırdı? Eğer bu hükümden onu çıkarabilirsek Merdivenköyü kışlağında 822 senesi seferi ortalarında bulunurken yazıldı kararını verebiliriz. Çünkü fermanlar ancak hükümdarın bulunduğu yerde yazılır. Eski kayıtlarda bu yerler mutlaka işaret edilmiştir.

1033 (1624) tarihli, Üsküdar'da Aziz Mahmut Hüdai efendi vakfiyesinde, Oruçgazi Çayır, Delikli kaya civarında «İvaz Fakih» vakfından, Hızır Çelebi vakfından bahis geçer. O tarihlerde burada İvaz Fakih'in ismiyle anılan bir vakfını öğrenmiş oluyoruz.

Tarihimize henüz mal edemediğimiz bu âlim şeyh hakkında bildiklerimiz azdır. Elimize geçen ve birbirlerini tamamlayan bu son vesikalardan başka Başbakanlık Arşivinde M. Cevdet tasnifi vakıflar dosyasında N. 220 de

1 Çamlıca ve havalisi.

2 Bunun Çengel köyü tarafıyla bir münasebeti var mı yok mu bir söyleyemeyeceğiz.



kayıtlı vesikanın özetinde 1233 (1818) yılında Boyâbat' kazasına bağlı Vildanlı karyesinde İvaz Fakih adına bir zaviyeden bahs olunmaktadır. Fakih, o tarihlerde âlime derler. Müderrisler ve şer'i ilimlerde ileri gidenlere XV inci asırda Molla denmiştir. XVI inci asırda bunlara Müderris ve kaza hizmetlerinde ise Kadı derler. XIV üncü asırda bu gibi âlimlere Fakih, hatta lehçemizce Fakı denmiştir. Lâkin bu zat aynı zamanda çok hürmet kazanmış şeyhlerdendir. Boyâbat'da Vildanlıda adına bir zaviyesi olduğuna göre, acaba oralı mıdır? kendi mi yaptırmıştır? yoksa adına mı yapılmıştır? şimdilik birşey söylenemez. Şu muhakak ki Yıldırım ve Çelebi zamanlarında hürmetle mevki kazanmış âlimlerdendir. Bu iki vesikanın birbirlerini tamamlaması da ilerde bu zatın hal tercümesi üzerinde duruldukta, önemle karşılamağa değer.

## II

## YILDIRIM BAYEZİD OĞLU İSA'NIN BİR EMRİ

İkinci vesika devrinde yazıldığına şüphe kalmayan Yıldırım Bayezid'in şehzadesi İsa'nın bir emri suretidir. Rivayete göre başında şehzâdenin tuğrası vardır. Bilmiyoruz ki (İsa bin Bayezid Han) ibaresi bunun okunuşu olabilir mi? Emir sureti budur

شہزادہ طغراسی در عیسی بن بایزید خان و صورت امر لریدر.  
 بو شی شول موجب اوزره قلمه کلدیکم الجن تیارشک آیواد فقینک  
 چفتلکنی معاف ومسلم اتدک (?) اندا و بشده ایستیمیلر وسوری ذکیری  
 وحق پک ایستیمیلر کلی زحمتدا آمین قیلدوق بعدالیوم کمنه  
 مانع اولوب مدخل ایتمیلر . مطالعه قلنلر تحقیق بلب اعتقاد قللر  
 تعریراً فی اواسط ربیع الاواخر لسنه خمس وثمانیة  
 ۸۰۵

Şehzâde tuğrasıdır. İsa bin Bayezid hân ve suret-i emirleridir.

«Bu biti şol mücip üzere kaleme geldikim İleçin tımarının İvad Fakının çiftliğini muaf ve müsellemler etdük (?) Onda ve beşde istemiyeler ve sürü değiri ve hakkı pek istemiyeler. Külli zahmetten emin kılduk. Ba'del yevm kimesne mani' olup müdahale etmiyeler. Mütalâa kılanlar tahkik bilüb itimad kılalır. Tahriren fi evasıt-ı Rebiülevahir liseneti hamse ve semanemiete. 805».

Bu vesikanın sahib olduğuna dili ve ifadesi eihetiyle hüküm verebiliyoruz. Osmanlıca yalnız imlâsında dikkatsizlikler vardır. Onu da kısmen harekelerle tamamlamıştır. Şehzâde İsa bunu vali iken mi yazdırdı veyahut istiklâlini ilân ettikten sonra mı verdi? kat'i bir şey söylenemez. Zira karşımızda mevcut bu vesika fazla bir mütalaa yürütecek durumda değildir. Anlayabildiğimiz kadar vesikayı tahlil ederse bazı ufak şeyler öğreniyoruz. Halk dilince fakihe fakı deniyor Fakih olduğuna göre üleamadandır.

Ayvad herhalde Arapça bir ismin o tarihlerde Türkçeleşmiş olabilir. Acaba İvazın İvad (İvad) şeklinde yazılmış mıdır? Biz İvaz dersek Araplar İvad der. Bu zatın çiftliği var. O zamanlarda vergi onda veya beşde bir alınıyor. Çiftlikteki sürülerin değerinden de alınıyor.

Bu zattan bunların alınmaması emrolunuyor. Yani İvad fakı vergilerden de af edilmiştir. Vesika ve münderecâtı o zamanki devlet idaresi ve vergi tertibi noktasından mühimdir.

## III

YILDIRIM BAYEZİD OĞLU MUSA ÇELLEBİ'NİN  
BİR HÜKMÜ

Avni sayfada üçüncü vesika Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi'ye aittir. 804 (1402) tarihini taşıyan bu hükmün başında (Musa bin Bayezid Han) diye okunan bir tuğradan bahis vardır, Vesikayı okuyalım :

كذلك بودنى شهزاده موسى چلبى نك طغراسى . موسى بن بايزيد خان و صورت حكيد  
بى حكى اولدركيم حامل مكتوب احمد النده مرحوم احمد غازى  
نشان كوردم وقف امش بن دنى مسلم دولدم نايب شخنه و باج چى  
اوى اوكنه كليا و زجت و رميا بى مطالعه قيله نلر حكمنه اعتماد  
قيلار كتب فى اواخر ذى القعدة من شهر سنة اربع و ثمانماية  
٨٠٤

«Kezalik bu dahi Şehzade  
Musa Çelebi'nin tuğrası

Musa bin Bayezid Han  
ve suret-i hükmüdür.

Biti hükmü oldurkim hamil-i mektub Ahmet elinde merhum Ahmet Gâzi nişânın gördüm, vakıf imiş, ben dahi müsellemler tuttum. Nayıb şahne ve baccı evi önüne gelmiye ve zahmet vermiye. Biti [yi] mutalâa kılanlar hükmüne itimad kılalar Kütübe fi evâhiri zilka'de min şuhur-i seneti erbaa ve semanemiete 804.»

Bunun ne maksadla verildiği hakkında başka hiç bir izahat yoktur. Vesika-kadan öğrendiklerimizi sıralıyalım :

Bayezid'in bütün şehzadeleri imza makamında tuğra kullanıyorlar. Şehzâde Musa'nın da var. Bayezid tuğrasındaki «Muzaffer» kelimesi bunlarda yok. Yalnız babalarının hanlıkları yazılmıştır.

Vesika, biti yani mektup ile verilmiş bir hükümdür. Anadolu'da o tarihte mektuba biti deniyor. İfade o zamanındır. Pek güzel Türkçedir. Lâkin imlâsı kısmen hareketlerle düzeltilmiştir.

Bu biti tavsiyenâme addolunacağı gibi bir hudud vesikası, bir nevi pasaport da sayılabilir.

Bu vesikaları bahsi derinleştirmek istiyenlere armağan ederek başka bir mütalâa ileri sürmekten çekiniyoruz.

## EMİR SÜLEYMAN'IN TUĞRASI HAKKINDA

Emir Süleyman Yıldırım Bayezid'in oğludur. Babasının Ankara'da Çubuk-ovasında Timur'a mağlup olmasından sonra Edirne'ye gelmiş ve tahta geçmiştir. Sekiz sene babası tahtında oturmuştur<sup>1</sup>. Sonra kardeşi Musa Çelebi Rume-  
li'nde pâdişah olur.

1 Nev'i - Netayicil funun ve memasinil memnun,

Emir Süleyman'ın bu sekiz senelik padişahlığı esnasında tarihi bilgilerimiz bizi tatmin edecek vaziyettedir. Buna tetkikler arasında bazı yeni malûmat katılabilecektir. Üstad İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın yazdığına göre ilk tuğralı para Emir Süleyman'ındır ve 806 (1403-1404) tarihini taşımaktadır. Emir Süleyman'ın diğer sikkelerini biliyoruz <sup>1</sup>.

Emir Süleyman'ın receb 808 (1405) tarihini taşıyan Arapça vakfiyede «Fmir Süleyman bin Bayezid» yazılı bir tuğrası vardır. Bursa hâkimi İbrahim bin Halil tasdikini taşıyan bu vesikada tuğra evvelâ noktalarla yazılmış, sonra üzerinden kalemle gidilmiştir. Kat'i birşey söylememekle beraber Emir Süleyman'ın üzerinden imza etmesi için tuğranın noktalarla hazırlandığı ve bizzat emirin kalemini üzerinden yürüttüğü manası da çıkartılabilir. Binaenaleyh bir hattatın kaleminden çıkmadığına muhtelif örnekleri şahit olan bu tuğraların ilk örneklerinin bizzat sahipleri tarafından yazıldığı ihtimalini de hemen bir tarafa atmak ve üzerinde durmak lâzımdır. Rahmetli M. Cevdet'in hayat ve eserleri hakkında Osman Ergin'in hazırladığı esere bu tuğranın örneğini Tıv Tarihi Enstitüsü fotoğrafiyle çekerek koymuştuk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da tuğralar hakkındaki yazısına bunun yalnız tuğrasını koydu. Şimdi vereceğimiz yeni örnek ile mukayesesini için M. Cevdet eserinden bunu yeniden aldık (Res. 1).

Fatih kütüphanesindeki araştırmalarımız esnasında 1356 N. da kayıtlı «Şerh-i Muhtasar-ı İbnil Hâcib» <sup>2</sup> kabı içinde buraya örneğini verdiğimiz, Emir Süleyman'ın bir tuğrasını bulduk (Res. 2). «Emir Süleyman bin Bayezid Muzaffer» diye okunuyor. Açık rastık renginde mürekkeple yazılmıştır. Aynı kalem ve aynı yazı ile Farsca altı mısra vardır.

Bu tuğranın ve mısraların Emir Süleyman tarafından yazıldığına dair hiç bir sarahat yoktur. Binaenaleyh o yazmış dahi olsa böyle bir tasdik olmadığından böyle bir şey iddia olunamaz. Fakat bu, kitaba manasız olarak da yazılmamıştır. Gerçi bunun kitabın metniyle aslâ alâkası yoktur. Fakat kitaplara konan bir çok kayıt rast gele, elde o eserin boş bir köşesi olması hasebiyle yazılmıştır. Bunun misallerine hemen pek çok yerde rastlanır. Onun için bu kitaplar yalnız metinleri için değil, ondan hariç olan bu gibi kayıtlar için taranırsa çok mühim notlarla karşılaşmak kabildir. İşte bu tuğra da bu gibi kayıtların değerli bir örneğidir.

Şimdi kim yazmış olursa olsun, ilk beylerimizin — ki sonraları padişah ve sultan unvanlarını almışlardır — el yazılarıyla tuğra şeklinde imza atabildiklerini de hemen tetkiksiz reddetmemek lâzımdır. Bununla Süleyman'ın emirliği zamanına ait esaslı bir tuğrasını bulmuş oluyoruz.

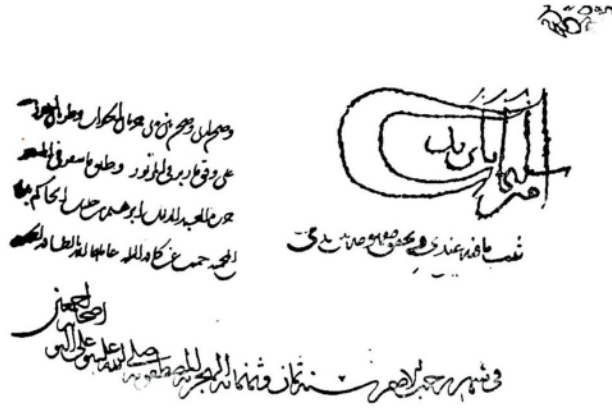
Prof. Dr. SÜHEYL ÜNVER

1 Ali, Emir Süleyman Han sikkeleri (713-809=1313-1404). Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası. Sene 14, S. 353.

2 Bu eserin Fatih devri âlimlerinden Hatibzadeye geçtiğini el yazısıyla (Sahibuhu ve malikuhu Mehmed bin İbrahim Eşşehir bi ibni Hatib) temellükünden anlıyoruz. Fatih külliyesi kütüphanesine (Vakfı Hatibzade) diye verilmiştir. Mehmed bin Aliyül Fenari varakalarını saymış ve imzasını atmıştır. 734 (1333-1334) de yazılmış nushadır.







Res. 1 -- Emir Süleyman'ın Tuğrası.  
(Bayezid'de, Şehir Kütüphanesinde M. Cevdet vesikaları içinde).



Res. 2— Emir Süleyman'ın yeni bulunan tuğrası.  
(Fatih Kü. No. 1356. Üzerinden dikkatle kopye edilmiştir).

## BİBLİYOGRAFYA

**M. M. Alexandrescu - Dersca** : *La Campagne de Timur, en Anatolie (1402)*, Bükreş 1942 (Universitatea Mihaileană din Iaşi, Publicatiunile Institutului de Turcologie).

Büyük Romen tarihçisi Müteveffa N. Iorga'nın talebelerinden M. - M. Alexandrescu - Dersca'nın, hocasının israrıyla meydana getirdiği bu eser, şüphesiz muhtelif bakımlardan çok önemli bir tarihî hadiseyi ele almaktadır. Henüz karanlıkta bulunan Osmanlı tarihinin ilk devirleri hakkında derinleştirilmiş, tenkitli monografiler yapmak lüzumunu bu eserle daha iyi anlıyoruz. Gerçekten bilhassa bu devir için, inceden inceye tetkik ve tahlillere lüzum vardır ; çünkü bu devrin elimizdeki vesikaları şüpheli, gayet mahdut ve rivayetleri pek muhtelif kaynaklarda karışık bir halde dağılmış bulunmaktadır ; keza Osmanlı devletinin kurulduğu bu bölgede yalnız bir sürü mahalli beyliklerin, kontlukların rekabet ve entirikaları değil, Venedik, Ceneviz, Fransa, Macaristan kırılları, Mısır Memlûk sultanlığı gibi bir çok devletlerin menfaatleri çarpışmakta ve bunun neticesinde bu devrin tarihi, fevkalâde hareketli ve müdil bir manzara arz etmektedir. İki kıtanın birleştiği bu bölgede bütün bu tarih, Osmanlıların sürükliyen dinamizmi etrafında yeni bir nizama doğru gelişirken, XIV. asrın sonlarına doğru Orta Asya'da, İran üzerinde kurulan istilâci müthiş bir kuvvet Yakın-Şarkı tehdit altına aldı ve Anadolu'da Osmanlı devletine vurduğu öldürücü darbe ile bu bölgede tarihî gidişi beklenmedik bir şekilde değiştirdi. Böylece, Balkanlar ve Yakın Şark tarihi üzerinde yaptığı derin şümüllü tesir sebebiyle Ankara savaşının, tarihçi tarafından hususî bir alâka ile ve geniş bir çerçeve içerisinde tetkik edilmesi lâzımdır. İşte A. D. Şimdiye kadar yapıldığı gibi, bu savaş Osmanlı tarihine mahsus münferit, « dramatik bir vaka » olarak değil de, tarihî inkişaftaki yerini ve manasını tayin etmek gayesile ele almaktadır. Fakat onun bu olaya vermek istediği tarihî manayı, tetkikin müspet karakteriyle tamamiyle sıt bir şekilde, çok müphem ve hayali buluyoruz. Muhtelif yerlerde kendisi tekrar ediyor ki « bu savaş, Orta Asya bozkırlarında kalmış ana nevî mütaassıf Türklükle, yabancı ve daha yüksek bir medeniyetle yumuşamış müsamahakâr yeni Anadolu ve Avrupa Türklüğü arasındaki çatışmayı ifade etmektedir. » ( s. 32, 49, 97 ) ona göre Timur, Halifelige göz dikmişti ve gazanın mümessili olan Bayezit'in yerini almak istiyordu ( s. 50 ).

A. D. Ankara muharebesinin, Balkanlar ve İstanbul'un mukadderatı üzerindeki tesirlerini ortaya koyabilmek için birinci bahiste (8-29) bu bölgede savaştan önceki siyasî durumu tasvire çalışıyor, Avrupa'nın ilgisini gösteriyor ve doğrudan doğruya savaşın tahriki hususunda Osmanlıların Garp düşmanlarının oynadığı role işaret ediyor. Bu tarafta en mühim hadise, şüphesiz,

Bayezit tarafından İstanbul'un zaptı için harcanan gayretlerdir. Bu baskı karşısında Bizans, Fransa kralı VI. Şarıl'dan Moskof Büyük prensine kadar bütün hıristiyan âleminden imdat dilemekten başka çare göremiyordu. Fakat Niğebolu'da Avrupa şövalyelerinin acıklı âkibetinden sonra İmparator, şimdi Garptan ancak ufak para bağışları ve Mareşal Boucicaut komutasında gelen 1200 kişilik şövalye gurupu gibi ehemmiyetsiz yardımlar almakta idi. Fakat Timur'un Anadolu'da zuhuru Bizans'ta olduğu kadar Garp devletlerinde de büyük ümitler uyandırdı. Kurtuluşu ondan beklemeye başladılar. Ancak burada A. D. Venedik'in, Timur'dan Anadolu'ya sefer yapacağı hakkında kat'i teminat aldığını iddia ediyorsa da bir kaynak göstermiyor. Timur'la garplı hükümdarlar derhal diplomatik münasebetler kurmaya ve Osmanlılar aleyhine onu kışkırtmaya çalıştılar. Ceneviz ve Venedik'in şarktaki kolonilerinin, İstanbul'un ve Balkanların mukadderatı Timurla Bayezit arasındaki çatışmanın neticesine bağlı görünüyordu. Hatta Clavijo'ya göre naib VII. Jan, Bayezit'e Timur'u yenersen İstanbul'u kendisine teslim edeceğini bildirmişti (s. 17). Bayan A. D. Ankara savaşının Şarkî Avrupa tarihi için bu ehemmiyetini yeter derecede belirtmiştir.

A. D. bundan sonra Timur'un Anadolu seferinin sebeplerini inceliyor (s. 30-40). Ona göre bu sebeplerin başında Timur'un büyük emelleri gelmektedir. O, Cengizhan imparatorluğunun yeniden kurucusu olmak ve islâmın kurtarıcısı sıfatıyla kendi hâkimiyetini ve sükûti sünni siyasetini garp müslümanlarına ve Bayezit'e kabul ettirmek istiyordu. Aradaki rekabetin derin sebebi A. D. ye göre bunda gizlidir. İtiraf etmeli ki, yazarın bu büyük faraziyelerini takviye için öne sürdüğü deliller ve dayandığı eserler çürüktür. A. D. Timur'un kanunları ve hâtıratı olarak tanınan Tüzükât ile Melfuzat'ın sonradan meydana getirilmiş mevsukiyeti şüpheli eserler olduğunu bilmiyor gibi hareket ediyor ve eserinin birçok yerlerinde hükümlerini bu eserlere — daha doğrusu bunların İngilizce ve Fransızca tercümelerine — dayatıyor. Diğer taraftan A. D.'nin eserinde başlıca mehaş olarak kullandığı General Ömer Halis Bıyıktay'ın eseri, «Başlangıç» ta F. Babinger'in de işaret ettiği gibi, ilmi karakterden mahrûm bir eserdir. Meselâ A. D., Timur'un cihanşümul hâkimiyet iddiasını isbat için Ömer Halis'in sözde Timur'un ağızından naklettiği bir cümlesini kitabına geçiriyor ve ehemmiyetine binaen türkçesini de, Ömer Halis'teki gibi, aynen koyuyor (s. 32).

İkinci sebep Bayezid'in hâkimiyetini bütün Anadolu'ya kabul ettirmek istemesidir. Burada kısaca Bayezid'in 1399'a kadar Anadolu'daki fütuhâtı sıralanıyor. Bu bahiste, notlarda Şerefeddin Yezdi'yi, Mirhwand'ı, İbn Arabşah'ı, Aşık Paşa zade'yi, Şükrullah'ı, Tagrıbirdi'yi, Clavijo ve Ducas'ı görünce, birinci elden kaynakların karşılaştırılıp münakaşasıyla meselelerin lâıyıkıyla açıklandığını sanıyoruz. Fakat şimdiye kadar muhtelif yerlerde yazılanların birçok hâşiyelerle tekrarlanmasından fazla birşey bulamıyarak hayal kırıklığına uğrayoruz. A. D., arada bir L. Cahun'in eskimiş görüşlerini teyit etmekten ve Tüzükât'tan parçalar tercüme etmekten de geri kalmıyor. A. D., Anadolu fütuhâtını bize kronolojik bir şekilde sıralamakla, bu bölgenin XIV. yüzyıl sonundaki karışık siyasi durumunu aydınlatmaktan uzaktır. Halbuki Timur'la Bayezid arasında rekabetin nasıl doğup bir savaşa münecer olduğunu anlamak için herşeyden önce



Anadolu'daki durumu ve siyasî inkişafı yakından incelemek zaruridir. A. D. bu tarihin ana kaynaklarını kullanmıyor; Mısır Arap kaynakları, ve Bezm-ü rezm gibi yerli kaynaklar bu devir Anadolu'sunun karışık siyasî tarihini canlandırabilmek için elimize hayli materyel vermektedir; Prof. Mükrimin Halil Yınanc'ın son defa yaptığı taslak (bak. Bayezit I, İslâm Ansiklopedisi, türkçesi, cüz 15,1943) bunu güzel bir şekilde ortaya koymuştur. A. D., M. H. Yınanc'ın yıllarca önce neşrettiği Düstürnâme'yi ve değerli medhalini ve muhtelif neşirleri olan Ahmedî'nin İskendernâmesini de görmemiştir. Bilhassa M. H. Yınanc'ın Düsturnâme medhalinde (s. 96) yayınladığı Timur'un mektubu gayet mühimdir. Timur, ilk defa Anadolu'ya girdiği zaman (1394 başları) burası birçok mahallî hâkimiyetler elinde parçalanmış bir halde idi. Garp «uçları»nda, Rumeli'de savaşan Osmanlı sultanı, Batı Anadolu'yu ele geçirmekle beraber henüz Orta Anadolu'da hâkimiyet kuramamış, bu bölgede, Balkanlarda olduğu gibi, üstünlüğü elde edememişti. Timur Anadolu'da ilk safta düşman olarak Malatya'ya kadar Anadolu'ya sokulmuş olan Mısır sultanını ve Orta Anadolu'da kuvvetli bir beyliğin başında bulunan Kadı Burhaneddin'i buldu. Mısır sultanı Berkuk, Kadı Burhaneddin, Yıldırım Bayezit ve Altun Ordu Han'ı Toktamış ile müzakerelere girişerek Timur'a karşı bir blok vücade getirmeye çalışıyordu. Bununla beraber Timur'un bu seferinde, Erzincan hâkimi Mutahharten başta olmak üzere, Doğu Anadolu onun himayesini kabul etti. Bu esnada Timur, doğrudan doğruya bir teması olmayan Bayezit'e sempati ile bakıyor, «kâfirlere karşı cihat»ın da ona yardım ve ittifakını vaat ediyor ve kendisini Mısır sultanı ve Kadı Burhaneddin'den ayırmaya çalışıyordu. Gerçekten Anadolu'da, şarktan ilerliyen Timur'a karşı duran aynı Kadı Burhaneddin, garptan ilerliyen Bayezit'e karşı da başlıca engel olarak görünüyordu. Bayezit'in Anadolu üzerindeki yayılması, asıl 1396 da, Niğbolu'da hıristiyan Avrupa'ya karşı kazandığı büyük zaferden sonradır. Bayezit, bu zaferin kendisine islâm dünyasında sağladığı büyük nüfuzdan ve bu sırada Kadı Burhaneddin'le Mısır sultanı Berkuk'un ölümünden istifade ederek ülkelerini, Doğu Anadolu'ya, yani Timur'un nüfuz sahasına kadar bir hamlede genişletti. İşte Timur'la Anadolu'nun yeni hâkimi Bayezit arasındaki hakikî rekabet bu devirde başlıyor ve Bayezit Berkuk'un yerini alıyor. Bayezit'ten şimdi bizzat eski müttefiki Mısır Memlûk sultanlığı bile korkmaktadır.

A. D. Anadolu'da siyasî kombinozonların ve gelişmelerin bu safhalarını en umumî bir şekilde olsun gösterememiştir. Nihayet Timur'un Anadolu'daki harekâtını, Yakın-Şarktaki seferlerinin umumî çerçevesi içinde nazarı itibara almak gerektir. Bunun ise eserde tamamiyle ihmal olunduğunu görüyoruz.

A. D., üçüncü bahiste Timur'un Anadolu'ya ikinci seferini (ona göre birinci seferi) inceliyor.

A. D., Timur tarihinin kaynaklarına hâkim değildir. Meselâ bu tarihin en mühim kaynaklarından olan Nizameddin Şâmi'nin Zafernâmesi Hafız Ebrû'nun *Zübdet-üt-Tevarih*'ini kullanmıyor. Fakat o, Timur'la Bayezit arasında gönderilen ve o kadar mühim olan mektuplar üzerinde de duramamıştır. M.H. Yınanc'ın Feridun Bey münşeatındaki bazı eski vesikaların uydurmalığını ortaya koyduğundanberi haksız olarak bu mecmuadaki bütün vesikalar şüpheli görünmüye

bağlamıştır. Son zamanda Topkapı Sarayı arşivinde Timur'la Bayezit arasında teati edilen bazı mektupların bulunması (*Arşiv Kılavuzu* 1938, I, 61), Feridûn bey'deki Timur'a ve Bayezit'e ait mektupların sıhhati hakkında fikir edinmek bakımından mühim olmuştur. İki hükümdar arasındaki rekabetin safhalarını tesbit etmekte bu mektuplar şüphesiz elimizde en mühim vesikalardır. Diğer taraftan Timur'la Bayezid arasındaki münasebetlerde büyük rolleri olan Ahmed Celâyiri ile Kara Yusuf, Mutahharten hakkında da biraz geniş malûmat sahibi olmak isterdik. Yazara göre hilâfeti elde etmek ve cihanşümül hâkimiyetini kurmak isteyen Timur, karşısında başlıca rakip olarak Bayezid'i görüyordu, onu bertaraf etmek için Kara Yusuf meselesi bir bahaneden başka birşey değildi. Bu halde savaş, Türk cihangirinin senelerdenberi takip ettiği bir gayenin neticesi gibi görünüyor. Bize göre böyle böyle tarihî faraziyata gitmeden Anadolu ve Yakın-Şarktaki hâdiselerin tabii seyrini canlandırıp meydana koyarak savaşın sebeplerini müspet bir şekilde kavramak zor değildir.

Dördüncü bahis şöyle başlıyor : « Ertesi bahar hıristiyan âleminin ümitleri gerçekleşti » (s. 54). Yani, Timur Ankara savaşı için yola çıkmıştır. Bu ve müteakip bahiste büyük stratejik harekât ve nihayet Ankara muharebesi 25 safhede hülâsa edilmiştir. Burada da yeni birşey görmüyoruz. Ancak bazı ikinci derecede hatalara işaret etmeden geçemeyeceğiz. Bayezit'in ordusundan bahsolunurken sipahiler karıştırılıyor (s.70). A.D. ye göre, timar sahibi sipahilerden başka zeamet ve has sahipleri tarafından toplanan «topraklı» namıyla hafif süvariler varmış ! Timar sahibi sipahilere, maaşlı Kapıkulu süvarisinden ayırt etmek üzere aynı zamanda topraklı sipahi dendiği malûmdur. Maaşlı Kapıkulu sipahilerine toptan «bolük halkı» da denir. A. D. bunu da «escadrons populaires» şeklinde tercüme ediyor. A. D., Âşık Paşa Zâde'deki bir parçayı da yanlış anlamış. O, savaş meydanında Bayezit'i kınayan Karaca solak ile Âşık Paşa Zâde'ye bu savaşı nakl ve rivayet eden solakı—ki sonradan Çelebi Mehmet devrinde Bursa naibi olmuştur—aynı şahıs zannediyor.

Ankara savaşının kazanılmasından sonra Timur'un Anadolu'daki son harekâtı, İzmir'in zaptı ve Osmanlı yenilgisinin Avrupa'da uyandırdığı sevinç (Fransız, İngiliz, Kastilya krallarının tebrik mektupları) anlatılıyor. Esas itibariyle Ankara savaşının neticelerine ayrılan son bahiste, F. Babinger'in ve bilhassa P. Wittek'in görüşleri benimsenmiştir. Şeyh Bedrettin hareketi Ankara savaşından sonra memleketin düştüğü siyasi - içtimai buhranın bir neticesi olarak nazarı itibara alınıyor. Küçülmüş, kardeş mücadeleleriyle parçalanmış, içerde ve dışarda vahim buhranlarla sarsılan Osmanlı devletinin tekrar kalkılabilmesini sağlayan âmilleri tesbit ederken yazar, isabetle timar sistemine de işaret ediyor. Biz en esaslı âmili burada görüyoruz. En küçük köylere kadar memleketin bütün hücrelerine yayılmış bulunan bu topraklı sipahiler, Osmanlı Devletinin dağıtılmıyan hakikî çatısını teşkil etmekte idi. Onlar ellerindeki beratlarını tasdik etmiş olan, binaenaleyh timarlarını megrû kılan devletin canlanmasına herkesten çok yardım edeceklerdir. «Osmanlı devleti, Timur İmparatorluğu gibi kurucusunun ölümü ile beraber parçalanıveren o seyyal imparatorlukların taliine uğramamış ise» bunu en ziyade kendisine sağlam ve sabit bir temel hizmeti gören timarlılara borçludur. A. D. ye göre Ankara savaşının en mühim neticelerinden biri, Osmanlı İmparatorluğunun merkezinin Avrupa'ya intikal etmesi, böylece

Rumeli'de Türk unsurunun kuvvetlenmesi ve garba doğru fütuhatin yeni bir hız almış olmasıdır (s. 7 ve 111). Bu son bahiste, eserin başka yerlerinde olduğu gibi, muasır Garp kaynaklarına göre Ege'deki küçük hıristiyan devletlerinin Bizans imparatorunun, Venedik ve Ceneviz'in Osmanlılarla münasabetlerine dair bizim için dikkate değer kayıtlar bulunmaktadır.

Eserin sonunda dört ek var: Birincisinde Timur ordusunun mevcudu, ikincisinde, Bayezit ordusunun mevcudu, üçüncüsünde Ankara savaşının tarihi, dördüncüsünde, Demir Kafes meselesi ayrı ayrı münakaşa edilmektedir. Esere ayrıca altı vesika, geniş ve faydalı bir Bibliyografya, çoğu General Ömer Halis Bıyıktaş'a göre yapılmış muhtelif plânlar eklenmiştir (İslâm Ansiklopedisinde A. D. ye atfen konulan Ankara savaşı plânı da aslında Ömer Halis'ten alınmadır).

A. D. nin elimizdeki kitabı, Babinger'in işaret ettiği gibi, (eserin «başlangıç» kısmında) bu büyük tarihi hadiseyi aydınlatmış olmaktan uzaktır. Ankara savaşı, sebepleri, neticeleri ve dünya tarihindeki yeri, yeniden ve esaslı bir şekilde yazılmaya muhtaçtır. Fakat A. D. nin büyük bir gayretle meydana getirdiği bu eser sayesinde bu gibi araştırmalar, Babinger'in de işaret ettiği gibi, bundan sonra daha az emekle ve daha verimli bir şekilde yapılabilecektir,

Dr. HALİL İNALCIK  
Tarih Doçenti



# 1947 YILI OCAK, ŞUBAT, MART AYLARINDA TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİNE GELEN KİTAPLAR VE DERGİLER <sup>1</sup>

## A

- A . K . : *Spizberg takım adaları. Siyasi vaziyetleri.* (Aylık Ansiklopedi. 1947 C. 3, S. 35).
- Akbay, Muva ffak : *Devletin menşeiini ictimai mukaveleye istinat ettiren nazariyeler.* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1945, C. 2, S. 4).
- Akder, Necati : *Bir aksiyon problemi olarak felsefe.* (Ank. Üniver. Dil ve T. C. Fakül. dergisi, 1946, C. 4, S. 5).
- Akok Mahmut - A. Göko ğlu : *Eski Ankara Evleri, Erzurum mahallesinde Yusuf Öğraş evi.* (Ankara, 1946. 16 S. 22 PL.).
- Al - Asil, Na ji : *Eridu.* (Sumer, 1947 ; Vol III, No. 1).
- Alan, Hüsnü : *Léon Blum.* (Aylık Ansiklopedi, 1947, C. 3, S. 35).
- Arık, Sadi : *Onbeşinci Louis.* (Aylık Ansiklopedi, 1947, C. 3, S. 34).
- Arne, T. J. : *Birkagraven Nr. 632 och Kejsar theophiilos'mynt.* 1946, 17 S.
- Arne, T. J. *In memoriam Friedrich Sarre.* 2 S.
- Armstrong, H. C. : *Grey Wolf Mustafa Kemal, an intimate study of a dictator.* London, ? 352 S.
- Auchmuty, James : *Acton's election as an Irish member of Parliament* (The English Historical Review. 1946, Vol. 61, No. 241).
- Auerbach, Erich : *Kötünün zaferi.* (Felsefe Arkivi, 1946, C. I, S. 2-3).
- Awad, Gurgis : *Ancient Church architecture in Iraq.* (Arapça ), (Sumer, 1947, Vol. 3, No. 1 ).
- Aawad, Gurgis : *Bibliography of excavations in Iraq.* ( Sumer 1947, Vol. 3, No. 1).

## B

- Baqir, Taha : *The temples of ancient Iraq.* (Arapça ) (Sumer 1947, Vol. 3, No. 1).
- Bardakgil, Hasan : *Ecole des sciences politiques* ( Paris, Siyasal Bilgiler Okulu) (Aylık ansiklopedi, 1947, C. 3, S. 35).
- Barthold, W. : *Turkestan down to the Mongol invasion.* London, 1928, Gibb Memorial 513 S.
- Basmachi, Fraj : *The peoples of the ancient Near East and their im-migrations.* (Arapça ) (Sumer 1947, Vol. 3, No. 1).

<sup>1</sup> Dergilerdeki önemli makaleler alfabe sırasına konmuştur.

- Baykal, Kâzım: *Bursa'da Koza hanı ve mescidi*. Bursa, 1946, 29 S.
- Belbes, Hikmet: *Hava hukuku*. (Ank. Univer. Hukuk Fak. Mec. 1945 C. 2. S. 4).
- Bellot, Hak: *Atlantic history*. (History 1946 Vol. 31 No. 113).
- Berkes, Niyazi: *Grek şehir devletinin yıkılışı ve bunun sosyal düşünüş üzerindeki tepkilerine dair*. (Ank. Univer. Dil ve T. C. fak. Mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Berki, Osman Fazıl: *Türk hukukunda evlenmenin tabiiyete tesiri*. (Ank. Univer. Hukuk Fak. Mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Bittel, Kurt: *Ön Asya tarih öncesi çağları. Mısır, Filistin, Suriye Çeviren: Halet Çambel*. İstanbul: 1945 135 S.
- Bossert: *Karatepe, yeni bir Eti harabesi*. İstanbul: 1946 15 S. 16 PL.
- Bretshneider, E.: *Medieval reserrch from eastern Asiatic*. Eondon, 2 cilt.

## C

- Bretshneider, E.: *The Cambridge ancient history*. Cambridge: 1932 Vol. 9 The Roman Republic. 1932 1022 S. Vol. Plats V. 243 PL.
- Bretschneider, E.: *The Cambridge Mediaeval History*. Vol. 3, Gwatkin: *Germany and the Western Empire*. Cambr. 1936 Vol.4, Bury: *The eastern Roman Empire 717-1453*. Cambr. 1936 Vol. 5 Bury: *Victory of the Papacy*.
- Bretshneider, E.: *The Cambridge Modern History*. Vol. I Action, Lord; *The Renaissance*. Cambridge 1934 724 S. Vol. 5 Action, Lord: *The age of Lonis XIV*. Cambr. 1934 815 S. Vol. 7 Action, Lord: *The United States*. Cambr. 1934 783 S. Vol. 10 Action, : *The Restoration*. Cambr. 1934, 643 S. Vol. 13 Action: *Genealogical tables and lists and general index*. Camb. 1934 643 S.
- Chamberlain, John: *Britain under planning*. (The Yale Review. 1946 Vol. 36 NO. 2).
- Charbonneaux, J.: *La Sculpture grecque classique*. Lausanne 2 cilt.
- Christopher, Prince: *Memoires of H. R. H. Prince Christopher of Greece*. London : 1938 287 S. 15 PL.
- Collins, S. M.: *Differencing in English mediaval heraldry*. (The Atiquarie journal 1946 UOL. 26 NO. 3, 4).
- Condurachi, E.: *Tezaurul de monete argintate de la Macin*. Bükreş . 1941 25 S.
- Coyte, Davis Cushman: *The dilemma of prosperity*. (The Yale Review. 1946 vol. 36 NO. 2).

## D

- Darkot, Besim: *Antalya ili coğrafyası*. (Aylık ansiklopedisi. 1947 cilt. 3 S. 33).

- Darkot, Besim: *Gaziantep ili*. (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).
- Darkot, Besim: *Zonguldak ilinin coğrafyası* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 35).
- Dav'er, Abidin; *Andrea Doria*. (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 33).
- Dav'er, Abidin; *Deniz harbokulu* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 33).
- Dav'er, Abidin: *İtalyan donanması* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).
- Dav'er, Abidin: *Kuleli ve diğer askeri liseler* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 35).
- Dav'er, Abidin: *Sovyet deniz kuvvetleri* (Aylık Ansiklo. C. 3 S. 33).
- Davison, Frank D. *An Australian pioneer, a story* (The Yale Review. 1946 Vol, 36 No. 2).
- Derbil, Süheyb: *Kavram bilimleri ve hukuk* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1945 cilt 2. S. 4).
- Derbil, Süheyb: *Olay bilimleri ve hukuk* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Derreux, M. G.: *Kanunu bilmemek özür sayılmaz koidesi hakkında bazı düşünceler*. Çeviren: Jale Güral (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1945 C. S. 4).
- Dewchi, Sa'id: *The city wall of Mosul* (Arapça). (Sumer 1947 Vol. 3 No. 1).
- Dicleli, Vedat: *Yoksulluk ve sosyal yardım şekilleri* (Ank. Hukuk Fak. Mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Diez, Ernst: *Türk san'atı başlangıçtan günümüze kadar* (İstanbul: 1946 çeviren: O. Aşlanpa. 321 S.).
- Diez, Ernst: *Persien, Islamische Baukunst in Churasan*. Gotha: 1923 175 S.
- Dirimtekin, Feridun: *Malazgirt meydan muharebesi* (Aylık ansiklo. 1947 C. 3 S. 33).

## E

- Ediz, Hasan — Ali: *Fransız Hindi - Çinisi* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 35).
- Erem, Doç. Dr. Faruk: *Adalet psikolojisi bakımından heyecanlar ve ihtiraslar* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1945 C. 2 S. 4).
- Erem, Doç. Dr. Faruk: *Suçta iştirak* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Ergün, Süreyya: *Bergama* (Aylık ansiklo. 1947 C. 3 S. 33).
- Ertaylan, İ. H.: *Divanı Sultan Hüseyin Mirza Baykara Hüseyini* (İstanbul 1946 243 S).
- Esen, A. Bahtiyar: *Haşimi Ürdün (Maverayı Ürdün krallığı)* (Aylık ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).
- Ete, Prof. Muhlis: *İşletme ekonomisi biliminin, ekonomi bilimler eko-*

- nomi tatbikati ve ekonomi siyasetleriyle olan münasebetleri* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1945 C. 2 S. 4).
- E t e , P r o f . M u h l i s : *Europa Handbuch der Politischen* (Leipzig 1943 S. 319).
- E v a n s , O l i v e r : *Skaters, Rockefeller plaza verse* (The. Yale review 1946 Vol. 36 No. 2).
- F e y z i o ğ l u , T u r h a n : *Milletlerarası vergi mükerrerliği ve bunu önleme çareleri* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1946. C. 3 S. 1).
- F i r t h , C . M . : *The archaeological survey of Nubia report for 1910-1911* Cairo: 1927 239 S. 57 PL.
- F o x , C y r i l : *Anniversary adress.* (The Antiquaries journal 1946 Vol. 26 No. 3, 4).
- F o x , C y r i l : *Linear Earthworks.* (The Antiqua. Jour. 1946 Vol 26 No.5-4).
- F r a n c i s , B a s h i r M a h m u d A l i : *The mosque of Abu Dulaf* (Arapça). (Sumer 1947 Vol. 3 No. 1).

## G

- G a u d u m e t , P r o f . E . : *1804 tenberi Fransız medeni kanunun Fransada yorumlanması.* Çeviren: Dr. Kemal Gürsoy. (Ank. Üniver. Hukuk. Hukuk Fak. mec. 1945 C. 2 S. 4).
- G e o r g e , M . D . : *Pictorial propaganda, 1793-1815: Gillray and Canning.* (History 1946 Vol. 31 No. 113).
- G i l c h r i s t , M a r i e : *In place of Farewell, verse* (History 1946 Vol 31 No. 113).
- G o l e s c u , M a r i a : *Sigiliul cu legenda turceasca a lui Icrdache Golescu.* Bükreş: 1943 S. 6.
- G o o c h , G . P . : *British documents on the origins of the War 1898-1914.* London: 1927 II cilt.
- G o o d w i n , A . : *Calonne, the assembly of French notables of 1787 and the origins of the «revolute nobiliare»* (The English historical review 1946 Vol. 61 No. 241).
- G ö k b e r k , M a c i t : *Hegel'in devlet felsefesi.* (Felsefe Arkivi. 1946 C. 1 S. 2-3).
- G ö l p ı n a r l ı , A b d ü l b a k i : *Babür Şah* (Aylık ansiklop. 1947 C. 3. S.35).
- G ö l p ı n a r l ı , A b d ü l b a k i : *Yunus Emre* (Aylık Ansiklop. 1947 C. 3. S, 34).
- G r a f , R u d o l f : *Friedrich von Handenberg'in tarih felsefesi.* (Felsefe Arkivi 1946 C. I S. 2-3).
- G u r v i t e h , G e o r g e : *Tabii hukuk mu, yoksa sezgili (intuitif) müsbet hukuk mu?* çeviren: Hamide Uzbank (Ank. Üniver. Hukuk Fak. mec, 1945 C. 2 S. 4).
- G ü n k u t , B e d r i : *Diyarbakir tarihi.* 159 S.



- Gür al, Jale: *Evlenmeden doğan kanun ihtilâfları*. (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Gür gü ç, Ham za: *Okinavanın zaptı*. (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3. S. 34).

## H

- Ham dun, Esat: *Goncourt kardeşler*. (Aylık ansiklo. 1947 C. 3 S. 33).
- Hartmann, Nicolei *Almanyada yeni ontoloji ceryanı* (Felsefe Arkivi 1946 C. I S. 2-3).
- Haspels, F.: *Eski Yunan boyalı keramiği, çeviren: Aşkıldil Akarca*. İstanbul: 1946 Üniver. Mat. 303 S.
- Hatzfeld, J.: *La Grèce et son Héritage*. Paris: 1945 294 S.
- Herrin, Hubert: *Brazil* (The Yale Review 1946 vol. 36 No. 2).
- Hildburg, W. L. *On som Italian renaissance caskets with Pastiglia decoration*. (The Antiqua. Jour ? 1946 Vol. 26 No. 3, 4).
- Hill, Mary: *King's messengers and administrativ development in the thirteenth and forteenth centuries* (The English Historical review 1946 Vol. 61 No. 241).
- Hirş, Prof. Dr. E.: *Kant'ın ebedi barış üzerindeki felsefi denemesi*. (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Howard. C. H. D.: *International understanding and the teaching of history* A discussion (History 1956 C. 3 S. 1).
- Hoyi, İbrahim: *El Hüsegni, Hacı Muhammed Emin efendi* (Aylık ansiklo. 1947 C, 3 S. 35).

## İ

- İpşiroğlu, M. Ş.: *Avrupa san'atı ve problemleri XIV. asırdan XVII. asra kadar*. C. 1. İstanbul : 1946 Üniversite matbaası 342.

## J

- Jèse, Gaston: *Ferdi hürriyetler, çeviren: Özyörük* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Johnstone, Prof. Hilda: *Richard Bæchier archdesacon and antiquary* (History 1946 Vol. 31 No. 11).
- Jonkees, J. H.: *Trakya - Kırklareli kubbeli mezarları ve sahte kemer problemi*. yazar: Arif Münif Mansel.
- Journé, M.: *Fransızca dersleri*. Gramer. Çeviren . N. Yürür. İstanbul 1945 : Üniver. mat. 259 S.

## K

- Kandan, Sait.: *Vergi mevzuatında işçinin durumu* ( Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec, 1945 C. 2 S. 4).

- Kansu, Pro. Şevket A. : *İnsanlığın kaynakları ve ilk medeniyetler*. Ankara : 1936 T. T. K. 263 S. 54 res. 1 levh. cilt 1.
- Kazanoglu, Ali: *Alp Aslan*, İstanbul 1947. Ahmet Sait Mat. 62 S. ( 4 perdelik tarihî piyes ).
- Kendrick, T. D. Humphrey : *Duke of Gloucester, and the garden of Adonis* (The Antiquaries jour. 1946 Vol. 26 Nö 3-4).
- King, Leow : *A history of Sumer and Akkad*, London : 1923 380 S. 30 PL
- Kılıç, Altemur: *Birleşmiş milletler teşkilâtı genel toplantısı* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).
- Kılıç, Altemur : *Molotof* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).
- Koçu, Reşat Ekrem : *Topkapı sarayı* (Aylık ansiklo. 1947 C, 3 S 34).
- Konyalı, İ. Hakkı : *Alanya tarihi*. İstanbul : 1946. Ayaydın Basımevi. 544 S.
- Kraal, J. Felhoen : *The Royal institute for the Indis and its ethnological work* (Man 1947 Vol. 47 Nö. 41-51).
- Kramer, *Sumerian mytology a study of spiritual and literary achievement in the third millennium B. C. Philadelphia* 1944 124 S.
- Kuyucak, H. A. : *Devalüasyon (kıymet indirme)* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 35).
- Kuyucak, H. A. : *İşçi sendikaları* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).
- Kutay, Bahattin : *Tarım bakanları* (Aylık Ansiklo. 1948 C. 3 S. 33).

## L

- Le Patourel, J. H. . *The date of the Trial on Penenden heath* (The English historical Rewiew. 1946 Vol. 61 No. 241).
- Levy, Selim : *Two cylindrs of Nebuchadnezzar* ( Sumer 1947 Vol. 3 No. 1).
- Lewy, Julius : *Naram-Sin's campaign to Anatolia in the light of the geographical date of the Kültepe text*. Ankara 1947 8 S.
- Lineaweaver, M. : *Revelation Verse* ( The Yale Review 1946 Vol 36 No. 2.
- Lloyd, Seton : *A note on prehistoric research* ( Sumer 1947 Vol. 3 No. 1).
- Lloyd, M. E. H. : *John Wyeclif and the prebend of Lincoln* (The English historical Review 1946 Vol 61 No. 241).

## M

- Macfadyen, W. A. : *Bedyal pottery: painted ware made in Iraq, Kurdistan* (Man 1947 Vol 47 No. 41-51).
- Mirmiroğlu, V. L. : *Fatih'in donanması ve deniz savaşları* İstanbul 1946 122 S.

- Moisil, Const: *Bule de Aur sigilare de la domni tarii-Romanești și ai Maldovei*. Bükreș 1925 19 S.
- Moisil, Const: *Cateva reminiscențe din timpul propagandei pentru unirea principatelor Române*. Bükreș : 1942 10 S.
- Moisil, Const: *Cercetari sigilografice licitație de eșilii*. Bükreș 1942 12 S.
- Moisil, Const: *Creșterea colecțiilor cabinetului numismatic*. Bükreș : 1942 32 s.
- Moisil, Const: *Două monete scite inedite* 5 S.
- Moisil, Const: *Încercările lui cuza voda de a institui decoratiile naționale*. Bükreș : 1940 7 S.
- Moisil, Const: *Michel C, Soutzo*. Bükres : 1941 23 S.
- Moisil, Const: *Mihail Kogalniceanu și heraldica națională*. Bükreș : 1939 10 S.
- Moisil, Const: *Monetaria tarii-Romanești în timpul dinstiei Basarabilor Cluj*: 1924 53 S.
- Moisil, Const: *Monete dace cu tipul lui Ianus*. Bükreș : 1940 II S.
- Moisil, Const: *Monetele arhaice din Olbia*. Bükreș : 1943 19 S.
- Moisil, Const: *Portretele monetare ale regelui caroli*. Bükreș : 1939 9 s.
- Moisil, Const: *Probleme de numismatică Românească*. Bükreș, 1940, 10 S.
- Moisil, Const: *Proiecte de legi monetare din domnia lui cuza voda*. Bükreș, 1940, 32 S.
- Moisil, Const: *Stemele primelor monete Romanești*. Bükreș, 1939, 12 S.
- Moisil, Const: *Studii și cercetări numismatice Monetele dacilor*. Bükres, 1921, 20 S.
- Moisil, Const: *Tetradrahmele orașului thasos și ale regiunii Macedonia prima*. Bükreș, 1943, 19 S.
- Moisil, Const: *Les tetradrachmes de Thasos et de Macedoine I-ere et leur circulation en Dacie*, Bükreș, 1944, 22 S.
- Moisil, Const: *Un portret medalistic al doamnei elena*. Bükreș, 1942, 5 S.
- Mosca, Gaetano: *Eski Yunanistan'da siyasi müesseseler ve doktrinler*. Çeviren: Mukbil Özyörük. (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Mec. 1945, C. 2, S. 4).
- Muhammed Ali M.: *Kassite figurines*. (Sumer 1947, Vol. 3, No. 1).
- Mustafa Jawad: *Ancient Islamic buildings surviving in Iraq*. (Arapça) (Sumer 1947, Vol. 3, No. 1).
- Myres, John: *The conception of an Oikoumenê in Ethnology: A note to professor Kroeber's Huxley memorial lecture*. (Man 1947 Vol. 47, No. 1-16).

**N**

- Naqshabandi, Nasir: *The origins of Arabic lettering* (Arapça) (Sumer 1947, Vol. 3, No. 1).
- N. B.: *Doğmatizm, septisizm, probabilizm (ihtimaliyetçilik)* (Aylık Ansiklopedi, 1947, C. 3, S. 35).
- N. B.: *Düalizm*. (Aylık Ansiklopedi. 1947. C. 3, S. 33).
- N. B.: *Materyalizm*. (Aylık Ansiklopedi, 1947, C. 3, S. 34).

**O**

- O'Faolain, Sean: *Innocence a story*. (The Yale review 1946, Vol. 36, No. 2).
- Oppenheim, M. B.: *Subaraisches in Urartu und das Alter der Subaraischen Kultur*. Ankara, 1947, S. 14.

**Ö**

- Örik, Nahit Sırrı: *Birinci Nikola*. (Aylık Ansiklopedi, 1947, C. 3, S. 34)
- Öz, Tahsin: *Sultan Ahmet camisi*. (Aylık Ansiklo. 1947, C. 3, S. 34).
- Özyörük, Halil: *1945 adliye yılına giriş dolayısıyla yargıtay başkanı Halil Özyörük'ün fakültemizde söylediği nutuk*. (Ank. Üniver. Hukuk Fak. mec. 1945, C. 2, S. 47).

**P**

- Palazzo, B.: *L'Arıp Djami ou Eglise Saint-Paul à Galata Istanbul*. 1946, 95 S., 13 PL., 3 Plan.
- Patmore, Derek: *Notes in a Greek journal*. (The Yale Review 1946, Vol. 36, No. 2).
- Peate, Dr. Iorwerth: *Welsh musical instruments* (Man 1947 vol. 47 No. 17-40).
- Perek, F. Z.: *Lâtince-türkçe sözlük*. İstanbul: 1946 112 S.
- Pick, F. W.: *Contemporary history: method and men*. (History 1946 Vol. 31 No. 113).
- Polilis, Nicolas: *Devletlerarası nizamda ferdin mevki*. Çeviren İlhan Lüten. (Ank. Üniver. Hukuk Fak. mec. 1946 C. 3 S. 1).
- Poroy, Nazım: *Fransanın son anayasası*. (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).
- Pratt, Ord. Prof.: *Amerika ordusunda zihni testler*. Çeviren: Aydın Sayılı. Ank. Üniver. Dil ve T. - C. Fak. der. 1946 Cilt. 4 S. 5.

**R**

- Revière, G. A.: *Recherches et musées d'Ethnographie française depuis 1939*. (Man 1947 Vol. 47 No. 1-16).
- Richardson, H. G.: *The marriage and coronation of Isabelle of Angou-*

- lème.* (The English Historical Review 1946 Vol. 61 No. 241).  
 Ripley, Dillon: *Incident in Siam.* (The Yale Review 1946 Vol. 36 No. 2).  
 Ritter, Hans: *Der Luftkrieg.* Berlin: 1926 263 S.

## S

- Safar, Fuad: *Sennacherib's project for supplying Erbil with water* (Sumer 1947 Vol 3. No. 1).  
 Sait Senu: *Türkiy al-Kemaliye* (Arapça). Beyrut 1938 194 S.  
 S. İ.: *Ahmet Şuayip, ölümünün yıl dönümü münasibetigle.* (Aylık Ansiklopedi. 1943 Cilt. 3 S. 33).  
 S. İ.: *Galip Ataç.* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).  
 S. İ.: *Muhlis Sabahattin Ezgi.* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).  
 S. İ.: *Tamburi Cemil.* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).  
 S. İ.: *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi.* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 33).  
 Simpson, Douglas: *Bastard Feudalism and the Later Castles.* (The Antiqua 1946 Vol. 26 No. 3,4).  
 Smith, Sidney: *The Babylonian legends of the creation and the fight between Bel and the Dragon as told by Assyrian tablets from Nineve.* London: 1931 75 S.  
 Sutz, M. C.: *Les bases fondamentales de la métrologie ponderale* Bükreş; 1930 4 S.  
 Soutzo, M.: *Les Origines des Monnaies.* 1917 23 S.  
 Soutzo, M.: *Les origines du sesterce et du Miliarensis et leur continuité jusqu'aux temps Byzantins. Le système monétaire d'Anastase.* Bükreş; 1927.  
 S. R.: *Tabii sanatının ve matbaacılığın tarihçesi.* (Aylık ansiklo. 1947 C. 3 S. 35).  
 Stratz, R. *Der Weltkrieg.* Berlin: 1933 435 S. 12 PL.

## Ş

- Şahsuvaroğlu, Haluk: *Dolmabahçe sarayı* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 35).

## T

- Tansu, S. N.: *Atıf Kamçıl* (Aylık Ansiklo. 1948 C. 3 S: 35).  
 Tansu, S. N.: *İstanbul Kız Lisesi* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).  
 Tefik Sadullah: *Nylon* (Naylon) (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 34).  
 Tökin, İ. H.: *İsmet İnönü şahsiyeti ve ülküsü.* Ankara: 1946 72 S.  
 Trowell, K. M.: *Modern African art in east Africa* (Man 1947 Vol. 47 No, 1-16).  
 Tshiskozade, Ali: *Die direkten Steuern der Türkei.* 58 S.

- Tunakan, Seniha: *İkizler ve insan kalıtımı araştırmalarındaki önemi* (Ank. Üniver. Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Derg. 1946 Cilt. 4 S. 5).  
 Tüm, Rıza Nâsır: *Otomobilin tarihçesi* (Aylık Ansiklo. 1947 C. 3 S. 33).

## U

- Uygur, Nermi: *Montaigne ve Pascal'ın bir yanlışı* (Felsefe Arkivi 1946 S' 2-3).

## Ü

- Üçok, Doçent Dr. Coşkun: *Osmanlı kanunnamelerinde İslâm ceza hukukuna aykırı hükümler* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. mec. 1946 C. 3 S. I).  
 Ülken, Hilmi Z. *Ahlâk*. İstanbul: 1946 310 S.

## V

- Vallois, Prof H. V.: *L'Anthropologie en France durant la guerre* (The Man 1947 Val. 48 No. 13-40).

## W

- Wacter, Dinon: *Instruments of culture on the frontier* (The Yale Review. 1946 Vol. 39 No. 2).  
 Whitehead, G. O.: *Personal names among the Bari* (Man 1947 Vol. 47 No. 41-51).  
 Williams, Audrey: *A Homestead Mood at Nuthamstead. Hertfordshire* (the Antiquaries Journal 1946 Vol. 26 No. 3, 4).  
 Wolman, Leo: *Labor Unions Labor policy* (The Yale Review 1946 Vol. 36 No. 2).  
 Wolman, Leo: *The Word of the Learning*, London: 1948 520 S.

## Y

- Yalçınlar, İ: *Manyas havzasının morfolojik etüdü*, İstanbul; 1946 100 S.  
 Yurdaydın, Hüseyin: *Ziştovi barış antlaşması* (Aylık Ansiklo. 1947 Cilt. 3 S. 33).  
 Yves, Brand: *Avrupanın sağlık durumu, salgınlar ve beslenme bakımından vaziyetin incelenmesi*. İstanbul: 1945 169 S.

## DERGİLER

- Abant C. 2 S. 12.  
 The Antiquaries Journal. 1946 Vol. 26 No. 3,4.  
 Aylık Ansiklopedi. C. 3 S. 33, 34, 35.  
 Bulletin du Musée de Beyrouth. VI.  
 Çukurova C. 1 S. 6.

- Bulletin University Museum Philadelphia, Vol. 12 No. 1-2.  
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Derg. C. 4 S. 5.  
The English historical Review, Vol. 61 No. 241 1946.  
Felsefe Arkivi. C. 1 S. 2-3.  
Fikirler dergisi. S. 328, 329.  
Havacılık ve spor. S. 372.  
History. Vol. 31 Mo. 113.  
Ankara Ünivers. Hukuk Fak. Mec. C. 2 S. 4, C. 3 S. 1.  
London News No. 6615, 5616, 5617, 5618, 5619, 5621, 5622, 5623, 5624,  
Man Vol. 46 No. 112-122, Vol. 47 No. 1-16.  
19 Mayıs, C. 3 S. 78.  
Radyo S. 60.  
School of Oriental and African studies. 31 July 1946.  
Siyasi ilimler mecmuası, Sayı 186.  
Sumer Vol. 3 No. 1.  
Tıp dünyası C. 19 No. 11-223 ; 12-224.  
Ülkü seri III S. 1.  
The Yale Review Vol. 36 No. 2.  
Yüksek Ziraat Enstitüsü dergisi No. 83.  
Ziraat dergisi. S. 80-81 ; 823-8.
-





## HABERER

### 1947 YILININ BAŞLARINDA TÜRKİYE'DE YAPILAN KAZILAR

#### Yümüktepe kazıları

**B**elleten'in geçen sayısında Prof. J. Garstang'ın Yümüktepe kazılarına yeniden başladığını ve Ankara'da da yeni buluşları hakkında bir konferans verdiğini yazmıştık (Belleten 40, s. 168-9).

1946 / 47 yılının kış mevsiminde ve aşağı-yukarı üç ay devam ettirilen bu kazılarda, en alttaki kültür katları üstünde durulmuştur. Höyüğün nehre bakan yamacında ve İkinci Dünya Savaşından önce açılan çukurda XVI. yapı katının altındaki proto-Kalkolitik denilen kültür katı geniş bir alanda incelenmiş ve ayrıca üst Neolitik'in de son iki seviyesi araştırılmıştır.

XVI. katta aralarında tipik Tel-Halaf çanak çömleğine de raslanan boyalı kap kacak ve bakırdan yassı balta bulunmuştur. Bu katı, altındakinden bir yangın seviyesi ayırmaktadır.

Çoğu basit boyalı ve Yümüktepe'ye has bir çanak çömlek neville karakterlenen proto-Kalkolitik de üst üste kurulmuş bir sürü silo tabanı açıklanmıştır. Muhtelif çapta olan bu siloların yuvarlak tabanları nehir boyundan toplanan irili ufaklı çakıl taşlarıyla döşenmiştir. Odaları dört köşeli olan kerpiç evlerin kesik ve tam temelleri incelenmiştir. Ölülerin şehrin içine ve toprak çukurlara, hoker durumunda ve süs eşyalarıyla birlikte gömülmesi ; başka yerlerde bilinlerden farksızdır.

Üst Neolitiğin ilk iki seviyesinde üç odalı bir ev açıklanmıştır. Küçük odalı evin dış duvarları iri, bölmeleri de ufak nehir taşlarıyla yapılmıştır. Tek renkli, astarlı, çizgili ve çizgileri içi beyaz «sarımsı» renkli bir macunla doldurulan çanak çömleği mükemmel bir tekniğin eseridir.

Hâfir eskiden madenin bulunup bulunmamasına, veya çanak çömleğin özelliğine göre adlandırdığı kültür katlarını, bu yıl çok daha isabetli bir şekilde, yani rakamla ifade etmiş ve XVI. tabakadan itibaren erişebildiği en derin seviye arasındaki iskân katlarının on tane olduğunu, yani XXVI. ya kadar indirildiğini belirtmiştir.

Bu seneki kazının en önemli sonucu, ilkel üslûba göre süslenen boyalı çanak çömleğin Ninive yanında yeni keşfedilen Tel-Hassuna'da «Hassuna archaic» denilen çanak çömlek nevine gerçek bir benzerlik göstermesidir. Bu bakımdan, Hassuna'nın «I a» ve hele I b- VI. katında bulunan eserlerin Yümüktepe'de XVI - XXVI., veya eski terimlere göre proto Kalkolitik ile alt Neolitik arasında bulunanlarla mukayesesi, bu iki bölgenin ilk kültürleri ve kronolojilerinin aydınlanması bakımından, önemli sonuçların sağlanmasına yarıyacaktır. Prof. Garstang'ın yakında yayınlıyacağını umduğu bu eserler, Anadolu'nun ilk şehir

kültürleri üstünde duranlara, ciddi bir çalışma konusu olacaktır. Yümüktepe'den çıkarılan yeni eserler de, eskileri gibi Adana Müzesinde korunmaktadır. Üstad kazılarına önümüzdeki yıllarda da devam edecektir

### Alalah Kazıları \*

L Woolley'in Alalah kazılarına 1947 yılının Mart, Nisan ve Mayıs aylarında devam ettiğini Belleten'in 41. ci sayısında bildirmiştik. Bu kazılara, Ankara Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu adına iki arkadaşımla birlikte ben de işti-  
rak ettim. Ayrıca büyük hâfir Londra'ya dönüşünde Ankara'ya uğramış ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Dr. Mevrure Tosun tarafından dilimize çev-  
rilen çok istifadeli ve projeksiyonlu bir konferans vermiştir. Bu bakımdan, Türk  
arkeologları son mevsimin kazı sonuçlarını batıdaki meslektaşlarından daha  
önce öğrenmek fırsatını da elde etmiş bulunuyorlar.

Uzun müddet British Museum'un Hatay'daki kazılarını idare eden Woolley,  
bundan sonra Açına'da çalışmıyacaktır. Bu, araştırmacının son raporlarını hazır-  
lamakla meşgul olacağını göstermektedir.

Bugünkü Açına höyüğü, yani Mukış ülkesinin başkenti Alalah, Antakya -  
Reyhaniye asfaltı üstünde ve eski Hattina kırallığının merkezi Tel-Tainat'ın  
yanındadır. 750 m. uzunluğunda- 325 m. genişliğinde, 10.5 m. yüksekliğinde ve  
Âsi nehrine 500 m. mesafededir. Bu yıl, en çok 300 işçi ile çalışılmış ve aşağı-  
yukarı 45.000 lira harcanmıştır. Hâfir, bu seneki kazılarında iki gaye gütmüştür:

a) Höyüğün bütün kültürlerini ve yapı katlarını tespit etmek, yani ana  
toprağa erişmek.

b) Daha önceleri keşfedilen ve üst üste kurulan mâbetlerin en eskisini  
açığa çıkarmak.

a) Bu maksadın gerçekleşebilmesi için İkinci Dünya Savaşından önce keş-  
fedilen ve «Yarım-lim Sarayı» denilen büyük binanın güneyindeki geniş alanda  
derin bir çukur kazılmıştır. Burada daha önceleri keşfedilen on yapı katına  
yeniden altı tane daha eklenmiş ve bu suretle Alalah katları onaltı'ya  
çıkartılmıştır. Geç, yani daha üstteki yapı katlarının aksine, yeni bulunan-  
lar, yangın ve başka türlü bir felâketle sona ermemiş, ömürlerini sulh ve  
sükûn içinde tamamlamışlardır. Yapıların hepsi kerpiçtendir. Taş temeli  
belgelendiren en küçük bir ize dahi raslanmamıştır. Bu derin ocakta yapı  
teknigi ve plânı bakımından iki büyük yenilikle karşılaşmıştır. Bunlardan birin-  
cisi, XI. katta yan yana sıralanan odaların sahte kubbelerle örtüldüğünü  
gösteren büyük binadır. Birbiri üstüne dizilen tuğlaların içeriye doğru kaydırıl-  
ması suretiyle inşa edilen bu sahte kubbeli yapı, Akad Çağına ait bir silindir  
mühür baskısının yardımı ile tarihlenebilmiştir. Kuzey Suriya ve Mezopotamya'da  
bilhassa ölü mimarisinde, yani sahte kubbeli ve sahte kemerli mezarlarda  
görülen bu tekniğin Alalah'da sivil yapılara tatbik edilmiş olması, hem men'şe  
hem de yayılışı bakımından önemlidir. İkinci yenilik, üç tâli yapı katına ayrılan  
XII. tabakadaki büyük kerpiç sütunlu sarayın mimarlık bünyesinde tesbit edil-

\* Bu özet yayınlanan ilk kısa raporlarla, bilhassa Sir Woolley'in Ankara'daki konferansı  
esas alınarak hazırlanmıştır.

miştir. Hâfir pek haklı olarak Kuzey Surya ve Kuzey Mezopotamya'da bilinmeyen bu sütun tertibinin Uruk'daki benzerine bağlanacağını açıklamıştır. Bu katın nisbî tarihini, altındaki XII. katta bulunan ve Er Hanedan Çağına ait olan bir silindir mühür ögretmektedir. XIII.-XVI. yapı katında, üsttekilerle eşimsenecek mimarlık eserleri bulunmamıştır. Bunlardaki küçük evler, büyük anıtların yerine geçmiştir. Evlerin ocakları köşelerdedir. Döşemeleri sıkıştırılmış topraktır. Kerpiç duvarların içi kireç nev'inden bir madde ile beyaza sıvanmıştır. Taş ve maden eşya, bakımını üstüne çakecek kadar azdır. Çanak çömlek bol ve çeşitli olup, çoğu tek renkli, azı da boyalıdır. Boyalıların çoğunluğunu uzun boyunlu, yonca ağızlı, yuvarlak karınlı testilerle, derin çanaklar temsil etmektedir. Testilerin boyunları birbirine paralel giden ufki şeritlerle, gövdeleri de ufki şeritlerin arasına yapılan üsluplaştırılmış hayvan şekilleri (bilhassa kuş ve keçi cinsinden bir hayvanla, balık) ve hendesi motiflerle süslenmiştir. VIII. tabakada görülmeye başlanan bu çanak çömlek nev'i, esaslı bir değişiklik ve kesiklik göstermeksizin XVI. tabakaya kadar devam etmiştir. Bu katı, sonradan yükselen su seviyesinin işgal etmiş olması, kazının ana toprağa erişilmeden önce bırakılmasına sebep olmuştur.

b) Bilindiği gibi. İkinci Dünya Savaşından önceki Alalah kazılarında ve 1946'da aynı yere ve birbiri üstüne kurulan büyük tapınaklar iyice araştırılmış ve kısmen de yayınlanmıştı. En az dört tane olan bu mâbetlerin en geçi 12. ci yüz yıla tarihleneni, en eskisi de sonuncusundan 2 - 3 yüz yıl daha eski olanı, yani IV. kata maledilenidir. Bu mâbetler sahası iri taşlarla örülmüş kalın ve sağlam bir duvarla ihata edilmiştir. Aşağı-yukarı aynı plâna göre kurulan bu mâbetlerin sonuncusu çok tahrip edilmiştir. Çok daha iyi korunan ikincisinde, tasvirli bazalt'tan bir sunakla, kabzesine bir çift arslanın tasvir edildiği tunçtan mızrak ucu, basamaklı büyük kapı, ortasında bir sütun kaidesi bulunan iç medhali ve nihayet arslan ayaklı bir heykel kaidesi, çok iyi durumda ele geçirilmiştir. Bunlardan başka, asıl mâbede girmeyi sağlayan merdivenin iki tarafında tabii büyüklükde iki arslan başı açığa çıkarılmıştır. Usta hâfir bunların bu kata ait olmadığını daha eskiye tarihlenen bir yapıdan alındığını da isbat etmiştir. Bunlar kaldırıldıktan sonra altlarında bir çift arslan heykeline daha raslanmıştır. Bunların kırılan pençeleri buradaki bir kuyuya atılmıştır. Bu arslanların III. mâbede ait olması gerçeğe en yakın bir ihtimaldir. II. mâbede ait merdivenin düz, yassı basamak taşları sökülürken, bir tanesinin yere bakan yüzünde Hitit tarzında tasvir edilmiş bir kurban sahnesinin varlığı görülmüştür. Bu, bugüne kadar Amik Ovası'nda bulunan en tipik bir Hitit kabartmasıdır. Ayrıca I. mâbedin yıkılan ve bir tarafa yığılan kerpiç enkazı incelenirken, içi toprak ve daha eski yapılara ait iri bazalt blokları ile doldurulmuş bir kuyunun dibinde bir kırılın kireçtaşı heykeli keşfedilmiştir. Boynundan elbisesinin ucuna kadar elli satırlık bir çivi yazısı metnini ihtiva eden bu heykelin, arslan heykelleriyle, kabartmanın üslûp ve tekniğinden çok farklı olduğunu sezmek için arkeolog olmak şart değildir. Woolley bütün bu sanat eserlerinin III. veya IV. mâbede ait olduğunu ve M. ö. on beşinci yüzyıla tarihleneceklerini bildirmiştir. Birinci gurupun Hitit sanat dünyasına bağlılığı aşikâr olmakla beraber, kireçtaşı heykelinin ait olduğu

kültür çevresini ve gerçek anlamını üstündeki kitabenin neşrinden sonra öğreneceğiz (Illustrated London News. Dec. 9, 1939 ; Times, August 3, 1939).

Woolley, pek haklı olarak bu mâbetlerin daha eskisini de bulmak istiyordu. Bunun için höyüğün kazılabilecek en uygun alanı, bu mâbetler sahasıyla, Yarım-lim Sarayı arasındaki merkezî kısımdı<sup>1</sup>. Buradaki kazılar bir kolla Yarım-lim Sarayına bağlanan ve onunla birlikte yapılan dikdörtgen biçimli, tek odalı bir yapının keşfini sağladı. Odanın tabanında yarım daire biçiminde çimentolu bir kısım, onun da üstünde yalnaklı ve basamaklı bir sunak durmakta idi. Bu, Mezopotamya mâbedlerinin «shrin»'larına benzeyen basit bir yapıdır. Mukaddes mahalde üstün bir işçiliğin eseri olan diorit'ten bir heykel başı ile, Mısır'dan idhal edilen ikinci bir heykel başına, çivi yazılı tabletlere ve üstüne çıplak kadın ve erkek figürinlerinin tasvir edildiği görülen bir vazo kaidesine ve Alalah'da sık sık bulunan bazalt bir lambaya raslanmıştır. Woolley diorit başın bizzat kıralı temsil ettiğini ve bunun bir Sumer sau'atkârı tarafından yapılan en güzel bir Hitit eseri olduğunu ve hatta Eski İmparatorluğa tarihlenebilen ilk vesika olduğunu da açıklamıştır. Bizce bu heykel başı, bütün Surya ve Mezopotamya'da eşsizdir. Mısır ve İran dahil bütün Önasya'da bu heykelle eşimsenebilecek gerçek bir tasvirin varlığını hatırlıyamıyoruz.

Hâfir konferansında, bu kutsal mahallin bir kıral mezarı üstüne kurulduğunu anlatmıştır. Gerçekten «Shrin»'ın döşemesi kaldırılınca, altında mütemadiden derine doğru inen kerpiçten kitlevi bir yapının varlığı görülmüştür. Üst üste ve düzenli olarak dizilen kerpiçlerin arasında birkaç altın parçasından başka bir şey bulunmamış olmasına rağmen, derinleşince alttaki bir yapının tavanını teşkil eden ağaç kirişlere ve hasır örtüye erişilmiştir. Bunların da altı, aynı özellikteki kerpiçlerle örülmüştü. Ayrıca bütün bu saha, dış yüzü is ve dumanla karartılan kerpiç bir duvarla çevrilmişti. Bundan sonra XIII-XIV. yapı katına tarihlenen çanak çömlek ile karışık bir höyük toprağı görüldü. Bunlar da temizlenince, sahanın henüz kazılmıyan kısmına doğru devam eden bir dromosa, ona küçük bir kapı vasıtasıyla açılan ve ortasında taştan bir sütun veya direk kaidesi olan ön odaya ve onun da arkasında kalan ikinci bir odaya inildi. Bunlar, tuğladan yapılan sağlam bir kaldırım üstüne kurulmuştu. Odalardan birinde ve taş döşeli kaldırımın altında ağız kare biçimli, kenarları tuğla örülü ve içi iri taşlarla doldurulmuş derin bir kuyu bulundu. Kuyu, sonradan yükselen su ile tamamen dolmuştu. Önce ağır taşlar çıkarılmış, sonra karışık bir toprak tabakası temizlenmiş, onu takiben de kerpiç bir döşemeye ve daha sonra da kum ve yine kerpiç tabakasına raslanmıştır. Su dolu kuyunun içinde 4.50 m. derinliğe inilmiş, fakat mezar bulunamamıştır. Bundan sonra tehlike artmış, tulumba bozulmuş ve kesin bir sonuç alınmadan kazıyı bırakmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Woolley, bu kuyuya bizzat kıralın, yani Yarım-lim'in gömüldüğünü veya külünün urne'larla buraya konulduğunu kabul etmiştir. Üst üste kurulan dört yapıdan ibaret olan bu anıt, Önasya'nın büyük Hypogaeum'larından, Mısır'ın ehamlarından, Anadolu'nun tümülüslerinden, Girid'in sahte kübbeli mezarlarından ayrılan özel bir mimarî bünyeye sahiptir.

Bundan başka bu sene, IV. mâbedin altında tabanı çağdaşlarınınkinden daha derinde olan bir yer altı odası incelenmiştir. Duvarları boyunca bankaları

olan bu odada, üstündeki yenik izleri iyice görünen büyükçe bir sunağa da raslanmıştır, Hâfir bunun M. ö. 15. ci yüzyıla tarihlenen bir Mithraeum'u temsil ettiğini iddia etmiş ve bu görüşünü tarihi olaylarla da doğrulamak istemiştir.

VII. tabakada Anadolu'dakilere benzeyen tek renkli çanak çömlekten başka, Eski Babil üslûbunda steatitiden silindir mühürler de bulunmuştur. Frit'ten yapılan Mitanni mührü, VI. tabakanın malıdır.

Bu sene Nikmehad sarayının karşısındaki geniş alanda da çalışılmış ve bu suretle I-IV. kat üstünde yeniden durmak imkânı sağlanmıştır. Bu kazılar, sarayın önündeki açık avlunun daha geniş olduğunu ve sonradan doldurulduğunu öğretmiştir. I. katta küçük bir kanal kalıntısından ve önemsiz bir tabandan başka, birşey bulunmamıştır. Bunun altında III. tabakada yapılan ve II. de de kullanılan üç odalı bir ev temizlenmiştir. Yan yana sıralanan bu odalardan ikisinde, düzenli bir surette tertiplenen küplere ve birisinde de tablete raslanmıştır. III. nün altında V. katta kurulan, fakat IV. de de kullanılan ve sarayla birlikte yakılan büyük bir binanın korunabilen küçük bir kısmı ışığa çıkarılmıştır. II - III. katta Açana'nın ünlü kapıları, IV. de Kıbrıs'ın tek kulplu boyalı çanaklariyle, testileri, hayvan heykelleri ve Ras-Şamra kandilleri bulunmuştur.

70 günlük kısa bir kazı mevsiminde çok kıymetli eserleri açığa çıkaran Woolley, tükenmez enerjisi, üstün sezişi ve mahâretiyle asistanlarına bilgili ve çalışkan bir insan tipinin güzel bir örneğini vermiştir. Bu seneki eserlerin hepsi, Antakya Müzesi'nde korunmaktadır.

1 \*Yarım-lim Sarayı, denilen bu muazzam anıdın bir kısmı 1938 yılında, tamamı da 1939 da kazılmıştır. 79'X 26 m. ölçüsünde ve dikkörtgen biçimindedir. Şehir suru ve Nikmehad Sarayının yanındadır. Yangından sonra tuğlalaşan kerpiç duvarları, yüksekliği 60-90 sm. yi bulan yassı ve düz bazalt blokları üstüne kurulmuştur. Asıl sarayın kuzeybatı kısmı resmî dairelere, karşısı, yani güneydoğusu da ikâmete tahsis edilmiştir. Büyük salonların ortasında tavanları tutmağa yarayan ağaç direklerin kaideleri in situ durumlarını bugün dahi korumaktadır. Sarayın iki katlı olduğunu, yerinde bulunan merdivenle, yukardan aşağıya düşen tavan ve taban artıkları iyice belgelenmiştir. Woolley, üst kattaki odaların Girit tarzında fresklerle süslendiğini tespit etmiştir. Alt kattaki üç odanın arşiv ve depo olarak kullanıldığını, burada bulunan 150 tabletle, fildişinden kıymetli eşya doğrulanmıştır. Sarayın güneydoğu kısmındaki bir odadan altındaki hücrenin taş kapısına merdivenle inilmektedir. Ağır bir bazalt blokla kapatılan bu kapının arkasında, tabanı çökmüş bir hücre vardır. Bunun duvarları üst üste ve düzenli olarak yerleştirilen üç bazalt dizisinden ibarettir. Burada asıl sarayın temelleri bu bazalt duvarın üstüne kurulmuştur. İçti temiz toprakla doldurulan bu hücrede yanmış, kömürleşmiş ağaç yığını ile, hayvan kemikleri, alabastardan kap ve bir sandukada da dört iskelet bulunmuştur (Illustrated London News, Dec. 2, 1939).

Bazı kısımlarında bugün dahi 3-3.5 m. yüksekliğini koruyan bu sarayda Halep prensi ve Yahmad kralı Hamurabi'nin devrine ait tabletler bulunmuştur. Bununla beraber bu arşivin, yalnız küçük Hamarabi ile çağdaş olmadığını, ondan önce ve daha sonra hüküm süren Yarım-lim ve Niqme-epukh devirlerini de içine aldığını biliyoruz. İşte bu saray, merkezi Halep olan Yahmad krallığına bağlı Amik beyinin oturduğu binadır.

Biz, Yarım-lim ve Nikmehad Saraylarının tamir ve takviye ettirilerek araştırıcı ve ziyaretçilere açık bulundurulmasını ilgili makamlardan bekliyoruz. Bu sarayların kerpiç duvarları yokolmaya mahkûmdur; fakat ortostadlarını ve yapıların tam plânlarını korumak daima mümkündür.

### Tel - Şeyh kazısı

**XVI.** katın altındaki ilk kültürleri incelemek imkânını bulamıyan Alalah hâfiri, Açıanının 4 km. uzağındaki Tel - Şeyh'de de beş gün süren bir kazı yapmıştır. Burada da muayyen derinlikten sonra su seviyesinin yükselmesi, ana toprağa erişmeyi imkânsız kılmışsa da, üstteki iskân katlarında Yümüktepe'dekilere benzeyen boyalı bir çanak çömlek kültürünün varlığı öğrenilmiştir. Çok küçük olan Tel - Şeyh, yalnız prehistorik çağlarda iskân edilmiştir. Burada çanak çömlekten başka, çakmak taşı ve obsidiyen bıçaklarla, hayvan tasvirli ve geometrik motifli damga mühürlere de raslanmıştır. Hâfir, Tel-Tatinat'da Syro-Hitit katının altında bulunan tek renkli ve astarlı çanak çömleğin burada su işgaline maruz kalan derin tabakalardaki varlığına da işaret etmiştir. Woolley, bunların Anadolu'daki Üst Neolitik'e tekâbül ettiğini - haklı olarak - açıklamıştır. Bu çağlardan sonra Tel - Şeyh yerini Alalah'a bırakmıştır. Buna göre, yeni kazı yerinin sonuncusu boyalı, ilki de tek renkli çanak çömlekle karakterlenen iki kültür katı vardır.

### Gözlükule kazıları

**B**aşta Bryn Mawr College'i olmak üzere, muhtelif Amerikan müesseselerinin yardımını temin eden sayılı Amerikan hâfirlerinden Miss Goldman, 1934 yılında başladığı ve 1938 'e kadar yürüttüğü kazılara 1947 'nin Nisan ve Mayıs aylarında da devam etmiştir. Tarsus'un güneydoğu'sundaki Gözlükule, 22 m. yüksekliğinde ve 300 m. uzunluğundadır. İkinci Dünya Savaşından önceki kazıların raporları bol resim ve geniş bilgi ile muntazaman yayımlanmıştır <sup>1</sup>. Ayrıca müferit buluntular üstünde durulması da ihmal edilmemiştir <sup>2</sup>.

19. cu yüzyılın ortasında yabancı antikacıların usulsüz kazılarına ve 1921 de de Fransız birliklerinin « sözde » tahkimat işlerine sahne olan Gözlükule ; Amerika'lı Miss'in elinde Anadolu'nun en iyi araştırılan bir şehri olmuştur.

Yayımlanan ilk raporlara göre, Gözlükule kazılarının sonuçlarını şu şekilde hülâsa edebiliriz :

a) Höyüğün son yerleşme katlarını teşkil eden Türk-İslâm devri ; iyi yapı binaları, caddesi ve bunları tarihlendirmeye yarayan Selçuklu ve Abbâsî sikkeleri, kandilleri ve Samarra çanağı ile temsil edilmiştir. Bununla beraber, bu devrin asıl şehri Tarsus'tur.

b) Roma şehri bugünkü Tarsus'un yerinde olmasına rağmen, Gözlükule'de de Helenistik ve Roma Devrine ait geniş yapı katları vardır. Roma'lıların, daha derindeki yapı ve kültür katlarını tahrip eden sivil ve askerlik yapılarından başka ; ölümlerin üç türlü mezara gömüldüğünü gösteren mezarlığı, pişmiş top-

<sup>1</sup> Hetty Goldman, Preliminary Expedition to Cilicia, 1934, and Excavations at Gözlü Kule, Tarsus 1935 (American Journal of Archaeology, cilt 39 \*1935, s. 526-549) ; Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1936 (AJA 41 \*1937, s. 262-286) ; Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1937 (AJA 42 \*1937, s. 30-54) ve Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1938 (AJA 44 \*1940, s. 60-86).

<sup>2</sup> H. Goldman, Two Terracotta Figurines from Tarsus (AJA 47 \*1943, s. 22-34) ve A note on two painted sherds from Tarsus with representations of birds (Bulletin of the American schools of Oriental Research) de sayı : 76 (1939) s. 2-4.

raktan kalıpları, tanrı, insan ve hayvan figürinleri tasvirli ve tasvirsiz kandilleri açığa çıkarılmıştır. Bunlardan başka, Helenistik Çağın tamamen kazılan banyolu evi M. ö. 4-3. cü yüz yıla tarihlenen üç renkli mozayiki, üstünde tanrı Sandon'un tasviri bulunan pişmiş topraktan plâkı, önemli bir yer tutmaktadır. Büyük İskender'in sikkeleri ile tarihlenebilen ilk Helenistik çanak çömleğinden başka; dördüncü yüzyılın başlangıcına ve beşinciye ait olanlar pek azdır.

c) Bu safhayı Kıbrıs'ın Demir Devri karakterlendirmektedir. Taş temelli ve kerpiç duvarlı evleri, burada uzun müddet kullanılan yapı tekniğine bakınca, ilk bakışta göze çarpan bir gerilik gösterir. Bu çağ şehri ni daire biçimindeki bir sur çevrelemektedir. Surun iri taşlardan yapılan temelini n kalınlığı 3-3.5 m. dir. Dış yüzü Kiklopeen tarzındaki bloklarla, içi de ufak boyulları ile örülmüştür. Ayrıca bu devirde iyi yapılı sekiz çanak çömlek fırını bulunmuştur. Çanak çömleğin çoğunluğunu Kıbrıs'takilere uyan ve kırmızı zeminleri siyaha boyanan örneklerle beyaz boyalıları teşkil etmektedir. Çoğu Tarsus'da yapılmış, azı da idhal edilmiştir. Bunların yanında yerli boz renkli örneklerin sayısı pek azdır. Demir Devrinde tunçtan ve bilhassa demirden yapılmış alet pek boldur. Tunçtan dirsekli fibula'ların eşlerini Kıbrıs, Suriya ve Filistin'de bulmak kolaydır. Bu katlarda çoğu suvari ve atları tasvir eden pişmiş toprak figürinlerle, fayansta skrabeus'lar de bulunmuştur. Höyüğün güney yamacında Hitit tipinde kristalden yapılmış bir heykeleik bulunmuştur. Bunun bu katta «intrusion» olması, gerçeğe yakın bir ihtimaldir. Çok odalı büyük bir binanın küçük odasında M. ö. yedinci yüz yıla ve Sargon devrine ait olan Asur tabletlerine ve başka bir yerde de silindir mühüre raslanmıştır. Bu çağda Kıbrıs ikinci binin aksine Gözlükule'ye hâkimdir.

ç) Gözlükule'nin en parlak devrini Hitit Çağı temsil etmektedir. Eski ve Yeni Hitit olmak üzere, iki büyük safhaya ayrılan bu çağda, Boğazköy'deki V. mâbedin batı kanadını andıran ve Hitit mâbetleri tarzında kurulan büyük avlulu bir yapı ile, Çukurova'daki özel Hitit evlerine ait esaslı belgeler elde edilmiştir. Büyük bir binaya veya küçük bina gruplarına ait olan bu yapıların önündeki caddeye açılışı, kare veya dikdörtgen biçimli odaları iyice incelenmiştir. Bu çağın en değerli buluntuları hieroglif ve çivi yazılı Hitit bulle'leridir. Bunlar arasında III. Hatusil'in karısı Putuhepa'ya ait olanla, Kızvatna kiralı İşputahşu'nunki bilhassa anılmıya değer. Bunlardan başka, yalnız hieroglifli ve tasvirli olan bulle'lerin sayısı da az değildir. Bunların hepsi Boğazköy'de bulunan ve çok iyi yayınlananların tipindedir. Ayrıca, üstüne önemli mühürlerin basıldığını gördüğümüz bir bulle'deki yaylı ve topuzlu tanrı tasviriyle, çift başlı kartal üstünde duran üçüncüsü, Büyük Hitit Çağının sanat üslûbuna göre yapılmıştır. Bunda tanrılardan başka, bir arslan veya panter tasviri ile, hayat ağacı motifi ve hieroglif işaretleri de vardır. Burada toprak bağışına ait çivi yazılı bir Hitit tableti de bulunmuştur. Bu çağdaki tek renkli çanak çömleğin çoğu, plato'daki Hitit çanak çömleğinin tipindedir. Yalnız bunların yanında biçimleri bakımından Orta Anadolu'dakilere, boyalı süsleri bakımından da Suriya'dakilere benzeyenleri de vardır. Hâfir, çanak çömlek bakımından da bu çağda Gözlükule'nin platoya bağlı kaldığını, Orta Anadolu malzemesini iyi tanıyanlardan daha önce sezme mahâretini göstermiştir.

Tarsus'da «Granary Style» e ait olan Mikenai çanak çömleği de bulunmuştur. Bunlar hem biçim, hem de süs bakımından Mikenai ve Tirin's'de bulunanlardan farksızdır. Onun için hepsinin buraya Argolis'den ithal edildiği — haklı olarak — kabul edilmiştir. Bu bakımdan Çukurova'daki Gözlükule, M. ö. 14. yüzyılda Mikenai ile doğrudan doğruya münasebete girişen bir şehirdir. Hitit katlarından çıkarılan tunç eşyanın (yassı balta, kolcuklu balta, hançer) paralelleri Orta Anadolu'da az değildir.

d) Hitit katlarını takip eden derinliklerde muhtelif yapı seviyelerine ayrılan evlerin taş temel üstüne kurulan kerpiç duvarları veya doğrudan doğruya kerpiç temelleri açıklanmıştır. Bunların dört köşeli odalarının beyazla sıvandığı ve tavanların kalın direklerle tutturulduğu görülmektedir. Bu safha Gözlükule'de ilk defa görülen ve ikinci binin başlangıcına tarihlenen boyalı bir çanak çömlek nevi ile ve bilhassa emzikli, çaydanlığa benzeyen kaplarla karakterlenmektedir.

e) A alanı derindeki kültür katlarını aydınlatma bakımından önemli ip uçları sağlamıştır. Ölümlerin iskân sahasına ve uzatılmış durumda gömüldüğünü gördüğümüz bu safhada, büyük bir binaya veya küçük bina guruplarına rastlanmıştır. Bu katlardaki evlerin çoğu, ikinci binin boyalı çanak çömleği muhtevi yapıları tarafından tahrip edilmiştir. Genel olarak odaların ek ve bölmelerle arttırıldığı anlaşılmaktadır. Ocaklar odanın ortasında ve temeller de taşlıdır. Evlerin içinde iki katlı olanları da vardır. Bunlar caddeye göre tertiplenmiştir. Bu devrin çanak çömleği daha üstteki tabakalarda, yani 7.50 metrede bulunanlardan çok farklıdır. Bu çağda Troia'nın II - III. ve Alişar'ın 1 B katında bulunan iki kulplu kadehlerin çok kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca gaga ağızlı testiler de Anadolu münasebetleri için çok kuvvetli belgelerdendir. M. ö. üçüncü binin yarısına kadar yükselen bu çağda, Gözlükule'nin Batı ve Orta Anadolu'ya bağlı kaldığını ve üstteki tabakaya bir aykırılık teşkil ettiğini, usta hâfir pek haklı olarak belirtmiştir. Burada az olarak raslanan boyalı çanak çömleğin de Suriya'dakilere benzediği anlaşılmaktadır. Miss Goldman'a göre İlk Tunç Çağının sonuna ait olan bu katta 2000 yıllarına tarihlenen bir silindir mühür baskısı da bulunmuştur.

Bunu takip eden ve tahrip edilmiş iskân katlarından sonra yangın geçirmiş yapı kalıntıları görülmektedir. Geniş bir «addenin iki yanına yapılan bu evlerin temelleri taş, duvarları kerpiçtedir. İlk Tunç Çağının eski safhasına ait olan bu katta şehir tahkimatına ait izlere de rastlanmıştır. Sur'un taş döşeli kapısı «L» biçimindedir. Bunun da altında daha eski olan ikinci bir tahkimatın varlığı anlaşılmıştır. Bunda «L» biçimindeki kapının yerini 5x2 m. ölçüsündeki iki kule tutmuştur. Bu, Anadolu'nun en eski askerlik yapılarından bir tanesidir. Bu çağda kemik aletler çoğalmış, tunç eşya da sezilecek kadar azalmıştır. Çanak çömleği İlk Tunç Çağının sonuna ait olanlardan farklı olmamakla beraber, iki kulplu kadehlerle, uzun boyunlu testilerin yokluğunu unutmamak lazımdır. Bu alanda açılan kuyulardan çıkarılan ve çizgileri içi beyaz renkli bir macunla doldurulan tek renkli çanak çömlek ile, gaga ağızlı testi, Batı Anadolu'daki buluntulara bağlanmaktadır. Bu bakımdan bu safhanın da Anadolu'ya bağlandığından şüphe edilemez. İlk kazılarda höyüğün eteğinde açılan tecrübe çukurlarında küp içine



gömülmüş iskeletlere raslanmıştır. Yanındaki ölü hediyelerine göre, bunların İlk Tunç Çağına ve hatta daha eskiye ait olabilecekleri anlaşılmıştır.

Ben, Miss Goldman'ın bu seneki kazısını yerinde görmek ve hatta bir kaç gün misafiri kalmak şerefine de eriştim. Hâfir, kendisine has ince metodu ile verimli çalışmalarına devam etmektedir. Bu sene yalnız bir ocakta yürütülen kazılarda, eskiden bulunan İlk Tunç Çağının altındaki yapı katları incelenmektedir. Kerpiçten yapılan 2-3 odalı evler dikkatle temizlenmiştir. Tek renkli, asırlı ve çizgileri içi beyaz renkli bir macunla doldurulan çanak çömleğin yanında tek tük boyalı parçalar da görülmektedir. Bütün bu katlar M.ö. üçüncü binin ilk yarısına ve hatta başlangıcına kadar yükselmektedir. Bu seneki kazıların en büyük önemi, daha derindeki kültür katlarının aydınlanmasını sağlamak olacaktır.

Bu senenin son baharında da kazılarına devam edecek olan Miss Goldman, Çukurova kültürlerinin aydınlanmasında ve buranın eski büyük kültür bölgeleri arasındaki yerinin tayininde birinci derecede önemli bir vazifeyi başarmaktadır. Bu bakımdan, ilk Anadolu kültürleri ve onun dış münasebetlerle meşgul olanlar kendilerine minnettar kalacaktır. Biz, hâfir son kazısı hakkındaki raporunu yayınladıktan sonra, 1947 yılı sonuçlarına yeniden döneceğiz. Gözlükule'den çıkarılan eserlerin hepsi Adana müzesinde korunmaktadır.

### Çankırıkapı Kazıları

T. T. K. yıllandanberi yürüttüğü Çankırıkapı ve hamam kazılarını -şimdilik sonuçlandırmış olmakla beraber, bu çevredeki yeni inşaat sebebi ile, arkeoloji eserlerinin açığa çıkarılmasına devam edilmektedir. Bu sene Çankırı caddesi üstünde ve 1931'de açıklanan Roma caddesinin «stylobatı» karşısında (K. O. Dalman, Archäologische Funde in Ankara 1931 «Archä. Anz. 1932, s. 233-255 de», ayrıca aynı mimarın türkçe raporu bundan bir yıl sonra, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi I, 1933, s. 121-123'de yayınlanmıştır) büyük bir otelin yeri hazırlanırken, muhtelif çağlara tarihlenen yapı ve diğer arkeoloji kalıntılarına raslanmıştır. Önce, sonraki çağların yapıları ile muhtelif kısımlarından kesilen ve düzenli bir plâni, muhtelif odaları olan bir Roma evi görülmüştür. Hamamlı özel bir evi temsil eden bu yapının döşemesi altında, üst kısmı tutmıya yarayan direklerin yerine geçen ve yuvarlak tuğlaların üst üste dizilmesi ile sağlanan sütuncukların biçimleri ve ısıtma tarzları hamamda-kilerden farksızdır. Ayrıca kemerli açıklığının yapı özelliği de bu mukayeseleri kuvvetlendirecek durumdadır. Yapının ikinci önemi, duvarlarının muhtelif renklerle süslenmiş, boyanmış olmasıdır. Evin tabanından ve bunu örten yığıntıdan çıkarılan çanak çömleğin teknik ve biçimleri, bu çevrede ve Çankırıkapı höyüğünün muhtelif kısımlarında bulunanlardan farksızdır. Tabanda bulunanların yığıntıdan çıkarılanlardan ayrılması ve «sigillata»ların işlenmesi, evin gerçeğe en yakın bir şekilde tarihlenmesine yardımcı olabilir. Ben bu çanak çömleği ayrı ayrı inceleyemedim; hepsini bir arada gördüm. Bunların içinde, Anadolu arkeolojisine ölmez eserler hediye eden büyük arkeolog Bittel'in 1932'de yayınladığı parçaların benzerleri de az değildi (Archä. Anz. 1932, s. 256-259). Biz yeni bulunanların da M. s. 1-3. cü yüzyıla aidiyetinden şüphe etmiyoruz. Bununla beraber, bu parçaların çoğunluğunu M. s. 1-2. ci yüzyıla tarihlenenlerin temsil

ettiğini de söyleyebilirim. Çankırıkapı kazılarında sonra İç Anadolu'daki «sigil-lata»ların tarihlenmesi kolaylaşmıştır. Ayrıca bunlar yerli, yani Anadolu'lu çanak çömleğin de tasnifini sağladığı için önemini bir kat daha artırmaktadır.

Bundan başka, adı geçen evin üstüne kurulan ve onun bir kısmını kesen iki paralel surun sağlam parçaları da incelenmiştir. Bunlar, bu çevrede çok iyi bilinen Türk tahkimâtına ait olup, Aşağı Şehri çevreleyen surun elimize geçebilen son kalıntılarıdır. Daima sağlam durumda bulundurulmuş ve sık sık tâmir ettirilen Ankara surlarının bu en dıştaki düzenli ve sağlam kalıntısını batılı seyyahların 18. ci ve 19. cu yüzyılda yaptığı plân ve resimlerle doğrulamak, veya onlara göre restore etmek daima mümkündür. Buna göre, Yoğunburc'a ait olan bu sur parçasının, Çankırıkapı'da, varlığını son zamanlara kadar koruyan ve sık sık tâmir ettirilen Türk surlarına aidiyetinden şüphe etmemelidir (Archä. Anz. 1932, s. 234). Yalnız bu surun akışını takip etmemiz, hususiyle burada hem düz, hem dalgalı araziye uydurulan tipik Türk tahkimâtının prensiplerini öğrenmemiz ve yazılı kaynakların yardımı ile onu restore etmemiz gerektir. Bunu M. Akok'un mahâretinden beklemek hakkımızdır. Dalman'ın da iyice belirttiği gibi (Dergi I, s. 130 ve Archä. Anz. 1932, s. 248), bu çevrede eski ve yeni sondajlarda anıya değer Bizans eserlerine raslanmıştır. Bu, Çankırıkapı'da bu devre ait büyük anıtlara raslanmayacağına göstermektedir.

Daha derinde ve Roma yapılarının altında Frig Çağına ait iki yapı katı tespit edilmiştir. Bugün büyük çukurun profilinde görülen kesik ev temelleri ufak ve düzensiz taşlarla örülmüştür. Profile göre alttaki temelin genişliği 80 sm. , bugün görülebilen yüksekliği de 1.20 m. dir. Buradan derlenen çanak çömlek daima gri astarlıdır. Biçimleri Çankırıkapı ve Hacıbayram'da bulunanlardan farksızdır. Bunlar Frig Çağının ilk, eski safhasına tekabül eden en tipik örneklerdendir. Geç çağlara kadar kullanılan bu yapı katı, höyüğün diğer kısımlarında da görülen kırmızı renkli anatoprak üstüne kurulmuştur. Buna göre, bu derin sondaj da Hacıbayram ve Çankırıkapı'da tespit edilen durumu, yani Frig'lerin Ankara'da evlerini doğrudan doğruya anatoprak üstüne yaptıklarını ve en eski eserlerinin Gordion (Yassıhöyük), Boğazköy ve Alişar'dakilerle çağdaş olduğunu doğrulamıştır. Burada da boyalı çanak çömleğe hiç raslanmamıştır. Bu, Ankara ve Midas Şehri gibi gerçek Frig merkezlerinde yalnız tek renklilerin, Frig'lerin hâkim olmadığı veya iskân edemediği mıntakalarda da boyalıların kullanıldığını göstermektedir. Biz başka bir yerde Frig'lere ait olduğu söylenen boyalı çanak çömleğin Anadolu'da M. ö. birinci binde yaşayan ayrı kavimlerin malı olduğunu ve bu nev'in Kızılırmak'ın batısındaki istasyonlarda anıya değer bir tesiri olmadığını açıklamaya çalışacağız. Ayrıca, Gordion tümülüslerinde bulunan Alişar-Boğazköy tipindeki boyalı testilerin Doğudan, Frig hâkimiyetine girmiyen merkezlerden idhal edildiğini ve zamanın moda eşyası olarak mezara kadar götürüldüğünü isbat etmeye çalışacağız. Bu yeni etüde göre, boyalı çanak çömlek Friglerin malı değildir. Bu görüşü bilhassa Prof. R. O. Arık tarafından kazılan Göllüdağ ile, Kültepe'den çıkarılan boyalı çanak çömlek - kelimenin tam manasıyla- doğrulamaktadır. Çünkü, bu çanak çömleğin en geniş ölçüde kullanıldığını gördüğümüz bölgede, Frig Devleti ile ilgisi olmayan, ondan ayrı, mus-takil bir devlet mevcuttu. Çok cepheli olan bu problemin çözülmesi, hem tarih-

çi, hem dilci, hem de İç Anadolu'nun M. ö. birinci binin ilk yarısına tarihlenen eserlerini iyi tanıyan arkeoloji mütessiplerinin müşterek faaliyetine bağlıdır.

Çankırıkapı kazılarını yerinde takip eden arkeolog M. Akok, çeşitli eserleri ilerde ayrıca neşredecektir (10. 5. 1947 tarihli Ulus gazetesi).

Kale eteğinde, Necati Bey ilkokulu karşısında yapılan apartmanların ve Suluhan yanındaki İş hanının temelleri kazılırken, bol miktarda tek renkli Frig çanak çömleği bulunmuştur. İlk ve Geç Frig Çağına ait olan bu eserler, Ankara'daki Frig şehrinin yayılış sahasını ve büyüklüğünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

TAHSİN ÖZGÜÇ

---



## TÜRK TARİH KURUMU "GENEL KURULU," NUN YILLIK TOPLANTISI

Türk Tarih Kurumu'nun yıllık «Genel Kurul» toplantısı 9 Şubat 1947 pazar günü saat 15 de Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesindeki merkezinde, Başkan Prof. Şemseddin Günaltay'ın başkanlığı altında yapılmıştır.

Geçen toplantıya ait tutanak ile Kurumun son 14 aylık çalışmasına dair Yönetim Kurulu raporu ve 1945 yılı yedi aylık bütçesiyle 1946 yılı bütçesine ait gelir ve masraflar hakkında Denetleme Kurulu'nun raporu okunmuş, çalışma raporu hakkında üyeler tarafında sorulan bazı sorulara karşı Yönetim Kurulunca yapılan açıklamalardan sonra tutanak ve raporlar olduğu gibi kabul edilerek Yönetim Kurulu ibra edilmiştir.

Bundan sonra Kurumun önümüzdeki yıllara ait çalışmalarına dair verilen önergelerle teklifler konuşularak şunlara karar verilmiştir:

1) Yurdumuzun aynı zamanda Jeoloji ve coğrafya bakımından incelenmesini de sağlamak amacıyla her yıl Kurum tarafından çalıştırılan kazı ve gezi heyetlerine birer jeolog ve coğrafyacının katılması.

2) İstanbul fethinin beşyüzüncü yıl dönümüne çok az bir zaman kaldığından meselenin tekrar ve önemle hükümetin dikkat nazarına arz edilmesi ve alınacak karara göre Kurumun yıl dönümüne hazırlık olmak üzere ilmi alanda giriştiği çalışmalara yeni bir programla hız verilmesi.

3) Dördüncü Türk Tarih Kongresinin 1947 son baharında Ankara'da toplanması.

4) Büyük Türk Mimarı Sinan hakkında hazırlanmakta olan monografinin kısa bir zamanda bitirilmesi.

5) Türk Sanat tarihine yaptığı büyük hizmetlerinin karşılığı olarak Collège de France ve İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden, Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün İstanbul Şubesi Müdürü A. Gabriel'e Kurum'un onursal üyeliğinin Tevcihi.

6) Kurum'un Koruyucu Başkanı Sayın Cumhurbaşkanı İnönü'ye] Genel Kurul'un saygılarının telgrafla bildirilmesi.

### **TÜRK TARİH KURUMU'NUN 1. XI. 1945 den 31 XII. 1946 TARİHİNE KADAR 14 AYLIK ÇALIŞMALARI HAKKINDA GENEL KURULA SUNULAN RAPOR**

Genel Kurulun sayın üyeleri,

Çalışma raporumuzu arzetmeden önce bu yıl aramızdan ebediyen ayrılmış olan değerli arkadaşımız ve eski Asbaşkanımız İhsan Sungu'nun aziz hâtırasını saygı ile anarız.

Yüksek Kurulunuza sunulan bu defaki raporumuz, 1945 bütçe yılının 7 aylık bir devreyi kapsamaması sebebiyle Genel Kurul toplantısının 1947 yılı başında yapıl-

masından dolayı, 1945 yılından 2 ve 1946 yılından 12 ay olmak üzere 14 aylık bir zamana ait çalışmalarımızı ve 19 aylık bütçe durumumuzu içine almaktadır.

### Mali durum

Kurumumuzun 1945 yedi aylık mali yılı geliri, 63.154 lira 2 kuruşu 1944 yılından artan, 68.833 lirası hükümet yardımı, 1.402 lira 42 kuruşu yayınlar geliri, 87 lirası üye verimcesi, 11.071 lira 47 kuruşu da türlü gelirler olmak üzere 144.547 lira 91 kuruştur.

Bu gelirden 20.713 lira 84 kuruşu daimî memur ve müstahdemlerin aylıklarıyla olağanüstü zamlarına, 2.332 lira 87 kuruşu yol paraları, müstahdemlerin elbise bedelleri, yardım ve ikramiyelere, 3.264 lira 32 kuruşu demirbaş ve türlü idare giderlerine, 49.229 lira 50 kuruşu telif, tercüme, baskı malzemesi, kitabeler heyeti giderleri gibi türlü yayın işlerine, 16.716 lira 4 kuruşu Basımevi masraflarına, 4.060 lira 67 kuruşu kitap ve mecmua bedelleriyle kütüphane masraflarına, 14.792 lira 84 kuruşu kazı işlerine, 251 lira 60 kuruşu tarihi eserlerin tamirine, 33 lira 33 kuruşu vergilere sarfedilmiştir. Bu suretle gider yekûnu 111.395 lira 9 kuruş tutmuş geri kalan 33.152 lira 82 kuruşu 1946 yılına devrolunmuştur.

Bu yılın 250.000 liradan ibaret olup bina inşaatı karşılığı bulunan olağanüstü bütçesinden hiç bir sarfiyat yapılmamış ve bu ödenek aynen 1946 yılına devredilmiştir.

Kurumumuzun 1946 yılı geliri, 33.152 lira 82 kuruşu geçen yıldan artan, 118.000 lirası hükümet yardımı, 75.000 lirası Atatürk tesisi geliri, 5.402 lira 57 kuruşu yayımlar geliri, 75 lirası üye verimcesi, 15.786 lira 68 kuruşu faizler, 4.730 lira 16 kuruş diğer gelirler olmak üzere 252.147 lira 23 kuruştur.

Bu gelirden 34.097 lira 20 kuruşu daimî memur ve müstahdemlerin aylık ve ücretleriyle olağanüstü zamlarına, 2.680 lira 74 kuruşu müstahdemlerin elbise bedelleriyle tedavi masraflarına, yardım ve ikramiyelere, 7.050 lira 40 kuruşu kırtasiye, demirbaş ve türlü idare giderlerine, 96.522 lira 47 kuruşu telif ve tercüme, baskı malzemesi, kitabeler heyeti giderleri gibi türlü yayın işlerine, 29.931 lira 17 kuruşu Basımevi masraflarına, 7.252 lira 72 kuruşu kitap ve mecmua bedelleriyle kütüphane masraflarına, 24.740 lira 38 kuruşu kazı işlerine, 300 lirası tarihi eserlerin tamirine, 57 lira 17 kuruşu vergilere sarfedilmiştir. Bu suretle gider yekûnu 202.632 lira 25 kuruş tutmuş, geri kalan 49.514 lira 98 kuruş 1947 yılına devrolunmuştur.

Bu yılın da 250.000 liralık olağanüstü bütçesinden sarfiyat yapılmıyarak tahvilâtan ibaret bulunan bu ödenek aynen 1947 yılına devredilmiştir.

1 Ocak 1947 de anbarlarımızda ve bayilerimizde malolma fiyatı 54.362 lira 52 kuruş tutan kâğıt ve diğer neşir ve işletme malzemesi ile 160.287 lira 4 kuruş kıymetinde Kurum yayınları mevcuttur. Aynı tarihte demirbaşlarımızın malolma kıymeti 83.869 lira 60 kuruştur. Kütüphanedeki kitaplarımızın bu toplamın dışındadır.

## Yayın İşleri

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve satışa çıkarılmıştır :

1. Abu'l-Farac tarihi I. cilt.
2. İsmail Hakkı Uzunçarşılı : Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı.
3. İsmail Hakkı Uzunçarşılı : Mithat ve Rüştü Paşaların tevkiplerine dair vesikalar.
4. G. Childe : Doğunun Prehistoryası (Prof. Şevket Aziz Kansu tarafından türkçeye çevrilmiştir).
5. Afif Erzen : İlk Çağda Ankara.
6. Şemseddin Günaltay : Yakın Şark II, Anadolu.
7. Enver Ziya Karal : Selim III'ün Hattı Humayunları, Nizam-ı Cedit.
8. Güterbock : Kumarbi efsanesi Etice metnin transkripsiyonu.
9. Vekayi, Babur'un Hatıratı II. cilt (Prof. Rahmeti Arat tarafından dilimize çevrilmiş ve kıymetli notlarla izahlı bir indeks eklenmek suretiyle tercüme değerlendirilmiştir).
10. Hikmet Bayur : Hindistan tarihi I. cilt.
11. Şevket Aziy Kansu : İnsanlığın kaynakları ve ilk medeniyetler I. cilt.
12. Belleten 37—40 ıncı sayılar.

Şu eserlerin baskı işleri bitmek üzeredir, yakında satışa çıkarılacaklardır :

1. Arif Müfit Mansel : Ege ve Yunan tarihi.
2. İsmail Hakkı Uzunçarşılı : Osmanlı tarihi I. cilt.
3. Âfet İnan : Türk Irkının vatanı Anadolu.

Bu yıl içinde şu eserlerin basımına başlanmıştır :

1. Şemseddin Günaltay : Yakık Şark III, Suriye ve Filistin.
2. Hikmet Bayur : Hindistan Tarihi II. cilt.
3. Eberhard : Çin Tarihi.
4. Enver Ziya Karal : Osmanlı Tarihi V. cilt.

Bu yıl içinde telif hakları Kurumcasatın alınarak bastırılmasına karar verilen eserler şunlardır :

1. Tahsin Özgüç : Ön Tarihte Anadolu'nun ölü gömme âdetleri.
2. E. Bosch : Türkiye'nin antik devirdeki meskükâtına dair bibliyografya.
3. Halil Demircioğlu : Eski Anadolu'nun Grek - Roma kültürüne tesirlerine bir misâl : Boğa üstündeki Tanrı.

4. Çağatay Uluçay : Saruhan'ı idare eden şehzadeler.
5. Ekrem Akurgal : Malatya heykel ve kabartmaları.
6. Akdes Nimet Kurat : Rusya Tarihi.
7. Akdes Nimet Kurat : Avrupa avarları, hazarlar, peçenekler, Kazan hanlığı, Sibir tarihi, İdil Bulgarları.

8. Bunlardan başka Ziya Gökalp'ın karısına ve kızlarına yazdığı 362 mektup, 164 kartpostal ile « Felsefe dersleri » ve « Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler » adlı eserleri 4000 lira bedelle satın alındığı gibi,

9. Osmanlı tarihinin ana kaynaklarından olan Sarıca Kemal Selâtinâmesinin tenkitli baskısı İstanbul Üniversitesi okutmanlarından Anhegger tarafından Kurumumuz hesabına hazırlanmaya başlanmıştır.

Babasına ve kendisine ait bazı hâtıraları neşretmek isteyen Bay Ali Haydar Mithat'a mukabilinde Kurumumuza aynı kıymette kitap terketmek şartıyla 1000 liralık bir yardım yapılmıştır. Bu eser yayınlanmış ve Kurumumuzun hissesi de alınmıştır.

### Tercümelere

Bu yıl içinde şu eserlerin tercümeleri bitmiş ve Kuruma teslim edilmiştir:

a) Kaynaklar :

1. Mesudî: Mürüç-üz Zehab (9 cilt).
2. Ravendî: Rahat-is-Sudur.
3. İskender Bey Münşi Türkmen: Tarih-i Alem Ara-i Abbasi (2. cildin 4, 5, 6 ncı kısımlarıyla üçüncü cildin 1 ve 2 nci kısımları).
4. Moğolların gizli tarihi (Rusca tercümesi ve moğolca aslı ile de karşılaştırılarak almancadan dilimize çevrilmiştir).
5. Başkomutan Simpat vekayinâmesi.
6. Vahram: Kilikya Kıralları tarihi.
7. Hetum vekayinâmesi.
8. İstanbul'da Fransız sefirliği yapmış olan zavât hakkında Marki de Bonnac'ın tarihî muhtırası.
9. Antoine Gallan'ın Osmanlı tarihi kaynaklarından olan ruznâmesi.

b) Yeni eserler :

10. Panzer: Topkapı sarayının kuruluşundan bugüne kadar geçen tarihi ve Türk saraylarında harem sistemi.
11. Hudyakov: Kazan Hanlığı tarihi.
12. Ligeti Layos: Mecarların eski tarihi.
13. Fallmerayer: Trabzon İmparatorluğu tarihi.
14. Nazım: Gazneli Sultan Mahmut, hayatı ve zamanı.
15. W. Hinz: Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd.
16. Godrington: Orta Asya tarihine coğrafi bir medhal.

Bunlardan başka şu eserlerin tercümeleri Kurumca satın alınmıştır :

17. A. Smith Woodward: Atasal insanın coğrafi dağılışı.
  18. Toynee: Türkiye.
  19. Howard: Türkiye'nin taksimi.
  20. Groussé: Step İmparatorluğu.
  21. Gero Merhart: Yenisey'de bronz çağı.
- Ayrıca Rus dergilerinden şu makaleler tercüme ettirilmiştir :
22. Avdiyev: Orta Avrupa'da tarih ve arkeoloji tetkikleri.
  23. Borovko: Tarihten önceki sanat.
  24. Auerbach: Sibirya'da taş devri.
  25. Rukov: Giganti Sovhozın'da çalışmalar.
  26. Sosmovskiy: Angorabiy ve İrtiş ırmaklarında araştırmalar.
  27. Avdiyev: Tarih ve arkeoloji bakımından eski Kafkasya'nın tetkiki.
  28. Kiselef: Sovyet arkeolojisinin 25 yılı.
  29. Bernstam: Türkçe sikkeleri.



30. Hudenka : Güney Altay'ın paleoantropolojisine dair.

Bu yıl içinde yeniden şu eserlerin tercümesine başlanmıştır :

1. Şehabeddin Makdisî : Kitab-ür-Ravzateyn fi tarih-it Devleteyn (2 cilt).
2. Markopolo aeyahatnamesi (İngilizce en iyi ve notlu tercümesinden dilimize çevrilmektedir).
3. Kantemir : Osmanlı imparatorluğunun yükselme ve alçalma devri tarihi. (Romenceden dilimize çevrilmektedir).
4. A. Vandal : XV inci Louis zamanında Şark'a gönderilen bir fransız elçilik beyeti.
5. Athanas Gagaj : On beşinci asırda Arnavutluk ve Türk istilâsı.
6. K. Bittel : Anadolu'ya dair incelemeler.

### Dünya Tarihi

Bu yıl içinde dünya tarihinin 7 cildi baskıya verilmiş ve bunlardan iki cildi yayınlanmıştır; iki cildinin baskı işleri bitmek üzeredir. Diğer üç cilt de basılmaktadır. Bunların adları yukarıda zikredilmiştir : Dünya tarihinden bu yıl içinde şu eserler Kuruma teslim edilmiştir :

1. Akdes Nimet Kurat : Rusya tarihi.
2. Akdes Nimet Kurat : Avrupa Avarları, Hazarlar, Peçenekler, Kazan hanlığı, Sibir tarihi, İdil Bulgarları.

Hazırlanan plâna göre takriben 38 cilt tutacak olan bu tarihin mühim bir kısmı henüz yazılmamıştır. Önümüzdeki yıl içinde geri kalan ciltlerin de yazılması için gereken tedbirleri alacağız. Bununla beraber bize yardım vâdinde bulunmuş olan arkadaşlarımızın vaadlerini mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda yerine getirmelerini tekrar rica ederiz.

### Basımevl

Basımevimiz son 14 ay içinde 360 formalık eser basmıştır. Amerika'ya ısmarladığımız dizgi makinesi henüz gelmediği için daha fazla iş çıkaramıyoruz. Bu yüzden basıma hazır bir çok eserler sıra beklemektedir. Bugünkü şartlar içinde yeniden harf döktürmek suretiyle tertip atelyesini büyötmeye de imkân olmadığından bu yakınlarda geleceğini umduğumuz dizgi makinesini beklemekten başka çaremiz yoktur.

### Kütüphanê

Son 14 ay içinde kütüphanede yapılan işler şunlardır :

- a) Muhtelif boydan 2257 ciltlik 1605 eserin esas defterlere kayıtları yapılmış, 3530 ciltlik 2000 eser için 10.100 fiş yazılmıştır.
- b) Kütüphanemizdeki dergilerin kataloğuna başlanmıştır ve bunlardan bir kısmı bitirilmiştir. Dergiler için yazılan fişler 16.246 yı bulmuştur.
- c) Bu müddet içinde kütüphanemize 301 i satın alınmak, 220 si armağan ve mübadele suretiyle cem'an 521 cilt eserle 140 ı satın alınmak, 249 u armağan ve mübadele yoluyla cem'an 389 dergi gelmiştir.

Kütüphanemizin kitap sayısı dergiler, gazete ve haritalar hariç olmak üzere 27.704 cildi bulmuştur.

**Kazılar**

Kurumumuzun bu yıl yaptırdığı gezi, kazı, sondaj ve araştırmalar şunlardır :

1. Antalya, Diyarbakır, Urfa, Gaziantep çevrelerinde prehistorik ve arkeolojik araştırmalar.
2. Alaca Höyük kazısı.
3. Demircipınar sondajı.
4. Çankırıkapı kazı yeri civarındaki Maliye Meslek Okulu bahçesi ve Soğukkuyu sondajı.
5. Lerdüğe tümülüsü araştırması.
6. Sivas kalesi sondajı.
7. Sivas civarındaki Maltepe sondajı.
8. Antalya'da Perge kazısı.
9. Küçükçekmece civarındaki Atıfbey çiftliği sondajı.

Bu gezi, kazı, araştırma ve sondajlar hakkında yüksek Kurulunuza kısaca malûmat vermek istiyoruz :

1. *Prehistorik ve arkeolojik araştırmalar.* — Üyelerimizden Profesör Dr. Şevket Aziz Kansu'nun Başkanlığı altındaki prehistorik ve arkeolojik araştırmalar heyetinden asistan Kılıç Kökten ve iki arkadaşı, bu yıl da Antalya, Urfa, ve Gaziantep çevrelerinde 81 gün süren bir araştırma yapmışlardır. Heyetin elde ettiği neticeler şunlardır :

a) Antalya çevresindeki Gurma mağaralarında ve civarında yapılan araştırmalar prehistoryayı ilgilendirecek bir belge vermemiştir. Burada bakır ve Yunan - Roma devirlerine ait çanak çömlek parçalarıyla bazı küçük eserler bulunmuştur.

b) Antalya'nın kuzey batısında ve Burdur - Antalya yoluna yakın bulunan Yağce köyündeki Karain mağarasında kazı ile meydana çıkarılan sileksten yapılmış musteriye uçar bu bölge prehistoryası için önemlidir.

c) Diyarbakır'da, Bismil, Silvan ve Ergani ilçeleri dolaylarında yapılan araştırmalarda yeniden birçok höyükler tesbit edilmiştir. Bakır devrine ait bir harp baltası, sileks âletler, bakır çağı çanak çömlekleri elde edilen eserler arasındadır.

d) Urfa çevresinde, Siverek ve Bozova ilçelerinde yapılan araştırmalarda bakır çağı çanak çömleği ile levalvazo - musteriye yonga âletler bulunmuştur.

e) Urfa'nın 13 kilometre güney doğusundaki Sultantepe höyüğünde yapılan araştırmalar daha verimli olmuştur. Burada muhtelif devirlere ait çanak çömlekten başka bir tablet, ufak ve kabartma bir insan tasviri ve bir idol elde edilmiştir. Tablet Profesör Landsberger tarafından okunmuştur. Bu tablet muahhar Asur devrine aittir ve köyün üzüm ve şarap vergilerinin derhal tahsil edilip gönderilmesine dair bir mektuptur. Urfa bölgesinde tesbit edilen 100 kadar höyük bu bölgenin önemini göstermektedir.

f) Gaziantep çevresinde Dülük ve Metmenge köylerinde Paleolitik âletler bulunduğu gibi birçok höyükler de tesbit edilmiştir.

2. *Alaca Höyük kazısı.* — Üyelerimizden Bay Hâmit Koşay'ın Başkanlığı altında bulunan Alaca-höyük kazı heyeti bu yıl 6 ekim'de işe başlamış ve çalış-

malar bir buçuk ay devam etmiştir. Bu çalışmalar sonunda Eti tabakaları genişletilmiş, bakır çağı yerleşme katları arasında araştırmalar yapılmıştır. Eti tabakasıyla bakır çağı katları arasında önemli küçük buluntulara raslandığı gibi, bilhassa bakır çağı mimarlığının kalkolitik yerleşme geleneğine bağlı olduğu görülmüştür.

3. *Demircipınar sondajı*.—Alacahöyük heyeti Çoruma bağlı Misler ovacığı köyü civarındaki Demircipınar adlı mevkide bir araştırma yapmıştır. Burada Eti çağı tahkimat mimarlığına tamamen uygun plân veren duvar temelleri, pek çok Frik devri seramiği bulunmuştur. Mevsim yağışlı olduğu için esaslı araştırmalar gelecek yıla bırakılarak küçük bir sondajla yetinilmiştir.

4. *Çankırıkapı kazı yeri civarındaki Maliye Meslek Okulu ve Soğukkuyu sandajı*.—Çankırıkapı'daki Roma hamamı yanında inşa edilmiş olan Maliye Meslek okulunun bahçesinde, bahçe tesviyesi münasebetiyle Kurum Arkeoloğu Mahmut Akok tarafından yapılan sondajda hamam plânını ikmal eden temel izlerine raslandığı gibi, aynı mahalle yakın Soğukkuyu denilen yerde askerî cezaevinin inşası münasebetiyle meydana çıkarılan temel izleri üzerinde küçük bir sondaj yapılmış ve burada kesif bir klâsik çağ yerleşmesi arasında Ankara'nın mimarlık tarihi bakımından önemli küçük bir hamam yapısı bulunarak plân ve fotoğrafları alınmıştır.

5. *Lerdüğe tümülüsü araştırması*.—Samsun ilinin Havza ilçesine bağlı Lerdüğe köyünde define araştırmacıların bilmiyerek bir tümülüse girdikleri haber verilmesi üzerine Millî Eğitim Bakanlığının müdahalesiyle bu araştırma durdurulmuş ve Alacahöyük kazı heyeti bu işle de ilgilenerek yerinde incelemeler yapmıştır. Açılan tümülüsün içinde üzeri yarım daire tonozlu kesme taşla yapılmış dik dörtgen biçimli plânla bir mezar odası ve uzuncu bir koridor (Dromos) bulunmuştur. Mezar odasıyla odaya giriş kapısının duvarlarında kırmızı renkle yapılmış süsler ve insan, hayvan tasvirleri görülmüştür. Mezarda bulunan küçük eserler Ankara Arkeoloji müzesine getirilmiştir. Bu eserlere nazaran mezarda son tetfinin tahminen milâttan sonra ikinci asırda yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu sahada içerisine girilen tümülüsten başka daha dört yığma tepenin mevcut olduğu görülmüştür.

6. *Sivas kalesi sondajı*.—Sivas kalesinde dikilecek anıtın yerini hazırlamak maksadiyle burada bir toprak tesviyesi yapılmakta olduğunu haber alan Kurumumuz kalenin arkeolojik durumunu tesbit mahsadiyle arkeoloji doçenti Tahsin Özgüçü Sivas'a göndermişti. Tahsin Özgüç burada Sivas ilinin de yardımıyla bir ay kadar süren bir kazı yaparak vaziyeti aydınlatmıştır. Bu kazının verdiği sonuca göre, Sivas'ın gerçekten Akropolis olan bugünkü Topraktepenin milâttan önce ikinci binin başlangıcındanberi iskân edildiği, kalınlığı iki metreyi aşan bir Eti yerleşmesinin mevcudiyeti ile meydana çıkmış, fakat Roma ve Bizans yerleşmesine tanıklık eden en küçük bir ize rastlanmamıştır. Yapı kalıntıları arasında bulunan ve Selçuk Sultanı ikinci Rükneddin Süleyman Şah zamanına ait olan (Hierî 592-600) elinde üç çatallı bir mızrak tutan süvarili sikke ile tamamlanamayan kitabeli eksik çini parçaları ve her tarafta görülen Selçuk'lulara has yapı tarzı, kalenin tipik bir Selçuk eseri olduğunu meydana koymuştur. Kale Osmanlılar zamanında da kullanılmış ve tamir görmüştür.

7. *Sivas civarındaki Maltepe sondajı.* — Tahsin Özgüç Sivas'ta bulunmasından istifade ederek Sivas'ın beş kilometre batısında ve Kelhıdık köyü yanında Maltepe höyüğünde de bir sondaj yapmıştır. Yüksekliği 18, boyu 50 ve eni 40 metre olan höyüğün bir de alt şehri, Terrace'ı vardır. Asıl tepede açılan ocaklarda Etilerden önceki bakır çağı kültürünün son ve orta safhasına tekabül eden şivli bir şehir suru, 2-3 odalı özel evler ve iç Anadolu son bakır çağıyla bunu takip eden medeniyet geçişini sağlayan intikal devrinin güzel desenli kaplarıyla çağdaş maddi kültür izleri bulunmuştur. Alt şehir bu medeniyetin yalnız ilk safhasında iskân edilmiş ve tepedeki şehir surunun kurulmasıyla birlikte terkedilmiştir. Milâttan öne 2600-2000 yılları arasına tarihlenen ve Anadolu'nun ilk madenler çağını temsil eden bu medeniyet orta ve batı Anadolu'daki çağdaşlarının eşi olmakla beraber bu bölgeye has mahallî özelliklere de sahiptir. Bu çağdan sonra iskân edilmeyen Maltepe, yerini Sivas içindeki Topraktepe'ye bırakmıştır.

8. *Antalya'da Perge kazısı.* — Üyelerimizden Profesör Arif Müfit Mansel'in başkanlığı altındaki bir heyet bu yıl 1-16 Ekim'de Antalya'da Pamfilya'nın en önemli şehirlerinden Perge'nin nekropolünde bir kazı yapmıştır. Aksu köy Enstitüsüne 1940'da nakledilmiş olan, Eros ve Nike tasvirlerini muhteşem sayan dikkat bir lâhdin bulunmuş olduğu Perge'nin batı nekropolünde yapılan araştırmalar bu mevkiye şehrin batı kapısından başlayarak batı istikametinde uzanan bir mezarlık caddesinin mevcudiyetini göstermiş, bu caddenin kenarında açılan 55 m. uzunluğunda, 2,50 m. genişliğinde bir tranşe, bazan 3 m. ye kadar derinleştirilmek suretiyle 30 adet lâhdin meydana çıkmasını sağlamıştır. Bundan başka caddenin üzerindeki yamaçta 3, şehir surlarının doğusunda ise 2 lâhid meydana çıkarılmış, böylece bu araştırmalarımızda 35 parçalık önemli bir lâhid koleksiyonu elde edilmiştir. Kısa tarafları caddeye müteveccih olmak üzere yan yana dizilmiş ve üzerleri Perge akropolünden inen sellerin getirdiği topraklarla pek erken örtüldüğünden iyi muhafaza edilmiş olan bu lâhitlerden bazılarının üzerinde girland, Medüz başları, kuşlar, Eros ve Psyche'den müteşekkil gruplar, yahut tiyatro maskeleri göze çarpmakta, bunlar ve kabartma tasvir ihtiva etmeyen diğer lâhidler ise ekserisi güzel harflerle yazılmış kitabelere sahip bulunmaktadırlar. Bu kitabeler Perge'de yaşamış zengin aileler, bunların akrabaları hakkında bize canlı bir fikir vermekte, sık sık rastlanan «Marcus Aurelius» adları bütün bu grubun M. S. 212 senesinde neşrolunan «Constitutio Antoniniana» dan sonra, yani M. S. 3 üncü asrın ilk yarısında yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu lâhitlerden bilhassa önemli bulunan beş parçanın Antalya müzesine nakli sağlanmıştır.

Bu esas kazının yanında heyet Perge civarında bulunduğu anlaşılan, fakat yeri bugüne kadar tesbit edilmemiş olan meşhur Artemis Pergaia mabedini bulmak için gerek Perge akropolünde, gerek Aksu Köy Enstitüsünün karşısındaki Eylik tepede sondajlar yapmış, mâbedi bulamamakla beraber bazı önemli topoğrafik sonuçlar elde etmiştir.

Mahdut vasıtalarla kısa bir zaman içinde yapılan bu kazı, Antalya bölgesinde yapılmış ilk metodik araştırma olup bütün bu havalinin toprak altında ne

kadar büyük hazineler ihtiva ettiğini göstermiş olduğundan dolayı da hususî bir ehemmiyet taşımaktadır.

9. *Küçük-çekmece civarındaki Atıfbey çiftliği sondajı.*—Evelce Kurumumuz tarafından açılmış olan Regium şehrinin civarında ve Atıfbey çiftliği denilen yerde taş çıkarılırken bazı mezarlara tesadüf edilmesi üzerine burada bir sondaj yapılması kararlaştırılmış ve bu işe üyelerimizden İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Aziz Ogan memur edilmiştir. Arkadaşımız 9 Ekim'le 25 Ekim arasında burada bir araştırma yapmıştır.

Bu araştırma sonunda evvelce o civara yapılacak evler için taş çıkarılırken raslanan hipoje'nin tam plânı elde edilmiş ve bu mıntakanın Tarih Kurumu tarafından hafredilmiş olan Regium şehrinin nekropolü olduğu kesin olarak anlaşılmıştır.

Meydana çıkarılan hipoje iki inşa devri gösteren bir bina'dır. Bu bina-da ilk önce üzeri tonoz örtülü dik dörtgen biçimli ve yan duvarlarında dört adet niş ihtiva eden bir oda yapıldığı anlaşılıyor. Bu odanın döşemesi altında birbirine eşit büyüklükte ayrıca dört mezar bulunmaktadır. Bu binaya sonradan bir medhal kısmı eklenmiştir. Bu medhal dört kademelik bir merdiven ihtiva etmektedir, bu merdiven ile hipoje kapısı arasında ufak bir sahanlık mevcuttur. Bu medhalin duvarlarına dış tarafta temas eder vaziyette yapılmış ayrıca iki mezara daha tesadüf edilmiştir. Bu mezarlar ve medhal kaba bir işçilik göstermektedirler ve aynı zamanda yapılmış olmaları gerekmektedir.

Burada bulunan ve İstanbul Müzesinde muhafaza edilmekte olan Roma çoğuna ait mezar taşları ile yukarıda anlatılan hipoje, mevkiin önemini göstermektedir.

### **Türk - İslâm Devri Kitabeleri Derleme Heyeti Çalışmaları**

Kitabeler Heyetinin İstanbul bürosu çalışmalarını 1946 yılı sonunda bitirmiştir.

İstanbul bürosunun 1946 yılı sonuna kadar derlediği kitabe sayısı 17.054'ü bulmuştur. Şimdi bunların türlü yönden ayırımlarına başlanmıştır. Yakın bir gelecekte bunları ilim dünyasına yayınlama imkânını da bulacağımızı umuyoruz.

Ankara bürosu azasından Yusuf Akyurt bu yıl 5 Nisan'dan 7 Eylül'e kadar beş aylık bir seyahate çıkarak Adana, Tarsus, Mersin, Bor, Niğde, Sivas, Tokat, Divriği, Kayseri ve Aksaray kasaba ve şehirlerindeki belli başlı tarihî eserlerin plânlarını almış, kitabelerini tesbit etmiş ve vakfiye suretlerini çıkarmıştır. Bay Yusuf Akyurt bu müddet içinde 100 cami, mescit ve zaviye, 15 medrese, 4 hamam, 5 han, 6 köprü, 3 kale, 3 bedesten, 34 çeşme, 3 darüşşifa, 1 kütüphane, 42 türbe, 148 mezar tetkik etmiş, 45 plân ve kesit yapmış ve 367 parça kitabe tesbit eylemiştir. Arkadaşımızın tetkik ettiği eserlere ait mahallinde, ve Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğünde istinsah ettiği vakfiyelerin adedi ise 44 dür. Bunların mühim bir kısmı arapçadır, bunlar da türkçeye çevrilmiştir.

Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen, Sinan monografisi için bu yıl içinde yeniden Sinan'ın eserlerine ait 41 parça plân ve rölöveyi ikmal ederek Kuruma teslim etmiştir.

### **Milletlerarası münasebetlere doğru ilk adım**

İkinci dünya savaşının çıktığı gündenberi milletlerarası bilim münasebetleri kesilmiş bulunuyordu. Bu sene bu münasebetlerin başlamasına doğru ilk adımın atılmış olmasını görmekle büyük bir bahtiyarlık duymuş bulunuyoruz. Milletlerarası antropoloji ve etnoloji bilimleri kongresinin daimi meclisinde âza bulunan Yönetim Kurulumuz üyelerinden Profesör Şevket Aziz Kansu ile üyelerimizden Remzi Oğuz Arık, vaki olan davet üzerine, bu meclisin 1946 nisanında Londra'da yapılan toplantısına katılmışlardır. Önümüzdeki yıllarda bu münasebetlerin çoğalmasını dileriz.

### **Anıtları Koruma Kurumuna yapılan yardım**

Geçen Genel Kurul toplantısında bahis konusu olan «Türkiye anıtlarının korunmasına ve onarımına yardım derneği» bu yıl içinde kurulmuştur. Çalışmalarını yakından takip ettiğimiz bu kuruma 300 liralık bir yardım yaparak ilk çalışmalarını teşvik etmiş bulunuyoruz. Kurumun anıtlarımızın korunma ve onarımında çok faydalı işler göreceğine inanıyoruz.

### **Yeni Üyeler**

Bu yıl içinde İstanbul Üniversitesi İlk Çağlar Tarihi Doçenti Afif Erzen'le, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eti dili ve tarihi Doçenti Sedat Alp, Kurumumuzun aslı üyeliğine seçilmişlerdir. Bu iki genç ve değerli arkadaşımızı aramızda görmekle sevinç duymaktayız.

Raporumuza son verirken hepinizi sevgi ve selâmlarız.

## **TÜRK TARİH KURUMU'NUN 1945 YILI YEDİ AYLIK HESAPLARI HAKKINDA DENETLEME KURULU RAPORU**

### **TARİH KURUMU YÜKSEK BAŞKANLIĞINA**

Türk Tarih Kurumunun 1945 takvim yılı yedi aylık bütçesi âdi ve olaganüstü olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Her iki bütçeye taalluk eden hesaplar, defterler ve sarf evrakı üzerinde tarafımızdan incelendi.

Bu incelemenin sonucunu bildiriyoruz :

Kurumun 1945 yılı yedi aylık âdi bütçesinin gelir ve gider kısımları 140 bin lira olarak tahmin edilmiş ise de, bu müddet zarfında neşriyat hasilâtından 1.097,58 ve aza aidatından 13 lira olmak üzere cem'an 1.110,58 lira noksan tahsilâta mukabil diğer gelirlerden 5.658,49 lira fazla tahsilât olmuş ve bu suretle varidat bütçesi 4.547,91 lira fazlasıyla 144.547, 91 lira üzerinden kapanmıştır.

Masraflar 111.395,09 liradır.

Âdi bütçeden 1946 yılına 33.152,82 lira devredilmiştir. Bu miktarın 1.337 lirasının Merkez Bankası Ankara Şubesinde 1548 numaralı hesapta 229,71 lirasının Merkez Bankası İstanbul Şubesinde 1595 numaralı hesapta 31.591,11 lirasının da muhtelif hizmetler ve bilhassa hafriyat, telif, tercüme ve kitabeler heyeti masrafları için verilmiş avanslardan henüz mahsubu yapılmayan bakıyelerden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

1945 yılı yedi aylık bütçenin gelir ve gider kısımları ile bunlardan tahsil ve sarfolunan miktarları ve 1946 yılına devrolunan bakiyelerin nerelerde bulunduğunu avans bakiyelerinin müfredatını gösteren cetveller bu raporumuza bağlıdır.

Olağanüstü bütçeden sarfiyat olmamıştır. Bu bütçeyi teşkil eden 250 bin liranın karşılığının %6 faizli iki yüz adet binlik tasarruf bonosu %7 faizli ve otuz adedi binlik kırk adedi beş yüzlük Milli Müdafaa bonosundan ibaret bulunduğu ve İş Bankası Ankara Şubesinde 306 numaralı dosyada muhafaza altında olduğu görülmüştür.

1 Haziran 1945 den 31 Aralık 1945 tarihine kadar yedi aylık bütçe yılı içinde yapılan sarfiyata ve tahsil olunan gelirlere ait bütün gider ve gelir evrakile defterlerle usulüne uygun ve takdire şayan bir titizlikle tanzim edilerek muhafaza edilmekte olduğunu derin saygılarımızla bildiririz. 1. II. 1947

Türk Tarih Kurumu Üyesi  
Ankara Milletvekili  
F. ÖYMEN

Danıştay Üyelerinden  
F. ERCİYEŞ

Büyük Millet Meclisi  
Muhasebe Müdürü  
M. BULAK

## **TÜRK TARİH KURUMU'NUN 1946 YILI HESAPLARI HAKKINDA DENETLEME KURULU RAPORU**

### **TÜRK TARİH KURUMU YÜKSEK BAŞKANLIĞINA**

Türk Tarih Kurumu'nun 1946 yılı bütçesi âdi ve olağanüstü olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Her iki bütçeye taallük eden hesaplar, defterler ve sarf evrakı tarafımızdan incelendi.

Bu incelemenin sonucunu bildiriyoruz :

Kurumun 1946 yılı âdi bütçesinin gelir ve gider kısımları 250 bin lira olarak tahmin edilmiş ise de, bu müddet zarfında âza aidatından 25 diğer gelirlerden 17,02 lira olmak üzere cem'an 42,02 lira noksan tahsilât olmuş ve buna mukabil neşriyat hasılâtından 1.402,57 ve faizlerden 784,68 lira olmak üzere cem'an 2.189,25 lira fazla tahsilât yapılmış ve bu suretle yıl bütçesi 252.147,23 lira üzerinden kapanmıştır.

Masraflar 202.632,25 liradır.

Âdi bütçeden 1947 yılına 49.664,98 lira devredilmiştir. Bu miktarın 15.559,10 lirası Merkez Bankası Ankara Şubesinde 1.548 numaralı hesapta, 5.143,18 lirası Merkez Bankası İstanbul Şubesinde 1595 numaralı hesapta ve 28.962,70 lirasının da muhtelif hizmetler ve bilhassa telif, tercüme ve hafriyat masrafları için verilmiş ve yıl sonunda henüz mahsubu yapılmayan bakiyelerden ibaret olduğu anlaşılmıştır.

1946 yılı bütçesinin gelir ve gider kısımları ile bunlardan tahsil ve sarfolunan miktarları ve 1947 yılına devrolunan bakiyelerin nerelerde bulunduğunu, avans bakiyelerinin müfredatını gösteren cetveller bu raporumuza bağlıdır. Olağanüstü bütçeden sarfiyat olmamıştır. Bu bütçeyi teşkil eden 250 bin liranın karşılığının %6 faizli iki yüz adet binlik tasarruf bonosu ile %7 faizli ve

otuz adedi binlik kırk adedi beş yüzlük Millî Müdafaa bonosundan ibaret bulunduğu ve İş Bankası Ankara şubesinde 306 numaralı dosyada muhafaza altında olduğu görülmüştür.

1945 ve 1946 senelerinde âdi bütçe ile bir de olağanüstü bütçe tanzim edildiği görülmüş ve bu son bütçenin bina inşaatı karşılığı olarak mevcut tutulan 250.000 lirayı ihtiva eylediği anlaşılmıştır. Bina inşaatı karşılığı olan bu para için ayrıca olağanüstü adı altında bir bütçe tertibi muvafık bulunmadığından bu miktarın da âdi bütçe içine alınarak mahiyetini tebarüz ettirecek sarıh bir halde tefrikini temin için «inşa olunacak bina karşılığı» namı altında gösterilmesi muvafık olacağı düşünülmüştür.

1 Ocak 1946 dan 31 Aralık 1946 tarihine kadar on iki aylık bütçe yılı içinde yapılan sarfiyata ve tahsil olunan gelirlere ait bütün gider ve gelir evrakıyla defterlerin usulüne uygun olarak tanzim ve muhafaza edilmekte bulun-  
buğunu derin saygılarımızla bildiririz. 1.II.1947.

Türk Tarih Kurumu Üyesi  
Ankara Milletvekili  
F. ÖYMEN

Danıştay Üyelerinden  
F. ERCİYEŞ

Büyük Millet Meclisi  
Muhasebe Müdürü  
M. BULAK



**TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI**  
**PUBLICATIONS DE LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE**

<b><u>I. Seri</u></b>		<b><u>Fiatı K.</u></b>
1	BİRİ REİS: Amerika haritası . . . . .	1400
2	İRİ REİS: Kitab-ı Bahriye . . . . .	2500
*) 3	NASUH İS - SİLÂHÎ: İrakayn Seferi.	
*) 4	İBNİ BÎBÎ: Selçuk tarihi.	
<b><u>II. Seri</u></b>		
*) 1	CÜVEYNÎ: Tarih-i Cihanküşa (3 cilt).	
*) 2	REŞİDEDDİN: Cami üt-tevarih.	
3	Baypars Tarihi . . . . .	200
4	İSFAHÂNÎ: Selçuk Tarihi. . . . .	300
5 a	Vekayi (Babur'un Hâtıratı) I. Cilt . . . . .	400
5 b	Vekayi (Babur'un Hâtıratı) II. Cilt . . . . .	800
6	GÜLBEDEN: Humayunnâme . . . . .	500
7	TANBURÎ ARUTİN: Tahmas Kulu Han'ın Tevrihi . . .	100
8	SADRUDDİN EBÜLHASAN ALÎ: Ahbar üd-Devlet is-sel- çukıyye . . . . .	250
9	KALOST ARAPYAN: Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın hayatı ve kahramanlıkları . . .	100
10	Abdi tarihi . . . . .	150
11	Abu'l-Farac tarihi, I. cilt . . . . .	450
*) 12	NİZAMEDDİN ŞAMÎ: Zafernâme.	
*) 13	Moğolların Gizli tarihi.	
<b><u>III. Seri</u></b>		
1	KERİMÜDDİN MAHMUD (Aksarai). Müsameret ül-Ahbâr.	600
*) 2	Neşri tarihi.	
<b><u>IV. Seri</u></b>		
1	P. WITTEK: Menteşe Beyliği . . . . .	300
2	B. Y. VLADİMİRTSOV: Moğolların içtimai teşkilâtı. . .	400
3	H. BALDUCCI: Rodos'ta Türk mimarisi . . . . .	300
*) 4	B. SPULER: İran Moğolları.	
<b><u>V. Seri</u></b>		
1	REMZİ OĞUZ ARIK: Alacahöyük hafriyatı 1935 raporu (Türkçe 1000 K. fransızca 1500 K.).	
2	HÂMİT KOŞAY: Alacahöyük hafriyatı 1936 raporu (Türkçe 1000 K. almanca 1500 K.).	

**Fiatı K.**

3	Dr. Ş. AZİZ KANSU : Etiyokuşu hafriyatı raporu (Türkçe ve fransızca) . . . . .	400
4	HÂMİT KOŞAY : Pazarlı hafriyatı raporu (Türkçe ve fransızca) . . . . .	400
*) 5	HÂMİT KOŞAY : Alacahöyük hafriyatı 1937-39 raporu (Türkçe ve fransızca).	
*) 9	HÂMİT KOŞAY : Alacahöyük hafriyatı 1940-41 raporu (Türkçe ve fransızca).	

**VI. Seri**

*) 1	F. KÖPRÜLÜ ve A. GABRİEL : Mimar Sinan.	
2	ARİF MÜFİD MANSEL : Trakya - Kırklareli Kubbeli Mezarları . . . . .	400

**VII. Seri**

1	İbni Sina : (Makaleler, etüdler mecmuası) . . . . .	400
2	CEVAT ÜSTÜN : İkinci Viyana muhasarası . . . . .	300
3	ULUĞ İGDEMİR : Kuleli vak'ası hakkında bir araştırma .	150
4	FEVZİ KURTOĞLU : Türk bayrağı ve ay-yıldız . . . . .	400
*) 5	Halil Ethem Hâtıra kitabı.	
6	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI : Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman ve Alemdar Mustafa Paşa . .	400
7	ŞİNASİ ALTINDAĞ : Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı .	250
*) 8	FAİK UNAT : Osmanlı Sefaretnâmeleri.	
9	W. EBERHARD : Çin'in Şimal komşuları . . . . .	200
10	ENVER ZİYA KARAL : Selim III'ün hat-tı hümayunları .	200
11	H. G. GÜTERBOCK : Kumarbi Efsanesi . . . . .	150
11 a	H. G. GÜTERBOCK : Kumarbi Efsanesi Etice metnin transkripsiyonu . . . . .	125
12	AFİF ERZEN : İlkçağ'da Ankara . . . . .	210
13	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI : Mitat ve Rüştü Paşaların tevki-fine dair vesikalar . . . . .	250
14	ENVER ZİYA KARAL : Selim III'ün Hat-tı hümayunları, Nizam-ı Cedit . . . . .	320
15	AFET İNAN : Türk ırkının vatanı Anadolu . . . . .	550
*) 16	B. LANDSBERGER : Sam'al	
*) 17	TAHSİN ÖZGÜÇ : Ön tarihte Anadolu'nun ölü gömme âdetleri.	

**VIII. Seri**

1	YUSUF AKÇURA : Osmanlı Devletinin Dağılma Devri . .	200
2	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI : Anadolu Beylikleri . . . . .	300
3	ŞEMSEDDİN GÜNALTAY : Yakın Şark I. Elâm ve Mezopotamya . . . . .	500

	<u>Fiatı K.</u>
3-II ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark II, Anadolu . . .	665
*) 3-III ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark III, Suriye ve Filistin.	
4 YUSUF ZİYA ÖZER: Mısır Tarihi. . . . .	250
5 HALİS BIYIKTAY: Timuriler zamanında Hindistan - Türk imparatorluğu . . . . .	100
6 ÂFET İNAN: Aperçu général sur l'Histoire économique de l'Empire Turc-Ottoman . . . . .	200
7 Dr. SÜHEYL ÜNVER: Selçuk Tababeti Tarihi . . . . .	200
*) 8 FUAT KÖPRÜLÜ: Osmanlı Devletinin kuruluşu.	
9 Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkılâbı Tarihi I. cilt. . . . .	200
10 İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı İmparatorluğu teşkilâtına methal . . . . .	400
11 ZİYA KARAMURSAL: Osmanlı Malî Tarihi hakkında tetkikler . . . . .	400
12-I İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devleti teşkilâtından Kapukulu Ocakları I. cilt . . . . .	500
12-II İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devleti teşkilâtından Kapukulu Ocakları II. cilt . . . . .	400
13 Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkılâbı Tarihi II. cilt, I. Kısım	500
14 Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkılâbı Tarihi II. cilt, II. Kısım	500
15 İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı . . . . .	850
*) 16 İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devletinin Merkez Teşkilâtı.	

### IX. Seri

1 I. Türk Tarih Kongresi zabıtları (mevcudu kalmamıştır)	
2 II. Türk Tarih Kongresi zabıtları . . . . .	250
*) 3 III. Türk Tarih Kongresi zabıtları.	

### X. Seri

1 A. AULARD: Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi, I. cilt. . . . .	500
1 a " " " " " II. cilt. . . . .	500
1 b " " " " " III. cilt. . . . .	500
2 V. G. CHILDE: Doğunun prehistoryası . . . . .	565

### XI. Seri

1 EDİP KEMAL ÜNSEL: Fatihin şiirleri . . . . .	180
--	-----

### XII. Seri

*) 1 ARIF MÜFİD MANSEL: Türkiye'nin Arkeoloji ve Epigrafisi için Bibliyografya.	
*) 2 FAİK UNAT: Atatürk ve Türk İnkılâbı tarihi bibliyografyası.	

**XIII. Seri ( Dünya Tarihi )**

1 a	ŞEVKET AZİZ KANSU: İnsanlığın kaynakları ve ilk medeniyetler. I. cilt . . . . .	350
3	W. EBERHARD: Çin Tarihi . . . . .	600
4	Y. HİKMET BAYUR: Hindistan tarihi. I. cilt (İlk çağlardan Gurkanlı Devletinin kuruluşuna kadar, 1526) . . . . .	640
4 a	Y. HİKMET BAYUR: Hindistan Tarihi II. cilt . . . . .	850
8	ARİF MÜFİD MANSEL: Ege ve Yunan Tarihi . . . . .	800
16	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Tarihi I. cilt . . . . .	550
*) 16 e	ENVER ZİYA KARAL: Osmanlı tarihi. V. cilt . . . . .	
	<b>BELLE TEN</b> : Her sayısı . . . . .	200

**Türk Tarih Kurumu yayınlarının satıldığı yerler :**

**MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINEVLERİ.**

**ANKARA'da** : *Akba, Berkalp ve Haşet,*

**İSTANBUL'da** : Ankara caddesinde *Zaman*; Beyoğlu İstiklâl caddesinde *Haşet ve Berrak*; Beyazıt Üniversite caddesinde *B. Nişan,*

**BURSA'da** : *Ankara* kitapevleri.

PROFESÖR, DOÇENT, ASİSTAN VE ÖĞRETMENLERLE YÜKSEK OKUL ÖĞRENCİLERİNE KURUM MERKEZİNDEN ALINMAK ŞARTIYLA ÖZEL İSKONTO YAPILIR.

# BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

## ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

*Sayısı* : 200 kuruş (yabancı memleketler için 1 dolar)

*Yıllık abonesi* : 800 kuruş (yabancı memleketler için 4 dolar)

### **Belleten ve Türk Tarih Kurumu yayınlarının satış ve abone işleri için :**

Millî Eğitim Bakanlığı YAYINEVLERİ'ne,  
Ankara'da : AKBA, HAŞET ve BERKALP,  
İstanbul'da : Ankara caddesinde ZAMAN; Beyoğlu, İstiklâl caddesinde,  
HAŞET ve BERRAK; Beyazıtta B. NİŞAN,  
Bursa'da : ANKARA Kitapevlerine,

### **Yazı ve abone işleri için :**

Ankara'da TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat edilmelidir.

# BELLE TEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

## CONDITIONS D'ABONNEMENT ET DE VENTE

*Le Numéro* : 200 piastres (pour l'Etranger 1 dollar)

*L'Abonnement annuel*: 800 piastres (pour l'Etranger 4 dollars)

### **Pour l'achat au numéro et l'abonnement annuel de Belleten et des Publications de la Société d'Histoire Turque, s'adresser :**

aux MAISONS DE VENTE du Ministère de l'Education Nationale,

*Ankara :*

à AKBA Kitapevi et aux librairies BERKALP et HACHETTE,

*İstanbul :*

à ZAMAN Kitapevi, Ankara Caddesi,

aux librairies HACHETTE et BERRAK, İstiklâl Caddesi, Beyoğlu et

à B. NİŞAN Kitapevi, Beyazıt. à la librairie ANKARA, à Bursa

### **Pour la correspondance et l'abonnement, au**

TÜRK TARİH KURUMU (Société d'Histoire Turque), Ankara.

# BELLETEN

REVUE PUBLIEE PAR LA  
SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

Tome: XI

No: 42

Avril 1947



ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

1 9 4 7